

H. TE MERWE

LEIDEN BELEGERD
EN BEHOUDEN

ber hor sthu is

LEDEN BELEGERD EN BEHOUDEN

LEDEN BELEGERD EN BEHOUDEN

LEIDEN BELEGERD EN BEHOUDEN

door

H. TE MERWE

(met illustraties van Ben Horsthuis)

B. V. UITGEVERIJ „DE BANIER” UTRECHT

HOOFDSTUK 1

De ochtend was koud en donker.

Harmen Leeuw rilde, toen hij uit de tent naar buiten kwam. Die had enige beschutting gegeven tegen de kille wind, en erin was het min of meer warm geweest. Door de adem en de uitwaseming van de soldeniers, die er hun nacht-onderkomen hadden.

Ze sliepen nog, de kerels — en eigenlijk verwonderde Harmen zich daar niet over. Al had hij zelf in de voorbije nacht de slaap nauwelijks kunnen vinden. Zijn onrustige slaap was trouwens kort geweest; allerlei gedachten hadden door zijn hoofd gewoeld en hij was niet bij machte geweest, ze van zich af te zetten.

Hij kon dat trouwens nog niet. Langzaam, het hoofd naar de grond gebogen, slenterde hij tussen de tenten door. De kampstraat — als je tenminste de rommelige, smalle loopstrook tussen de tenten zo noemen kon — lag nog verlaten, al hoorde hij hier en daar uit een tent wat geluid komen: een stem, die door een andere stem werd beantwoord; een wapen, dat viel en tegen een ander kletterde. Dan een kort gemopper.

Er waren of werden dus sommige lui wakker, maar geen een kwam naar buiten. Waarom zouden ze ook? De kerels waren méér dan moe — ze hadden een zware, een ellendig zware dag achter de rug. De dag van gisteren.

Harmen liep naar buiten-het-kampement. Toen hij de rand ervan had bereikt, zag hij de schildwacht; twee man, die bij een klein vuur zaten. Ze keken ternauwernood op, toen hij naderde. Ze meenden zeker, dat een vent die uit het eigen kamp kwam, geen gevaar zou opleveren.

„Goeie morgen,” groette Harmen. Hij kreeg amper antwoord. Hij lette daar trouwens niet op, en nog veel minder ergerde hij zich eraan. Er waren andere dingen, waar hij zich aan ergerde; er waren andere dingen, die zijn denken bezig hielden. Wat er gisteren gebeurd was, en wat er in de laatste weken was gebeurd.

De laatste weken . . . Hoe zou het in Leiden staan, zijn stad?

Daar had de vroedschap en daar had de burgerij de benauwing zien aankomen. De Spaanse legers hadden in de Nederlanden danig huisgehouden. Toen Den Briel door de Watergeuzen genomen was en ook andere steden zich voor de Prins verklaarden, had het er even op geleken, dat verschillende gewesten zich onder de tirannie van de Spanjaarden zouden vrij vechten. Maar hoe bitter waren de kansen gekeerd!

Lodewijk van Nassau had Bergen aan Alva moeten overgeven. O, als in Frankrijk het bloedige verraad van de Bartholomeusnacht niet had plaats gehad en er uit dat Frankrijk de hulp was gekomen, die het aan Oranje had beloofd... Maar die hulp was niet gekomen: de Hugenoten, die ze zouden hebben gebracht, waren op last van Catharina de Medicis en met medeweten en goedvinden van haar zoon, de franse koning, verraderlijk overvallen en vermoord. Afgeslacht kon je wel zeggen. En na de val van Bergen was het spaanse leger door de nederlandse gewesten getrokken: een spoor van bloed en brand achter zich latend. Mechelen was uitgemoord; en Zutphen en Naarden. Toen was Haarlem belegerd en na felle gevechten ingenomen.

De bezetting was grotendeels op het schavot gebracht en van de burgerij waren tientallen onthoofd, gehangen, rug-aan-ruggebonden verdronken in het Spaarne. De gewesten door stroopten en doodden de Spanjaarden: overal gevaar, onveiligheid, armoede, ellende.

Wel had Alkmaar standgehouden en was het spaanse leger van voor die stad moeten wegtrekken, doordat de omstreken onder water waren gezet en was een spaanse vloot onder graaf Bossu op de Zuiderzee verslagen door een geuzenvloot onder Willem Dirckszoon van Monnickendam. Maar hóe verheugend en hoopgevend die wapenfeiten waren, het machtige Spanje, het óvermachtige Spanje met zijn geoefende legers en zijn ervaren krijgsoversten, stond nog steeds in de gewesten. In de meeste gewesten had het alle gebied en alle macht in handen, en het was duidelijk, dat het óók alle gebied en alle macht aan zich zou willen trekken in de twee gewesten, die nog verzet boden: Holland en Zeeland.

Zeeland, met zijn brede wateren waarop de Watergeuzen thuis waren, waarop ze met hun boten en schuiten het de Spanjaarden lastig maakten als horzels een paard, was van die twee gewesten het moeilijkst te bedwingen. Maar in Holland moest de strijd in hoofdzaak te land worden uitgevochten, en

daar waren de Spanjaarden met hun legers, de beste van Europa, geduchte tegenstanders. Tegenstanders, die schijnbaar zeker waren van de uiteindelijke overwinning.

Die ze bevechten wilden door Holland in delen te splitsen, en dan die kleinere gedeelten te omsingelen en ze binnendringend te overweldigen en te onderwerpen.

Dan lag het voor de hand, dat ze zouden proberen zich meester te maken van Leiden. Haarlem was al in hun macht, en als ze nu ook de Sleutelstad konden vermeesteren... Dan waren Noorder- en Zuiderkwartier van Holland van elkaar gescheiden; dan konden de Geuzen, de opstandelingen uit die twee kwartieren, elkaar niet te hulp komen en zou de spaanse overwinning niet anders dan een kwestie van tijd wezen.

Dat hoopte Don Luis de Requesens, de nieuwe stadhouder, de opvolger van Alva. Dat begreep prins Willem van Oranje. Dat vreesden de inwoners van de bedreigde gewesten. Die van Leiden óók.

En toen in het begin van 1574 spaanse troepen onder Francisco de Valdez dorpen en wegen rondom Leiden begonnen te bezetten, begrepen de Leidenaars, dat het gevaar dreigend werd. Dat bestorming en uithongering hen onder de macht van de Spanjaards moesten brengen. Dan zou het met hun privileges en met de vrijheid van geweten en van godsdienstoefening voor de Protestanten gedaan zijn.

Er moest hulp komen.

Toen was Harmen Leeuw door de vriendschap met brieven naar Delft gestuurd, waar de prins van Oranje woonde in het St. Aagtenklooster.¹⁾ Wat er precies in de brieven stond, die hij moest overbrengen, wist Harmen niet; dat er in werd aangedrongen op spoedige hulp, wist iedereen in Leiden.

Zoals ook bekend was, dat graaf Lodewijk in Duitsland troepen wierf om daarmee een inval te doen in de Nederlanden. De Leidenaars hoopten, dat door zo'n inval de belegerende Spanjaarden genoodzaakt zouden wezen, het beleg op te breken om Lodewijk te gaan bestrijden. In de brieven die hij overbracht, zou wel iets staan van een verzoek aan Oranje, om zijn broer tot spoed aan te zetten, had Harmen Leeuw bij zichzelf verondersteld. Die veronderstelling was sterker bij hem geworden, toen de Prins hem niet met antwoord naar Leiden terugzond, maar hem brieven gaf die hij naar graaf Lodewijk brengen

¹⁾ Tegenwoordig: het Prinsenhof.

moest. „In het Limburgse zal hij te vinden zijn,” had de Prins gezegd. „Waar precies moet je onderweg zelf te weten komen. Trek in de richting Maastricht.”

„Jawel, excellentie,” had Harmen geantwoord, en de vraag die hem op de lippen lag had hij binnen gehouden.

Het had geleken, of Oranje die vraag vermoedde. Of had hij ze begrepen?

„De vroedschap en de burgerij van Leiden krijgen antwoord door een andere bode. Jij bent als bode van mij niet bekend bij de vijand — daarom stuur ik jou naar het leger van graaf Lodewijk. Dat je brieven van het hoogste belang zijn, hoef ik je niet te zeggen. Zorg, dat ze hun bestemming bereiken.”

„Ik zal doen, wat ik kan, excellentie,” beloofde de bode.

„God beware je op je tocht.” Oranje stak hem de hand toe — Harmen Leeuw ging.

Hij had zonder veel gevaar het leger van graaf Lodewijk bereikt: wie had er erg in gehad, dat de trekkende handwerksgezel die naar het zuiden toog, drager was van belangrijke mededelingen en aanwijzingen van de Prins aan diens broer?

Harmen herinnerde zich nog scherp zijn aankomst bij het kamp van Lodewijks leger.

Aan de rechteroever van de Maas was dat opgeslagen, en het was voor hem niet bijzonder moeilijk geweest, het te bereiken. Door Maastricht was hij getrokken, de Maasbrug over en toen verder. Maar toen hij het kamp zag... Toen hij er binnen kwam...

Veel bezwaar had hij bij dat binnenkomen niet ondervonden. De huurlingen die bij een van de kamp-ingangen wacht hielden, hadden ternauwernood naar hem gekeken: het leek wel, of ze de komst van zo'n simpele voetganger niet van belang vonden. En zeker niet gevaarlijk achtten.

Tussen de tenten had Harmen zijn weg gevraagd aan een paar soldeniers: waar kon hij hun opperbevelhebber vinden?

Eén van hen had met een wedervraag geantwoord. „Hertog Christoffel van de Paltz, bedoel je?”

„Ik ben bode van prins Willem,” had hij gezegd, en toen had een tweede soldenier geweten: „Dan moet je natuurlijk bij graaf Lodewijk wezen. Nou ja, die voert eigenlijk het bevel, al heeft die ander de naam opperbevelhebber te zijn.”

„Waar staat de tent van graaf Lodewijk?”

De eerste man lachte. „Je denkt toch niet, dat de eerste de beste zó maar de graaf te spreken kan krijgen?” Zijn toon

klonk haast sarrend. „Ik moet . . .” begon de Leidenaar.

Hij hoefde niet uit te spreken. Een andere krijgsman kwam voorbij; een van de soldeniers deed een stap in diens richting en zei: „Deze man wil graaf Lodewijk spreken, vaandrig. Hij beweert, dat hij een bode van de prins van Oranje is.”

De vaandrig keerde zich naar Harmen Leeuw: „Ben je dat?”

„Ik heb brieven van hem.”

„Goed. Kom dan mee.”

Hij liet de soldeniers staan en stapte vóór Harmen uit, de kant vanwaar hij gekomen was terug. De bode volgde.

Onder het lopen zag de Leidenaar. Dingen die hij niet had verwacht. Dat het kamp rommelig was — nu ja . . . Maar de soldeniers die er liepen . . . Tenminste het merendeel. Ruwe, ruige kerels waren dat meest.

Harmen duwde het woord terug, dat hem in de gedachten kwam: onguere typen. Slordig en slecht gekleed; de wapens die ze bij zich hadden leken onverzorgd; ze groetten de vaandrig ternauwernood. Veel krijgstucht scheen er niet te heersen. Hij kwam langs de tent van een marketenster: daar was het druk van drinkende en zwetsende huurlingen. De vrouw had de handen vol aan het tappen van bier en het schenken van brandemoris.

Bij een grote trom zaten een man of drie te dobbelen: ze gooiden de teerlingen op het kalfsvel en schreeuwden en lachten bij elke worp. Ruzieden ook — wanneer een van hen meende, dat een ander vals speelde. Een rollende dobbelsteen stiekem nog een duwtje trachtte te geven om hogere ogen boven te laten komen.

De vaandrig zag wel, dat de prinsebode naar die dingen met afkeurende verwondering keek.

„Dat is anders, dan je verwacht had,” zei hij, half vragend.

„Inderdaad,” gaf Harmen toe.

„Ik erger me er minstens evenveel aan als jij, maar wat wil je? De meerderheid van de kerels hier vechten niet voor de vrijheid van de gewesten of voor vrijheid van godsdienst en geweten. Oorlog voeren is hun handwerk: ze vechten om buit en om soldij. En als er geen buit behaald wordt, of de soldij achterstallig raakt . . .” De vaandrig haalde de schouders op en maakte zijn zin niet af. Dat hoefde hij ook niet: Harmen begreep toch wel, wat hij bedoelde.

„Deze tent,” wees de vaandrig na enkele ogenblikken. Het was een grotere tent dan de meeste, zag de Leidenaar, en ze

scheen beter onderhouden. Een piekenier stond ervoor op wacht. Toen deze de twee mannen zag aan komen, wenkte hij, dat ze niet dichterbij mochten.

De vaandrig stoorde daar zich in zoverre aan, dat hij tegen zijn gezel zei: „Blijf hier even staan,” en zelf rustig doorliep.

„Ik heb hier een bode voor de graaf,” zei hij tegen de piekenier. „Kun je gaan vragen, of die ontvangen kan worden?”

Hij sprak met opzet luid; zijn opzet slaagde. Nog had de wachthebbende soldenier niet besloten, wat hij doen zou, toen het tentzeil dat de deuropening bedekte, terzijde werd geslagen en een man een stap naar buiten kwam.

„Ik hoorde, vaandrig . . .” begon hij.

„Daar staat de bode, uwe edelheid,” zei de vaandrig, nog eer de ander was uitgesproken.

„Goed. Laat hem komen.”

De man trad terug in de tent; de vaandrig wenkte Harmen Leeuw. De piekenier liet deze door: hij had gehoord, wat graaf Lodewijk gezegd had. Maar toen de vaandrig méé naar binnen wilde, belette hij hem dit. „Alleen die bode mag naar binnen,” zei hij. „Dat hoorde je de graaf toch zeggen?”

„Ik meen . . .” begon de vaandrig.

„. . . dat jullie allebei toegang krijgen? Van mij niet. Als graaf Lodewijk jou nodig heeft, laat hij me dat wel weten.”

Even draalde de vaandrig; toen voegde hij zich.

„Laat hij dat míj weten,” zei hij, alsof daarmee zijn meerderheid boven de piekenier werd vastgesteld. „In ieder geval blijf ik wachten.”

Dat deed hij.

Toen Harmen de tent van de bevelhebber binnenkwam, zat Lodewijk van Nassau achter een ruw-houten tafel. Naast die tafel lagen een helm en een borstharnas op de grond. Er was nog iemand in de tent: Harmen groette de beide mannen met een lichte buiging.

„Ik ben graaf Lodewijk,” zei de een, en naar de tweede wijzend: „En dit is mijn broer graaf Hendrik. Je bent bode, hoorde ik van vaandrig Tielmans? Van wie?”

„Van zijne excellentie de prins van Oranje, edele heer.” De bode nestelde zijn wambuis los en trok de brieven tevoorschijn, die hij bracht.

Met weer een lichte buiging overhandigde hij die.

Lodewijk sneed ze open en begon te lezen. Hendrik deed een

stap dichterbij, als wilde hij meelesen. Hij bedacht zich en deed dat niet. Wel keek hij gespannen naar het gezicht van zijn broer, maar dat verried niets. Na een poos legde graaf Lodewijk het papier neer.

„Weet je, wat in deze brieven staat?” keerde hij zich naar Harmen Leeuw.

„Niet precies, uwe edelheid, maar ik vermoed de inhoud wel.”

„Hoe bedoel je?”

„Ik was als bode uit Leiden naar de prins gezonden...” begon Harmen een antwoord.

Lodewijk viel hem in de rede. „Uit Leiden kom je? Je weet dus, hoe het daar staat.”

„Jawel, uwe edelheid. De omsingeling van de stad wordt steeds nauwer, en de vroedschap en de burgerij vragen om hulp.” Hij wachtte even en ging toen door: „Ik vermoed, dat ze die hulp verwachten van u en uw troepen.”

„Zo is het,” bevestigde Lodewijk. „Mijn broer, de Prins, schrijft daar over.”

Hij reikte de brieven aan graaf Hendrik. Die nam ze en begon te lezen.

Intussen zette Lodewijk het gesprek met de Leidenaar voort. „Hoe is de stemming in de stad?” wilde hij weten.

„Er zijn er, die hopen op hulp en vast besloten zijn de stad te verdedigen tot het uiterste. Er zijn er ook...” Harmen Leeuw weifelde even met voortgaan.

„Er zijn er ook...?” herhaalde graaf Lodewijk Leeuws laatste woorden. Vragend.

„... die hopen, dat er geen hulp komt. Die hun vrede met de koning willen maken en zo een beleg voorkomen.”

„Roomsen, begrijp ik.”

„Papisten, ja,” bevestigde de Leidenaar. „Die hebben geen vervolging te vrezen, als de Spanjaard de stad in handen krijgt.”

„Maar hun privileges en hun vrijheid gaan dan wel verloren,” wierp graaf Hendrik een opmerking in het gesprek. Blijkbaar had hij dat — onder het lezen van de brieven door — gevolgd.

„Die hebben ze er desnoods voor over, als ze hun ambacht kunnen blijven uitoefenen en hun handel kunnen blijven drijven,” zei Leeuw bitter. „Een leven in rust en wat voorspoed vinden ze belangrijker, dan hun vrijheid en hun rechten.”

„Zo zullen ze allemaal niet wezen,” trachtte Lodewijk de bittere mening van de Leidenaar te verzachten.

„Niet allemaal, daar heeft uwe edelheid gelijk in. Er zijn ook burgers, die goed rooms zijn, maar van de spaanse tirannie niets moeten hebben. Maar of die zullen volhouden tot het uiterste . . . ?”

Graaf Lodewijk streek met de hand langs het voorhoofd. Als wilde hij sombere gedachten wegvagen.

„We zullen doen wat we kunnen, om bijtijds hulp te brengen.” Zijn toon was vast. Maar niet opgewekt.

Graaf Hendrik had de brieven gelezen en legde ze op de tafel.

„Als we konden oprukken,” zei hij. „De Maas over en dan naar het noorden.”

Lodewijk trommelde met de vingers op het tafelblad. Dat oprukken, dat noodzakelijke oprukken . . . Hij had het geprobeerd, maar het was niet gelukt. Nóg niet gelukt.

Toen hij met zijn huurtroepen in het begin van februari in de buurt van Maastricht kwam, had hij niet onmiddellijk een aanval op die stad gewaagd. Ze was wel zwak bezet, maar zijn eigen leger had door de kou en in de sneeuwstormen waaronder het was opgerukt, veel geleden. Talrijke manschappen waren gestorven, en nog meer waren gedeserteerd. Wie er overschoten . . . Lodewijk wist heel goed, dat zijn huurlingen beter waren in plunderen, dan in vechten en standhouden. De streken waar ze vanuit Duitsland doorheen getrokken waren, hadden dat ongenadig ondervonden. Hulp zou hem zeker te stade komen. En hulp was hem toegezegd: door de franse koning. Op die hulp had hij gewacht. Tevergeefs. En toen had hij dan toch maar een overtocht over de Maas en een aanval op Maastricht willen ondernemen.

De overtocht was al niet gelukt. De vijand had alle vaartuigen die in de rivier lagen van de overoever weggehaald en naar zijn eigen kant gebracht. En de rivier oversteken zonder boten . . . Prins Willem had dat jaren geleden — in 1568, bij Stockem — gedaan. Maar nú ging de rivier met ijs. Was ze vast bevroren geweest, dan hadden zijn troepen daar over kunnen marcheren; was er geen ijsgang geweest, dan zouden ze wadend en zwemmend de overkant hebben kunnen bereiken bij een voorde. Maar drijvende, scherpe ijsschotsen maakten een overtocht ondoenlijk.

Toen had hij een poging gedaan, om Wijk te nemen, dat aan de rechteroever tegenover Maastricht lag. Wie Wijk bezette,

was meester van de Maasbrug. Dan kon over die brug een aanval op de stad worden ingezet.

Maar de aanval op Wijk mislukte — zijn leger lag nog steeds aan de rechter-Maasoever.

„We zullen met hertog Christoffel overleggen,” zei Lodewijk in antwoord op de woorden van zijn broer. „Langer hier blijven — het heeft nauwelijks zin.”

„Als de Fransen tòch nog komen . . .,” weifelde Hendrik.

„De Spanjaarden zijn er waarschijnlijk eerder,” overwoog Lodewijk halffluid. En zich naar de bode van de Prins wendend: „Heb jij onderweg hierheen iets gehoord of gezien van Spaanse troepen?”

De vraag verwonderde Harmen Leeuw enigszins. Graaf Lodewijk zou toch wel spionnen en verkenners hebben? Hij uitte die gedachte niet.

„Gezien niets, uwe edelheid,” antwoordde hij. „Gehoord wel. In een taveerne hier en bij een boerenhoeve daar. Uit verscheiden steden zijn soldeniers van de bezetting weggehaald — daar schijnt een leger mee gevormd te worden, om tegen u op te trekken.”

„Ik had zoiets verwacht,” zei Lodewijk. „Als die steden met een verzwakte bezetting nu konden worden aangevallen...” Hij wist haast zeker, dat dat niet mogelijk zou zijn.

„Dat zou Willem dan moeten doen,” overwoog graaf Hendrik. Ze wisten, dat hun broer óók soldeniers had geworven: het plan was, dat zijn leger en het hunne zouden samenwerken. Dáárom vooral was graaf Lodewijk er zo op gebrand, de andere oever van de Maas te bereiken. Prins Willem zou naar de Bommelerwaard trekken, om hen daar te wachten. En dan zouden ze met hun verenigde troepen de bedreigde steden van Holland, Leiden in de eerste plaats, te hulp komen.

„Ik zal met deze brieven naar Christoffel gaan,” zei Lodewijk. En tegen Harmen Leeuw: „Er zal niet onmiddellijk antwoord naar de Prins moeten. Je kunt zonder brieven teruggaan; je kunt ook blijven.”

„Ik zou dienst willen nemen onder uw vaandels, edele heer.”

„Dat kan. Zeker kan dat.” Hij liep naar de tentopening en keek naar buiten. Hij zag, wie hij zocht.

„Vaandrig,” zei hij.

Vaandrig Tielmans, die nog steeds buiten stond te wachten, kwam haastig naar hem toe. Met een triomfantelijke blik naar de schildwacht, die hem de toegang geweigerd had.

Lodewijk liet de vaandrig binnen gaan. Toen, wijzend op Harmen Leeuw: „Deze man neemt dienst in onze vendels. Lijf hem in bij het uwe.”

Tielmans boog. „Tot uw dienst, uwe genade.”

„Neem hem maar dadelijk mee.” Dat was duidelijk: de twee mannen konden gaan.

„Kom,” zei de vaandrig.

Harmen Leeuw groette de beide graven met een hoofdbuiging — toen ging hij achter vaandrig Tielmans aan de tent uit.

Dat was een paar weken geleden. En nu . . .

Leeuw overdacht de gebeurtenissen van die weken. Zoals hij ze zijn ganse, slapeloze nacht overdacht had.

In het ordeloze kamp van Christoffel en Lodewijk waren telkens dreigende geruchten en berichten binnengekomen. Door gevluchte dorpelingen; door mensen die langs de wegen zwierven als marskramer of ketellapper of wie weet waarom. Dat de Spanjaarden op komst waren. Nou ja, dat was verwacht. Maar nu hun vendels dichterbij kwamen . . . Van overal werden spaanse soldeniers weggetrokken om ze tegen het leger van Lodewijk en Hendrik te laten oprukken. Zelfs van vóór Leiden! Toen daar sprake van kwam in het kamp, had het Harmen Leeuw enigszins deugd gedaan. Want dat betekende, dat de komst van het leger uit Duitsland uitkomst bracht voor zijn vaderstad. Valdez had dan toch maar het beleg om Leiden opgebroken!

De vreugd om dit succes was gauw overschaduwd door tegenslag. De bezetting van Maastricht was versterkt: Sancho d'Avila, een van de spaanse aanvoerders, was er in geslaagd, met een troepenmacht binnen die vesting te komen. En toen was de kleine kans om Maastricht misschien toch nog te nemen, wel verdwenen. Waarom trok Lodewijk niet weg, om zich met de vendels van de Prins te verenigen, die in de Bommerwaard lagen? Die daar op hem wachtten?

Harmen Leeuw wist het niet — en soms had hij gedacht, dat Lodewijk het zelf niet wist.

De stemming onder de soldeniers in het legerkamp was er niet op verbeterd. Integendeel. Want niet vechten: zeker, dat betekende: geen gevaar om gewond te worden of te sneuvelen. Het betekende óók: geen kans op overwinning en op buit. Buit — de voornaamste reden waarom de meeste huurlingen dienst hadden genomen. Buit — die heel dikwijls méér bedroeg dan

de soldij. En... die soldij was al een poosje onregelmatig of niet betaald. De geldmiddelen van de Oranjes waren beperkt — ze hadden hun laatste bezit verkocht, om dit bevrijdingsleger te werven. Die geldmiddelen zouden onderhand wel eens uitgeput kunnen wezen. En uit de nederlandse gewesten kwam niet voldoende aanvulling. Hoopten de aanvoerders toch nog op geldelijke hulp? Of op hulp van franse vendels? Dan zou de stemming onder de soldeniers mogelijk verbeteren; dan zouden ze beter op hun soldeniers kunnen vertrouwen.

Wás Lodewijk maar van bij Maastricht weggetrokken, dacht Harmen Leeuw in bittere teleurstelling. Dan was het ongeluk van de vergane nacht niet gebeurd. Een groot ongeluk.

In het begin van de nacht waren de nassause vendels die in Bemelen, een dorp even ten oosten van Maastricht lagen, bij verrassing door de Spanjaards overvallen. Dezen waren de Maas overgestoken — ze hadden immers boten gehad, bedacht Harmen Leeuw grimmig — en in het donker van de maartnacht waren ze erin geslaagd wel zevenhonderd van hun overrompelde tegenstanders te doden. Zelf hadden ze niet meer dan zeven man verloren.

Het rumoer van de strijd — geschreeuw, schoten, wapengekletter — was tot ver in de omtrek te horen geweest: tot in het kwartier van graaf Lodewijk bij Meersen. Op een van de heuvels bij Bemelen was een vuur hoog opgelaaid: een sein, dat dringend om hulp vroeg.

De graaf was met zijn ruiters te hulp gerend: hij was te laat gekomen om de ramp te voorkomen. Te laat ook, om de terugtrekkende vijand grote verliezen toe te brengen: zo goed als ongehinderd slaagde d'Avila erin, zijn troepen binnen de veiligheid van Maastrichts muren te brengen.

De ruiters, waarmee Lodewijk de troepen van graaf Hendrik in Bemelen te hulp was gesneld, waren onverrichterzake teruggedreden. De snelle, nachtelijke rit had hen vermoeid; maar de teleurstelling om de nederlaag van hun makkers was erger geweest. Hun verbittering ook: om het grote aantal, dat van dezen gevallen was. En de gramme overtuiging, dat een encamisada, een onverwachte nachtelijke overval, hen evengoed bedreigen kon. Ze waren hun tenten binnengegaan om te slapen. Ze sliepen nóg, bedacht Harmen Leeuw. Omdat de tegenslag voor de grote zaak van de vrijheid hen eigenlijk niet zó raakte. Zo diep raakte, als ze dat hem deed. Als ze het alle bewoners van de gewesten deed die naar die vrijheid snakten.

Om die vrijheid baden. Voor die vrijheid werkten en vochten.

De Leidenaar was een eind buiten het kamp gekomen, aan de oever van de Maas. Hij keek achterom: hij was wel heel ver van het kampement vandaan. Nou ja — wie zou hem missen?

Toen grimlachte hij om zichzelf. Begon hij nu óók al zich weinig aan tucht te storen?

Maar die gedachte maakte niet, dat hij omkeerde en terug ging.

Het begon lichter te worden, al bleef de hemel met grauwe wolken bedekt.

Harmen trok zijn mantel dichter om zich heen — de ochtendkilte deed hem rillen. Over de rivier zag hij de muren en de torens van Maastricht. Hij schudde het hoofd. De kans om die stad te nemen was verkeken. Dat was ze al een poos, bedacht hij. Maar na de tegenslag van de verlopen nacht hoefde je helemaal niet meer op een verovering te hopen. De vendels zouden er nóg minder voor voelen om storm te lopen, dan ze al dagen deden. Weer schudde hij het hoofd. Wat liep hij hier eigenlijk te denken? Over een bestorming van Maastricht — en het was al dagen en weken duidelijk, dat Lodewijk met zijn vendels niet eens de rivier kon oversteken. Al ging er dan nu géén ijs meer. Maar boten — boten ontbraken. En de Spanjaards hadden veel versterkingen gekregen.

„Dat is vannacht wel gebleken,” mompelde hij.

Hij drementelde naar het kamp terug.

Daar was het nu levendiger: de meeste manschappen waren opgestaan en heel wat van hen stonden tussen de tenten. Te praten over het gevecht van die nacht.

„Graaf Hendrik is daarnet in ons kamp gekomen,” vertelde een makker hem. „Natuurlijk om te overleggen, wat er nu gedaan moet worden.”

„Eten uitgedeeld,” zei een derde man snauwerig. „Ik heb honger als een wolf.”

„Dan trekken we er straks met een man of wat op uit, om eens op een paar boerderijen een kijkje te gaan nemen,” zei een ander.

„Daar vind je niks meer, Heinz. We zijn al zo váák op de boerderijen hier in de buurt geweest,” beweerde een kameeraad.

„Je kon wel eens gelijk hebben, Günther,” gaf Heinz toe. „Nou, dan moeten onze bevelhebbers voor ons eten zorgen.”

„Ik zie die graaf van Nassau al aan een kookpot staan.”

Die spot werd Harmen toch te gortig. „Hou je snavel, vent,” snauwde hij. „Graaf Lodewijk doet voor ons wat hij kan.”

„Ik wou, dat hij dan onze soldij kon betalen,” gaf Günther nijdig terug. „Die is al weken achterstallig.”

Harmen Leeuw draaide zich om en liep weg. Het bitse antwoord, dat hem op de lippen kwam, hield hij binnen. Met zülke kerels moesten de gewesten nou verdedigd worden; moest de vrijheid worden veroverd!

Huurlingen. Lui, die vochten voor geld en om buit. Die morgen de kant van de Spanjaards zouden kiezen, als ze daar hogere soldij konden krijgen. Nou ja, daar was weinig of geen kans op. Want het was bekend, dat de Spaanse troepen óók alles behalve regelmatig werden betaald. Dat was tenminste één troost. Al was het een schrale.

De drie hoofdaanvoerders beraadslaagden in het kwartier van hertog Christoffel. De toestand van hun troepen werd met de dag onrustiger. De stemming onder hun soldeniers verslechterde duidelijk.

„Voor zover ze nog verslechteren kan,” zei graaf Hendrik bitter.

„Onze manschappen zijn niet allemáál tuchteloos en onhandelbaar,” voerde graaf Lodewijk tegen. „Er zijn óók mannen onder onze vaandels, die weten waarvoor ze vechten.”

„Dat weten die onhandelbare soldeniers evengoed. Die vechten voor soldij en om kans op plundering,” antwoordde zijn broer.

„Soldij en plundering kunnen we hen nog niet verschaffen,” verzuchtte hertog Christoffel. „Trouwens: plundering zou ik zoveel mogelijk willen tegengaan.”

Graaf Hendrik haalde de schouders op. „Zoveel mogelijk, ja,” zei hij. „Maar dat „zoveel” is erg weinig. Ze stropen de omtrek van onze kampementen af zoveel ze kunnen.”

„In hoofdzaak om voedsel,” beweerde de hertog.

Noch Lodewijk noch Hendrik gaf op die bewering rechtstreeks antwoord.

Lodewijk zei: „Onze pogingen om in het Luikse voedsel voor de vendels te kopen, hebben niets opgeleverd. En de voorraden die we hebben, zijn zo goed als uitgeput.”

Ze wisten het, alle drie. En ze begrepen, dat gebrek aan proviand de stemming onder de manschappen nog slechter maken zou dan ze al was.

„We zullen onze poging om Maastricht te nemen, moeten opgeven,” stelde hertog Christoffel voor.

Hij keek daarbij naar Lodewijk: hij wist wel, dat deze een eenmaal voorgenomen plan niet gauw opgaf.

Lodewijk legde zijn tot een vuist geknepen rechterhand op tafel. Hendrik zag, dat de knokkels wit waren. Hij kende zijn broer goed genoeg om daaruit te begrijpen, dat deze moeite had om een besluit te nemen. Omdat het een moeilijk, een teleurstellend besluit zou moeten worden.

Ze zwegen alle drie; Hendrik en Christoffel wachtten.

Toen klonk een lichte klop op de deur.

„Herein!” riep de hertog.

Vaandrig Tielmans kwam binnen. Hij richtte zich tot Lodewijk.

„Er heeft zich een man gemeld met tijding, edele heer. Een van de uitgezonden verkenners.”

„Laat binnenkomen,” beval Lodewijk.

Tielmans ging de man halen. Toen hij hem binnengebracht had, bleef de vaandrig niet in het vertrek. Hij wist trouwens de hoofdzak van diens mededeling: Job Daemsz. had ze hem verteld onderweg naar het kwartier waar de aanvoerders overlegden.

„Wat voor tijding breng je?” vroeg graaf Lodewijk aan de verkenner.

„Nog meer Spaanse troepen zijn in aantocht, uwe genade. De benden van voor Leiden weggehaald, zijn tot vlak bij Maastricht gekomen. Ze zullen vandaag die stad wel binnentrekken.”

„En wij kunnen daar niets tegen doen,” zei graaf Hendrik. Dat was de harde, de gramme vaststelling van hun netelige toestand.

Het leek, dat Lodewijk ze niet hoorde. Of niet horen wilde. Nu nog niet horen wilde.

„Weet je iets van de sterkte van die troepen, Daemsz.?” vroeg hij. Hij kende zijn trouwe en vertrouwde medewerkers bij naam.

„Vijfentwintig vendels voetvolk, uwe genade en drie kornetten ruitery. Er zijn troepen van rond Leiden bij, ben ik te weten gekomen.”

Lodewijk vroeg niet: „Hoe?” Hij wist, dat Daemsz. geen dingen vertelde waar hij zelf niet zo goed als zeker van was.

„Dank je,” zei Lodewijk. Daemsz. verliet het vertrek.

„We zullen onze poging om Maastricht te nemen, nú zeker moeten opgeven,” herhaalde hertog Christoffel zijn bewering van even te voren.

Graaf Hendrik knikte. „Na onze verliezen bij Bemelen en na deze versterking van de bezetting van Maastricht.”

„Wij hebben méér manschappen dan de vijand,” voerde graaf Lodewijk tegen. „Ondanks die vijfentwintig verse vendels en die kornetten ruitelij.”

„Bij ons is het aantal groter,” gaf zijn broer toe. „Al weet niemand, of dat zo blijft. Maar bij hen is het gehalte beter.”

Lodewijk sprak niet tegen: hij wist, dat Christoffel en Hendrik gelijk hadden. Hij staarde voor zich neer op het tafelblad. Toen vermande hij zich. „Het moet,” erkende hij. „Dan trekken we noordwaarts. Mogelijk komen we daar tòch over de Maas. Bij Roermond misschien. En als we ons dan met Willem verenigen, kunnen onze verenigde legers naar Holland oprukken.”

„Ja,” zei graaf Hendrik. Hij stond op. „Dan ga ik nu om voor mijn vendels de nodige maatregelen te treffen.”

„Dat zullen wij ook doen,” zei hertog Christoffel. „Hoe eerder we op mars gaan, hoe beter, zou ik zeggen.”

„Dat zal met twee, drie dagen zijn,” meende Lodewijk. „Eerder hebben we onze troepen niet marsvaardig.”

HOOFDSTUK 2

Een deel van zijn troepen werd door graaf Lodewijk niet marsvaardig gemaakt. Omdat hij die kornetten ruitery uit zijn dienst ontsloeg.

De redenen daarvoor waren ontmoedigend. De eerste was het feit, dat deze ruiters almeer onhandelbaar werden, almeer kankerden, en herhaaldelijk bevelen niet of half-tegenstrevend opvolgden. De tweede was, dat het geldgebrek van Lodewijk al nijpender, en zijn schuld aan soldij voor zijn vendels al groter werd. Door een paar kornetten ruitery te laten gaan, raakte hij mogelijke muitelingen kwijt en werd zijn krijgskas minder belast. Maar onprettig wàs en bleef het, dat noodgedwongen ontslag. Het gaf — dat spreekt — gepraat en gemopper in het leger; het verbeterde de stemming niet. Al scheen het, dat een deel van de manschappen iets minder onhandelbaar werd. Zij konden immers óók worden ontslagen, en waar moesten ze dan heen? De Spanjaarden schenen genoeg soldeniers te hebben — en . . . de krijgskas van de Spanjaarden was waarschijnlijk niet véél rijker dan die van de Nassaus.

Dat er aan het wachten hier in Zuid-Limburg een eind ging komen, stond het merendeel van de soldeniers wel aan. Er zou nu tenminste iets gaan gebeuren, verwachtten ze. Maastricht kon niet genomen worden — maar er waren andere steden, die een minder sterke bezetting hadden en die je aanvallen kon zónder eerst de Maas over te moeten. Want een overtocht over de Maas — dáár leek weinig mogelijkheid voor te wezen. En . . . een veroverde stad zou buit betekenen!

Het was avond. Het rumoer van de dag was in het kampeement verminderd en verstild. De meeste manschappen hadden hun tenten opgezocht. Tenten, die de volgende morgen zouden worden afgebroken, omdat dan de mars naar het noorden beginnen zou.

Harmen Leeuw wilde juist zín tent binnengaan — zijn slaapkameraden waren daar al — toen hij in de lichte duisternis van de voornacht iemand zijn richting zag uitkomen. Hij

meende de gestalte te herkennen en bleef een ogenblik wachten. Inderdaad: hij had zich niet vergist: het was vaandrig Tielmans.

„Jij daar nog, Leeuw?” vroeg deze, toen hij vlak bij gekomen was.

„Ik wou net gaan slapen, vaandrig,” antwoordde Harmen.

Tielmans lachte kort. „Daar zal niet veel van komen, vermoed ik. Je moet bij graaf Lodewijk komen.”

„Ik? Waarom?” vroeg Leeuw verbaasd.

„Waarschijnlijk zal de graaf je dat wel vertellen,” zei de vaandrig.

„Wéét jij het niet?”

„De graaf zal het je wel vertellen. Wat ik weet of niet weet, is in dit geval van weinig belang. „Het klonk niet onvriendelijk, maar wel beslist.

Harmen Leeuw vroeg dan ook niet verder; met de vaandrig ging hij naar het kwartier van de opperbevelhebber.

Graaf Lodewijk was alleen in zijn tent. Hij zat op de rand van zijn veldbed: duidelijk gereed om nog een uur of wat slaap te zoeken, maar pas ná het onderhoud dat hij met Harmen Leeuw hebben wilde.

Niet met Leeuw alleen. Tot zijn verwondering zag deze, dat Tielmans de tent niet uitging, toen hij hem er had binnengebracht.

„Ik heb je laten roepen, Leeuw,” zei Lodewijk, „omdat ik voor jullie beiden een belangrijke opdracht heb. Vaandrig Tielmans kent die al. Hij heeft zelf gevraagd, of jij tweede man mocht zijn.”

Harmen keek naar de vaandrig: het deed hem goed, dat deze hem gekozen had. Al wist hij nog niet waarvoor.

„Jullie gaan zo dadelijk op pad. Naar Roermond,” ging graaf Lodewijk verder. „Die stad zal ons in handen worden gespeeld. Morgen-nacht. Daar is een stuk van de stadsmuur ingestort — een dag of wat geleden. Aan de westkant — dichtbij een van de stadspoorten. Die bres wordt, dat snap je, goed bewaakt.”

Harmen Leeuw knikte — een totaal overbodig gebaar. Lodewijk zag het trouwens niet eens.

„Morgennacht hebben daar een paar soldaten de wacht, die beloofd hebben een aantal van onze manschappen door te laten. Door te helpen kun je ook zeggen.”

Lodewijk wachtte even: hij zag aan het gezicht van Harmen Leeuw dat deze de juiste bedoeling niet goed begreep.

„Maar vóór ik die soldeniers sturen kan, moet ik zeker weten, dat onze helpers in Roermond op hun post zullen zijn. Dat gaan jullie met z'n tweeën onderzoeken.”

„Jawel, uwe genade.” Harmen vroeg niet: „Hoe, uwe genade?” Al lag die vraag hem wel op de lippen. Maar hij bedacht, dat de vaandrig zeker al wel méér inlichtingen over dat „hoe” van de graaf zou hebben gekregen.

„Hoe eer ik tijding heb, hoe liever me dat is, dat zullen jullie begrijpen. Maar bedenk: betrouwbare tijding is beter dan vlugge, tē vlugge tijding.”

„We zullen doen wat we kunnen, uwe genade,” beloofde Tielmans voor hen beiden.”

„Dat vertrouw ik. Wees voorzichtig. God geleide jullie.” Hij reikte hen de hand. Toen gingen ze.

Harmen Leeuw droeg dezelfde kledij, waarmee hij als bode van prins Willem in het leger van graaf Lodewijk was gekomen; vaandrig Tielmans zag er eveneens uit als een eerbaar handwerksman.

Het liep tegen de middag, toen ze Roermond bereikten.

„Eerst de stadsmuren rond,” besliste Tielmans. „Dan zien we, waar dat ingestorte stuk is.”

„Dat ingestorte stuk” was niet moeilijk te vinden: het vormde een brede bres. Daar zouden verscheidene soldeniers tegelijk door naar binnen kunnen, zag Tielmans onmiddellijk. Hij zag nog wat anders: er werd met man en macht gewerkt aan het herstellen van de gaping in de muur. Het puin, de neergestorte steenbrokken, lieten de werklui die met het herstel bezig waren, liggen. Heel duidelijk op aanwijzing van een hopman, die toezicht hield en aanwijzingen gaf.

„Dat is natuurlijk om een binnendringen hier moeilijker te maken,” zei Tielmans.

„Merkwaardig, dat ze nu opeens haast schijnen te hebben, om die bres te dichten,” overwoog Harmen halffluid. „Zouden ze daar niet eerder mee hebben kunnen beginnen?”

Zijn makker keek hem van terzijde aan. Inderdaad stak er iets opmerkelijks in het feit, dat er nu opvallend haast gemaakt scheen te worden met het herstel van de muur. Iets opmerkelijks — mogelijk zelfs iets gevaarlijks. Maar wat?

„We gaan de stad in,” zei Tielmans.

„Dat moeten we in ieder geval,” stemde Harmen met die opmerking in. „We moeten toch . . .”

„...één of meer van die soldeniers te pakken zien te krijgen, ja,” maakte de vaandrig Harmens woorden af. „Ik weet, waar we ze treffen kunnen.”

Harmen zag hem vragend aan: over die wetenschap had de vaandrig nog niet eerder met hem gesproken.

„Graaf Lodewijk heeft me de taveerne genoemd, waar die lui zouden komen.”

„We moeten ook eerst iets meer te weten zien te komen over die bouwerij aan de muur,” vond de Leidenaar.

Ze gingen de stadspoort onderdoor en liepen de straat in, die daar op-uit kwam. Onder de luifels van sommige huizen was koopwaar uitgestald: kroezen en bekers en borden en kannen bij een tinnegieter: vlees en spek aan haken en op een hakblok bij een slager; brood in soorten bij een bakker, die op zijn uit-hangbord had gestaan: „De gezonde apotheek.” Maar de beide prinsemannen letten daar niet op: ze hadden andere dingen te doen.

„Hier,” wees Tielmans. Ze stonden voor een taveerne, waar „De vergulde Cop” uithing.

Ze stapten binnen. Druk was het in de gelagkamer niet: dicht bij het raam met zijn kleine, groene ruitjes-in-lood, zaten een paar mannen. Ze dronken een kroes bier en wisselden af en toe een paar woorden. Erg spraakzaam schenen ze niet. Aan de lange tafel midden in het vertrek zat niemand.

De waard stond achter de toog: hij had zichzelf een glas brandemoris ingeschonken en dronk met kleine teugen. Hij keek op, toen een paar nieuwe gasten binnenkwamen. Hij kende ze niet.

De nieuw-binnenkomenden keken de gelagkamer rond — toen, zonder met elkaar overleg te plegen, stapte de een naar het tafeltje aan het raam. Zijn maat volgde hem.

„Hier is nog wel plaats voor ons?” zei Tielmans half-vragend.

Een van de twee mannen schoof zijn stoel wat opzij. „Zeker.”

De waard kwam naar de hoek bij het venster. „Wat zal het zijn, mannen?”

„Een kruik bier en twee kroezen om te beginnen,” bestelde Tielmans.

„Dat kan,” nam de kastelein de bestelling aan. „Nog meer?”

„Hoe zo?” vroeg Harmen.

„Nou: je maat zei: „om te beginnen”.”

„We willen ook wat eten. Wat heb je?” Tielmans had door de stevige tocht naar Roermond stevige honger gekregen.

„Vlees, groente, brij,” noemde de waard op.

Tielmans schudde het hoofd. „Erg verleidelijk,” erkende hij, „maar we hebben weinig tijd. Breng maar brood en kaas.”

„En kóud vlees?” stelde de kastelein voor. „Dat hoeft niet eerst gebraden te worden.”

„Goed.”

Het maal stond gauw op tafel.

„Eet smakelijk,” wenste de waard. Hij ging weer naar zijn toog.

„Dat ziet er goed uit,” waardeerde een van de mannen, bij wie de twee aan het tafeltje waren gaan zitten.

Bedoelde hij, dat Tielmans of Leeuw hem zou aanbieden mee te eten? Geen van de twee deed dat, al gingen Tielmans' gedachten wel in die richting.

De man bleef even kijken, hoe de beiden hun honger stilden; toen keerde hij zich af en probeerde door het venster naar buiten te zien. Erg goed ging dat niet: het groene glas en de kleine ruitjes belemmerden het uitzicht enigszins. Toch kon je — al was het dan niet scherp — wel iets zien.

„Daar gaan alweer werklui onder geleide van een paar soldaten,” zei hij tegen zijn maat.

„Naar de stadsmuur natuurlijk,” antwoordde deze. „Daar krijgen ze opeens haast mee.”

Harmen Leeuw hoorde woord en wederwoord: zijn belangstelling was onmiddellijk gewekt. Hij liet die niet blijken; hij nam een slok bier en zette toen zijn kroes neer.

Tielmans pakte de kruik en scheen de kroes van zijn makker te willen vullen.

Harmen weerde af: „Mijn kroes is nog niet leeg. Straks misschien.”

„De mijne is wél leeg,” zei de man, die al eerder naar de maaltijd van de beiden had gekeken.

„Dan zal ik die vullen,” en Tielmans voegde de daad bij het woord.

„Dank je,” zei de man. Hij hief de volle kroes. „Op jullie gezondheid.”

„Op de jouwe,” antwoordde Tielmans en dronk een paar slokken uit zijn eigen kroes. Toen hij die neerzette en zijn aandacht weer aan het koude vlees en het brood scheen te besteden, vroeg hij: „Wat zei je daarnet over werklui en soldaten?”

„Die voorbijgingen, bedoel je? Nou, d'r is een stuk van de stadsmuur ingestort een poosje geleden en dat zijn ze nu bezig te herstellen.”

„Ze zijn er gisteren mee begonnen,” vertelde de andere man. „Ze hebben opeens haast.”

„O ja?” Het klonk, alsof de vrager eigenlijk weinig belang stelde in het antwoord; maar Harmen Leeuw wachtte op dat antwoord met spanning.

„Het rechte weet ik er niet van,” zei de Roermondenaar, „maar het schijnt, dat er gevaar voor de stad dreigt.”

„Dat schijnt niet zo, dat is zo,” beweerde zijn maat met klem. „De geuzen trekken uit de richting Maastricht hierheen, dat staat vast.”

„Dat kon je verwachten, Derk. Als het alleen dáárom was, zouden ze al veel eerder die bres hebben moeten dichten. Maar jij weet net zo goed als ik, dat ze zeggen, dat er ergens verraad aan de knikker is.”

Harmen wierp vaandrig Tielmans een haastige blik toe. Wat die man daar zat te beweren was slechte tijding. Tielmans zag die blik wel, maar scheen er niet op te reageren. Hij sneed een stuk brood af, legde daar een plak kaas op en at verder. Schijnbaar rustig. Maar zijn gedachten gingen snel.

Wat stond hen nu te doen? Hoe kwamen ze méér te weten en hoe kregen ze zekerheid? Dit gesprek doorzetten? In duidelijke woorden vragen, wat er precies gebeurd was?

Hij zou niet kunnen zeggen waarom, maar hij had het gevoel, dat de Roermondenaars aan hun tafel zich zaten af te vragen, wat voor lui hij en Harmen eigenlijk waren. Het beste was, besloot hij bij zichzelf, bedaard af te eten; nog een poos te wachten, of er toch nog iemand voor hen kwam opdagen en anders... Ja, wat anders? Graaf Lodewijk moest tijding hebben. Zo gauw mogelijk. Zeker. Maar vooral: zo betrouwbaar mogelijk.

Harmen Leeuw was klaar met eten. Hij schoof zijn bord een eindje van zich af.

„Heeft het gesmaakt, sinjeur?” vroeg Derk.

„Uitstekend. Nu nog een poosje uitrusten en dan verder op pad.”

„Dat doen we,” stemde Tielmans met hem in. Dat uitrusten zou dan het wachten op mogelijk tòch nog een soldenier zijn.

„Wij stappen op,” deelde Derk mee. „Een zit en een slok zijn goed, maar er is meer te doen. Kom mee, Giel.”

Ze gingen.

Toen de deur van de taveerne achter hen dichtgevallen was, vroeg Harmen: „Wat moeten we? Wat zou het beste zijn?”

„Wachten. Al kan dat niet lang.”

„Nee.”

Merkwaardig: het slechte nieuws dat ze gehoord hadden maakte hen zó voorzichtig, dat ze zelfs tegen elkaar weinig zeiden in deze vreemde gelagkamer. Af en toe kwam daar iemand binnen: dronk een kroes bier of een kelkje brandewijn; maakte een praatje met de waard of met een andere gast en ging weer. Geen van hen scheen erg te hebben in de twee handwerksgezellen, die zo goed als zwijsend aan hun venstertafel zaten.

Dat ze iedere nieuw-binnenkomende met een snelle blik opnamen, ontging de meesten. Het ontging de kastelein niet. Die begon zich af te vragen, wat die twee hier zochten.

Toen kwam er een soldenier binnen. De waard zag, hoe een van de twee in de vensterhoek een beweging maakte als wilde hij opstaan; hoe de ander de soldenier met de ogen volgde, tot deze aan de bierbank zitten ging.

„Zou die vent...?” fluisterde Harmen vragend. Hij boog zich naar Tielmans over om vooral niet door een ander gehoord te worden.

„Afwachten nog even,” antwoordde de vaandrig. Hij bleef de soldenier in de gaten houden. Maar die maakte helemaal niet de indruk, dat hij hier iemand verwachtte of zocht. Hij dronk zijn bier; hij maakte een praatje met een paar lui; hij stapte op.

„We moeten onderhand terug,” zei Tielmans. „Blijf nog even zitten.”

Zelf stond hij op en liep naar de tapkast. Naar de kastelein.

„Ik kom betalen,” zei hij.

De waard noemde het verschuldigde bedrag; Tielmans trok zijn beurs. Terwijl hij — langer dan nodig was — naar het geld zocht, vroeg hij: „Ken je ene Jean Dupuis?”

„Van de Luikse vendels?” vroeg de waard terug. Hij streek het geld, dat de ander op de toog gelegd had, op en borg het in zijn broekzak.

„Dat geloof ik wel, ja,” zei Tielmans.

„Die komt hier wel, vaak zelfs. Maar vandaag verwacht ik hem niet.”

Terwijl hij het zei, keek de kastelein naar het gelaat van zijn gast. Die hoorde scherp het antwoord, dat hem gegeven werd.

Dat antwoord riep een sluimerende gedachte bij hem wakker. Die sprak hij — voorzichtigheidshalve — niet uit. Maar de vraag die hij stelde, was onvoorzichtig door de gespannenheid, waarmee hij sprak.

„Waarom niet?”

Hij kreeg geen rechtstreeks antwoord; hij hoorde wel een wedervraag: „Moest je Dupuis hebben?” Tegelijk zag hij een onderzoekende blik in de ogen van de kastelein.

„Ze hadden me gezegd, dat hij hier dikwijls komt,” ontweek Tielmans een bevestigend antwoord.

„Zo.” Even overlegde de man achter de toog; toen zei hij: „Het zeggen is, dat er een paar lui van de Luikse vendels gevangen genomen zijn. Dupuis ook.”

„Waarom?” Toen hij zich de vraag had laten ontvallen, schrok Tielmans daar even van. Wat zou de waard uit zijn vragen kunnen vermoeden? Kunnen opmaken? En . . . als de vent niet betrouwbaar was, wat kon hij, wat zou hij dan doen?

Weer duurde het een ogenblik, eer de waard antwoord gaf. Toen vertelde hij: „Er wordt beweerd, dat die lui gepakt zijn, omdat ze verraad wilden plegen.”

„Verraad?” Tielmans deed zijn best, om zijn vraag verwonderd te laten klinken. „Hoe dat zo?”

Nu lachte de kastelein openlijk — maar wel geluidloos.

„Misschien weet jij daar meer van dan ik, sinjeur. Daarstraks zaten jij en je maat met Derk over het herstel van de bres in de stadsmuur te praten. Dat hoorde ik wel, al stond ik een eindje van jullie vandaan. Toen heb ik me al afgevraagd, waarom jullie als vreemdelingen je daar zo voor interesseerden.”

Hij kreeg geen antwoord; hij verwachtte er ook geen.

„Of het waar is van dat verraad, weet ik natuurlijk niet. Maar als er iets van aan is, komt er nu toch niets meer van terecht.” Weer lachte hij. „Een waard moet leven van de komende en gaande man. Daarom moet hij iedereen te vriend houden. Jullie hoorden bij de komenden; ik denk, dat het wijs is, als jullie je nu onder de gaanden schaarden. Niemand zal ooit kunnen zeggen, dat Wijnand Jaspers uit „De vergulde Cop” iemand van zijn gasten bij de Spanjaards heeft aangebracht.”

„Dank je,” zei Tielmans. Uit de grond van zijn hart.

Hij liep naar waar Harmen Leeuw zat.

„Kom mee,” zei hij. „We weten genoeg.”

„Wat bedoel je?”

„Dat we op moeten schieten. Kom.”

Al gauw waren ze buiten de poort. Ze sloegen de weg in naar waar het leger van Graaf Lodewijk lag.

Al lopende vertelde Tielmans van zijn gesprek met Wijnand Jaspers, de waard in „De vergulde Cop”.

Ze brachten verslag uit aan graaf Lodewijk. Van wat ze gehoord hadden in de taveerne; van wat ze gezien hadden bij en in Roermond. Van het herstellen van de bres in de muur, en van de versterkte wacht bij de poorten.

„Onze onderneming tegen Roermond wordt dan wel twijfelachtig,” overwoog Lodewijk, toen hij met Christoffel van de Paltz en graaf Hendrik het verslag van hun twee verkenners besprak. „Ik zou graag de stad genomen hebben. Om daar de Maas over te trekken.”

„Als we toch nog een poging zouden wagen...” zei graaf Hendrik weifelend. „Maar ik denk, dat die ons teveel tijd kosten zou.”

De opmerking was de overweging waard. De opmerking was eigenlijk doorslaggevend. Want er was haast bij hun oprukken naar de Bommelerwaard. Haast bij de zo nodige vereniging van hun leger met dat van prins Willem.

De mededeling van een andere spion deed hen de beslissing nemen. Job Daemsz. was dat.

Vroeg in de morgen kwam hij in het kampement; de dag was nauwelijks licht.

„De opperbevelhebber slaapt nog,” zei de piekenier, die voor Lodewijks tent op wacht stond.

„Maak hem dan wakker. Er is haast bij,” beval Daemsz.

De ander keek hem verbaasd aan: hij was wel gewend kommando's van zijn meerderen te krijgen, maar dat een doodgewone soldenier zo'n bevelende toon aansloeg, stond hem maar half aan.

Job Daemsz. zag zijn aarzeling. Om niet te zeggen: zijn onwil, om te doen wat hem gezegd werd.

„Als je niet gaat, ga ik zelf,” zei hij. „De graaf móet horen, wat ik te weten gekomen ben.”

„Goed dan.”

De schildwacht sloeg het tentzeil terug, waar het de deuropening verdekte. Daemsz. hoorde hem met iemand praten. Zeker een dienaar van de graaf.

De piekenier kwam weer naar buiten met een andere man.

„De graaf wacht je,” zei deze tegen Daemsz. „Kom mee.”

Graaf Lodewijk was nog niet gekleed: hij zat half overeind op zijn veldbed.

„Jij, Daemsz.?” zei hij, toen hij zijn man herkende. „Wat kom je melden?”

„Ik ben aan de andere oever van de rivier geweest, Uwe Genade. Ik heb de spaanse vendels gezien.” Hij wachtte even.

„En?” vroeg Lodewijk. Met gespannen belangstelling.

„Ik heb zelfs met een paar maroderende soldeniers gepraat. Hun aanvoerder is d'Avila.”

„En het doel?” vroeg Lodewijk. „Al kan ik dat wel raden,” voegde hij erbij.

„Die soldeniers hadden het erover, dat de vendels uw opmars moesten tegenhouden.”

„Dan zouden ze naar de rechter-Maasoever moeten oversteken,” overwoog de graaf luidop. „Of ze daarin kunnen slagen?”

„Er zijn boten aan hun kant van de rivier,” merkte Daemsz. op. Hij dacht aan wat de Spanjaarden een poos geleden bij Maastricht met de boten gedaan hadden. Lodewijk begreep de achtergrond van zijn woorden.

„We zullen ze vóór moeten blijven,” zei hij. „We marcheren zo snel mogelijk.”

De opmerking was niet rechtstreeks voor Daemsz. bedoeld. Ze was meer een overweging, een besluit, dat de aanvoerder voor zichzelf vaststelde. Dat hij aan zijn mede-aanvoerders voorleggen zou.

Hij keek Daemsz. aan. „Je tijding is van groot belang. Ik dank je.”

De verkenner boog en ging.

De vendels van het Nassause leger marcheerden zo snel mogelijk. Voor Lodewijk niet snel genoeg. De mannen mopperden weer — luider dan vlak ná het ontslag van de kornetten ruitery. Gelegenheid om te maroderen, te stropen, op boerderijen te plunderen was er haast niet. Door de snelheid, waarmee werd voortgetrokken. En nog steeds was er geen soldij betaald. Elke dag liep het bedrag aan achterstallige soldij op. Veel orde konden de aanvoerders in hun vendels en kornetten niet houden: ze moesten tevreden wezen als de mannen het bevel om op mars te gaan en verder te marcheren, opvolgden. Al was dat niet met de gewenste, de nodige inspanning. Het leek soms meer een wanordelijke wandeling dan marcheren.

Af en toe kwam er bericht over de Spanjaarden. Van een boer hoorde je iets; een uitgestuurde verkenners kon zeggen, hoe ver d'Avila al met zijn vendels naar het noorden gerukt was. Nóg bleef Lodewijk vóór; nóg was de weg naar de Bom-melerwaard, naar de krijgsmacht van zijn prinselijke broer open.

En toen . . .

Een kleine ruitergroep, die de uiterste voorhoede van het leger vormde, kwam in de ochtend van de 13de april spoor-slags teruggereden. Met alarmerende tijding. Ze waren een eind voorbij Heumen gekomen, langs de rivierdijk — verderop lag Grave. Toen hadden ze gezien . . . Er lag daar in de verte een brug over de rivier: een pontonbrug. Daarover trokken troepen van de linker Maasoever naar de rechter. Een deel van die troepen had de rechter-Maasoever al bereikt en scheen daar naar het zuiden op te rukken. Het leger van de Geuzen tege-moet.

Op hun terugrit hadden de ruiters een paar boeren onder-vraagd — die vertelden, dat de vendels van de Spanjaarden de vorige dag, in de namiddag, Kuik hadden bereikt en héél vroeg deze morgen, eigenlijk nog in de nacht, met schuiten en plan-ken een brug over de Maas hadden gelegd.

„Die hebben we gezien, die brug,” bromde de ruiter, die de boeren ondervroeg. „Ze zijn al bezig, er over te trekken.”

De boer knikte.

„Weten jullie, of er véél Spanjaards zijn?” informeerde de ruiter.

„Heel veel,” antwoordde de boer. „En het zeggen is, dat er nog meer op komst zijn.”

„Wáár is dat zeggen?”

De boer moest even denken, eer hij de betekenis van de vraag snapte. Toen zei hij: „In het dorp. En in „Het gevlekte varken”. Dat gevlekte varken zou wel een taverne zijn, be-greep de ondervrager. Hij maakte zich niet druk over de vraag, of deze boeren al zó vroeg aan de bierbank hadden geze-ten.

„Waar-vandaan komen die andere vendels?”

De boer trok de schouders op. „Hoe kan ik dat weten?” zei hij terug. „Maar dat ze komen — daar kun je zeker van zijn.”

Met die tijding kwamen de ruiters terug.

Er was geen tijd om te talmen, begreep graaf Lodewijk. De overtocht was begonnen — maar nog niet voltooid. Nog stond

het héle spaanse leger hem niet versperrend in de weg. Mogelijk kon het troependeel dat de rechter-oever al bereikt had, nog worden teruggeworpen. En de brug genomen en vernietigd.

Hij stelde zich aan het hoofd van een paar kornetten ruitery en draafde met deze ruiters de weg op, waarlangs de vijand naderde.

De voorhoede van die vijand was al een stuk zuidwaarts opgerukt: voorop speerruiters en karabiniers ¹⁾). Lodewijk, aan de spits van zijn kornetten, zag hoe een ritmeester der Spanjaarden zich in de stijgbeugels ophief, zich naar zijn manschappen keerde en toen, met getrokken degen, op hem en zijn ruiters losstormde. Achter hem kwamen zijn mannen.

„Voorwaarts!” schreeuwde graaf Lodewijk. „Val aan!”

De schok van de tegen elkaar inrennende paarden en vechters was hevig. Kreten klonken; pistoolschoten knalden; zwaardslagen kletterden.

Het werd een verwoed vechten; een verward gevecht. Maar de Nassauers wonnen: de spaanse ruitery wendde de teugel en holde terug. Naar waar vendels voetvolk van d'Avila stonden. Achter de rijen van dat voetvolk vonden de teruggeslagen ruiters beschutting; op de rijen van dat voetvolk deden de Nassauers hun aanvallen. Maar door die rijen heen te breken, de brug achter die rijen te bereiken en te vernielen: daarin slaagden ze niet.

Toen gaf Lodewijk het bevel tot de terugrit. Naar de hoofdmacht. Met de wetenschap, dat de beslissende slag de volgende dag geslagen zou worden.

¹⁾ Ruiters, bewapend met vuurwapens: een haakbus of langroer.

HOOFDSTUK 3

Die slag zou worden gevochten dicht in de buurt van het dorp Mook. Lodewijk had zijn troepen daarheen laten oprukken. De mannen waren gegaan, vermoeid en mopperend. Ze hadden een zware marsdag achter de rug; ze vermoedden met grote zekerheid, dat hen een zware dag vol gevechten wachtte.

En toen „halt” werd gekommandeerd . . . Dat betekende niet, wat een groot gedeelte van de soldeniers had gedacht, wat het overgrote deel van de vendels wilde: rust, slaap. Vermoeid of niet vermoeid, willig of onwillig: ze moesten nieuwe bevelen opvolgen. Er moest een verschansing worden opgeworpen, en de daarvoor benodigde aarde moest zó worden uitgegraven, dat vóór die verschansing een gracht ontstond. Van vóór Mook tot aan de Maas liepen verschansing en gracht: de laatste werd door Maaswater gevuld.

Graaf Lodewijk had zelf het toezicht op de werkzaamheden op zich genomen.

Hij zag wel, hoe zijn manschappen het werk met tegenzin deden; hoe langzaam hun spaden groeven en hoe traag de verschansing werd opgeworpen. Het ergerde hem. Begrepen deze kerels dan niet, dat die verschansing van belang was om zichzelf tegen de Spanjaarden te verdedigen? Om vanuit die versterking de aanval op de vijand te kunnen beginnen?

Hij bedwong zijn ergernis: hij spoorde de gravende soldeniers met bemoedigende woorden aan.

Het hielp niet veel. Eén van de huurlingen keek even achterom, toen hij de stem van zijn bevelhebber hoorde.

„We zijn doodmoe,” riep hij. „We hebben een hele dag gemarcheerd.”

„Ik ben ook de hele dag op mars en in gevecht geweest,” antwoordde graaf Lodewijk.

„Ja, te paard!” schreeuwde een andere soldaat.

Harmen Leeuw, die ook onder de gravers was, herkende de stem. Het was die van Heinz, die hij al eerder had horen mopperen over tekort aan eten en over zware dienst.

„Hou je snuit,” viel hij uit tegen de duitse huurling.

„Voor jou?” snauwde die terug.

Een makker viel hem bij: „We zijn doodmoe, en we worden aan het werk gezet als schansgravers.” Hij grijsde nijdig. „En soldij . . . ho maar!”

„Er is meer om voor te vechten dan soldij, mannen,” zei Lodewijk. Hij wilde nú zeker geen twist onder zijn manschappen: de volgende dag moesten die gezamenlijk tegen de vijand vechten. Eensgezind zich inzetten voor de overwinning.

„O ja?” De tegenroep klonk verachtelijk. Ze kwam van Günther, de maat van Heinz.

„Ja. De vrijheid, waarvoor deze strijd begonnen is. Deze eervolle strijd, waarin elke dappere soldaat roem behalen kan.”

Günther liet zijn spa los — ze viel uit zijn handen op de grond.

„Ik behaal liever buit dan roem. En vrijheid? Een dapper soldenier kan overal terecht, in elk leger. Aan die vrijheid heb ik genoeg.”

„Wij niet,” mengde vaandrig Tielmans zich in de woordenstrijd. „Wij niet.”

„Wij — en Günther wees naar een paar makkers — wel. Als ik de kans kreeg . . .”

Hij maakte zijn zin niet af, maar de vaandrig begreep de bedoeling uitstekend.

„Geen verdere twist, mannen,” beval graaf Lodewijk. „Doe je plicht als eerlijke soldeniers. Nu en morgen. Een overwinning brengt roem en wie voor de vrijheid van zichzelf en anderen strijdt, vindt in die vrijheid de beloning.”

Hij wachtte geen weerwoord af: om een eind aan dit gesprek te maken drukte hij zijn paard de sporen in de flanken en reed verder. Naar een ander stuk van de verschansing, die opgeworpen werd. Om daar het werk in ogenschouw te nemen. Om daar zijn manschappen tot volhouden aan te sporen.

„Graven, mannen,” zei Tielmans.

Harmen Leeuw stak zijn spa weer in de grond: hij wierp een flink spit aarde op de hoger wordende verschansing.

Günther keek naar hem, maar bukte zich niet om de spa op te rapen, die hij even te voren uit zijn handen had laten vallen.

„Zou je ook niet meedoen?” zei Tielmans. Zijn stem klonk nors.

„Waarom zou ik eigenlijk?” gaf de Duitser terug. „Als ik . . .”
„. . . de kans kreeg, wil je zeggen,” vulde Tielmans zijn woor-

den aan. „Dat vertelde je daarnet al. Maar laat ik je vertellen, dat je die kans niet krijgt.”

„Welke?” Günther had niet dóór, wat voor gevolgtrekking de vaandrig gemaakt had uit zijn half-afgebroken zin tegenover graaf Lodewijk.

„De kans, om dienst te nemen bij de Spekken,” zei Tielmans. „Dat bedoelde je toch daarstraks toen je zo'n toon durfde voeren tegen graaf Lodewijk?”

„Als ik dat bedoelde — hij wilde niet openlijk toegeven, dat de vaandrig hem maar al te goed begrepen had — dan kan ik dat toch dóen. Wou jij het me soms beletten?” In zijn brutaliteit vergat hij, dat hij tegen een meerdere sprak.

Vaandrig Tielmans snauwde hem niet het bevel toe, zijn grote mond dicht te houden. Hij schudde het hoofd — met een meewarige glimlach.

„Eerlijk gezegd: ik dacht, dat je meer verstand had,” zei hij. „Was dat maar half zo groot als je mond.”

Een paar mannen vlakbij lachten. Dat verbeterde de stemming van Günther niet.

„Het is groot genoeg,” grauwde hij terug.

„Maar niet zó groot, dat je bedenkt, dat de Spekken jou heus niet met open armen zullen ontvangen, als je naar ze toerent. Op pardon van een tegenstander hoeft niemand te rekenen. Wij niet van hen en zij niet van ons.”

„Daar is wel wat van aan, Günther,” zei Heinz.

„Daar is alles van aan,” hielp Leeuw zijn vaandrig. „Graaf verder, man.”

Dat laatste was tegen de weerbarstige huursoldaat. Die liet zich tenslotte gezeggen: loom bukte hij en nam zijn spa ter hand. Hij groef mee. Maar met zichtbare tegenzin en in een traag tempo. Tielmans liet het maar zo.

De morgen begon te lichten.

De arbeid aan de verschansing werd stop gezet: het verdedigingswerk was te gebruiken, al had de aanvoerder het liever hoger en sterker gezien. Maar je kon ieder ogenblik een vijandelijke aanval verwachten: de vendels moesten hun stellingen aangewezen krijgen en die vechtensgreed bezetten.

Onder de vendels die de opgeworpen versterking moesten verdedigen, was dat van Tielmans en Harmen Leeuw. De twee stonden naast elkaar. Het land lag voor hen in de ochtendnevel. Vèr konden ze niet zien: het zicht was beperkt.

Dicht bij hen was het geluid van wapens, die werden omgord of gevechtsklaar gemaakt; het geluid ook van gesprekken. „Je kunt weinig horen daarginds,” mopperde Tielmans. „Als die kerels hier eens wat minder leven maakten . . .”

Leeuw lachte. „Dacht je, dat de Spanjaards stiekem zouden komen aansluipen?” vroeg hij.

„Alles is mogelijk,” zei de vaandrig.

Maar . . . van stiekem aansluipen was geen sprake. Plotseling klonken hoornsignalen: er werd ten aanval geblazen. Verwarde kreten volgden onmiddellijk: toen die naderbij kwamen waren ze te onderscheiden. „Spanje! Spanje!” „Viva el Rey!” „San Jago voor Spanje!”

De Geuzen antwoordden niet — gespannen trachtten ze door de nevel heen te zien. Daar doken gedaanten op als schimmen — snel kwamen ze dichterbij. De schimmen werden mannen. Gewapende mannen.

Schoten klonken. Vlak daarna kreten. Van pijn, van woede.

De aanvallers beklommen de hellende wal van de verschan-
sing — de verdedigers ontvingen hen met uitdagend ge-
schreeuw. Met zwaardslagen en pistoolschoten. Hier en daar
werd een aanvaller neergeslagen, van de hellende wal terugge-
duwd. Fors, zodat hij in het water van de gracht tuimelde.
Maar die gracht was niet diep — ze was gemakkelijk door-
waadbaar en wie er in tuimelde kon meestal zonder veel moei-
te weer op het droge krabbelen. Al deed hij dat dan bij voor-
keur aan de kant van het vrije veld.

De aanvallers behaalden de overhand. Ze waren misschien
niet veel talrijker dan de verdedigers — maar ze waren beter
geoefend; ze waren veel minder vermoeid. Hun nacht was niet
gebruikt om inderhaast schanswerk te doen; zij hadden kunnen
uitrusten, kunnen slapen. Ze drongen de Nassauers terug — ze
waren meester van de schans.

Luid klonk hun overwinningsgeroep. Luid klonken ook de
bevelen van hun aanvoerders. De Geuzen verder terugdringen;
het dorp Mook nemen!

Dat lukte niet. De verdreven verdedigers bléven niet wijken,
bléven niet vluchtend terugtrekken. Aangevuurd door hun hop-
lieden en vaandrighs en bijgestaan door verse vendels, die
graaf Lodewijk hun te hulp zond, slaagden ze er in de vijand,
die zijn juichkreten te vroeg slaakte, terug te dringen. De ver-
schansing te hernemen!

Maar de Spanjaarden lieten niet af. Telkens hernieuwden ze

hun pogingen om de verdedigingswal te hernemen; om die dan te behouden.

Harmen Leeuw vocht in de voorste rijen — hij lette meer op de vijanden die hem bedreigden, dan op de makkers die hem hielpen. Naast hem vocht een vent, die met woedende slagen al verscheidene aanvallers had doen deinzen. Toen er even een ogenblik van verademing kwam, doordat de teruggedreven aanvallers zich een eind vóór de schans hergroepeerden, keek de Leidenaar wie de vechtjas was die naast hem gestreden had. Hij herkende Günther.

„Je vocht dapper,” zei hij.

„Dat moet wel,” gromde de Duitser. „Het gaat om jou of de ander.”

Hij hoefde zijn bedoeling niet uit te leggen: die was duidelijk genoeg. Trouwens: voor een uitleg was geen tijd: de aanval werd hernieuwd. Kwam er dan aan dit wisselend gevecht geen einde? Blevden de twee partijen elkaar voortdurend in evenwicht houden?

Het leek, alsof een dergelijke overweging de opperbevelhebber tot een besluit had gebracht. Van de kant waar graaf Lodewijk zijn cavalerie had opgesteld klonk krijgshaftig, uitdagend hoorngeschal. Het werd van spaanse zijde beantwoord.

„Ze komen,” zei Tielmans. Hij keek naar waar de nassause ruiters stonden. Toen die niet voorwaarts galoppeerden keerde hij zich naar de plek, waar de ruitery van de vijand stond. Nog klonken de schetterende, opwindende tonen — maar geen van de twee partijen opende een ruiteraanval.

„Daar!” wees Harmen met uitgestrekte hand. Nu de morgenmist was opgetrokken, was het zicht ruimer geworden. Ze zagen: in de verte kwamen troepen aangemarcheerd: klaarblijkelijk verse troepen. Je hoefde geen ogenblik in twijfel te zijn, wie ze te hulp kwamen. De Spekken natuurlijk: hoe ter wereld zouden prinsenvendels er in hebben kunnen slagen, tot hiér op te rukken?

„Waarom valt graaf Lodewijk niet aan?” mompelde Harmen ongeduldig. „Vóór die nieuwe kerels de andere Spanjaarden bereikt hebben?”

Tielmans haalde de schouders op. „Wie zal het zeggen? Misschien wil hij eerst te weten zien te komen, hoe sterk ze zijn.”

„Dat komen we te weten. Zodra we met ze aan het vechten gaan.”

De vaandrig gaf geen antwoord: eigenlijk verwonderde hem

de werkeloosheid van Lodewijks ruitery ook. Een werkeloosheid, die natuurlijk gevolg was van het uitblijven van een aanvalsbevel.

Nog meer verwonderde het hem, dat de Spanjaarden evenmin stormden. De bereden kornetten niet; de vendels voetvolk evenmin. De strijd bij en om de veldversterking, die kort geleden fel woedde, was gestaakt. Bleef gestaakt. Van weerszijden. Hij begreep het niet. Hij begreep wèl — en hoptieden van de vendels begrepen het ook — dat dat niet van lange duur zou zijn.

Hij kreeg gelijk.

„Daar komen ze weer!” schreeuwde een van zijn mannen. „Daar — aan de rivierkant!”

Inderdaad rukte Spaans voetvolk door de uiterwaard tegen hen op. In groter aantal dan eerder. Het leek wel, of d'Avila zijn hoofdmacht in de strijd wierp. Nu versterkt door de pas aangekomen troepen.

„Sta vast, mannen!” riep een van de hoptieden.

Ze deden het; ze trachtten het te doen. Maar de onstuimigheid waarmee de aanvallers nù stormden was niet te keren. De versterking werd veroverd; de bezetting neergeslagen of op de vlucht gejaagd. Tot in Mook zetten de Spanjaarden de verjaagde bezetting na; achter die ontmoedigde soldaten aan drongen ze het dorp binnen. En daar... Weer tegenstand — felle tegenstand. Graaf Hendrik die het bevel over het nassause voetvolk voerde, wierp de vendels in de strijd, die tot dan toe in reserve gehouden waren. Ze schenen te overwinnen: ze drongen weer tot de versterkte schans door. Toen zond de spaanse bevelhebber àl zijn voetvolk in de aanval — de Geuzen hielden geen stand. In verbijstering gooiden veel van graaf Hendriks mannen hun wapens weg en vluchtten. In alle richtingen.

Maar ze werden achterhaald en neergesabeld; ze sprongen in de Maas om zich zwemmend te redden: de meesten verdrinken. Ze holden weg over het veld — in hun radeloze vlucht ontweken ze de moerassen niet die in de buurt waren: bijna niemand, die door die moerassen heen de veiligheid bereikte.

Graaf Lodewijk zag de nederlaag van zijn voetvolk. Hij wilde een poging, een haast hopeloze poging doen de kansen nog te laten keren. Hij stelde zich aan de spits van zijn ruitery, zijn karabiniers. Zijn laatste troepen.

Mèt hem reden Christoffel van de Paltz en zijn broer graaf

Hendrik. Die had zich, ná de vlucht van het voetvolk waarover hij het bevel voerde, bij hem gevoegd.

Lodewijk, met getrokken degen, gaf het bevel. De hoeven der galopperende paarden dreunden dof. Het geluid plantte zich voort door de heidegrond: een gewonde, die daar vergeten lag op het bloedige slagveld, hief het hoofd op om te kijken. Toen hij de Nassause ruitery ten aanval zag gaan, krabbelde hij overeind. Om te zien, hoe het komende gevecht verlopen zou. Het was Harmen Leeuw.

Toen het voetvolk onder de voet was gelopen door de overwinnende Spanjolen, had hij zich als een wanhopige verweerd. Een piekenier had hem neergestoten en niet meer naar hem omgekeken, toen hij viel. Er waren nog méér Geuzen te achterhalen geweest. De onachtzaamheid van die piekenier had Leeuw het leven gespaard: hij was gevallen meer door de forsheid van de stoot dan door de diepte van de wond. Hij was in een lichte bewusteloosheid geweest: de dreunende hoefklop riep hem daaruit wakker. Hij zag graaf Lodewijk aan de spits van de aanvallende karabiniers. Hij wist een lage den te bereiken, waaronder hij minder in het oog viel en tegen de stam waarvan hij leunen kon. Hij volgde het verloop van de strijd. Hij zag, hoe de ruitery van d'Avila de nassause karabiniers tegemoet stormde. Hij hoorde het knallen van de schoten, waarmee de Nassauers het gevecht openden. Er vielen méér schoten — duidelijk van spaanse kant. Maar niet lang klonken die: de Spanjaards wendden de teugel en renden spoorlags in de richting van Grave. De Leidenaar richtte zich wat hoger op, om beter te kunnen zien. Hij zag een geweldige verwarring van rennende en steigerende paarden, van vechtende ruiters. Maar bijzonderheden kon hij niet onderscheiden.

Toen zag hij, dat de karabiniers van graaf Lodewijk de teugel wendden en terugreden. Even verwonderde hij zich daarover — toen begreep hij. Ze moesten hun wapens opnieuw laden, eer ze weer op de vijand konden losstormen.

Maar dat losstormen werd overbodig. Lang niet de gehele ruitery van d'Avila was door de aanval van de Nassauers op de vlucht geslagen: het overgrote deel niet. Dat reed nu ten aanval op de karabiniers, die nog niet helemaal hun wapens weer gevechtsklaar hadden.

Van drie kanten kwamen de Spanjaards, gesteund door voetvolk.

Graaf Lodewijk voerde zijn manschappen aan. Bij de aanval

op de Spanjaarden had een van de weinige schoten, door hun voorste gelederen afgevuurd éér ze op de vlucht sloegen, hem aan de rechterarm gewond: hij verbeet zijn pijn en bleef het gevecht leiden. Maar zijn moed en die van zijn broer waren te vergeefs: hun ruiters, in verwarring gebracht door de onverwachte, felle aanval, hielden niet vol. In verwarring stoven ze naar alle kanten uiteen.

Harmen Leeuw zag de nederlaag; hij beet de tanden oopen en tranen sprongen hem in de ogen. Hij krabbelde overeind: staande kon hij het slagveld verder overzien. Hij zag . . .

Een kleine groep ruiters verzamelde zich: de Leidenaar herkende de beide nassause graven. Naast hen meende hij hertog Christoffel te ontdekken. De laatste strijders van het geuzenleger stormden ten aanval.

Harmen zag het paard storten, waar graaf Hendrik op reed. Hij bracht in schrik de hand aan de mond — vlak daarop herademde hij. Want de gevallen ruiter kwam overeind en vocht te voet verder.

Maar dapperheid en moed baatten niet. De overmacht der Spanjaarden was te groot. Gestorte ruiters, uit het zadel gestoten karabiniers werden terwijl ze op de grond lagen, doodgestoken door de spaanse piekeniers, die de ruiters van d'Avila steunden.

„Viva el Rey! Victorie!” hoorde hij schreeuwen. Het waren de overwinningskreten van de zegevierende Spanjaards. Die waren meester van het slagveld — ze joegen de vluchtelingen na en achterhaalden die.

Toen was er van de geuzenvendels niet anders meer te zien dan doden. Misschien gewonden.

Harmen Leeuw waagde zich op het verlaten slagveld. Eigenlijk zonder precies te weten, wat hij daar wilde. Gedachten aan mogelijke hulp die hij aan een gewonde zou kunnen geven; de overlegging, dat hij misschien te weten komen kon, hoe het graaf Lodewijk en graaf Hendrik vergaan was, dreven hem.

Hij luisterde, toen hij het verwoeste, bloedige veld opliep. Naar gekerm. Aanvankelijk hoorde hij niets — alleen de wind, die over het wijde land streek. Soms bukte hij, als hij bij een liggende gestalte kwam. Om te zien, of de gevallene nog leefde. Telkens moest hij zich teleurgesteld oprichten: de overwinnaars hadden hun dodend werk grondig gedaan.

Toen . . . Hij luisterde scherper: was ergens niet een zwak ge-

kreun hoorbaar? Hij wendde het hoofd naar de kant, vanwaar hij het meende te horen. Hij vergiste zich niet — links van hem moest het zijn. Opmerkzaam luisterend en speurend liep hij langzaam verder — het gekreun klonk dichterbij. Hij bleef staan: nu moest hij vlak bij wezen.

De schemer was dieper geworden en daardoor kon hij niet scherp onderscheiden. Kon hij een kleine, zwakke beweging niet goed zien. Weer hoorde hij het kreunen — nu wees het hem de weg. Even later knielde hij bij het lichaam van een gevallen strijder. Hij boog zich over de man. „Ben je erg gewond?” vroeg hij.

„Mijn borst,” zuchtte de man nauwelijks hoorbaar. Hij bevoog zijn rechterhand erheen.

Harmen Leeuw trachtte hem wat overeind te helpen — het lukte amper. Hij hield zijn arm om het bovenlijf van de man geslagen: hij zag nu, dat hij met een van de karabiniers van graaf Lodewijks kornetten te doen had.

Hij keek om zich heen: waar kon hij hem heenbrengen naar meer veiligheid? Naar ergens, waar hij hem beter helpen kon. Bij water als dat mogelijk was. Dan moest hij de kant van de rivier op. Maar dat was ver.

„Kun je lopen?” vroeg hij. Hij wist tegelijk, dat dat een overbodige vraag was.

De gewonde schudde haast-niet-merkbaar ontkennend het hoofd.

„Als ik je steun,” hield de Leidenaar aan.

Weer een hoofdschudden — iets duidelijker nu.

Nog de man ondersteunend keek Harmen zoekend rond. Zover zijn blik in het toenemende duister reikte. Gevallen lichamen zag hij — de gezichten waren niet meer dan bleke vlekken. En de kledij was van de meesten gelijk: de kleding en de bewapening van karabiniers en piekeniers. Helm en harnas, zoals de bevelhebbers die droegen, bespeurde hij niet.

Toen boog hij zich weer naar de gewonde.

„Heb je graaf Lodewijk of graaf Hendrik gezien in het gevecht?”

„Bij het begin,” gaf de man zwak fluisterend ten antwoord.

„Later . . .”

„Later niet meer?”

Een knikje, dat toestemming te kennen gaf.

„Waar dan?” Harmen Leeuw bracht zijn oor dicht bij de mond van de man, die hij nog steeds met zijn arm in half-zit-

tende houding hield.

„Vlak bij. Hij kroop onder een paar gevallen vandaan.”

„Waarheen?” In spanning wachtte Leeuw op het antwoord. Zou dat hem misschien helpen, graaf Lodewijk te vinden?

„Dat zag ik niet. Ik kon me niet oprichten.”

„Kun je dat nu? Dan breng ik je . . .”

De vraag werd niet afgemaakt. Harmen voelde, hoe het lichaam dat hij ondersteunde, plotseling verslapte; het hoofd knakte op de borst.

Hij legde de man voorzichtig neer; luisterde, het oor dicht bij diens mond, naar de ademhaling. Niets; geen zuchtje. „Dood,” mompelde hij.

Toen stond hij op en liep verder. Om anderen te zoeken. Graaf Lodewijk, hoopte hij. Of hoopte hij dat niet? Het kón toch zijn, dat die niet zó gewond was geweest dat hij kans had gezien, veilig weg te komen.

Harmen Leeuw had bij zijn zoektocht over het slagveld geen spoor van graaf Lodewijk of van diens broeder gevonden. De zoektocht was ook niet intensief geweest. Dat had ze niet kunnen zijn door het gevaar, dat een geuzenstrijder nog altijd liep: ontdekt worden door soldeniers van de spaanse vendels. Hij had de Maasoever bereikt - in een vage hoop, dáár misschien naar de overkant te kunnen komen, en zo een kortere weg te vinden naar de Bommelerwaard. Het was hem niet gelukt: met een gevoel van bitterheid had hij gezien, dat de Spanjaards bezig waren de pontonbrug weg te nemen. Die was nu niet meer nodig. Ze had haar dienst gedaan. Haar dienst die de aanval op het prinseleger had mogelijk gemaakt. Die aan de ondergang van dat leger had meegewerkt.

De Leidenaar had zijn tocht moeten vervolgen aan de rechter oever van de Maas. Hij had Grave bereikt en daar onderdak gevonden in een herberg. De herbergier had hem, toen hij om nachtverblijf vroeg, onderzoekend aangekeken, maar niets gezegd of gevraagd over het „waarvandaan” en „waarheen” van zijn gast. Harmen — voorzichtig tot argwanends toe — had die blik gezien. Hij was blij, dat hij de wapenstukken van zijn kleding, helm en borstharnas, onderweg ergens in het water geworpen had. Van zijn wapens had hij een dolk en een rapier behouden: die wekten, meende hij, niet dadelijk verdinking.

De waard had hem een kamer gegeven.

„Ik wou wat eten,” zei Harmen.

„In de gelagkamer, bedoelt sinjeur?”

„Vanzelfsprekend. Waarom vraag je dat?”

„Dan is het misschien wijs, als sinjeur zijn rapier op deze kamer laat. Dat is géén wapen, waar je een bürger mee ziet lopen.”

Het was een duidelijke waarschuwing, al werd ze niet rechtstrééks uitgesproken.

„Dank je,” zei Leeuw. Toen hij, een ogenblik later dan de herbergier, weer in de gelagkamer kwam, had hij zijn rapier niet omgespt.

Hij vroeg om een kroes bier: die werd hem gebracht. Hij ging aan de bierbank zitten, waar drukke gesprekken aan de gang waren. Hij nam daar weinig of niet aan deel, maar luisterde met aandacht. Over de kortgeleden uitgevochten slag bij Mook liepen ze in hoofdzaak. Niemand van de aanwezige Gravenaars had die meegemaakt of van nabij gezien, maar ieder van hen wist er iets over te vertellen. Van horen zeggen. — Ook door wat er in Grave was gebeurd.

Dat hoorde Leeuw hier voor het eerst, en het verbaasde hem.

Was het maar waar geweest, wat er de dag van het gevecht hier door vluchtende spaanse ruiters aan geruchten was verspreid!

Die vluchtelingen moesten de kerels geweest zijn, die hij na de eerste cavalerie-aanval van graaf Lodewijk van het slagveld had zien vluchten. In hun angstige opgewondenheid hadden ze geschreeuwd, dat de Geuzen de slag hadden gewonnen; dat de kornetten en vendels van d'Avila verslagen waren!

„Was het maar waar geweest,” dacht Harmen Leeuw in een schrijnend verlangen. Nú wisten de mannen in de herberg beter: iedereen had immers van de uiteindelijke nederlaag van graaf Lodewijk en zijn troepen gehoord.

„Ik dacht ook al, toen die vluchtelingen zo schreeuwden, dat de Geuzen gewonnen hadden: Hoe 'kàn dat nou? De spaanse troepen zijn toch veel en veel beter,” beweerde een van de mannen. Hij nam een slok bier en zette zijn kroes met een klap op de tafel. Alsof hij een afdoende waarheid verkondigd had.

„Dat heb jij méér, Bart, dat je achteraf weet, dat je het van te voren al wist,” spotte een ander.

Bart moest even nadenken, voor hij de bedoeling van de opmerking snapte. Toen hij zover was, werd hij nijdig.

„Heb ik geen gelijk gehad soms?” vroeg hij.

„Dat kan een mens achteraf altijd beweren,” hield de ander plagend vol.

Bart scheen een fel antwoord te willen geven; zijn gezicht werd rood van boosheid. Maar een uitbarsting van die boosheid werd voorkomen, doordat iemand vroeg: „Wat is er nu eigenlijk met die graaf Lodewijk en zijn broer gebeurd?”

„En met die Christoffel van de Paltz?” breidde een ander de vraag uit.

„Die zullen wel ontkomen zijn,” beweerde Bart. Hij zei er niet bij, op grond waarvan hij dat beweerde.

„Dat weet ik niet,” mengde een handwerksman zich in het gesprek. Hij had tot dan toe gezwegen. De toon, waarop hij sprak, trok de aandacht.

„Hoezo, Wouter?” vroeg de man, die een beetje de spot met Bart gedreven had.

„Ik heb iemand gesproken,” vertelde Wouter bedachtzaam, „die iemand gesproken had, die aan de slag had meegedaan.”

„Iemand die iemand gesproken had.” Bart schudde minachtend het hoofd. Zo'n bericht scheen hem niet veel waard.

Wouter nam niet de moeite op die misprijzende opmerking in te geen.

„De eerste zegsman was een soldenier, die gewond op het slagveld lag. Hij beweerde, Lodewijk onder een paar gewonden te hebben zien vandaan kruipen.”

Harmen Leeuw nam een slok: om zijn gezicht te verbergen. Hier hoorde hij hetzelfde, wat die gewonde hem op het verlaten slagveld had verteld. Had de man, van wie Wouter zijn inlichtingen had, méér geweten dan de stervende gewonde?

Maar Wouter vertelde niet verder. Toen vroeg Leeuw: „Wist je zegsman méér?”

„Niet veel. Hij vertelde, dat een paar soldeniers van de Geuzen Lodewijk hadden willen helpen. Hem hadden willen wegdragen. Maar de graaf had het hoofd geschud. Ze moesten hem maar laten liggen en om hun eigen veiligheid denken. Die moesten ze niet wagen om zijnentwil.”

„En?” De vraag kwam van Harmen. Zó gespannen keek hij naar de verteller, dat het een paar van de mannen opviel.

„Die twee hebben gedaan, wat de graaf wilde, dat ze deden. Ze zagen misschien, dat hij zo erg gewond was, dat hij niet meer te helpen was.”

„Ze hadden hem tóch moeten wegdragen,” zei Harmen.

„Het is niet zeker, dat dit verhaal waar is,” keerde iemand in

een donker wambuis zich naar hen toe. „Ik heb iets heel anders gehoord.”

„Wat dan, meester Barendse?” werd van verschillende zijden gevraagd.

„Meester Barendse” werd de man genoemd. Door die betiteling en door 's mans kledij kreeg de Leidenaar het vermoeden, met een meester chirurgijn van doen te hebben. Zijn vermoeden bleek juist.

„Ik ben vanmorgen in Heumen geweest, bij een zieke boer. Zijn hoof ligt een eind buiten het dorp. Niet ver van de rivier. Hij vertelde, dat daar een stuk of wat soldaten doodgeslagen waren. Die waren wel van het slagveld gevlucht — er waren gewonden onder.”

„En hebben ze die doodgeslagen?” zei Wouter. Het was duidelijk te horen, dat hij dat afkeurde.

„Dat zei ik ook tegen mijn boer,” antwoordde de chirurgijn. „Maar die beweerde, dat de boeren dat gedaan hadden omdat soldeniers — van welke kant doet er niet toe — altijd hun hoeven plunderen en hun kippen en ganzen en koeien meenemen. Dit keer waren de boeren het sterkst.”

„Gewonden doodslaan,” herhaalde Wouter zijn afkeuring.

„Wat heeft dat verhaal nu te maken met graaf Lodewijk?” wilde Bart weten. „Of was die er soms bij?”

De chirurgijn knikte. „Dat had mijn boer horen beweren,” zei hij. „Of het wáár is . . .?”

„Dat kun je moeilijk nagaan,” beweerde een van de mannen. „Nou hebben we al verschillende verhalen gehoord — wie weet, komen er niet nog méér.”

„Of krijg ik gelijk, en hebben graaf Lodewijk en die twee anderen het er levend afgebracht,” zei Bart. Hij was een volhouder, als het er opaan kwam in een gesprek gelijk te krijgen.

„In elk geval: niemand weet nog iets met zekerheid. En dat kan nog best een paar dagen zo blijven,” meende de chirurgijn.

Hij stond op. „Kom, ik ga naar huis. G'navond saam.”

Enkele anderen volgden zijn voorbeeld. Ook Harmen Leeuw stond op. „Ik ga slapen. Welterusten allemaal.” Een ogenblik later hoorde je zijn stappen op de traptreden.

„Ik zou wel eens willen weten, wat dat voor een sinjeur is,” zei Bart.

„Gaat het je aan?” wees Wouter hem terecht. „Die man is op reis en gaat morgen weer weg. Nou, laat hem gaan.”

„Dat zal ik; maar toch zou ik wel willen weten . . .,” en

terwijl hij zijn woorden van even te voren herhaalde, keek Bart naar de herbergier.

„Je kunt het hem vragen,” stelde die half spottend voor. Hij wist wel, dat Bart dat niet zou doen: diens nieuwsgierigheid was groter dan diens moed.

Wat hijzelf over zijn gast dacht, hield de waard vóór zich.

Toen Harmen Leeuw de volgende ochtend vroeg in de gelagkamer kwam, was deze nog zo goed als leeg. Alleen de waard was bezig een nieuw vat bier op een paar schragen te leggen in een hoek vlak bij de toog. „Mo'ge,” groette de Leidenaar, en nam een stoel bij een van de tafels. „Kan ik een ontbijt krijgen?”

„Een ogenblikje,” bedong de waard. Hij had zijn biervat op de schragen en draaide de tapkraan even open, om te proberen of die goed werkte.

„Wat zal het zijn?” vroeg hij onder dat werk door aan zijn gast.

„Brood met kaas en een kroes bier. Of heb je melk?”

„Van gisteren. Die zal nog wel goed zijn,” zei de herbergier.

Hij liep de gang in, die naar de keuken leidde en kwam een ogenblik later met het gevraagde eten en drinken terug. Hij zette dat neer voor zijn gast.

„Dank je,” zei die. Toen vouwde hij de handen, sloot de ogen en bad. Zonder een kruisje te slaan.

De waard zag dat — hij zei er niets van, toen Leeuw zijn gebed gedaan had. Maar hij begreep eruit, dat zijn vermoeden van de vorige avond wel goed zou zijn: hij had hier met een prinseman te doen.

„Sinjeur is vroeg,” begon hij een praatje.

„Hoe eerder je op weg gaat, hoe verder je komt,” antwoordde Leeuw tussen twee happen door. Hij had weinig zin om dit gesprek dóór te zetten. Hij kreeg het gevoel, dat zijn waard er een bedoeling mee had.

„Hoe ver wil sinjeur komen?”

Daar had je het al: een vraag naar méér dan de waard hoefde te weten.

„Zo ver mogelijk.” Dat was een antwoord, dat weinig of niets zei.

Het scheen, dat de waard niets in de gaten had van de onwil van de ander om te praten.

„Welke kant op?” hield hij aan.

Leeuw nam een stevige hap: zo verschafte hij zich tijd om even snel te overleggen. Toen zijn mond leeg was, antwoordde hij met een tegenvraag. „Hoezo?”

De herbergier kwam dichterbij hem staan. Als om te zorgen dat niemand dan zijn etende gast zijn zeggen horen zou. Hoewel: erg nodig was die voorzorg niet. Buiten hen beiden was er niemand in het vertrek.

„Ik schat, dat sinjeur naar Holland wil,” zei hij.

„Hoezo? En wat geeft dat?”

Twee vragen voor een. Twee vragen, waardoor de waard in zijn opvatting over deze gast werd versterkt.

„Hoezo? Sinjeur spreekt geen Brabants, maar Hollands. En wat het geeft, dat hij naar Holland wil? Voor mij niets — maar als anderen soms op dezelfde gedachte zouden komen, zou sinjeur daar moeite mee kunnen krijgen.”

„Hoezo?” Harmen herhaalde hetzelfde vraagwoord. Omdat hij niet beter wist te doen. Wat was de bedoeling van de herbergier? Hem te waarschuwen of precies uit te vissen wie hij was en hem dan bij de Spanjaards te gaan aangeven?

„De weg naar Holland kun je kiezen over Bommel,” zei de waard.

„Dat weet ik, ja.”

„Daar ligt Oranje met zijn troepen.”

Even was het stil tussen de beide mannen. Leeuw nam de laatste slok melk uit zijn beker. Toen hij op de opmerking van de waard niet dadelijk antwoord gaf, ging deze door: „Als sinjeur misschien die troepen wil opzoeken . . .” Hij brak af.

„Wat dan?” vroeg de Leidenaar.

„Dan zal ik hem de weg uitduiden,” bood de waard aan. „En dan wil ik zijn rapier ruilen tegen een korter zwaard.”

„Hè?” Het aanbod verbaasde Leeuw; hij begreep het niet direct.

„Ongewapend wil een man in deze dagen liever niet zijn,” zei de herbergier. „Een dolk alleen is niet genoeg, schat ik. En een rapier wekt gauw opmerkelijke vermoedens.”

Harmen Leeuw herinnerde zich, wat de waard hem de vorige avond gezegd had.

Opeens liet hij alle voorzichtigheid varen. „Jij bent dus vóór de Prins,” zei hij.

„Ik ben voor de vrijheid — en die ontnemen de Spanjaarden ons. Maar vóór de Prins . . .” Hij weifelde een ogenblik en zei toen: „Oranje is een ketter.”

„En jij niet, begrijp ik,” zei Leeuw. Hij glimlachte.

„Nee. Ik ben rooms. Maar wèl voor de vrijheid.”

„Dank je voor je waarschuwing en voor je hulp.” Leeuw stond op. Hij trok zijn beurs. „Hoeveel ben ik je schuldig?”

„Twee carolusguldens.”

Dat was een hoog bedrag; voor nachtlogies en een paar hap-pen eten een héél hoog bedrag. Harmen Leeuw keek ervan op, maar hij maakte er geen aanmerking op. Hij opende zijn beurs.

De waard maakte een afwerend gebaar. „Laat maar,” zei hij. „Geef dat geld maar voor de krijgskas van Oranje.”

„Gráág,” nam Leeuw aan. Hij stak zijn beurs in zijn zak.

„Dan zul je nu het bedrag wel niet te hoog vinden,” lachte de waard.

Hij had het gezicht van Leeuw, toen die hem de som had horen noemen, wel gezien.

„Je wordt bedankt.” De Leidenaar stak de roomse waard de hand toe.

Deze drukte ze. „Behouden reis,” wenste hij.

Even later sloeg de deur van de herberg achter de prinsenan dicht.

HOOFDSTUK 4

Op zijn weg langs de Maas zag Harmen Leeuw weinig mensen. Een visser, die de dijkhelling afliep en door de uiterwaard naar zijn schuitje ging, wenste hem in het voorbijgaan een goede morgen; een boer, die met een melkemmer naar een vervallen schuurtje in een stuk grasland stapte, keek wat schuw en vijandig naar de gewapende man, die zo vroeg in de morgen al op stap was. Hij groette niet en scheen zijn stap te verhaasten.

Harmen Leeuw schudde het hoofd: hij was nu lang genoeg onder soldeniers geweest om het doen van de boer te begrijpen. Die had waarschijnlijk de paar stuks vee die hem nog overgebleven waren in deze beroerelijke tijd, niet op zijn hoeve durven houden, maar hen ondergebracht — verstopt zou je beter kunnen zeggen — in een kot midden in de wei. Hij was zeker op weg, om de dieren te melken.

Onder het voortlopen zag de Leidenaar méér, veel meer, dingen die duidelijk bewezen, hoe het land onder de oorlog geleden had en nog leed. Het was geen uitzondering, als een boerderij of een woning beschadigd was; eer was het uitzondering, als dat niet het geval was. Bij de boerenhoeven, die hij langs kwam, zag hij maar weinig pluimvee: soms scharrelden een paar kippen op een erf, maar veel waren het er nergens. Eenden en ganzen waren evenzeer schaars: nu ja, soldaten lusten graag bout!

Dat was allemaal niet erg opwekkend — en de gedachten, die hem verder bezighielden, waren dat evenmin. Hij was vluchteling uit een verslagen leger; hij wist niets met zekerheid van zijn aanvoeders. Je kon wel aannemen, dat die er slecht aan toe waren. Ze konden gesneuveld wezen, en anders zouden ze wel vluchteling zijn net als hij. In ieder geval: een leger had graaf Lodewijk niet meer, en hulp brengen aan de Prins en aan de hollandse steden kon hij dus niet.

De hollandse steden. Harmen Leeuw dacht daarbij in de eerste plaats aan zijn vaderstad, aan Leiden. Daar was het beleg nu opgeheven — dat had de inval van graaf Lodewijk tenmin-

ste bewerkt. Maar . . . of dat beleg niet opnieuw zou worden geslagen? Leeuw wist dat natuurlijk niet; Leeuw hoopte, dat het niet het geval zou worden. Maar hij verwachtte het wel. Waarom zouden de Spanjaarden, de nu overwinnende Spanjaarden, het niét doen?

Tegen de middag rustte hij aan de dijk. Hij was in het gras gaan zitten. Stom, dat hij geen brood en vlees meegenomen had uit Grave, maar door zijn gesprek met de-waard-daar had hij aan teerkost niet gedacht. Nu ja: je kon vragen bij een boerenhoefje. Of je kwam wel langs een herberg. Geld had hij: een beetje van zichzelf en de twee carolusguldens, die hij niet had hoeven te betalen. Maar die waren niet meer zijn eigendom: die waren voor de krijgskas van de Prins.

Na een poosje stond hij op: wat uitgerust, maar wel met een stevige etenstrek. Onder aan de dijk zag hij een woninkje. Een vrouw kwam naar buiten. Uit een put op haar erfje haalde ze met een emmer water op.

De Leidenaar ging de dijkhelling af en naar haar toe.

„Laat mij een paar slokken drinken,” vroeg hij.

Zonder een woord reikte de vrouw hem de emmer over: hij tilde die aan zijn mond en dronk.

„Dank je; dat doet goed,” zei hij, toen hij gedronken had.

Ze keek hem aan. Ze scheen te overleggen, met wat voor vent ze te doen had. Toen vroeg ze: „Kom je ver weg?”

„Uit Grave,” antwoordde hij.

„O.” Een ogenblik wachtte ze; toen vroeg ze verder. „Dan weet je dus van het gevecht daar in de buurt?”

„Jullie hier ook?” vroeg hij terug.

„De Spanjaarden wonnen, hè?” zei ze.

„Ja.” Het antwoord was erg kort; het klonk niet opgewekt.

„Je bent geen boer,” zei ze. Alsof ze met die woorden méér bedoelde dan alleen te zeggen, wat hij niét was.

„Nee, een boer ben ik niet.”

„Heb je meegevochten?” De vraag verried haar vermoeden omtrent hem.

„Hoezo?” Dat was geen ontkenning; de vrouw nam het voor een erkenning.

„Dan hoorde je bij het leger van de graaf van Nassau,” stelde ze vast. „En ben je in je eentje op de vlucht.”

Dat laatste was een pijnlijke bewering: Leeuw ontkende de juistheid ervan niet. Hij gaf die juistheid niet openlijk toe.

„Ik ben op weg . . .”

„... naar het leger van Oranje,” veronderstelde de boeren-vrouw op een toon, alsof ze van de juistheid van haar veron-derstelling volkomen zeker was.

Van achter het huisje kwam een man te voorschijn. „Wat is dat voor een sinjeur, Brechte?” vroeg hij.

„Een soldenier van graaf Lodewijk, denk ik. Hij vroeg een slok water.”

„Heeft de vrouw gelijk?” wendde de man zich naar Leeuw.

„Van die slok water? Helemaal.” Nog hield de Leidenaar zich op de vlakke, al begreep hij, dat dat niet lang meer zou kunnen.

„En van dat soldenier-van-graaf-Lodewijk?”

„Ook. Hindert je dat?” Het klonk enigszins uitdagend.

„Welnee, man. Eer het tegendeel.” En tegen Brechte: „Geef hem ná die slok water nog een hap brood.”

„Graag,” nam Leeuw aan.

Gedrieën gingen ze naar binnen: de vrouw zette brood op en de man ging naast hun gast aan tafel zitten. Hij wachtte, tot die een paar sneden verorberd had en vroeg toen: „Als je van die vechterij in Limburg afweet, vertel er ons dan van.”

Ze luisterden, de man en de vrouw. Met spanning.

„We hadden hier eerst gehoord, dat de Geuzen wonnen,” zei Brechte.

Harmen knikte: dat was het verhaal, dat hij in Grave ge-hoord had.

„Jammer genoeg niet,” zei hij. „Jammer genoeg niet.”

„Maar als graaf Lodewijk weer te velde komt...,” zei de boer hoopvol.

De Leidenaar schudde het hoofd. „Wat er precies met Lode-wijk en zijn broer gebeurd is, weet niemand nog met zekerheid. Maar ik vrees het ergste.”

„Waar ga je nu heen?” vroeg de boer, en gaf zelf het ant-woord: „Naar Bommel zeker, waar de prins van Oranje is.”

„Dat is wel mijn plan, ja.”

„Goed — dan breng ik je door de polder heen naar de Waal. Daar woont een kennis van me — een visser. Die roeit je die rivier wel over en zet je in de buurt van Bommel aan de wal.”

„Graag,” nam Leeuw dat aanbod aan.

Ze gingen samen op stap.

Het had Harmen Leeuw méér moeite gekost om Bommel binnen te komen, dan een poos eerder om de Roermondse

poort te passeren. De wacht bij de Bommelse poort hield scherper toezicht dan indertijd die in Roermond. Dat had natuurlijk zijn oorzaak in de nederlaag bij Mook: het moest niet uitgesloten worden geacht, dat de Spanjaards verbinding zouden zoeken met koningsgezinden en met fel-roomsen in de stad, om een poging te wagen, zich van Bommel meester te maken. Om er niet over te spreken, dat je altijd rekening moest houden met de mogelijkheid van een aanslag op de Prins.

Harmen Leeuw had het bij de poort van Bommel niet nodig geacht, te verzwijgen waar hij vandaan kwam en wie hij was.

„Van Mook,” was zijn eerste mededeling geweest. „Een vroegere bode van de prins van Oranje” zijn tweede.

Die tweede had eerst een ander gevolg gehad, dan hij had kunnen verwachten: de wachtcommandant had hem binnen genodigd in het poortvertrek, dat hem en zijn manschappen tot onderkomen diende. En toen Leeuw verwonderd had geweigerd: — hij was toch zeker vrij om te gaan en te staan waar hij wilde — had hij te horen gekregen: „Voorlopig niet.” Zijn komst zou aan de Prins worden gemeld — hij, als bode, kwam natuurlijk met tijdingen.

„Ik kan vertellen wat ik meegemaakt en gezien heb,” had hij gezegd.

Lang had zijn wachten niet geduurd. Toen aan de Prins gemeld was, dat er een man uit het leger van graaf Lodewijk was, die bovendien beweerde bode van hem, van de Prins te zijn geweest, had Oranje naar zijn naam gevraagd.

„Harmen Leeuw heeft hij als naam opgegeven, uwe excellentie.”

„Goed. Breng hem hier,” had de Prins bevolen.

Toen was de vluchteling uit het nassause leger naar het kwartier van Oranje gebracht.

De Prins ontving hem in een kamer, die uitzicht gaf over het brede plein van de stad. De tafel, waarachter Oranje zat, was bedekt met papieren en kaarten.

„Breng je tijding? Van mijn broers?”

Dat de vraag gesteld werd nog éér Leeuw de Prins had kunnen begroeten bewees de spanning, waarin Oranje verkeerde. De zorg, die hij had om zijn broers.

„Ik ben vluchteling, uwe excellentie. Een bijzondere opdracht heb ik niet.”

„Van de slag heb ik de hoofdzaken al gehoord. Weet je misschien iets over graaf Lodewijk en graaf Hendrik?”

Leeuw schudde het hoofd. Geruchten wist hij verscheidene — en hij vertelde ze. Maar zekerheid over hun juistheid had hij niet. Zekerheid over het lot van de beide graven en van hertog Christoffel had niemand.

„Ze kunnen aan de slachting ontkomen zijn,” zei Harmen Leeuw. „Ik heb lui gesproken, die zeker geloven, dat ze niet zijn omgekomen.”

„Ik hoop, dat het zo is,” verzuchtte Oranje. „De verloren slag is al erg genoeg.”

„De volgende slag kunnen we winnen,” zei Leeuw.

Hij kreeg niet dadelijk antwoord. Toen ging hij door: „Ik wil graag onder uw vaandel dienen.”

„Het land dienen kun je zeker. Of dat onder mijn vaandel zal zijn?”

„Wat bedoelt u?”

„Ik zal mijn leger niet lang meer in dienst kunnen houden: de gelden minderen snel en als er geen soldij wordt uitbetaald, muiten de soldeniers. Dat weet je.”

Harmen Leeuw wist het maar al te goed.

„Dus moet ik ze grotendeels afdanken, vóór het tot muiterij komt.”

„Toch niet alle manschappen, uwe excellentie?” voerde de Leidenaar tegen. Het was een poging, om toch te worden aangenomen.

„Niet allen, dat is zo. Maar de soldeniers die ik niet afdank zullen hoofdzakelijk in garnizoen worden gelegd in de steden, die nog onze zijde houden.”

„Krijgt Leiden garnizoen?”

Oranje glimlachte. „Dan wou jij daarheen,” stelde hij vast. „Mogelijk gebeurt dat ook wel. Maar blijf voorlopig in Bommel — tot ik besloten heb, wat gedaan kan en moet worden.”

Hij trok aan een schellekoord, dat boven de tafel hing. Een dienaar verscheen.

„Boudewijn, neem deze man mee. Voorlopig hoort hij bij mijn huishouding. Geef hem een slaapplaats voor de nacht; hij eet mee aan jullie tafel.”

„Jawel, uwe excellentie.”

Zo had Harmen Leeuw uit Leiden plaats gekregen in de dienst en de onmiddellijke nabijheid van zijne excellentie de prins van Oranje.

Die dienst bestond in hoofdzaak uit wachten. Zoals Oranje-

zelf in Bommel voornamelijk wachtte. Zeker, er kwamen en gingen boden naar de staten van Holland en Zeeland, naar de vroedschappen van onderscheiden steden, naar bevelhebbers van troepen, die Oranje nog in zijn dienst had — maar het voornaamste, waar diens gedachten zich mee bezig hielden, het voornaamste waarop hij wachtte, was tijding omtrent zijn broers.

De ene dag volgde op de andere — betrouwbare tijding bleef uit. Een enkele vluchteling kwam nog binnen de stad, zoals Harmen Leeuw er binnen gekomen was. Maar de hoop van Oranje dat zijn broers er toch nog in geslaagd konden zijn, met een groep ruiters misschien, van het slagveld weg te komen en zich mogelijk hier in Bommel bij hem zouden voegen, bleef on-
vervuld.

Hij moest een besluit nemen: hier blijven, terwijl de overwinnende spaanse vendels naar het westen kwamen oprukken om de steden van Holland te bemachtigen, was ongeraden. Was onmogelijk.

Smart om het verlies van zijn broers, diepe zorg over de toekomst van Holland en Zeeland, de strijdende gewesten, vervulden hem.

Het was avond. In het vertrek waar Oranje zich alleen bevond, flakkerden de vlammen van een paar kaarsen, die in simpele blakers op de tafel stonden te branden. Hun gelig licht viel op het papier, dat de Prins voor zich had liggen. Waarop hij schreef. Een brief aan graaf Jan, zijn enig overgebleven broer. De ganzeveer gleed zacht krassend over het papierblad.

„Van droefheid weet ik nauwelijks wat ik doe. En desniettemin moeten wij ons altijd schikken in de wil Gods, gedachtig dat Hij die het bloed van zijn Zoon gestort heeft om zijn kerk in stand te houden, niets doen zal dan tot zijn eer en tot bescherming van zijn gemeente, ofschoon het aan de wereld onmogelijk schijnt. En al kwamen wij allen te sterven, en al zou dit arme volk geheel vermoord of verjaagd worden, toch behoren wij verzekerd te zijn dat God de zijnen niet verlaat. Twee jaren, heb ik vroeger gezegd, zou dit land, ook zonder hulp, menselijkerwijs gesproken tegen alle krachten van de koning van Spanje te verdedigen zijn. Nu zijn ze bijna voorbij, en zo wij, door gebrek aan hulp, verloren gaan, het zij zo. En ook thans nog, indien van allen verlaten deze arme bevolking, zoals ik hoop, volharden wil en de straf Gods niet over ons

komt, zal het nog wel de helft van Spanje aan goed en bloed kosten, eer ze meester van ons zijn."

Het schrijven aan graaf Jan was af — prins Willem legde zijn ganzeveer neer. Hij strooide uit een tinnen kokertje wat zand over de brief, om de inkt te laten drogen. Toen vouwde hij het beschreven papier op en legde het op de tafel. Even staarde hij in gedachten voor zich uit.

Hij stond op. Met langzame passen liep hij een paar keer het vertrek op en neer. Het schrijven van de brief was moeilijk geweest. Het had ook enigszins bevrijdend gewerkt: hij had wat hem zo zwaar drukte aan een ander kunnen zeggen. Hij herinnerde zich, hoe hij een jaar eerder in even moeilijke omstandigheden, een brief had ontvangen van Diederik Sonoy, zijn gouverneur voor het Noorderkwartier. Daarin had Sonoy geschreven, dat het niet mogelijk was nog lang te blijven volhouden, „tenzij Uwe Doorluchtigheid een vast verbond heeft gemaakt met enige machtige vorsten."

Hij wist ook nog zijn antwoord van toen. „Wij willen niet laten u voor antwoord te geven dat, al eer wij ooit deze zaak en de bescherming der Christenen en andere verdrukten in dit land hebben aangevangen, wij met de alleropperste Potentaat der Potentaten een vast verbond hebben gemaakt."

Op dat verbond zou hij blijven vertrouwen. En in dat vertrouwen alles doen wat gedaan worden kon om de Nederlanden te bevrijden van de spaanse tirannie. Om voor de bewoners van die Nederlanden vrijheid te veroveren. Vrijheid vooràl om God te dienen naar zijn Woord, en bij die dienst niet onderworpen te zijn aan de wil van de spaanse koning of de macht van de paus en de leer van de roomse kerk.

Hij staakte zijn heen-en-weerlopen door het vertrek. Bij de tafel, waarop zijn papieren lagen, bleef hij staan.

Onder die papieren waren er, die mogelijke maatregelen voor de komende dagen bevatten. Nú moesten de bevelen klaargemaakt worden, om die maatregelen ten uitvoer te brengen. De volgende dag konden ze dan worden uitgevaardigd.

„Help ons, Heere," zei hij.

Toen schoof hij zijn stoel even achteruit, ging zitten en verdiepte zich in het wachtende werk. Het werk, voor de bevrijding van koning Filips' verdrukte onderdanen.

De afdanking van een groot deel van Oranje's vendels was een feit geworden. Het legeren van andere vendels in holland-

se steden was eveneens bevolen. Met een geringe krijgsmacht had Oranje Bommel verlaten en zich op weg begeven naar Holland. Naar Dordrecht eerst. Waarheen daarna, had hij nog niet bepaald.

Onder de manschappen, die hem naar de oude stad aan de Merwede vergezelden, was Harmen Leeuw.

Na zijn onderhoud met de prins vlak na zijn aankomst in Bommel, had de Leidenaar Oranje niet meer gesproken. Hij had dat ook niet verwacht: prins Willem had méér te doen dan gesprekken te voeren met doodgewone burgers en soldeniers. Toch...

Harmen Leeuw wilde graag naar Leiden. Oranje wist dat — ze hadden er immers samen over gesproken. Maar... vergat hij het misschien? Doordat hij belangrijker zaken aan het hoofd had?

„Dan zou ik,” overlegde Leeuw aarzelend bij zichzelf, „moeten proberen de Prins te spreken te krijgen. Hem vragen, of ik en wanneer ik gaan kan.”

Het hoefde niet: hij werd in het kwartier van Oranje ontboden.

„Deze brieven — en de Prins reikte hem enkele schrijvens over — zijn voor heer Diederik van Bronkhorst, mijn vertegenwoordiger in Leiden, en voor de vroedschap. Breng die. Dan kom je thuis — en kun je je misschien nuttig maken, als de stad weer wordt belegerd.”

De hand, die hij al naar de brieven had uitgestrekt, trok Harmen onwillekeurig terug. Alsof de woorden van de Prins hem verbaasden.

Oranje zag die beweging, en begreep ze. Maar hij zei er geen woord over. Hij zei: „Ik verzoek de Leidenaars in die brieven dringend, de stad zo goed mogelijk van voedsel en wapens te voorzien. Een beleg kan lang duren.”

„Jawel, uwe genade.” Harmen Leeuw nam nu de brieven — waar zijn antwoord op sloeg: op de opmerking dat een beleg lang duren kon of op het volvoeren van de opdracht, die hem gegeven werd, was niet duidelijk. Misschien op allebei. Oranje vroeg er niet naar.

„Zorg voor die brieven, hoe ik je niet aan te bevelen; dat weet ik. Je zult trouwens nog niet veel last van de Spanjaarden hebben.”

„Dat vertrouw ik, uwe genade.” Maar het woordje „nog” dat Oranje had gebruikt, verontrustte hem. Omdat hij er uit be-

greep, hoe stellig de Prins rekende op pogingen van de Spanjaarden, Holland te veroveren. De steden van Holland eerst. Leiden dan allereerst.

„Hoe eerder je vertrekt, hoe eerder de brieven hun bestemming bereiken.”

„Ik ga onmiddellijk, excellentie.”

„Doe dat. God geleide je.”

Van Dordrecht naar Rotterdam had Harmen Leeuw een gemakkelijke reis gehad. Aan het Groothoofd had hij een tjalk gevonden, waarvan de schipper juist klarigheid maakte om te gaan varen.

„Waarheen gaat de reis, schipper?” had Leeuw vanaf de kade geroepen.

„Naar Rotterdam. Wou je mee?”

„Als dat zou kunnen . . .”

Het had gekund, en de Leidenaar was tegen de namiddag in Rotterdam gearriveerd. Daar had hij de schipper bedankt en was aan wal gegaan. Hij overlegde: wat zou het beste zijn: in Rotterdam nachtverblijf zoeken, of nog zover mogelijk in de richting van Leiden trekken? Hij besloot tot het laatste.

In Rotterdam was hij nog nooit geweest — dus moest hij de weg vragen.

„Naar Leiden?” vroeg de man aan wie hij dat deed, verwonderd.

„Daar kom je vanavond niet meer.”

„Dat weet ik. Maar onderweg vind ik wel ergens onderkomen voor de nacht.”

„Ik hoop het voor je,” zei de Rotterdammer. Die was daar blijkbaar niet zo zeker van. „Maar goed — ik zou je raden, de weg te nemen over Hilligersberg. En dan verder — es kijken — ja, dan ga je, dacht ik, het beste over Berkel. Afijn, dat vraag je dan maar weer.”

„Dat zal ik doen. En — welke kant moet ik op naar Hillegersberg?”

De man duidde het hem uit; liep zelfs een eind met hem mee tot de stadspoort.

„Woon je in Leiden?” vroeg hij onderweg.

„Ja.”

„O, dus je gaat naar huis. Nou, ik hoop dat je daar veilig aankomt, en dat je er veilig kunt blijven.”

„Hoe bedoel je?” Leeuw vermoedde die bedoeling heel wel,

maar hij wilde horen, hoe deze man over Leiden en een belegering dacht. Dat zou wel wezen zoals de meesten daarover dachten.

„Hoe ik dat bedoel? Wel man, het zou best kunnen, dat de Spanjaards weer het beleg om de stad slaan. Ze zijn weggetrokken, toen graaf Lodewijk met een leger uit Duitsland kwam, maar die is verslagen bij Mook. Dat zul je wel gehoord hebben.”

„Ik was er bij,” zei Leeuw.

De ander keek hem aan. „Dan heb je geluk gehad,” zei hij.

„Hoezo?”

„Dat je het er levend hebt afgebracht. Er wordt verteld, dat de troepen van de graaf zware verliezen hebben geleden.”

„Dat hebben ze,” erkende Leeuw. Hij had weinig zin deze spraakzame Rotterdammer uitvoerig over het gevecht bij Mook te vertellen. Trouwens: daar was niet veel tijd meer voor. Ze waren bij de poort gekomen, en Leeuw kon daar niet een poos blijven staan om zijn hulpvaardige nieuwe kennis het hele verhaal te doen. En deze ging niet mee de poort uit om hem een eind te vergezellen en zijn verhaal tóch nog te horen.

„Goede reis en behouden thuiskomst,” wenste de Rotterdammer.

„Dank je.”

De weg lag verlaten voor Harmen Leeuw. De lucht werd donkerder: er kwamen grauwe wolken uit het westen aanzeilen. Je kon duidelijk zien, dat dat op regen zou uitdraaien.

„Had ik het geweten,” mompelde Harmen in zichzelf, „dan was ik in de stad gebleven.”

Maar omkeren en naar de stad terug gaan, daar dacht hij niet over. Hij keek naar het land terweerszijden van de weg, die hij volgde. Je zag in de weilanden weinig vee — hier en daar een enkel beest. Dat kwam wel niet doordat de boeren hun koeien al op stal hadden gehaald, overlegde de Leidenaar bij zichzelf. Dat zou wel wezen, omdat het grootste deel van de veestapel geroofd was door plunderende soldeniers. Of opgeëist door foeragerende onderofficieren, die er op uitgestuurd waren om voedsel voor de vendels te vinden.

Hoe verder hij van de stad afkwam, hoe troostelozer het land er uitzag. De boerenhoeven waren zelden onbeschadigd — je kon zien, dat er geroofd en gebrand was. Enkele waren zó

vernield, dat ze onbewoonbaar waren geworden — er was op het erf en in de vervallen woning geen leven te bespeuren. Hier en daar lag een kadaver langs de weg of in het grasland: een doodgestoken koe, waarvan een deel was meegenomen en de rest achtergelaten. Voedsel, dat zo bitter hard nodig was en hier door plunderende soldaten was verkwist. Een eindje van de weg af lag een dood paard. Het had een diepe wond in de borst: een lansstoot, leek het wel. Mogelijk was er dus gevochten: een eenzame ruiter, die was overvallen door vijanden of door marodeurs.

Een eindje voor zich uit zag Harmen Leeuw een rij bladerloze knotwilgen.

Ze stonden langs de slootkant. Toen hij dichterbij kwam, zag hij in het natte gras iemand liggen. Half in het water, half nog op de kant.

Hij liep er heen. Om te helpen. De gestalte bleef onbeweeglijk; de liggende man hoorde zeker zijn voetstappen niet.

Toen zag Harmen Leeuw. De liggende man was dood.

Harmen bukte zich over het lichaam — hij ontdekte geen wond. Zou het kunnen... overwoog hij. Hier in het boerenland, waar toch wel altijd éniĝ voedsel te vinden moest zijn? Toen zag hij aan de kleding, dat hij niet met een boerman te doen had: de dode droeg het wambuis van een handwerksman. Hij moest van honger zijn omgekomen, stelde de Leidenaar vast.

Dat gaf hem een schok: was het al zó erg gesteld in deze landen, dat er mensen van honger omkwamen? Verjaagde zwerwers misschien, die uit hun huis verdreven waren en nergens hulp konden vinden. Opgejaagden, die tenslotte van uitputting stierven aan de wegkant.

Hij liep door: wat kon hij anders? Maar zijn stemming was somber geworden: het verwoeste land; de geplaagde, uitgeplunderde bewoners. Slachtoffer van maroderende soldeniers, die in groepjes op plundertocht gingen en mens noch dier ontzagen.

Uit de grauwe lucht begon regen te vallen. Dunne droppels eerst, al gauw werd de regen zwaarder. Het uitzicht werd beperkter: door de toenemende schemering en door de dichter wordende regen.

Harmen Leeuw keek rond om ergens schuilplaats te vinden. Onderdak, als dat kon.

Dáár, voor hem uit. Hij zag vaag de omtrekken van een klei-

ne hoeve, een eindje van de weg af. Vlak erbij gekomen zag hij het pad, dat er heen voerde. Modderig was het, en er stonden plassen op. Toch sloeg hij het in. De regen bleef gestaag vallen; zijn mantel was zwaar van water. Voor zich uit bespeurde hij niet het flauwste lichtschijnsel: de luiken voor de vensters waren wèl goed gesloten! Terwijl hij dat dacht, hoorde hij een luik slaan — dat stond dus los. Weer een slag: de wind speelde met het blind. De duisternis van de hoeve en het klapperen van het raamluik wezen erop, dat er geen bewoners meer in het hoefje waren.

Toch ging Leeuw er naar toe. Hij liep er omheen — de achterdeur bleek open te staan. Voor zich uit zag hij niets: binnenshuis was het aanmerkelijk donkerder dan in de schemering en de regen buiten. Op de tast zocht hij zijn weg naar binnen. Toen zijn ogen wat aan de duisternis waren gewend, zag hij, dat hij zich op de deel bevond. Er stond een tafel en op de grond lag een omgeworpen stoel. Maar de wind voelde hij hier niet en het dak hield de regen nog tegen. Hij besloot, te blijven. Nú had hij een onderkomen — wie weet, of hij er nog een vinden zou, als hij verder ging in de natte duisternis en verlatenheid van de avond. Van de vallende nacht.

Hij deed zijn druipende mantel af en wierp ze op de tafel. De stoel zette hij overeind — ze wankelde, toen hij er in ging zitten. Zeker een mankement aan een van de poten.

Nu hij zat voelde hij pas goed, hoe moe hij was. Waar zou hij ergens kunnen gaan liggen om te slapen? Op de grond maar? Hij had niets om zich toe te dekken dan zijn druipnatte mantel — die was daar natuurlijk niet bruikbaar voor. Zoeken dan. Hij stond op en liep de deel af. Daar kwam hij bij een deur. Hij duwde ze open. Een klein vertrek leek het, waar hij nu binnenkwam. Een venster liet schaars licht toe. Amper genoeg om iets te kunnen onderscheiden. Toch... In een van de wanden zag hij weer een deur. Bij nader toezien: twee kleine deurtjes. Een bedstee, begreep hij. Hij trok de deurtjes open en tastte met de hand in de donkerte. Ha! Hij voelde zoiets als een deken — daaronder een strozak. Samen een betere slaappleats, dan hij verwacht had.

Hij trok zijn laarzen uit — zijn kleren hield hij aan.

Hij knielde voor de bedstee. Deze dag was hij bewaard — hij dankte. Deze nacht hoopte hij op rust en op veiligheid — hij bad.

Toen rees hij uit zijn knielende houding op en klauterde de

bedstee in. De ruw-wollen deken trok hij met een zucht van tevredenheid over zich heen. Hij lag niet lang wakker.

Het morgenlicht was nog grauw, toen hij zijn ogen opendeed. Hij gaapte — zijn slaap was niet dadelijk over. Ze was wèl diep en verkwikkend geweest. Een korte poos bleef hij nog liggen — toen wierp hij het dek van zich af en stapte de bedstee uit. Hij bracht zijn kleren wat in orde: dat was gauw gebeurd.

„Wie weet,” mompelde hij. Dat was, om zichzelf enige hoop in te spreken nu hij ging rondkijken, of er misschien iets eetbaars in de hoeve was overgelaten.

Lang duurde dat rondkijken niet: hij kreeg al gauw in de gaten, dat de boerenwoning grondig was leeggeroofd. Hij vroeg zich af, waar de bewoners konden gebleven zijn. Leefden ze nog? Waren ze gevlucht? Waren ze vermoord?

Dat laatste zou wel niet het geval geweest zijn, nam hij aan. Want nergens vond hij een lichaam.

Hij ging naar buiten en sloeg de weg in naar Berkel. Dat was de weg, waarvan hij gisteravond was afgegaan om in de verlaten hoeve schuiling en onderkomen te zoeken. De dag werd lichter. Het regenen had opgehouden en er dreven minder wolken aan de lucht. Maar het landschap was troosteloos. Leeg lagen de velden; nergens zag je iemand, die met landwerk bezig was. In de verte een toren. Hij besloot, daarheen te gaan: hij schatte, dat het dorp daar Berkel wezen zou.

Toen hij het naderde, kwam uit een zijweg een kar aanrijden. Een tweewielig wagentje. Het paard dat er voor liep, was mager: je kon de ribben tellen. Op de voermansbank zat een oude man — hij zag er vermoeid uit, ondanks het vroege uur.

„Goemorgen,” groette de Leidenaar, toen het gerij vlak bij hem was.

De voerman keek op. Groette terug. Op een manier, alsof zijn gedachten er niet bij waren.

„Is dat Berkel, daarginds?” vroeg Leeuw, naar de dorpstoren wijzend.

„Ja. Moet sinjeur daarheen?” De voerman hield zijn paard in.

„Vooreerst. En dan verderop. Naar Leiden.”

„Ik moet de andere kant op,” zei de boer. „Anders zou ik zeggen: stap maar op.”

„De dag is nog lang: ik haal Leiden vandaag nog wel, denk ik.”

... Kwam uit een zijweg een kar aanrijden.

„Gemakkelijk. Als sinjeur tenminste onderweg geen last krijgt.”

„Hoezo?”

„Er stropen soldeniers de streek af. Om voedsel vooral.”

„Van wat voor vendels?”

De boer haalde de schouders op. „Scheelt het veel, van welk vendel zulke lui zijn? Spanjool of Geus?”

„Geuzen stropen niet in hun eigen land,” verdedigde Harmen Leeuw zijn medestanders.

„Geuzen zijn ketters, en van ketters kun je alles verwachten,” gaf de voerman bitter terug. Daarmee was het duidelijk, aan welke kant de man stond. Dat werd duidelijker, toen hij door ging: „Maar mogelijk hoort sinjeur bij hen, als ik goed begrijp wat hij daareven zei.”

„Dat hoor ik inderdaad,” zei Harmen. „Omdat ik voor vrijheid ben.”

Hij kreeg geen antwoord: de man op de kar klakte met de tong en zei: „Hort, peerd.” Het beest trok aan — de kar rolde Harmen voorbij.

In Berkel zag de Leidenaar een taveerne, „Het witte paard”. Hij stapte er binnen. De waard keek op, toen er zó vroeg in de ochtend een gast kwam.

„Wat wenst sinjeur?” vroeg hij, nog voor de gast een stoel had kunnen nemen.

„Een hap brood en een slok bier, als dat kan.”

„Seffens,” zei de waard. Hij ging naar achter in het huis. Om het gewenste te halen.

Lang hoefde de vroege gast niet te wachten — maar toen de kastelein weer in de gelagkamer kwam, zag Leeuw met één oogopslag, dat het stuk brood, dat hij bracht, niet groot was.

„Veel meer heb ik niet,” zei de waard. „Voedsel wordt schraal tegenwoordig.”

Harmen Leeuw gaf geen antwoord op de opmerking. Hij at, dronk zijn bier, betaalde en ging. Terneergeslagen, want wat hij op zijn tocht naar Leiden zag en meemaakte, viel hem tegen. Dat de toestand in Holland zó erg wezen zou, had hij niet verwacht. Ze was aanmerkelijk slechter, dan toen hij een maand of twee geleden Leiden verlaten had.

Onderweg rustte hij niet meer. Hij wilde zo spoedig mogelijk in Leiden wezen. Waarom? Dat zou hij niet hebben kunnen zeggen. Want een paar uur eerder of later, wat maakte dat nu uit?

Hij was blij, toen hij de torens van zijn vaderstad in de verte zag opdoemen; toen hij — het was vroeg in de namiddag — door de Koepoort de stad binnenstapte.

De poortwachter groette hem. „Terug?” vroeg hij. „Je bent lang weggeweest, geloof ik.”

„Ja,” zei Leeuw, met één kort woord twee vragen beantwoordend. Hij sloeg de weg in naar huis. Eerst wilde hij zijn ouders zien; zich wat opknappen en dan naar het raadhuis gaan, om zijn brieven te bezorgen.

Toen hij de hoek omsloeg van de straat, waar zijn ouderhuis was, liep hij haast tegen een vent op, die van de andere kant kwam. Die maakte een haastige stap opzij — keek, tegen wie hij bijna opbotste.

„Kijk uit, Geus,” snauwde hij, zodra hij zijn man herkende.

„Kijk jijzelf uit,” grauwde Harmen terug. Hij werd kwaad om de snauw. Vooral omdat hij zag van wie ze kwam: Frank Pauw, een buurman van hem en zijn ouders — een paar huizen van hen vandaan. Pauw was een overtuigd aanhanger van de koning en een fel papist. Hij had dat nooit onder stoelen of banken gestoken — ook niet, toen Leiden de zijde van Oranje gekozen had. Zeker niet, toen een maand of wat geleden Valdez het beleg om de stad had geslagen. Harmen herinnerde zich nog heel goed, hoe zijn buurman toen herhaaldelijk verklaard had, dat het goed zou zijn, de stad aan de Spanjaards over te geven. Omdat Filips de rechtmatige heer was en een mens beter kon leven onder een roomse koning dan onder een ketterse magistraat.

„Waar heb jij al die tijd gezeten?” vroeg Frank Pauw sarend. „Bij het geuzenleger zeker, dat Leiden zou komen helpen?”

„Dat Leiden geholpen heeft,” voerde Leeuw fel tegen. „Valdez is dan toch maar weg moeten trekken, toen graaf Lodewijk kwam!”

Pauw lachte honend. „Je kunt ervan opaan, dat Valdez met zijn vendels terugkomt — en waar blijft die graaf van jullie dan? Als de man nog leeft tenminste.”

De venijnige lach en de nog venijniger opmerking troffen Harmen Leeuw scherp. Hij voelde drift in zich omhoog vliegen. Zijn arm haalde uit voor een forse slag — hij wist zich toch te bedwingen.

Pauw zag dat. „Als je slaan wilt — probeer het gerust,” sardes hij. „Maar dan moet je er wel om denken, dat ik terugsla.

Nu dadelijk al, maar zeker als de Spanjaarden Leiden veroverd hebben."

„Dat beleef jij niet," snauwde Leeuw. „Leiden wordt nog niet ééns belegerd en het wordt zeker niet genomen."

„Dat hopen jullie Geuzen natuurlijk; dat zullen jullie anders zien. Jullie brengen het in Leiden er geen haar beter af dan bij Mook."

Pauw wachtte geen weerwoord af — hij stapte zijn geuzenbuurman voorbij en ging zijns weegs.

Harmen Leeuw keek hem een ogenblik na; toen liep hij de straat in waar zijn thuis stond en klopte daar aan de deur. Hij wachtte niet, tot iemand kwam opendoen; hij lichtte de klink en trad binnen. Op hetzelfde moment kwam zijn moeder de woonkamer uit om te zien, wie geklopt had.

„Jongen!" zei ze en omhelsde hem. Toen liet ze hem los. Vraag: „Waar kom je vandaan? Waar ben je geweest?"

Hij glimlachte. „Dat is een heel verhaal, moeder. Dat doe ik u later wel eens. Ik heb eerst iets anders te doen."

„Wat?" vroeg ze. Ze begreep zijn zeggen niet.

„Brieven bezorgen bij de heer Van Bronkhorst en bij de magistraat."

„Brieven van de Prins?" Hij was immers indertijd als bode naar de Prins gestuurd. Die was toen in Delft geweest. Ze had al niet begrepen, dat haar jongen zo erg lang wegbleef — hij moest vast wel ergens anders óók heen geweest zijn.

„Ja moeder. Ik ben in het leger van graaf Lodewijk geweest en later bij prins Willem in Bommel."

„Bij Mook? In die veldslag?" vroeg ze verschrikt. Ze had over de nederlaag gehoord en over de grote verliezen, die de Geuzen daar geleden hadden.

„Ik ben veilig terug, moeder. Maar daar vertel ik later wel van. Als vader er ook is. Nu moet ik eerst andere kleren aantrekken en naar het stadhuis."

„Ze hangen in de kast op je kamer," zei ze.

Hij lachte. „Daar had ik al op gerekend, moeder. Dan ga ik naar boven."

„Ben je gauw terug?"

Halverwege de trap keerde hij zich om. „Dat denk ik wel, moeder. Maar zet het eten pas op, als ik terug ben. Dan wordt het niet koud, ziet u."

Ze beloofde.

Zijn verkleden duurde niet lang. Hij stak zijn hoofd om de keukendeur. „Ik ga, moeder. Tot straks.”

Ze hoorde hem de buitendeur achter zich dichttrekken.

Hij kwam eerder terug, dan ze verwacht had. „Ik heb mijn brieven afgeleverd,” verklaarde Harmen. „De heren hebben het een en ander gevraagd, over wat ik onderweg misschien gezien had. Maar niet veel. Ze schenen goed op de hoogte te zijn of weinig tijd te hebben. Afijn, ik heb mijn plicht gedaan.” Hij keek haar vragend aan. Lachte even. „En u de uwe?” zei hij toen.

Ze begreep de bedoeling. „Het eten is bijna klaar. Als je vader thuiskomt, doe ik het op.”

„En dan zal ik vertellen, waar ik geweest ben en wat ik heb meegemaakt,” beloofde Harmen.

Ze tafelden die dag lang na.

HOOFDSTUK 5

De eerste dagen na zijn terugkomst had Harmen Leeuw niet veel te doen. Hij praatte met burens en kennissen. Weinig over wat hij allemaal beleefd had op tocht naar de Prins en in het leger van graaf Lodewijk; méér, over wat er mogelijk kon gaan gebeuren in het gewest en in Leiden. Want dat de kans op een hernieuwd beleg groot was, daar hield hij zich vast van overtuigd. Hij zei dat ook herhaaldelijk tegen de lui, met wie hij praatte, en hij kreeg nog gelijk ook. Maar gauwer, dan hem lief was.

Het leek, of de meeste Leidenaars de hernieuwing van het beleg wel verwachtten, maar niet in de zeer nabije toekomst. Harmen haalde de schouders op over zo'n opvatting; de Spanjaards zouden er eerder wezen dan veel van zijn stadgenoten verwachtten en dan hun lief was.

„Dan ons lief is zéker,” gaf Wouter Burchman, een van zijn kennissen, toe. „Maar zó gauw als jij schijnt te denken — nee, dat geloof ik niet. En als je het mij vraagt: de stadsregering denkt er meer over zoals ik, dan zoals jij.”

Harmen wist, dat Wouter gelijk had: hij had zich al geërgerd aan de laksheid, waarmee voorraden levensmiddelen in de stad werden gebracht. Het leek erop, dat de brieven van Oranje, die op een flinke proviandering aandrongen, weinig invloed hadden. Er werden wat koeien en kalveren binnen gebracht; er kwamen wagens met zakken koren, knollen, bieten, bonen en zulk soort eten — maar van alles veel te weinig, naar Harmens inzicht.

„Als er een belegering komt, zal die wel niet lang duren,” meende Wouter. „De Prins zal de stad wel snel helpen.”

Frank Pauw, die in het kleine groepje stond, dat over levensmiddelen en beleg praatte, schudde het hoofd. „Snel helpen? De prins van Oranje?” vroeg hij. „Als de man het kón.”

„Hij kan het en hij zal het,” zei Harmen Leeuw fel. En Burchman voegde erbij: „Het is verstandig, zoveel levensmiddelen binnen de muren te halen als maar mogelijk is; maar een lang beleg verwacht ik net zo min als Leeuw hier.”

„En als ik,” zei Frank Pauw vinnig. „Want je zult zien, als de Spanjaarden komen, nemen ze de stad met een paar dagen. Met een paar weken hooguit.”

„Zou jij willen. Maar de meeste burgers zijn niet zo op de Spekken en de papisten gesteld als jij; die zullen de stad verdedigen tot er ontzet komt. En dat komt — daar kun je vast van opan,” zei Wouter. En tegen Leeuw: „Kom, man, laat die papenvriend in zijn sop gaarkoken.” Hij zag best, dat het gesprek tussen Leeuw en Pauw op handtastelijke ruzie dreigde uit te draaien — en wat schoot je op met een vechtpartij tussen die twee? Hoogstens kon die aanleiding worden tot een grotere vechtpartij, als van weerskanten er meerderen zich mee zouden bemoeien.

Harmen Leeuw ging mee — al was het met tegenzin. Wat dacht zo'n vent als Pauw eigenlijk wel? Zijn grote mond moest hij dichthouden. En anders moest die dichtgeslagen worden.

Terwijl hij dit laatste grimmig dacht, moest Harmen Leeuw opeens om zichzelf lachen. Want... hij sloeg die mond niet dicht; hij liet zich door Wouter Burchman meetronen. Nou ja — wat in het vat is, verzuurt niet.

Harmen Leeuw en heel wat anderen hadden wel verwacht de Spanjaarden de een of andere dag te zullen zien verschijnen. Toen de vendels van Valdez kwamen, was dat toch nog een onaangename verrassing.

Opeens ging het gerucht door de stad, dat de Spanjaarden gezien waren.

Boeren uit dorpen in de omtrek kwamen met de dreigende tijding. Een groot deel van het Zuiderkwartier had Valdez met zijn troepen in zijn macht gebracht. Midden in de nacht hadden waalse vendels Leiderdorp bezet en van daaruit waren Voorburg en Den Haag van spaans garnizoen voorzien. Vlaardingen eveneens. En de zeekust en de Maasoever tussen deze plaatsen waren bezet. Het was zeker, dat de Spanjaarden dichterbij Leiden zouden komen; dat ze daar versterkingen zouden trachten te veroveren of te bouwen. Om de stad volkomen af te snijden van haar omtrek.

Nog was de insluiting niet ondoordringbaar, maar dat ze met de dag nauwer worden zou, dáár kon je zeker van zijn.

De plotselinge verschijning van de belegeringstroepen en hun snelle bezetting van verschillende belangrijke plaatsen bracht verslagenheid. Op straat stonden groepjes burgers en

burgervrouwen, die met betrokken gezichten over het dreigende gebeuren spraken. Hier en daar toonden enkele gezichten veel minder bezorgdheid. Dat waren die van koningsgezinden, die hoopten dat de belegerende Spanjaarden de stad binnenkort zouden veroveren. Misschien wel, dat de magistraat besluiten zou, de stad niet tot het einde te verdedigen. Er zaten immers in de vroedschap mensen, die niet helemaal afkerig waren van een overeenkomst met de Spanjaards, als zo'n overeenkomst de ellende van een belegering en een bestorming kon voorkomen. Als die hun rust, hun leven en hun eigendom zou verzekeren. Als die leden in de vergadering van de vroedschap de meerderheid konden verwerven . . .

Maar iedereen wist óók, dat er in de magistraat mannen zaten, die van geen enkele overeenkomst met de Spanjaards, met de vijand, weten wilden.

Omdat ze die vijand niet vertrouwden, ook al gaf deze de meest plechtige beloften. Er waren immers de herinneringen aan Haarlem en Naarden en Zutphen — steden, die na de inname of de overgave tal van verdedigers en bestuurders en burgers hadden zien ter dood brengen; hadden zien vermoorden. Nee, het was lang niet zeker, dat de lieden die tot een overeenkomst met de Spanjaard bereid waren, een meerderheid zouden kunnen vormen. En dan werd het beleg lang en hardnekkig — omdat de verdediging hardnekkig zijn zou.

Hoe zou de ring van schansen en versterkingen, die de vijand rond de stad legde, verder worden uitgebouwd en opgebouwd?

„Stom, dat niet alle schansen die de Spekken bij het vorige beleg hebben aangelegd, vernield zijn,” bromde Harmen Leeuw. Hij was daar net zo ontevreden over als over de weinige aanvoer van levensmiddelen.

Met enkele anderen was hij, vroeg in de morgen van de volgende dag, al naar de Burcht gegaan; de oude, vestingachtige versterking, midden in de stad. Ze was behoorlijk hoog: als je helemaal naar boven was geklommen had je een ruim en wijd zicht op het land rondom de stad. Hoge, zware eiken groeiden op het plein van de Burcht; beneden zag je, dicht bij de stadsmuren, boomgaarden vol appel- en perebomen. Die hadden pas gebloeid — in deze late lentedagen kon je daar nog iets van bespeuren; wat verlate, bleke bloesems.

Maar de Leidse burgers, die op de muren van de Burcht stonden, hadden wel iets anders om naar te kijken. Iets, waar

ze meer, veel meer, aandacht voor hadden. Wat gebeurde er buiten de stad? In de dorpen in de omtrek? Hoe stond het rond en bij de versterkingen, die nog door verdedigers van Leiden bezet werden? Werden ze aangevallen?

„Daar!” wees Wouter Burchman. Hij wees in de richting van Valkenburg. Vanaf hun hoge standplaats konden de Leidenars een afdeling spaanse soldeniers zien oprukken. Die hadden heel duidelijk een aanval op het fort in de zin. Dat zou een gevecht opleveren, verwachtten de kijkers. Met spanning volgden hun ogen de aanrukkende Spanjaards; zochten ze de muren en wallen van Valkenburg af. Daarvandaan moesten nu schoten vallen; musketschoten, die de aanrukkende vijand moesten tegenhouden. Er vielen er slechts enkele — toen zagen de mannen op de Burcht, dat de poort van het fort opengegooid werd. De bezettingen holden naar buiten. „Ze vallen aan!” schreeuwde een van de mannen.

Niemand antwoordde op die kreet. Ja, toch. „Dan hadden ze de andere kant op moeten stormen,” zei iemand vlak naast de geestdriftige schreeuwer.

Deze keek op — hij herkende de man, die naast hem stond en de opmerking maakte. Jonker Jan van der Does was het, de heer van Noortwijk.

Het gelaat van Van der Does werd rood van verontwaardiging. Hij zag, zoals alle anderen het zien konden, dat de vluchtende manschappen uit Valkenburg naar de stad kwamen hollen. Om achter haar muren veiligheid te vinden natuurlijk. Inplaats van voor die veiligheid en voor de vrijheid te vechten.

„Het zijn engelse huursoldaten,” zei Wouter Burchman. Hij had gelijk — maar wat wilde hij met die opmerking? Met die verachtelijke opmerking?

Niemand die het hem vroeg — het was belangrijker te weten, of de vluchtelingen inderdaad toegang tot Leiden zouden vragen. En krijgen.

Jan van der Does verliet met snelle passen de Burcht. De meeste kijkers volgden hem. Wilden naar de Witte poort, waar de vluchtende Engelsen schenen heen te komen. Die holden tenminste de Rijndijk af.

Leeuw bleef nog een ogenblik staan kijken, toen de meeste anderen al waren weggegaan. Hij hoorde nóg de opmerking van Burchman: „Het zijn engelse huursoldaten.” Inderdaad: Wouter had gelijk. Huursoldaten. Die vechten om soldij en buit; die vechten niet voor een overtuiging, voor een doel. Een

overtuiging, waar een mens tenslotte alles voor over heeft en een doel, waaraan hij zich met hart en ziel wijdt. Alleen als je zó de strijd aanvaardt, houd je die strijd vol. Ondanks alle moeite en nood, ondanks ellende en doodsgevaar. Met opoffering, als dat zou moeten, van alles wat je bezit. Tot je leven toe. Zó moesten en wilden de Nederlanders vechten tegen spaanse tirannie en paapse dwang. Zó wilde, zo zou hijzelf vechten wist Harmen Leeuw.

„Help mij daartoe, Heere,” fluisterde hij, terwijl hij nu ook de Burcht verliet en de weg insloeg naar de Witte poort.

Daar dromden veel Leidenaars bijeen — een verwarde menigte, waarin veel stemmen door elkaar klonken. Hier en daar ving Harmen een paar woorden op — genoeg om hem te laten begrijpen, waar de felle gesprekken over gingen. Bovendien klonken van buiten slagen tegen de poort, die door de wachters gesloten werd gehouden. Je hoorde van buiten roepen: eerst van verscheidene stemmen, maar die zwegen toen één stem daar bevelend boven-uit klonk. Die vroeg om de poort te openen.

„Nee!” schreeuwden een paar burgers in antwoord, maar die burgers hadden geen gezag. Hun stemmen brachten geen beslissing. Die zou moeten worden gegeven door de magistraat: de vroedschap zou bevel moeten geven de poort te openen of gesloten te houden.

„Waar wachten ze op met hun beslissing?” riep een burger. „Die poort moet dicht blijven!”

„Die poort moet open. Die Engelsens kunnen onze bezetting versterken — zóveel manschappen hebben we in Leiden niet!” schreeuwde een ander daar tegen in.

„De bezetting versterken? Man, laat naar je kijken! Ze zijn op de loop gegaan, nog vóór hun schans bestormd werd! Wat zouden zulke kerels in de stad doen?”

„De voorraden mee opeten,” werd er geroepen. Die roep wekte bijval.

„Dat kunnen we zelf wel; daar hebben we geen weglopers bij nodig!”

Uit de richting van het stadhuis kwamen enkele mannen aan. Een groep burgers volgde hen.

„Daar zijn de heren!” klonk het hier en daar.

Inderdaad kwamen er enkele van de stadsbestuurders aan. Mét Diederik van Bronkhorst, vertegenwoordiger van de Prins.

Eén van hen klom op de stadswal, naast de poort. Iedereen kende hem: Pieter Adriaansz. van der Werf, de zeemtouwer. ¹⁾ Indertijd was hij in ballingschap gegaan, omdat de rakkers van Alva hem zochten als overtuigd Protestant. En om zijn aandeel in het verzet tegen de plakaten en tegen de spaanse macht. Tijdens die ballingschap had hij bodendiensten gedaan voor Oranje, had hij gelden ingezameld voor diens ondernemingen in '68 en '72. Hij was een van de trouwste helpers van de Prins geweest. Een anderhalf jaar geleden was hij in Leiden teruggekomen.

Door invloed van de prins was hij in de stadsmagistraat gekomen, en toen enkele maanden later een van de burgemeestersplaatsen openviel, had diezelfde invloed ertoe meegewerkt, dat Van der Werf in die opengevallen plaats werd gekozen. Hij was nu blijkbaar belast met het overbrengen van het besluit van de stadsregering. Achter-hem-aan klommen veel mannen de wal op — ze wilden weten, wat de vroedschap besloten had. De aanvoerder van de Engelsen kwam een paar passen dichterbij de stadsmuur.

„Worden we nu binnengelaten?” vroeg hij ongeduldig. Een ongeduld, dat zowel uit boosheid als uit angst voor de naderende Spanjaards voortkwam.

Van der Werf schudde het hoofd. „Nog niet,” antwoordde hij. „U kunt met uw manschappen kamperen bij de Singel. Ons geschut op de muren beschermt jullie daar tegen de Spanjaards. Dan zenden we in die tijd een bode naar de prins van Oranje — zijne excellentie zal beslissen.”

„Dus Leiden laat ons in de steek!” riep de Engelsman nijdig.

„Zoals jullie Valkenburg in de steek hebben gelaten!” werd vanaf de muur geroepen.

„Leiden wil jullie beschermen, als jullie kamp betrekken bij de Singel, heb ik al gezegd,” herhaalde de burgemeester zijn gedane aanbod.

De aanvoerder der Engelsen keerde zich naar de manschappen, die het dichtst bij hem stonden. Als wilde hij hun mening vragen. Dat hoefde niet: een paar van hen riepen al, dat ze zich dan liever aan de Spanjaards overgaven.

Dat kon bijna onmiddellijk, want spaanse soldeniers naderden de stad, om de gevluchte Engelsen voor de Wittepoort aan te vallen. Dat hoefde niet; het overgrote deel van de bedreig-

¹⁾ Bereider van zeemleer.

den gaf zich aan hen over. Enkelen weigerden. Die drongen zo dicht mogelijk naar de poort en de muur van Leiden. Zó dicht, dat de Spanjaards hen niet volgden; het leidse geschut beschermde hen.

Toen de aanvallers met hun gevangenen wegtrokken, werd de Wittepoort geopend. De engelse soldeniers, die zich niet aan de vijand hadden overgegeven, werden binnengelaten. Daar ingelijfd bij de vrijbuiters, gewapende burgers die onder eigen aanvoerders benden vormden voor de verdediging van de stad en de strijd tegen de vijand.

Een tweede belangrijke post, die deze dag in handen van Valdez viel, was een sterke schans bij Goudsesluis, in de buurt van Alphen. Ze beheerste de verbindingsweg tussen Leiden en Utrecht en was voor beide partijen van groot belang. Zolang ze nog in geuzenhanden was, konden de troepen van Valdez zich niet veilig voelen aan de oostzijde van hun belegeringsring en kon mogelijk van die kant een poging om Leiden hulp te brengen, worden ondernomen.

Voor het bezit van deze versterking moesten de Spanjaarden harder vechten dan ze om Valkenburg te overheersten hadden moeten doen. Een vendel Engelsen verdedigde haar, bijgestaan door een afdeling vrijbuiters uit Leiden onder bevel van Gerrit van der Laen.

Laat in de middag kwam Van der Laen met een rest van zijn mannen bij de Hogewoerdsepoort; ze waren vluchtelingen. Ze werden zonder dralen binnengelaten. En daar deden ze hun verhaal.

De Spanjaarden hadden hun fort aangevallen — met overmacht. Tot drie keer toe was die aanval teruggeslagen. Engelsen en vrijbuiters hadden zij aan zij gevochten. Zware verliezen hadden ze geleden; hun aantal was snel kleiner geworden. De aanvallers hadden evenzeer veel doden en gewonden gehad, maar zij hadden hun verlies aan manschappen kunnen goedmaken door voortdurend versterkingen te laten aanrukken. Toen de vierde bestorming kwam, was de overmacht niet meer tegen te houden geweest; wie van de verdedigers niet gedood was of gewond, had een goed heenkomen moeten zoeken in de vlucht. Die vluchtelingen vonden nu veiligheid binnen de muren van het belegerde Leiden — een bedreigde veiligheid. Maar ze vermeerderden het aantal verdedigers. Met vastberaden mannen. Ze zouden nodig zijn.

De omsingeling werd in de loop van de eerstvolgende dagen al nauwer; al meer ondoorkoombaar.

Er gingen nog wel boden uit de stad naar Delft, waar Oranje zich bevond en alles deed wat hem mogelijk was om een te-hulp-komen aan Leiden voor te bereiden. Hij wist, zoals heel Holland wist, dat behoud van Leiden aller-noodzakelijkst was. Daarom spoorde hij in brieven en in de mondelinge boodschappen die hij aan de boden meegaf, aan tot volhouden. Vastberaden volhouden.

Hulp zóu komen — maar onmiddellijk hulp zenden kon hij niet. De stad zou zich zeker moeten voorbereiden op een beleg van maanden. Drie maanden zouden de Leidenaars moeten standhouden, schreef hij hun. Niet alleen voor het behoud van hun stad, maar óók voor de vrijheid van hun gewest. Van Holland en Zeeland. Van de Nederlanden, die nu nog onder de dwingende macht van Spanje waren.

De stad maakte zich gereed om zich tot het uiterste te verdedigen. De tijd, die Oranje haar verzocht vol te houden, zóu ze volhouden.

Tenminste . . .

Zo was het voornemen van de meest vast-beradenen; met dat voornemen gingen — in ieder geval voorlopig en in hun spreken — veel aarzelenden mee. Tegen dat voornemen waren de roomse koningsgezinden.

Ze durfden dat niet luid en overal verkondigen, maar ze zwegen er evenmin over. In hun gesprekken onder elkaar praatten ze erover, dat het koppige dwaasheid was en misdadig verzet, de koningstroepen niet in de stad toe te laten. En tegenover prinsgezinden, die terwille van geloof en vrijheid dat verzet zouden volhouden, waagden ze het meer dan eens, van hun koningstrouw te getuigen. Moest nu de stad aan de ellende van een beleg, van honger en dood, aan de bloedige kans van inname en bestraffing en plundering worden blootgesteld? Terwijl je op je vingers kon narekenen, dat een verdediging niet kon worden volgehouden. Dat al die beloften van Oranje niets meer betekenden dan lege woorden. Wat had graaf Lodewijk bereikt, anders dan een bloedige nederlaag? Wat was er van Zutfen geworden en van Naarden? Om van Haarlem maar te zwijgen. — Daar had je kunnen zien en ondervinden, wat verzet tegen de wettige koning en de ware kerk voor gevolgen kon hebben.

„En in Alkmaar heb je kunnen zien, hoe een verdediging van

stad en vrijheid gezegend kan worden," zei Wouter Burchman.

Hij stond zich te ergeren aan het gepraat van een paar roomsen, die zich tegenover hem lieten gaan.

„Alkmaar — Alkmaar?" zei een van hen slepend. „Man, je zou toch zeker niet willen vertellen, dat die Alkmaarders de Spanjaards hebben weggejaagd? Dat konden ze niet, neem dat van mij aan. Tegen spaanse vendels houden doodgewone burgers nooit stand. Als er geen water gekomen was . . ."

Wouter lachte — een spottende lach. „Of burgers geen stand kunnen houden tegen de soldeniers van Filips, dat zullen we hier in Leiden gaan proberen. En óók, of soldeniers stand kunnen houden tegen het water. Want dat komt hier even zeker als het rondom Alkmaar gekomen is. De Prins heeft beloofd, dat de dijken zullen worden doorgestoken."

„Alsof hij daar alleen over te zeggen heeft," wierp een van de papisten tegen. „Geloof maar niet, dat de boeren erg happig op die doorstekerij zijn. Dan verdrinkt hun land."

„Beter verdronken land dan verloren land," zei Wouter. „Zo denk ik er over en zo denken de meesten erover."

„De meesten?" vroeg de ander sarrend. „Heb jij de lui geteld?"

„Je hoeft niet te tellen, om dat toch te weten," hielp Harmen Leeuw zijn kameraad.

„En je hoeft maar te weten, dat er nogal wat dijken in het land rondom Leiden liggen om te begrijpen, dat het water heus niet zómaar over de landen zal stromen," beweerde de man die het over de boeren had gehad.

„De Spanjaarden hebben de stad al in hun macht, vóór er één dijk doorgestoken is," hielp een van zijn medestanders hem. „Als je ziet, hoe ze al meer schansen opwerpen en al dichterbij de wallen komen! Man, klauter de Burcht op, dan zie je het."

„Daar hoeft-ie de Burcht niet eens voor op te klimmen; je ziet het al vanaf de muren."

„Schansen zijn aan te vallen en te nemen," snauwde Burchman.

„Kom mee, Wouter," zei Harmen Leeuw. Ze wisten allebei, dat er sprake ging van een mogelijke uitval tegen de spaanse belegeringswerken, en Harmen was bang, dat zijn makker daarover iets uit de mond zou laten vallen.

Hij zei hem dat, toen ze samen weggingen — naar het kwartier van hun afdeling van de stedelijke schutterij. Bij die

schutterij hadden ze dienst genomen, toen de vendels van Valdez waren verschenen.

„Wat geeft het, al zouden die lui weten, dat er een uitval wordt beraamd?” zei Burchman. „Ze snappen het toch wel, al zeggen jij en ik het hun niet. Maar zij verdedigen die schansen niet.”

„Ze zouden de Spanjaards kunnen waarschuwen,” meende Leeuw.

„Hoe moeten ze dat doen? De poort uit gaan? Of over de gracht zwemmen? Daar krijgen ze de kans niet voor.”

Harmen Leeuw schudde het hoofd. „Daar ben ik niet zo zeker van, Wouter. De boden die brieven naar Oranje brengen . . .”

„. . . kunnen buiten Leiden komen, door welke poort ze maar willen,” vulde Wouter aan.

„Dat kunnen ze. Maar dan moeten ze door de spaanse linies heen, en dat is lastiger. Maar ze slagen erin. En dacht jij dat dan een vent niet over de stadsmuur kan komen en over de gracht? Een vent, die niet door de linies hoeft te sluipen, maar daar juist wezen wil?”

„Je kunt gelijk hebben,” gaf Burchman toe. Niet van heler harte: „je kunt hebben”, zei hij; niet: „je hebt.”

Leeuw hoorde dat wel — hij ging er niet op in.

„Er zijn heel wat lui, die de stad ontvlucht zijn,” begon hij over iets anders. „Zo gauw ze hoorden, dat de Spanjaarden naderden.”

Dat was zo. En het was ook zo, als Burchman aanvulde: „Er gaan er nog elke dag. Tenminste als ze de kans krijgen.”

„Die krijgen ze — al vragen ze er niet om. Waarom zouden we zulke kerels in de stad moeten houden?”

„Nergens om. Ze eten maar mee onze voorraad op, als ze blijven.”

Dat was een schampere opmerking — maar Burchman had niet veel waardering voor zulke uitwijkelingen. Al moest hij ze ergens in zijn hart toch gelijk geven. Van hun standpunt uit bezien dan. Het waren immers allemaal spaansgezinde burgers. Of het nu enkel en alleen koningstrouw was, die hen tot wegtrekken uit de stad bracht, zou je kunnen betwijfelen. Zeker, koningstrouw speelde een rol; bij sommigen van hen wel de voornaamste rol. Maar het ontvluchten van komende moeite en honger, en van dagelijks gevaar was niet minder een reden om naar de Spanjaarden te gaan.

„Als ze nou maar niks meer van zich lieten horen,” mopperde Harmen Leeuw vergramd.

Hij wist, dat ze dat wel deden — en dat maakte hem nijdig op die lui. Een keer of wat al had de een of andere glipser — met die scheldnaam werden ze aangeduid — zich tot op roepafstand van de stadsmuur gewaagd. En zijn vroegere medeburgers die op de wallen dienst deden, toegeschreeuwd, dat ze verstandig zouden doen, zich aan de Spanjaarden over te geven. Ze konden, verzekerde hij, er op rekenen dat Valdez hen goed behandelen zou. „Dat doet hij ons ook!”

„Jullie zijn zijn vrienden, omdat jullie verraders zijn! Maar wij worden zijn vrienden nooit!” schreeuwde Gerrit van der Laen. Hij had wacht op de muur en ergerde zich aan de vent daarbuiten. Een overgelopen Leidenaar, die zijn stad in de steek had gelaten en nu probeerde de verdedigers over te halen, dat ook te doen.

„Je zou verstandig doen, als je het werd, man! Nú kun je nog genade van hem verwachten!”

„Wij hebben geen genade van een Spanjaard nodig. En maak nou, dat je wegkomt, want zowaar als ik Gerrit van der Laen heet, ik schiet je neer, als je nog langer blijft schreeuwen.”

Hij pakte zijn musket en richtte het; het was hem ernst met zijn waarschuwendende bedreiging. De glipser begreep dat en koos de wijste partij — hij liep terug. Naar de kant van de vijand, die zijn vriend was.

„Je moest zulke kerels . . .,” zei Van der Laen nijdig. Maar hij zette zijn musket toch af.

Een van zijn makkers haalde de schouders op. „Natuurlijk, je moest zulke kerels neerschieten. Maar . . .” Hij wachtte even en ging toen door: „Soms denk ik, dat ze het op de een of andere manier toch eerlijk bedoelen.”

Van der Laen keek hem aan. „Eerlijk? Hoe bedoel je?”

„Nou, die Jasper Teeuwen, die vent van daarnet, ken ik. Hij woonde bij mij in de buurt. Hij is eerlijk rooms, zoals jij en ik eerlijk calvinist zin.”

„Eerlijk . . . eerlijk . . . Maar hij wil van ons verraders maken.”

„Zo zien wij het. Maar zou het niet kunnen zijn, dat hij echt denkt, dat overgave verstandiger en veiliger voor ons is dan doorvechten?”

„Als we dan vrijheid kregen van geweten en als de koning dan onze rechten niet meer schond — goed, dan zou ik graag

met vechten ophouden. Maar jij weet evengoed als ik, dat koning Filips ons nooit vrijheid van godsdienst toestaan zal. En dat hij om onze rechten en privileges zich in het minst niet bekommert."

„Gelijk heb je, Gerrit," viel een ander Van der Laen bij. „Hij bekommert zich er meer om, hoe hij die rechten vernietigen zal. Nee, we zouden gek zijn, als we luisterden naar kerels als die Jasper Teeuwen."

Dat werd ook niet gedaan. De keren dat een of meer glippers probeerden hun stadgenoten tot opgeven van de verdediging te bewegen, werden minder. Omdat dat roepen over-en-weer niets uithaalde.

Maar . . . al werd dat roepen over en weer minder, de pogingen van de glippers om de stad tot onderhandelen met Valdez en onderwerping aan Filips over te halen, bleven aanhouden. Op een andere manier.

Er kwamen brieven in de stad — hoe ze binnengesmokkeld werden, was niet in alle gevallen duidelijk. Als er een over de muur gegooid werd, bezwaard met een steen, liet de duidelijkheid niets te wensen over. Als ze bij de een of ander in het donker binnen de deur werden gegooid of onder de deur doorgeschoven, moest je maar raden, hoe dat kon. Je had bij dat raden tamelijke zekerheid: dat naar-binnen-gooien of schuiven werd natuurlijk gedaan door de een of andere koningsgezinde binnen de wallen. Maar hoe kreeg die zo'n brief in handen?

Natuurlijk was het in de stad bekend, dat er glipperbrieven kwamen: de meeste ontvangers waren er helemaal niet geheimzinnig mee en praatten er schamper over met ieder die maar horen wilde. Dachten die spanjolenvrienden, die glippers, nu werkelijk, dat zo'n brief iets zou uithalen?

Inderdaad, brieven, waarover zó in alle openlijkheid gesproken werd, deden weinig kwaad. Maar . . . konden er niet óók brieven zijn, waarover niet openlijk gesproken werd? Waar zwijgend over werd gedacht? Brieven, die sommige mensen tóch aan het wankelen brachten? Wie zou het zeggen? Wie kón het zeggen?

Er kwamen ook brieven, die bij een poort werden afgeleverd. Bestemd niet voor de een of andere burger van Leiden, een kennis of een familielid van de schrijver, maar voor de stadsregering. Voor de mannen, die in Leiden met gezag waren bekleed.

Bij de Hogewoerdspoort klonk een roffel. De mannen die daar wacht deden, verwonderden er zich niet al te veel over; ze hadden de spaanse trommelslager zien aankomen. Hij roffelde om hun aandacht te trekken. Of liever, om duidelijk te maken, dat hij met een boodschap belast was.

Jan van der Does was net bij de poort. Hij stond op de trans en boog zich voorover. De trommelslager zag dat — er keek en luisterde dus iemand naar hem. Er waren er meer die dat deden, maar die éne man scheen een soort gezaghebber te wezen. De tamboer hief zijn brief omhoog en beduidde, dat die voor binnen de stad bestemd was. Wat Van der Does trouwens had begrepen. Hij maakte een afwerend gebaar met de hand — de Spanjaard kon het schrijven houden, dat hij in de hoogte hield. Maar de Spanjaard wilde zijn opdracht vervullen: als die ene man de brief niet wilde aannemen, mogelijk wilde een ander het wel. Zijn ogen keken de gezichten van de Leidenaars, die op de poort en de muur stonden, langs. Uitnodigend hief hij het schrijven dan naar deze, dan naar die. Niemand maakte ook maar het minste gebaar dat er op duiden kon, dat hij het in ontvangst wilde nemen. Integendeel.

Er werd geroepen — luid en boos. De tamboer verstond de woorden niet, maar uit de gezichten en uit de gebaren, waarmee hij van voor de stad weggewezen werd begreep hij, dat er van aflevering van zijn brief geen sprake kon zijn. Hij keerde zich om en ging terug.

Er bleven brieven komen — de meeste werden niet beantwoord. Waarom zouden ze ook?

Toch... Van de inhoud van ontvangen brieven werd telkens iets bekend in de stad. Er werd in gesproken over de vergevingsgezindheid van de bevelhebber van de belegeraars; van zijn bereidheid om de veiligheid van de Leidenaars te verzekeren, als ze zich overgaven. Er werd in gewaarschuwd voor de ellende, die over de stad zou kunnen komen, als ze met geweld werd overmeesterd en er werd in gezegd, dat het nú nog tijd was, al die ellende te voorkomen door gebruik te maken van het spaanse aanbod van vergeving en goede behandeling. Die vergeving, zo werd in sommige brieven meegedeeld, zou binnenkort openlijk worden aangeboden aan ieder in de Nederlanden, die verzoening met de koning wilde.

Eén keer kwam er antwoord op zo'n schrijven. Een kort briefje, bestemd voor de bevelhebber van de belegeraars.

„De voog'laar, op bedriegen uit,
de vogel lokt met zoet gefluit.”

Het was duidelijk, dat de leidse vogels niet naar het fluiten van de spaanse vogelvanger zouden luisteren!

Om dat aan de hele bevolking van de stad nog duidelijker te maken dan het al was besloot het stadsbestuur, van de burgerij hernieuwing te vorderen van de eed van trouw aan de prins van Oranje en de staten van Holland.

„Nooit,” zei Frank Pauw, toen het besluit van de stadsregering bekend werd.

Hij zei dat niet openlijk en luidop op straat. Hij zei het in het huis van een van zijn vrienden: Gerbrandt van Hoorn.

„Daar krijg je last mee,” waarschuwde deze. Gerbrandt was een voorzichtig man.

„Dan krijg ik maar last,” snauwde Frank. „Maar een eed van trouw aan de prins van Oranje — nooit!”

„Oranje is stadhouder namens koning Filips,” herinnerde zijn vriend hem. Die herinnering werkte bij Frank Pauw niet veel meer uit dan een schampere lach.

„Dat beweert hij, en dat beweren zijn aanhangers. Een ezel, wie het gelooft!”

Het leek, alsof Gerbrandt die opmerking niet hoorde. Of niet horen wilde.

Hij zei: „Als je de eed van trouw aan Oranje aflegt, dan doe je dat dus aan koning Filips. Dat vind ik.”

„Omdat je een bangbroek bent! Een kind weet toch, dat Oranje en zijn Geuzen tegen de koning vechten.”

„Ze zeggen, dat ze niet tegen de koning vechten, maar tegen Alva. Nou, daar houd ik me dan maar aan. Als ik de eed afleg, bedoel ik daarmee een eed van trouw aan koning en kerk.”

„Dan bedoel je daarmee, te zorgen dat je geen last krijgt met de lui, die het hier in Leiden voor het zeggen hebben,” snauwde Frank Pauw nijdig. „Maar dat zou je wel eens lelijk kunnen opbreken, als Valdez de stad genomen heeft.”

Dat leek meer een dreiging dan een waarschuwing. Een dreiging, met een werkelijke ondergrond. Maar de angst voor de meest-dichtbij-liggende moeilijkheid won het bij Van Hoorn.

„Als het zover komt, zie ik dan wel weer,” weerde hij af. „Als ik de eed afleg zoals ik hem bedoel, doe ik er niemand kwaad mee.”

„En jezelf goed, denk je. Een lafbek ben je.”

Frank Pauw liep het huis uit en sloeg de buitendeur met een harde klap achter zich dicht. Hij zou de eed niet afleggen.

Hij deed het niet ook. Hij ging niet-eens kijken naar de lui, die het wel deden. Omdat hij niet — al zou het toevallig zijn — wilde zien, dat Van Hoorn daar bij was. En uit veiligheids-overwegingen. Als hij zich bij die eedsaflegging liet zien liep hij de kans, op te vallen en gedwongen te worden. Niet, dat hij zich zou laten dwingen; vast en zeker niet. Maar waarom zou je een gevaar gaan lopen, dat je vermijden kunt?

De overgrote meerderheid van de burgerij hernieuwde de eed van trouw aan de stadhouder en de staten van Holland; een minderheid deed dat niet. Mannen als Pauw. Mannen, die wisten, dat ze een eed zoals die door de stadsmagistraat werd verlangd, niet met een eerlijk geweten konden afleggen.

Die stadsmagistraat merkte wel en begreep wel, dat onder de roomse burgers er heel veel waren, die wegbleven bij de eedsaflegging. Ze liet die burgers ongemoeid. Dwingen wilde ze hen in geen geval, want welke waarde heeft een afgedwongen eed? Die dan eigenlijk een meened zijn zou. En... dwingen tot een meened, was dat niet even afkeurenswaardig als het plegen ervan?

Maar al bleven de weigeraars ongemoeid, ze bleven niet ongewaarschuwd. Voor het stadhuis in de Breestraat liet Dirk van Bronckhorst een galg oprichten: een duidelijke en dreigende aanwijzing van het lot dat lieden te wachten stond, die door woord of daad de verdediging van de stad of de geest van volhardend verzet in de stad zouden trachten te verzwakken.

De angst voor die galg was bij Gerbrandt van Hoorn groter dan bij Frank Pauw. Al werd de laatste in zijn spreken en doen wel voorzichtiger.

HOOFDSTUK 6

De benauwende ring van vijandelijke versterkingen rond Leiden werd almeer voltooid. Al dicht bij de muren en wallen werden schansen gebouwd — zó dicht, dat gevaar dreigde voor de weiden en de moestuinen, die dicht bij de stad lagen. Die van groot belang waren voor de voedselvoorziening. Nu de vijand rond de stad lag en de aanvoer van levensmiddelen steeds moeilijker en schaarser werd, begrepen de Leidenaars hoe onvoorzichtig, hoe onverantwoordelijk het geweest was, de aanwijzingen van Oranje in de wind te slaan om de stad flink te provianderen. De koeien, die dicht bij de muren graasden, moesten daar hun voedsel kunnen blijven vinden; de groenten die nog op de moesgronden groeiden en geoogst konden worden, moesten voor de stad behouden en bereikbaar blijven. Door de steeds naderbij komende spaanse bedreiging liepen ze grote kans, verloren te gaan. Ze moesten worden beschermd; de bouw van belegeringsschansen moest worden tegengegaan; de vijand, als het kon, teruggedrongen worden.

Bij Lammen begon de Spanjaard een grote schans te bouwen. Die moest de waterwegen beheersen naar Delft, naar Zoeterwoude en naar de Rijn.

Dan zou elke toevoer van levensmiddelen en wapentuig, en ook van versterkingen voor de verdedigers, van die kant worden afgesneden. Als het kon, moest dat worden voorkomen. Moest de bouw van de schans worden onmogelijk gemaakt. Of tenminste vertraagd.

Op een vroege morgen in juni gleden zes boten met gewapende mannen aan boord de Koepoortsgracht uit, door de waterpoort naar buiten. Op weg naar Lammen. De roeiers maakten met hun spanen lange, forse slagen. Hoe meer vaart de boten kregen, hoe groter de kans dat de komende aanval zou kunnen plaats hebben, vóór de vijand daar goed en wel erg in hebben zou.

Aan de kop van de eerste boot zat de aanvoerder van de overvallers: Gerrit van der Laen. Dichtbij hem Harmen Leeuw. Ze tuurden allebei scherp in de richting van Lammen.

Ze probeerden te ontdekken, wáár de vijandelijke soldaniers stonden, die ongetwijfeld de schansgravers moesten beschermen. Van der Laen wilde dat weten om te beslissen, wáár hij zijn aanval zou inzetten; op de bewakingsmanschappen òf op de schanswerkers.

„Daar,” wees Harmen Leeuw. Hij had een paar soldaniers in het vizier gekregen — ze luierden, in het gras liggend, een eind van de gravers vandaan.

„Kun je zien, hoeveel het er ongeveer zijn?” vroeg Van der Laen. „Niet erg veel, zou ik zeggen.”

„Er kunnen er meer zijn dan wij zien,” dacht Leeuw.

Hij kreeg haast ogenblikkelijk gelijk. De soldaten van Valdez hadden de naderende boten in de gaten gekregen. Er klonk een korte trompetstoot, en van verschillende kanten kwamen piekeniers en musketiers aanrennen, die zich bij hun opspringende makkers voegden. Bevelen klonken — de Geuzen zagen, hoe de spaanse soldaten zich gereed maakten hen te ontvangen. Daar knalde een musketschot — haast onmiddellijk door andere gevolgd. Een van de kogels trof; met een kreet van pijn viel een Leidenaar in de boot achterover. Een van zijn makkers legde hem, zo goed en zo kwaad dat ging, op de bodem van de schuit. Voor meer hulp was geen tijd, want het gevecht ontbrandde. Vanuit de boten werd op de piekeniers geschoten; maar de geuzenkogels schenen niet te treffen. Dat kon komen doordat de schuiten op bevel van Van der Laen naar de kant werden gestuurd. Daar sprongen de Leidenaars aan wal om met zwaarden en speren en hellebaarden op de vijand toe te rennen.

Die week niet. Zijn musketiers hadden opnieuw geladen en brandden los; zijn piekeniers vormden met gevelde spiesen een haast ondoorbreekbaar gelid. Maar de aanvallers stormden op hen los en trachtten hun aaneengesloten rij toch uiteen te slaan. De strijd begon zich op te lossen in gevechten van man tegen man. Het lawaai van schoten en slagen, van roepen en schreeuwen vervulde de lucht. De Leidenaars verloren: hun aanval werd afgeslagen; ze werden terug gedreven. Naar hun schuiten. De meesten van hen slaagden erin, weer aan boord te komen. Maar niet alle boten kwamen van de wal los. De nastormende Spanjaarden sprongen bij een van de boten aan boord. In fel vechten wonnen ze. Twee, drie Leidenaars werden neergestoken — hun makkers, die zich moesten haasten om zichzelf uit handen van de winnende vijand te houden,

konden hun lichamen niet meenemen.

„Naar het midden van het kanaal!” schreeuwde Van der Laen. Dan konden geen vijanden meer aan boord springen van de scheepjes, die nu — noodgedwongen — de terugvaart naar Leiden moesten aanvaarden.

Zijn bevel werd opgevolgd — een paar sterke riemslagen brachten de boten buiten sprongbereik. Niet buiten het bereik van musketten. Goed-gerichte schoten wonden nog enkele van de aftrekkende Geuzen.

Verslagen en teleurgesteld kwamen de mannen binnen de stad terug. Vechten tegen de geoefende troepen van Valdez was voor niet-geoefende burgers een zware taak. Die ze toch zouden volhouden. Die ze móesten volhouden. Om vrijheid te winnen en te behouden.

Wéér kwam er een aanbod, dat die strijd wilde overbodig maken. Tenminste, zo scheen het bedoeld. Een aanbod, waarover al een poos gesproken was; waarover in brieven van glippers al was geschreven. Niet gedaan door Valdez en niet alleen geldig voor de belegerde burgers van Leiden. Maar gedaan door Don Luis de Requesens, de landvoogd die Alva was opgevolgd. En geldig voor alle onderdanen van koning Filips in de Nederlanden.

Een algemeen pardon werd aangeboden. De Raad van Beeroerten — de beruchte Bloedraad — zou worden opgeheven; de tiende penning niet meer worden ingevorderd en ieder, die terugkeerde tot de rooms-katholieke kerk en gehoorzaamheid aan de koning kon rekenen op de genade van de koning en op vergiffenis voor alles wat hij tegen kerk en koning had gezegd en gedaan.

Er waren wel „enkele” uitzonderingen; mensen, bij name genoemd, voor wie het pardon niet gold. Maar de overgrote meerderheid van de Nederlanders kon van het koninklijke aanbod gebruik maken.

Dat aanbod werd binnen Leiden bekend door brieven van glippers. Méér brieven van glippers, dan er vóórdien gekomen waren. De magistraat hoefde niet te beslissen over een al of niet aanvaarden van de geboden genade, dat kon ieder voor zichzelf doen.

Er werd druk gesproken over de brieven; over het pardon. De roomsen prezen het aan — al deden ze dat niet al te openlijk. Meer in persoonlijke gesprekken met een goede buur of

met een kennis, van wie ze vertrouwden, dat hij hen niet zou aanbrengen. De galg stond nog steeds in de Breestraat!

Luider en zonder terughouding werd over het pardon gesproken door de prinsgezinden; door de vechters voor vrijheid van godsdienst.

„Een spaans pardon, dat houdt zó vast, als een open hand met vliegen,” spotte Wouter Burchman. Dat waren regels uit een geuzenlied van een jaar of wat terug, toen Alva óók al eens een pardon had aangeboden.

„Als we dit pardon aannemen, zou al ons lijden en al onze strijd voor niets geweest zijn,” beweerde Machteld Zanders. Ze woonde naast Burchman, en kwam bij hem en zijn vrouw vaak over de vloer.

„Net wat je zegt,” viel haar man haar bij. „We moeten rooms worden, om de genade van de koning te verwerven, en we verzetten ons juist tegen hem en zijn spaanse beulen, omdat we ons geweten niet willen laten overheersen.”

„Een mens moet zelf uitmaken, wat hij gelooft — géén ander kan hem tot een bepaald geloof dwingen,” zei Harmen Leeuw. „Met geen galg en geen rad en geen brandstapel.”

„Toch is het voorgekomen...,” begon Machteld voorzichtig een tegenspraak.

„... dat iemand in de gevangenis en door de tortuur afvallig is geworden, bedoel je,” vulde Wouter aan.

Ze knikte.

„Dan heeft hij verkeerd gehandeld. Uit pijn en angst. Maar of zo iemand dan werkelijk gelóóft wat de koning wil dat hij gelooft en wat de roomse kerk als enige waarheid erkent...?” ging Wouter verder.

„Dat kan je van een ander nooit met zekerheid vaststellen,” gaf Harmen toe. „Maar je overtuiging, je geloofsovertuiging afzweren...”

„Dat zal iedereen moeten doen, die dit pardon aanvaardt,” zei Zanders. Hij keek nadenkend voor zich uit: hij was een wat oudere man en had in zijn leven barre dingen meegeemaakt. Zijn broer was onthoofd op bevel van de Bloedraad; het bezit van die broer was verbeurdverklaard en zijn vrouw en kinderen — de schoonzuster van Zanders en zijn neefjes en nichten — waren straatarm geworden. Honger geleden hadden ze niet: doordat Zanders en een ander familielid hen hadden onderhouden.

Hij dacht aan die broer, aan die schoonzuster. „Een mens

kan dat niet uit zichzelf: een pardon afwijzen en alles wat hij heeft inzetten om zijn geloof te verdedigen, te behouden. Daar is genade voor nodig — véél genade.”

„Gods genade is méér dan een menselijk pardon,” zei Burchman. „Jullie kent het geuzenlied.”

Harmen Leeuw glimlachte. Hij kende niet veel geuzenliederen uit het hoofd, maar hij wist, dat zijn makker dat wel deed. Die zong ze nog al eens, en haalde ze vaak aan. Leeuw wist, dat die liederen vaak een mens bemoedigden.

„Op u pardoën wij niet en achten,
want tis al verraderij:
een ander wij van God verwachten,
Christus heeft ons gemaakt vrij:
op Hem alleen vertrouwen wij,
Hij zal ons verlossen van alle geweld:
Op u pardoën wij niet en achten,
want het voor God niet ghelt.”

Burchman zegde het vers op met diepe ernst. De anderen luisterden zwijgend.

„Zó is het,” zei Machteld, toen haar buurman zweeg. „Alleen in het geloof kunnen we onze strijd volhouden.”

Ze dacht aan haar belegerde stad. Aan de vijandelijke vendels en schansen, die de vrijheid van die stad bedreigden; wilden vernietigen. Aan de gevechten, die herhaaldelijk werden geleverd en nog veel vaker geleverd zouden worden. Aan de gewonden en de doden. Aan de dreigende, de al méér dreigende ellende, die over de stad en over hen komen kon. Komen zóu.

Maar zich overgeven... De macht van koning en kerk weer aanvaarden — een macht, die gewetensdwang was... Nooit!

„De Bloedraad zal worden afgeschaft,” zei Harmen. Er lag spot in zijn toon. „Alsof die nog veel uitvoeren kan in onze gewesten!”

„Zolang we ons verzetten en onze vrijheid kunnen verdedigen, kan ze niet veel. Maar stel je voor, dat we dat fraaie pardon zouden aannemen — wie kan zeggen, wat we dan zouden beleven!” zei Burchman.

„Als we dat pardon aannemen, worden we rooms. Dat staat er immers als voorwaarde in. Nou, dan hóeft de Bloedraad niet veel meer te doen.”

„En de inquisitie?” vroeg Zanders. „Dat die afgeschaft zal worden, daar wordt niet over gesproken. Als ik tenminste goed

begrepen heb, wat voor fraais er wel en niet in dat prachtige pardon wordt aangeboden."

„Zouden er werkelijk nog lui wezen, die op dat aanbod ingaan?" zei Machteld.

Haar man haalde de schouders op. „Wie zal het zeggen? Maar veel in ieder geval niet. Hier in Leiden niemand, schat ik. Voor ons zou aannemen betekenen: je overgeven aan de vendels van Valdez. En wat je van spaanse vendels verwachten kunt: nou, dat weten we in de Nederlanden maar al te goed."

„Volhouden. Vechten," zei Harmen Leeuw.

„En bidden," vulde Zanders aan.

Harmen knikte. Hij was het daar van harte mee eens.

De stemming in de stad bleef vastbesloten. Met name bij hen, die van onderhandeling met de belegeraars, die van geen enkele overeenkomst weten wilden. Zeker, er waren er, die — mompelend vaak — beweerden, dat een strijd tot het alleruiterste vermeden moest worden. Dat het misschien beter zijn zou, meer aandacht aan de glipperbrieven te schenken en niet elke toenadering van Valdez zonder meer af te wijzen. Mensen, die in hun hart hoopten en met hun mond beweerden, dat bij een overgave de Spanjaards de stad en haar burgers zeker niet hard zouden behandelen. Dat er geen plundering en geen terechtstellingen en geen onderdrukking zouden plaatshebben.

En dan waren er nog de lui, die van harte op een spaanse overwinning hoopten.

Hun stil gemopper en hun haast verborgen tegenstand schenen weinig invloed te hebben. Wat er gebeuren kon, als er tegenslagen kwamen? Als het beleg benauwender werd door voedselgebrek en ziekte? Als de verdedigers zóveel tegenslag ondervonden en zoveel verliezen leden, dat hun aantal en hun moed zienderogen zouden verminderen?

Voorshánds was dat niet het geval. De verdedigers waren grimmig vastbesloten. Zochten telkens gelegenheid, de vijand afbreuk te doen en de voedselvoorraad van de stad aan te vullen. Dan werden er uitvallen gedaan — van aanvallen op de stad was geen sprake.

„Ze durven niet!" beweerde Jurriaan Beukels overmoedig.

Jurriaan was een knaap van een jaar of vijftien. Hij hoorde niet bij de vrijbuiters en kon geen dienst nemen bij de schutterij. Dat vond hij héél erg.

„Als het nodig is, laat ik je dat zeker doen,” beloofde zijn vader. „Maar zover is het nog niet. Nog lang niet.”

„Wanneer zal u vinden, dat het nodig is?” mopperde de jongen. Hij verwachtte niet, dat dat gauw zou zijn. Moeder was nogal bezorgd om hem, wist hij. Vader ook, natuurlijk, maar die liet zulke dingen minder gauw merken. Eéns had hij gezegd: „Oorlog is een verschrikkelijk ding, jongen. Al móeten we deze oorlog voeren. Want oorlog eist doden.”

„De inquisitie óók vader,” had Jurriaan geantwoord. „En die krijgt weer macht, als de koning wint.”

Zijn vader had hem ernstig aangekeken. Had geknikt. En had gezegd: „Zie je, jongen, als ik zou komen te vallen, moet jij voor moeder zorgen. Daarom laat ik je pas meevechten, als het beslist nodig is.”

„Het is nodig, vader. Nú al.”

„Nodig wordt het naar mijn gedachte, als de Spanjaards de stad bestormen. Dan moet iedereen die maar even kan, naar de wallen.”

Haast had Jur gezegd: „Dan hoop ik maar, dat ze stormen,” maar hij had de opmerking binnen gehouden. Omdat hijzelf voelde, dat ze té fors wezen zou. Hij had gevraagd: „Waarom doen ze dat dan niet?”

Vader Beukels glimlachte even. „Dat moet je eigenlijk aan Valdez vragen. Hoe kan ik dat nu weten?”

Maar de jongen hoorde aan de toon, dat zijn vader er een gedachte over had.

„Weten — nee, wéten zal u het niet. Maar wat denkt u?” vroeg hij.

„Dat zal ik je zeggen. Ik denk, dat Valdez Leiden liever door insluiting en uithongering tot overgave wil dwingen, dan door bestorming. Stormen heeft de Spanjaards voor Haarlem en voor Alkmaar grote verliezen aan manschappen gekost. Die wil Valdez waarschijnlijk hier vermijden.”

„Uithongeren.” Dat was een woord vol dreiging. Het werd niet vaak en niet luid uitgesproken, maar met de mogelijkheid, met de zekerheid, dat de belegeraar van dit benauwende wapen gebruik zou maken, werd terdege gerekend. Nu zag de magistraat, nu zag de burgerij met de dag duidelijker, hoe onverantwoordelijk dom het was geweest, de voedselvoorraden niet overvloedig aan te vullen.

Die nalatigheid moest zo goed het kon worden hersteld. Herhaaldelijk werden uitvallen gedaan of sluipochten gemaakt,

om langs landpaden waarmee de Leidenaars meer vertrouwd waren dan de belegeraars, voedsel te bemachtigen en binnen de stad te brengen.

Bij een van die uitvallen was Jurriaan Beukels meegegaan. Hij stond bij de poort, toen die opengedaan werd om een kleine groep vrijbuiters door te laten, die op voedseltocht ging. Jurriaan was met de mannen — achteraan dat wel, maar toch heel dicht bij hen — meegelopen. De poortwacht had hem wel gezien — maar had niet geweten, dat hij eigenlijk niet bij de uitvallers hoorde. Het had hem even verwonderd, dat die ene man, die laatste — een opgeschoten jongen eigenlijk — geen wapen scheen te hebben. Nu ja, een scheemes hing aan zijn gordel, maar dat was toch geen wapen waar je Spanjaards mee bevechten kon. Maar dat moesten de mannen die erop uit trokken, weten — en dat zouden ze wel weten, overlegde de wachter, toen hij de poortdeuren achter de groep vrijbuiters weer sloot.

De mannen wisten het niet. Toen hun leider zich even omkeerde om te zien of ze er allemaal waren, ontdekte hij de jongen. Hij kende hem wel.

„Hoe kom jij hier?” vroeg hij.

„Meegelopen,” antwoordde Jurriaan lakoniek.

„Dat begrijp ik. Weet je vader ervan? Denk erom: het is gevaarlijk, wat we gaan doen.”

„Dat weet ik, maar ik ben niet bang,” zei de jongen, en ontweek daarmee tegelijk een antwoord op de lastige vraag.

„Goed dan. Maar je doet me geen gekke dingen.”

„Ik wil eten meebrengen voor thuis.”

De aanvoerder lachte. „Dat willen we allemaal. Maar het kan zijn, dat we er hard voor moeten vechten.”

Hij brak het gesprek af en ging voor zijn mannen uitlopen. Om te wijzen, waarheen ze gingen en om te spieden, of er vijanden in de buurt waren of kwamen.

De mannen hadden geluk. Ze zagen geen Spanjaards en ze werden door geen Spanjaards gezien. Ze bereikten de moestuinen. Daar groeide nog wel het een en ander, en haastig namen ze zoveel groente als ze pakken konden. Een paar man plukte niet mee: zij hadden de taak, uit te zien of er onraad opdaagde.

Jurriaan haastte zich zoveel hij kon. Ergens vond hij een oude, kapotte mand. Die kwam goed van pas. Hij gooide ze vol. De mannen naast hem plukten eveneens zo snel en zo veel ze konden.

„Klaar?” vroeg de aanvoerder.

Op hetzelfde ogenblik riep een van de uitkijkposten: „Ginder komen ze aan!”

Inderdaad verschenen een eind verder een paar gewapenden. Soldeniers, die de voedselzoekers in het oog gekregen hadden en nu op hen toe renden om hen aan te vallen.

„Sta, mannen!” beval de leider. „Jullie — hij wees een paar man aan — met wat we bij elkaar hebben naar de stad. Wij — ik en Jeroen en Bastiaan — houden de Spekken tegen zolang als we kunnen.”

Met zijn medestanders keerde hij zich tegen de aanvallers. Het werd een kort, fel gevecht. Jurriaan, op weg naar de stadspoort, hoorde de zwaardslagen; hoorde een paar schoten. Hij keek om, zette zijn mand met groenten neer. De man die naast hem liep begreep, wat de jongen van plan was. Hij greep hem bij de arm. „Dat doe je niet,” beval hij. „Wij doen het ook niet: we moeten wat we hebben, binnen de stad brengen. Geurtsen en de anderen komen ons na, zodra we dicht genoeg bij de poort zijn om veilig te wezen. Pak op.” Hij wees naar Jurriaans mand.

De jongen gehoorzaamde.

Vanaf de stadsmuur werd geschoten: door musketiers, die hun stadgenoten buiten de poort hielpen tegen de opdringende vijanden. De schoten maakten, dat de aanrennende Spanjaards hun loop vertraagden; stopten. Ze moesten de vrijbuiters laten ontkomen.

Even later stonden die voor de poort. Geen man hadden ze verloren, maar wel hadden twee van de makkers van Geurtsen in het gevecht wonden opgelopen. Hun buit hadden ze binnen.

„Hier, moeder, groente,” zei Jurriaan.

Vol trots zette hij zijn gevulde mand op de tafel in het woonvertrek. Vrouw Beukels, die bezig was haar jongste kind — een dochtertje van een jaar of vijf — te helpen, keek verbaasd op. „Hoe kom je dáár aan?” vroeg ze, van Jurriaan naar de mand en van de mand naar Jurriaan ziende.

„Gehaald, moeder.”

„Gehaald? Waar?” Ze vermoedde het antwoord, maar kon zich haast niet indenken, dat haar jongen buiten de poort was geweest.

„In de moestuinen, moeder.”

„Jij alleen?” Ze begreep niet, hoe dat gekund had.

„Nee, moeder. Er gingen een paar lui groente halen en toen ben ik meegegaan.” Hij zei het, alsof dat de gewoonste zaak van de wereld was; al wist hij heel goed, dat vader niet gewild zou hebben, dat hij zich in dit gevaar waagde.

„Waren er dan geen Spanjaards?” vroeg de vrouw.

„Eerst niet; later kwamen er een paar.”

„Jongen toch!” Ze schrok van het gevaar, dat haar jongen gelopen had. „Wat zal je vader zeggen?”

„Ik wou eten halen voor ons — en dat heb ik gedaan,” zei Jur. „Er gaan wel meer jongens als ik mee naar buiten. En nu heeft u toch groenten.”

„Daar ben ik erg blij mee, jongen. Heel erg blij. Maar als ik eraan denk . . .”

„Het was niet erg gevaarlijk, moeder. Toen die kerels kwamen, hadden we de buit al en trokken we dadelijk terug naar de stad.”

„Gelukkig, Jur. Gelukkig.” Ze ging Annemieke verder helpen. Maar ze kon niet laten, haar zorgelijke vraag te herhalen: „Wat zal je vader zeggen?”

Dat viel mee. Toen vader Beukels thuis kwam wist hij al, dat zijn zoon mee was geweest naar de moestuinen. Een van de mannen, die erbij geweest waren, was hem in de stad tegengekomen en had hem ervan verteld. „Die jongen van jou heeft zich kranig gehouden. Zulke kerels, daar heb je wat aan als de nood aan de man komt.”

De loftuiting had vader Beukels goed gedaan — bóós was hij niet. Maar hij zei wèl: „Je wist, dat ik het liever niet had. En je weet ook, waarom. Je had mij eerst moeten vragen, of ik het goed vond.”

„U was niet in de buurt, vader,” verdedigde Jurriaan zich slapjes.

Zijn vader lachte. „Dat is zo. Maar we spreken af: als je weer zoiets wilt doen, dan overleg je eerst met mij.”

„Goed, vader.” Hij had duidelijk gehoord, dat zijn vader zei: „dan overlèg je eerst met mij.” Niet: „dan vráág je eerst aan mij.” Wat, naar zijn verwachting, inhield, dat vader hem deelname aan een sluiptocht of een uitval niet meer zou verbieden.

HOOFDSTUK 7

Dat liep toch anders.

Het was avond. Het donker was al gevallen, en wie niet be-
list op straat of op de wallen moest zijn, zat in huis.

Vader Beukels was daar niet; hij had dierst bij een van de
poorten. Annemieke was naar bed: het meisje moest altijd bij-
tijds gaan slapen: ze was nog jong. Maar in deze dagen stopte
moeder haar nog wat eerder onder de wol als ze gewend was.
Het eten werd schaars, en omdat Annemieke minder eten kon
krijgen maakte moeder, dat ze meer rust kreeg.

Het licht van de vetkaars wierp een bekrompen gele cirkel
op de tafel, waaraan moeder en zoon zaten. Dicht bij dat licht
stond de zandloper. Moeder keek ernaar. De bovenste helft was
bijna leeg, het ding moest aldra worden omgekeerd.

„Vader blijft langer weg, dan ik gedacht had,” zei Maaïke
Beukels tegen haar zoon.

„Hij zal wel gauw komen,” antwoordde deze. „De aflossing
bij de poort is niet altijd even vlug.”

Ze knikte. Ze wist het en ze wist ook, dat er soms van aflos-
sing geen sprake kon zijn. Als er gevaar dreigde van buiten of
als er een uitval op touw werd gezet. Iedere dag leefde een
mens in spanning in deze dagen van beleg en toenemende
schaarste. Ze keek naar de kaars, naar de zandloper en onder-
drukte een zucht. Ze was bezorgd — maar ze wilde zich goed
houden. Als het haar te veel werd — en dat gebeurde wel —
wilde ze niet klagen tegen haar zoon; dan deed ze dat tegen
Arjaan, haar man.

De bovenkant van de zandloper was leeg; ze draaide het
ding om en het zand kon weer omlaag. Ze zag het fijne straal-
tje vallen; ze zag de onderste zandloper-helft langzaam vol
worden.

„Vader blijft wel erg lang weg,” lag het op haar lippen, maar
ze sprak de woorden niet uit.

In de straat klonken voetstappen — alle twee herkenden ze
die.

„Daar is vader,” zei Jurriaan. Hij stond op om de buitendeur

open te gaan doen; het hoefde niet. Ze hoorden de klink heffen, ze hoorden vader het huis inkomen. Daar wàs hij.

Hij legde zijn muts op een stoel; Jurriaan nam die en wilde ze naar het portaal brengen.

„Laat maar,” zei vader. „Dan hoef ik er morgenochtend niet naar te zoeken.”

Maaïke keek haar man aan: zoiets zei hij nooit. Hij hield ervan, dat alle dingen in huis op hun vaste plaats werden gelegd of gehangen.

„Je zult honger hebben,” zei ze, „ik heb nog brood.”

Hij schudde het hoofd. Honger had hij niet. Trèk wel, maar dat wilde hij niet zeggen. Met etenswaar moest je zuinig zijn.

„Morgenochtend is het vroeg dag,” zei hij.

„Hoezo?”

„Er moet een uitval gedaan worden.”

Allebei hoorden ze op: moeder en zoon. Dat laatste vroeg onmiddellijk: „Mag ik mee?”

„Jongen!” zei Maaïke bezorgd. „Jullie alle twee!”

„Iedereen is nodig,” zei Jurriaan. Hij keerde zijn gezicht vragend naar vader.

„Dat wel, Jur. Maar niet iedereen overal.”

De jongen keek teleurgesteld. „Dus ik mag niet,” maakte hij de gevolgtrekking.

„Met die uitval niet. Trouwens: dat heb ik niet uit te maken. Dat zou ik eerst moeten vragen.”

„Aan wie, vader?” Het leek erop, dat de jongen dat vragen zelf wilde gaan doen.

Hij kreeg geen rechtstreeks antwoord.

„Het wordt een grote uitval — om te proberen de schans, die de vijand bij Boschhuizen aan het aanleggen is, te verwoesten.”

Ze wisten allebei, welke schans bedoeld werd. Gevaarlijk dicht bij de Koepoort kwam die. En nog dichtër bij poort en stadswal kwamen de loopgraven, die de Spanjaarden bezig waren aan te leggen. Zó dicht, dat de moestuinen en de weilanden vanuit de stad haast niet meer te bereiken zouden zijn. Wat betekenen zou, dat de voedselvoorraad in Leiden nog moeilijker aangevuld zou kunnen worden dan nu al het geval was.

„Hoeveel mannen doen de uitval, vader?”

„Een paar vendels van de burgerwacht onder Jonker Jan van der Does. Dan een afdeling van de schutterij onder Mees Havikszoon en een bende vrijbuiters.”

„Laat mij met die vrijbuiters meegaan, vader,” pleitte de jongen.

Arjaan Beukels schudde het hoofd. „Je weet, wat ik gezegd heb, Jur. Dit keer nog niet.”

„Later dan,” hield de jongen aan.

„Dat zal nodig worden,” zei zijn vader. Het klonk somber; moeder Maaïke hoorde de toon. Ze neep haar lippen op elkaar en zei niets.

„We gaan morgen heel vroeg de poort uit,” zei vader. „Het lijkt mij goed, dat we vroeg te bed gaan.”

„Ja,” stemde Maaïke in.

„Dan willen we samen bidden om bewaring. Vannacht. En morgen.” Arjaan Beukels vouwde de handen en bad luidop. Zijn vrouw en zijn zoon baden in hun harten mee.

De uitval had aanvankelijk succes. Langs de Rijndijk rukte een vendel van de burgerwacht op — Harmen Leeuw was daarbij en Arjaan Beukels. Een tweede vendel onder Mees Havikszoon steunde hen. Over de Rijn werd een groot schip naar de schans geroeid: het had de musketiers aan boord onder Gerrit van der Laen, die enkele weken geleden Valkenburg tegen de Spanjaards hadden verdedigd. De toen geleden nederlaag wilden ze nu wreken.

Bij de poort stonden in het schemerige licht van de morgen veel mensen, die de aanvallende vendels wilden zien wegtrekken. Hen wilden aanmoedigen. Jurriaan Beukels was daar onder. Toen een groep vrijbuiters door de poort naar buiten ging, deed hij een paar passen voorwaarts, als wilde hij met hen meegaan. Een van de mannen zag de jongen uit de drom toeschouwers stappen: hij herkende hem. Hij was mee geweest naar de moestuinen.

„Wou je mee, Jurriaan?” riep hij vragend.

Maar voor de jongen antwoord had kunnen geven, schudde de aanvoerder van de vrijbuiters het hoofd.

„We nemen niet iedereen mee. Alleen de lui, die bij ons horen.”

„Dat doet die jongen,” zei de man, die Jur geroepen had.

„Dat verandert de zaak,” vond de aanvoerder. En tegen Jurriaan: „Als je vader het weet en het goed vindt, kan je wat mij betreft mee.”

Toen deed de jonge Beukels een paar stappen terug: hij wist, dat zijn vader het niet goed vond. En hij dacht aan zijn moe-

der. Maar spijtig vond hij zijn terugtreken wel.

De uitvallende troepen waren buiten de stadspoort — die werd achter hen gesloten.

„De meeste kijkers gingen niet naar hun huizen. Ze wilden weten, ze wilden zien hoe het hun stadgenoten in het gevecht tegen de belegeraars vergaan zou. Of de schans zou worden genomen. Verscheidenen van hen klommen op de wallen — anderen trokken naar de Burcht. Daar stond je hoger; daar kon je verder kijken.

Jurriaan behoorde tot de lui, die naar de Burcht gingen. Toen ze boven kwamen, hoorden ze schieten en schreeuwen.

Erg duidelijk was het niet, hoe het vechten aanvankelijk verliep — vanuit de schans werd geschoten, maar op deze afstand kon je de verdedigers van de schans moeilijk onderscheiden.

„Die houden zich natuurlijk zoveel mogelijk gedekt,” zei een man naast Jurriaan.

De jongen gaf geen antwoord; hij keek gespannen naar het gebeuren in de verte. Nu! De uitvallers stormden naar voren — je zag, hoe ze de wallen van de schans trachtten te beklimmen. Sommigen werden door de verdedigers teruggestoten — ze vielen achterover, maar krabbelden weer overeind. Een enkele hinkte terug — die was blijkbaar zó gewond, dat verder vechten voor hem onmogelijk was. Maar zijn makkers stormden opnieuw voorwaarts, hun kameraden achterna, die de schanswallen beklommen hadden en zich daar wisten te handhaven. Die de schans binnensprongen! Het schieten had opgehouden — er werd nu zeker man tegen man gevochten met de blanke wapens.

Toen verscheen iemand op de wallen: die zwaaide met een prinsenvlag.

„We hebben de schans!” riep Jurriaan. Hij maakte een lichtsprong van opgewondenheid.

De man naast hem was minder opgewonden. „Ze hebben de schans,” zei hij, „dat is zo. Laten we hopen, dat ze hem houden. Of vernielen.”

De jonge Beukels keek hem van terzijde aan. „Dat dóen ze natuurlijk,” beweerde hij.

„Laten we hopen, jongen. Maar kijk daarginds es.”

Inderdaad: van verschillende kanten kwam de vijand opzetten: gealarmeerde piekeniers en musketiers, die hun makkers te hulp kwamen.

Het gevecht werd hernieuwd — je kon zien, hoe fel het was. De grote boot, die vanaf de Rijn met musketvuur de veroveraars van de schans ondersteunde, werd door spaans vuur gedwongen, de terugvaart naar de stad te aanvaarden. Gejuich van spaanse zijde begeleidde die terugtocht. En . . . het ontbreken van de hulp, die Gerrit van der Laen de vendels van Van der Does en Havikszoon tot dan toe van de musketiers hadden gekregen, maakte het hun onmogelijk langer stand te houden tegen de in steeds groter getale aanvallende Spanjaards. Vanaf de Burcht kon je hen de pas-veroverde schans zien verlaten — al vechtend zien verlaten. Vechtend, achtervolgd door de vijand, trokken ze op de stad terug. Wel in goede orde, maar toch: terug.

Jurriaan zag, hoe de nakomende Spanjaarden de teruggeslagen Leidenaars bleven nazetten tot vlak onder de muren. Vanaf die muren werden ze beschoten met musketten en haakbussen — dat deed hen afdeinzen. Trouwens: hun doel was bereikt: ze hadden de schans hernomen en de Geuzen teruggedreven.

Dit keer waren er bij de poort niet zoveel toeschouwers als in de morgen — het leek wel, of de teleurstellende uitslag van de ondernomen uitval de stemming in de stad dáárvoor te gedrukt maakte. Jur was er wel. Hij stond vooraan onder een groepje, van wie vaders of zoons of broers aan het gevecht hadden deelgenomen. Niemand, die het luid-op zéi, maar niemand die het van zichzelf en de anderen niet wist: ze kwamen in de eerste plaats om te zien, of hun familielid veilig terugkeerde.

Jurriaan zag zijn vader, eer deze nog helemaal onder de poort door was. „Vader!” riep hij.

Arjaan Beukels hief de hand op om hem te groeten. „Ga aan moeder zeggen, dat ik terug ben,” zei hij.

Jurriaan keerde zich om om aan die opdracht te voldoen. Toen werden een paar draagbaren de stad in-gebracht. Op de eerste herkende Jur Mees Havikszoon, de aanvoerder van een van de burgerwachtvendels. Een moedige, vastberaden man, een verbeterde vechter voor de vrijheid. Iedereen in de stad wist dat. Had hij niet gezegd: „Eén arm om op te eten, de andere om te vechten: zolang als we die nog hebben, weigeren we, de stad over te geven.”

Nu werd Havikszoon gewond zijn stad binnen gedragen. Zouden zijn verwondingen ernstig zijn? Jur Beukels had de

tijd niet, daarnaar te vragen: hij moest naar huis om te zeggen, dat vader veilig terug was.

Hij draafde; moeder zou in spanning wachten.

„En?” vroeg ze, toen haar jongen hijgend het woonvertrek binnen kwam.

„Ze zijn terug — vader is ongedeerd.”

„Gelukkig,” zuchtte ze. „Gelukkig. En verder?”

Hij begon het verhaal van wat hij gezien had; van het verloop van de strijd. Hij was daar nog niet helemaal mee klaar, toen vader thuiskwam.

Maaïke vloog haar man om de hals. „Ik ben zó blij, dat je er weer bent,” zei ze.

„We mogen daar dånkbaar voor zijn,” antwoordde hij. Toen dachten ze beiden, toen dachten ze alle drie, aan hun bidden de vorige avond. Dat was verhoord.

„Hoe is het met de gewonden, vader? Waren er veel? En met Mees Havikszoon?”

„De Spanjaarden hebben grotere verliezen geleden dan wij — maar ze hebben wel een paar van onze mannen in handen gekregen.” Hij keek somber voor zich uit. „Voor hen vrees ik het ergste.”

„En Havikszoon?” herhaalde Jur zijn vraag.

„Die is er zó ernstig aan toe, dat hij wel sterven zal.”

„Dat is erg,” zei Maaïke.

Arjaan keerde zich naar haar. „Zo denk jij erover en ik. En heel veel lui in de stad. Maar . . .”

Hij beet zijn tanden op elkaar. Grimmig.

„Wat: maar, man?”

„Die burgemeester van ons . . . Eén van die kerels, bedoel ik. Burgemeester van Noorden. Weet je wat die zei, toen de baar met Havikszoon langs hem heen de stad werd binnengedragen? Hij zei: „Die ene arm zal in elk geval niet worden opgegeten en die andere zal geen enkele Spanjaard meer kwaad doen.”

„Wát een vent! Je zóu hem!” viel Jurriaan uit.

„Dat zou je, ja,” stemde zijn vader in. „Maar er zijn er meer als hij binnen de muren. Weifelaars, die meer om hun eigen leven en om hun bezittingen denken, dan dat ze veel over hebben voor onze vrijheid. Om niets te zeggen over de aanhangers van de koning en de paus. Als het nog nijpender wordt . . .”

Het werd nijpender. Met de dag. Herhaaldelijk waren er

kleinere gevechten vlak buiten de stad. Of langs de wegen, waarlangs de Leidenaars toch nog — uit bittere noodzaak — voedsel trachtten te bemachtigen en binnen hun stad te brengen. Voedsel werd schaarser — mondjesmaat, meer was er niet. Steeds duidelijker werd het, dat dat „mondjesmaat” niet lang meer kon worden volgehouden.

Er moest hulp komen. Van buiten. Dat kon nauwelijks hulp wezen in de vorm van voedselaanvoer. Het was onmogelijk, met een konvooi beladen wagens door de spaanse linies heen de stad te bereiken.

Hulp zou moeten komen door een leger — zoals graaf Lodewijk had willen brengen. Of zoiets nog zou kunnen? Dan moest er eerst een leger wezen; dat moest worden geworven en betaald. En dan nog . . . Zou het zo'n leger beter vergaan dan het de krijgsmacht van graaf Lodewijk vergaan was? Een tweede nederlaag van die grootte zou wel eens het eind van het verzet tegen de koning kunnen betekenen.

Hulp zou ook kunnen komen, als het water over de landen kwam; als de dijken werden doorgestoken en de sluizen werden opengezet.

Boden werden naar Delft gezonden, naar de Prins, om op hulp aan te dringen. Op spoedige hulp.

Wouter Burchman had zich daarvoor aangeboden. Hij wist, dat het een gevaarlijke taak was — hij wist óók, dat ze móest worden volbracht. Zolang het nog mogelijk was, door de spaanse linies heen te sluipen was het belangrijk, dat dit gebeurde. Om de Prins op de hoogte te brengen van de toestand binnen Leiden; om voor de Leidenaars tijding mee terug te brengen, hoe het buiten hun stad, in de gewesten, stond en wat er gedaan werd om hen te hulp te komen.

Het was nu twee dagen geleden, dat Burchman in de voor-nacht naar buiten gegaan was — hij was nog niet terug. De poortwachters keken naar hem uit.

Ze hadden méér om naar uit te kijken: wat deed de vijand? Kwamen zijn soldeniers een poging doen om van het schaarse vee dat dicht bij de poort graasde, enkele stuks buit te maken? Was er mogelijk een aanval, een bestorming op komst? Al verwachtten de Leidenaars een bestorming eigenlijk niet: het leek er àlmeer op, dat Valdez meer door uithongering dan door bestorming zich meester van de stad wilde maken.

„Hij zou onderdehand terug kunnen wezen,” zei Harmen Leeuw. Hij had poortwacht, met Arjaan Beukels.

Beukels trok de schouders op. „Het zou kunnen ja,” gaf hij toe, „maar ongerust maak ik me nog niet. Je kunt als prinsenvode niet recht-toe recht-aan naar Leiden wandelen.” Hij lachte.

„Dat weet ik,” antwoordde Leeuw. „Ik ben zelf vode geweest. Er kan Burchman van alles overkomen zijn.”

„Als ze hem te pakken hadden gekregen, zouden ze dat wel hebben laten horen en zien,” zei Arjaan. „Al was het, door hem in het gezicht van de stad op te hangen.” Zijn toon was bitter.

„Hij komt wel behouden terug,” zei Leeuw hoopvol. „Als het dan met goede tijding is . . .”

„Goede tijding hebben we nodig. Hard nodig.”

Daar had Arjaan Beukels volkomen gelijk in. Want de toestand binnen Leiden verergerde zienderogen.

Je zag het op straat: de mensen vermagerden en kregen ingevallen wangen. Je zag het thuis: er was weinig voedsel — en dat weinige werd steeds minder.

Zelf klaagde je daar niet luid over en je vrouw deed dat evenmin. Ook de oudere kinderen deden het niet vaak. Omdat ze begrepen, dat het niet anders kon. Maar jongere kinderen begrepen dat niet. Ze voelden hun honger; ze vroegen om brood. Ze jengelden, als ze dat niet kregen — en kon je ze daarvoor afsnauwen of straffen? Al werd hun gevraagd en gedreind een mens soms teveel. Zó teveel, dat je je geduld verloor en bijna zelfs de moed liet zakken.

Toen kwam bij de toenemende honger een tweede dreigende nood. Er werden mensen ziek — er werden méér mensen ziek dan anders.

De chirurgijns en heelmeeesters kregen druk werk. Hopeloos werk leek het dikwijls. Want de ziekte, die aldoor zich uitbreidde en hoe langer hoe meer mensen aantastte, was de pest.

In het begin werd dat woord zelden uitgesproken. Alsof het niet-noemen van de vreselijke ziekte haar rondgaan door de stad minder erg maakte. Maar ze nam zó toe, dat het angstaanjagende woord niet meer verzwegen kon worden.

Honger en pest . . . En buiten, rondom de stad — in zijn schansen en versterkingen — de vijand!

„Er móet hulp komen van buiten,” zei Evert Claesz.

Hij kwam met Arjaan Beukels van de wallen: ze hadden hun dienst gedaan en gingen naar huis.

„Er moet hulp komen van bóven,” antwoordde Beukels.

Zijn metgezel stemde dat toe. „Zeer zeker. Op die Hulp vertrouwen wij - als we dat niet deden, hadden we deze hele oorlog tegen de koning niet hoeven te beginnen. Maar hulp van Boven komt door hulp van buiten. God gebruikt mensen om te helpen.”

„Hij geeft die mensen, ons ook, de kracht, om te doen wat we kunnen en moeten doen — zó heb ik mijn opmerking daarnet bedoeld.”

„Die kracht hebben we nodig en zullen we nodig hebben, man. Ik voorzie nog zware dagen.”

Beukels knikte zwijgend. Hij wist, dat de ander gelijk had.

Hij wist niet, dat zware dagen voor hem vlak bij waren.

Toen hij thuis kwam, zat Maaïke bij de bedstee. Uit die bedstee klonk een zwak kreunen.

„Wat is er?” vroeg Arjaan verschrikt. Al meende hij, het te begrijpen.

„Annemiek is niet lekker. Ik heb haar in bed gestopt.”

„Is het erg?” Hij liep naar de bedstee en keek. Zijn dochtertje lag met een hoogrode kleur. Het hoofdje wendde ze van de ene kant naar de andere; het was duidelijk, dat het kind het erg te kwaad had.

„Wanneer is het begonnen?” vroeg hij.

„Zo maar opeens. Ze speelde buiten, en toen kwam ze huilend naar binnen. Ze had overal pijn, zei ze. En ze was misselijk en moe. Toen heb ik ze in de bedstee gelegd. Jurriaan heb ik, toen hij thuis kwam, naar de meester gestuurd. Ik hoop, dat die gauw komt.”

Arjaan nam een stoel en ging bij de tafel zitten. Om eten vroeg hij niet: hij wist, dat er weinig was en de plotselinge zorg om de ziekte van Annemiek was sterker dan zijn etens-trek.

„Zou het . . .” begon hij zichzelf af te vragen. De gedachte, die in deze dagen de eerste was, die bij elk ziektegeval in je opkwam. Hij maakte zijn vraag zelfs in gedachte niet af; laat staan, dat hij ze uitsprak tegenover zijn vrouw.

Een poos zaten ze zwijgend bij elkaar — het kreunen van het kind was een opvallend geluid in het vertrek. Toen hoorden ze, dat de klink van de buitendeur opgelicht werd; die deur werd opengedaan. Even later kwam Jurriaan binnen.

„De meester zou komen, zo gauw hij kan. Hij heeft het erg druk.”

„Dat weten we,” zei Arjaan somber. „Heb je hem gesproken?”

„Nee, vader. Hij was niet thuis. Maar zijn vrouw zou hem zeggen, dat ik geweest ben, zodra hij thuis komt.” En met een blik naar de bedstee: „Hoe is het er nu mee?”

„Als toen je wegging,” antwoordde zijn moeder.

De jongen nam een stoel.

„De stadsomroeper heeft bekend gemaakt, dat alle voedselvoorraden moeten worden opgegeven,” vertelde hij. „Ik hoorde zijn bekkenslag en heb toen even geluisterd.”

„Wij hebben niet veel,” zei Maaïke. Het klonk spijtig.

„Het zal meer gaan om de voorraden van mensen, die wel veel hebben,” beweerde Jurriaan. „Dat hoorde ik een paar lui zeggen, die ook hadden staan luisteren.”

„Dan is het zeker de bedoeling, dat ieder evenveel krijgt van wat er nog beschikbaar is,” dacht Arjaan. „Niet meer dan eerlijk, zou ik zeggen.”

„Zou je nog te horen krijgen, voor hoelang er voorraden zijn?” vroeg Jur.

„Of je het te horen krijgt, weet ik niet. Maar merken zullen we het wel. Erg gauw, vermoed ik. En scherper dan ons lief is.” Hij wachtte een ogenblik. Uit de bedstee kwam nog steeds zacht gekreun; zijn gezicht werd ernstiger. „Tenzij,” ging hij toen door, „tenzij er binnenkort hulp komt.”

Die hulp was beloofd. Aan die hulp werd gewerkt.

De burgers van Leiden wisten het eerste; de burgers van Leiden hoorden het tweede. Toen hun uitgezonden bode terugkwam.

Midden in de nacht werd er gebonsd op de deur van de Koe-poort. Dat moest iemand wezen, die toegang vroeg en wist, toegang te zullen krijgen als hij zich bekend maakte. De poortwachter opende het winket in de zware deur en keek naar buiten. In het halfdonker van de zomernacht zag hij een man staan. „Burchman, bode van de Prins,” zei die.

De wachter herkende de man en de stem. Hij deed open.

„En?” vroeg hij.

„Goede tijding. De dijken zijn doorgestoken,” zei Burchman. „Nu komt het water.”

Terwijl hij het zei, liep hij al de stad binnen. Naar het huis van Pieter van der Werf, de voorzittende burgemeester.

Toen hij daar kwam, zag hij licht schijnen door een hartvor-

mige opening in een vensterblind. Niet iedereen daar in huis was dus te bed.

Wouter Burchman liet de klopper op de deur vallen. Het klonk luid in de stilte van de nacht.

Lang hoefde hij niet te wachten. Weldra werd de deur geopend. Van der Werf zelf stond in de opening. Hij herkende onmiddellijk de man, die geklopt had.

„Terug, Burchman? Gelukkig — we hebben met spanning gewacht.”

Burchman stapte het voorportaal in — de burgemeester sloot de deur.

„Welke tijding?” vroeg hij.

„Brieven van de Prins. De dijken zijn doorgestoken.”

Van der Werf had een blaker in de hand met een brandende kaars. Hij ging zijn nachtelijke gast voor naar de kamer, waarin hij had zitten werken.

Op de tafel lagen papieren. Burchman meende een kaart te zien, waarop de spaanse legerplaatsen en verschansingen in de omtrek van Leiden waren aangegeven.

De burgemeester wees hem een stoel.

„De dijken doorgestoken, zei je,” begon hij. „Waar?”

„De Maas- en de IJsseldijken. Zelf heb ik het gezien bij Capelle aan de IJssel. Daar was de Prins.”

„Jij dus ook.”

„Toen ik in Delft kwam, was de Prins daar niet meer. Ik ben hem nagegaan. Daardoor ben ik langer weggebleven dan anders het geval zou geweest zijn.”

„Moeite gehad, om door de spaanse linies heen te komen?” vroeg Van der Werf. Hij stond op.

„Het is wèl uitkijken, natuurlijk. Maar als je de sluiptwegen weet . . .” Dat was het voordeel van de geboren Leidenaar, die de omtrek van zijn stad kende.

„Die wist je.” Hij stak Burchman de hand toe. „De dank van de magistraat voor wat je gedaan hebt. En ga nu naar huis — je vrouw zal dankbaar zijn als ze je terug ziet.”

„Dat zal ze, burgemeester.”

Door de haast verlaten straten zocht Wouter Burchman de weg naar zijn huis.

HOOFDSTUK 8

De inhoud van de brieven, die Burchman meegebracht had, werd in de stad bekend gemaakt. Evenals zijn mededeling, dat de IJsseldijk op wel zestien plaatsen was doorgestoken. Zélf had hij de doorsteek bij Capelle gezien; ook dat de Maasdijk doorgegraven was en tal van sluizen waren open gezet. Nu kon het water komen!

De eerste dagen na de terugkomst van de bode was de stemming in de stad vol verwachting. Zeker, de wind zat nog in de verkeerde hoek, maar dat kon best veranderen. Dat veranderde al, beweerden sommigen in een tè hoopvolle stemming. Je kon het voelen, als je een natte vinger omhoog stak.

„Als je zó de wind voelen moet, is die nog niet sterk,” zei een vrijbouter. „Zeker niet sterk genoeg, om het water over het land te jagen.”

„Dat komt, je zult het zien,” hield de man vol, die zijn vinger als windwijzer en windmeter gebruikt had. „En dan komen de Geuzen.”

„Ik hoop het van harte,” zei de vrijbouter. „En dat ze gáuw kunnen komen.”

Dat was bitter nodig, want de schaarste nam toe, de pest breidde zich uit, de nood werd nijpender.

„Boisot zal doen wat hij kan,” zei Burchman.

„Als zijn vloot varen kan . . .”

„Weet je hoe groot die vloot is?” vroeg Evert Claesz.

„Niet precies. Een zestig tot tachtig schepen, schat ik. Behalve dan de vaartuigen met levensmiddelen.”

„Zóveel schuiten?” Het klonk verbaasd: Machteld Zanders had zeker een zó groot aantal niet verwacht.

Burchman lachte. „Het zijn geen karvelen en galjoenen, Machteld. Die hebben veel te veel diepgang om over ondergelopen land te kunnen varen, Boisot moet kleinere, platboomde schuiten gebruiken. Daarom heeft hij er zoveel.”

„O,” zei Machteld. „En de schepen met levensmiddelen?”

„Die zijn volgeladen. Als die ons bereiken, hoeven we geen honger meer te lijden.”

Ze zuchtte. „Waren ze er maar,” wenste ze. Ze dacht aan haar eigen schrale maaltijden; maar meer nog aan het meer dan sobere eten dat ze haar man en haar kinderen moest voorzetten.

„Als de wind draait,” mompelde iemand.

„En toeneemt,” bromde een tweede.

Arjaan Beukels kwam de groep voorbij. Hij keek somber en groette ternauwernood. Machteld zag zijn gezicht — ze hield hem staande en vroeg: „Hoe staat het bij je thuis, Arjaan?”

„Slecht. Heel slecht. Ik ben bang...” Hij maakte zijn zin niet af. Het hoefde ook niet, want de vrouw begreep, wat hij niet kon zeggen.

„Het is verschrikkelijk,” zei ze. „Bij jou en bij wie weet hoeveel anderen.”

„Als dit nog lang duurt...” begon een man voorzichtig een opmerking. Hij keek van de een naar de ander. Of hij op de gezichten misschien instemming lezen kon met zijn bedoeling. Maar dat kon hij niet.

Arjaan Beukels keerde zich met een ruk naar hem.

„Moeten we de stad overgeven, wil je zeker zeggen? Nooit, man, nooit.”

„Maar dan zijn we van alle honger en ellende af.”

„Dacht je? Dacht je, dat dan alle zieken ineens beter zouden zijn en...”

De ander viel hem in de rede. „Dat ze ineens beter zouden zijn, nee, dat denk ik niet. Maar wel, dat ze beter konden worden. Doordat er meer eten komt en ze beter verzorgd kunnen worden.”

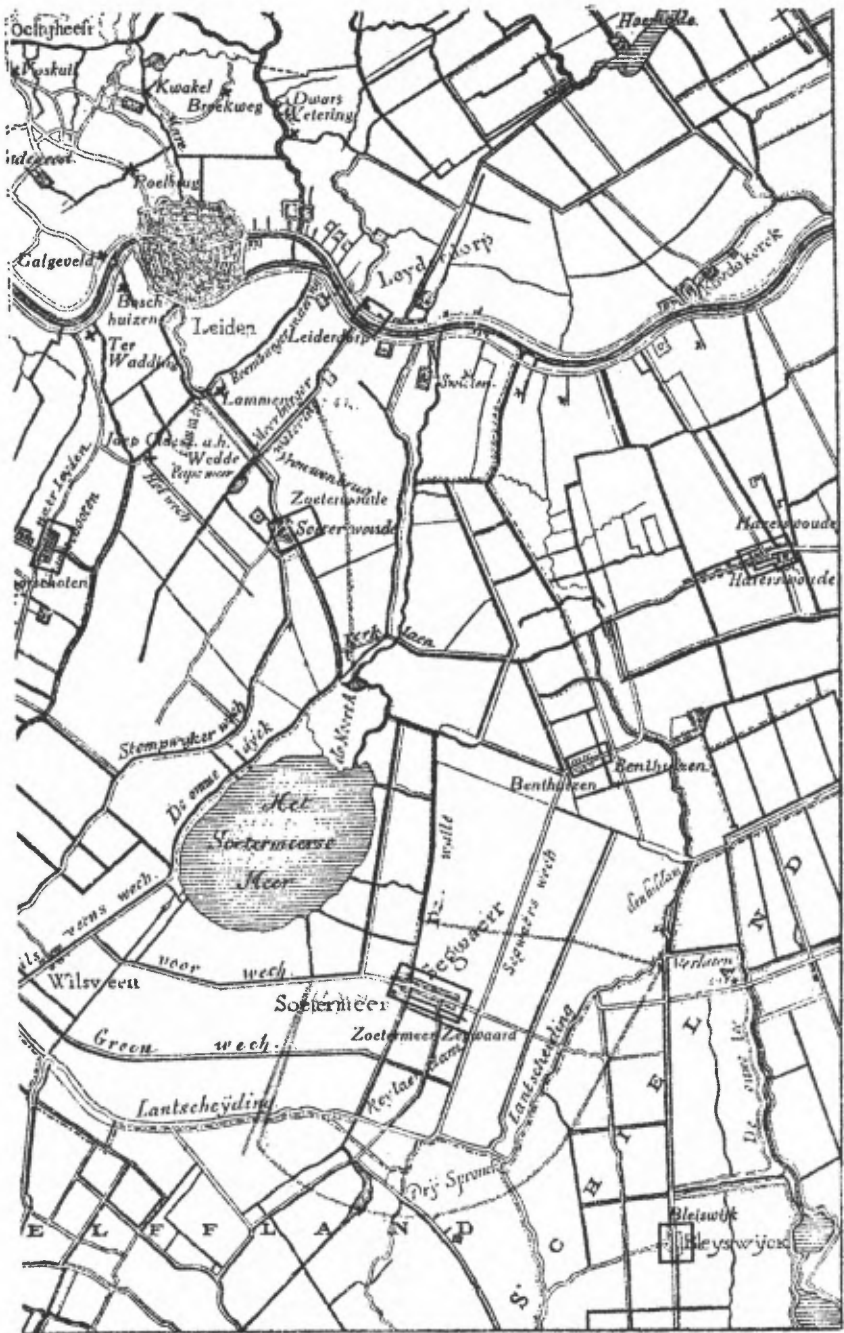
„En wat denk je, dat er met de gezonden, met ons, zou gebeuren?”

„Nou, wij zouden net zo goed meer eten krijgen.”

„Jawel. Zoals de burgers in Haarlem en Naarden en Zutphen gekregen hebben. Nee man, op genade hopen van de Spanjaarden — dat doet alleen een onnozele hals.”

Beukels liep door. Het korte, felle gesprek had een ogenblik zijn zorgelijke gedachten aan Annemieke afgebroken — nu keerden die terug. Hoe zou hij de toestand thuis vinden, als hij daar terugkwam na zijn dienst op de wallen? Zijn wachtdienst — die hij op dit ogenblik eigenlijk overbodig vond. In ieder geval niet van zó veel belang als de hulp, die hij thuis zou kunnen geven.

„Ik ga naar de Burcht,” zei Claesz. „Kijken.”

Er gingen er meer — kijken. Of het water steeg. Of ze het glinsteren ervan zouden kunnen zien in de verte. Of ze misschien iets konden ontdekken van de schuiten van de ontzettende vloot. Al verwachtten ze dat laatste eigenlijk niet. Nòg niet. De wind was nog zo zwak en het water moest enkele voeten boven het land staan, wilde de vloot kunnen varen.

Er waren méér Leidenaars boven op de Burcht. Ze keken en tuurden; ze wezen elkaar dit en dat — maar niemand die met overtuiging beweren kon, dat het water duidelijk hoger kwam. Dichter bij Leiden kwam.

„Niet veel anders dan gisteren,” zei een man hoofdschuddend. Het klonk neerslachtig.

„Zo is het,” moest een ander toestemmen. „Toch . . . volhouden zullen we.”

„Zolang het kan. Mijn vrouw heeft geen brood meer in huis.”

„Je weet, wat Mees Havikszoon altijd zei, buurman,” ging Claesz. tegen die moedeloosheid in.

„Dat weet ik, ja. Maar zo denkt iedereen er niet over.”

„De meesten wel, wat ik je verzeker,” viel Claesz. uit.

Hij kreeg geen antwoord — de buurman scheen geen zin te hebben in een twistgesprek. Trouwens: wat haalden zulke gesprekken uit? Maar dat de bewering van Claesz. juist was — zou de man het zelf geloven?

Hij wierp nog een blik over het land rond de stad — hij zag meer belegeringsschansen en spaanse versterkingen dan water. Toen keerde hij zich om en ging de hoogte van de Burcht af — de stadsstraten weer in.

De stemming bij velen in de stad werd meer gedrukt. Werd een toenemende moedeloosheid. In dagen was geen bode vanbuiten-af erin geslaagd, binnen de muren te komen, en het uitblijven van berichten van Oranje en de staten was oorzaak, dat bij heel wat mensen een gevoel ontstond van verlaten-zijn; van in-de-steek-gelaten-worden.

Zou alle geleden ellende, alle geboden verweer dan ten slotte tóch vergeefs blijken te zijn? Zou uiteindelijk aan overgave niet meer zijn te ontkomen?

De halfslachtigen onder de bevolking begonnen zich dat af te vragen; de koningsgezinden in Leiden begonnen hoop te krijgen, dat het zó lopen zou. Lui als Frank Pauw. En Gerbrandt van Hoorn. Die scheen zijn wankelmoedigheid van enkele we-

ken geleden te hebben overwonnen: hij deed dapper mee aan het spottende tarten van de Geuzen, waar Frank Pauw zich aan te buiten ging. Mèt enkele medestanders.

Ze wezen naar de lucht, als ze een Geus voorbijkwamen, voor wie ze niet àl te bang waren, en sarden: „Die wind is meer kóningsgezind dan geus. Hij laat Boisot en zijn schepen liggen, waar ze liggen.”

Dat gaf dan een fel weerwoord — dat liep meer dan eens uit op slaande ruzie. De magistraat zag die vechtpartijen niet graag. Openlijke, handtastelijke onenigheid was iets, dat de moeilijkheden waarin de stad verkeerde, alleen maar vergrootte.

Niet, dat de heren van het stadsbestuur het onder elkaar volslagen eens waren over wat er moest gebeuren. In de vroedschap waren ettelijke leden, die niet alleen in hun hart veel voor onderhandelen met de belegeraar voelden, maar die dat in de vergaderingen onverbloemd zeiden.

De galg vóór het raadhuis stond er nog wel als een blijvende waarschuwing, maar het begon er op te lijken dat de weifelaars en de mensen die voor onderhandelen voelden, zich daar al minder van aantrokken. Net, of ze zich sterker voelden naarmate de positie van de stad zwakker werd.

Burgemeester Van Noorden kwam het stadhuis uit. Hij had er een gesprek gehad met jonker Jan van der Does en Jan van Hout, de stadssekretaris. Dat gesprek zat Van Noorden dwars: hij had over de toenemende ellende in de stad gezegd, dat die langzamerhand ondragelijk werd. Dat het misschien verstandig wezen zou, aan de Prins te melden dat — als er niet spoedig hulp kwam — onderhandelingen met de bevelhebber van de belegeraars onvermijdelijk werden.

Hij had zich niet al te fors uitgedrukt — maar hij had een fors antwoord gekregen.

„Onderhandelen? Nooit!” had Van der Does geantwoord met een beslistheid, waaruit duidelijk bleek hoe onwankelbaar zijn besluit op dat punt was. En Van Hout had tegenover een mogelijk onderhandelen even afwijzend gestaan.

Nog na-denkend over dat minder prettige gesprek liep Van Noorden de Breestraat af op weg naar zijn huis. Hier en daar groette hem een burger; soms vergat hij terug te groeten. Hoe moest het en wat zou zijn lot wezen, als uiteindelijk Leiden toch zou moeten capituleren en hij — al was het dan weifelend — de kant van Oranje en van de Geuzen had gehouden?

Hij was nog niet met zijn overleggingen klaar — zou hij er

ooit mee klaar komen?? — toen een groep ruziënde burgers door hun luide stemmen en hun wilde gebaren zijn aandacht trok. Hij hoorde roepen: „Zeg dat nóg eens, vermaledijde papist!”

„Waarom zou ik niet?” werd er geantwoord. „Waarom zou ik niet?”

„Omdat ik dan je sarrende mond dichtsla, versta je?”

De burgemeester was nu vlak bij de twistende mannen. Hij herkende Frank Pauw en de man, die indertijd door de vroedschap als bode naar Oranje was gestuurd. Hij zocht even naar de naam. O ja, Harmen Leeuw. Een paar anderen kende hij van gezicht — hun namen wist hij niet. Toch... die ene was Gerbrandt van Hoorn.

„Geen twisten of vechten, mannen,” zei hij. „Onrust in de stad en ruzie onder burgers kunnen we niet hebben.”

Harmen Leeuw trok een minachtend gezicht.

„Dan moet die vent zijn mond houden,” grauwde hij. „Dat sarren en treiteren telkens!”

„Ik vrág alleen maar wat,” zei Pauw. Maar op een zó tartende toon, dat Leeuw hem bijna in het gezicht sloeg. Burgemeester Van Noorden hield zijn arm tegen.

„Wat dan?” vroeg hij, zich naar Pauw kerend.

„Die vent kwam van de Burcht — daar zie je hem haast elk uur van elke dag. Op de uitkijk naar water en Geuzen, dat spreekt.”

„Zoals het spreekt, dat de Watergeuzen jullie mores zullen leren als ze Leiden bevrijd hebben,” dreigde Leeuw.

Het scheen, dat het dreigement Frank Pauw niet raakte. Hij ging door: „En als ik hem dan vraag, hoever het water al gestegen is en of hij zijn waterlaarzen nog niet aan moet doen om de Geuzen tegemoet te waden, vliegt hij op als een vat buskruit. De man kan zeker niet tegen een grapje,” besloot hij en hij probeerde een onschuldig gezicht te zetten.

„Een grapje! Een grapje!” Wéér haalde Harmen uit voor een slag — weer hield de burgemeester die tegen.

„Vechten duld ik niet,” zei hij. „Ga naar huis, mannen.”

Hij wilde een eind aan het geruzie; temeer, omdat verscheidene nieuwsgierigen toegelopen kwamen en je uit hun woorden en kreten horen kon, dat ze onmiddellijk partij kozen. Zijn bevelende toon viel bij Harmen Leeuw niet in goede aarde.

„Dat is bekend, dat u liever geen vechten ziet, burgemeester. Onderhandelen en onderwerpen — daar voelt u meer voor.”

De felle woorden raakten Van Noorden als een zweeps slag. Doordat ze pijnlijk scherp bij zijn onderhoud met Van der Does en Van Hout aansloten.

Hij richtte zich hoog op; hij wilde met gezag spreken. „Man, je weet niet, wie je voor hebt en welke toon jou tegenover mij past.”

„Wie ik voor heb? Een weifelaar; iemand die in de allereerste plaats aan zichzelf en zijn eigen veiligheid denkt,” gooid Leeuw eruit.

De uitval verblufte Van Noorden zó, dat hij geen onmiddellijk tegenwoord had.

Frank Pauw kwam hem te hulp. „Iemand, die begint te begrijpen, dat trouw aan koning en kerk de plicht is van elke onderdaan.”

Plotseling was de drift van Harmen Leeuw gezakt.

„Gelijk heb je,” zei hij, en Pauw verwonderde zich over deze onverwachte toegeving. „Gehoorzaamheid is de plicht van elke onderdaan. Maar niet in de eerste plaats aan het gebod van de koning en het woord van de paus. In de allereerste plaats aan het gebod van God en aan Zijn woord.”

„Dat beweren jullie ketters,” snauwde Pauw. „Dacht je, dat jullie het beter weten dan de kerk en de priesters?”

„Dat denken we, ja,” kwam een ambachtsman Harmen Leeuw te hulp. „Wij houden ons aan het zuivere evangelie.”

Burgemeester Van Noorden wilde een einde aan het twistgesprek zien. „Die dingen maken wij hier op straat tòch niet uit,” zei hij. „En ruzie onder burgers, dat heb ik daarnet al gezegd, kunnen we in Leiden niet hebben.”

„Die hebben we in Leiden, burgemeester,” voerde Harmen Leeuw hem tegen. „Dat weet u net zo goed als ik. Misschien wel beter.”

Weer riepen de woorden van Leeuw de herinnering aan het gesprek met Van der Does en Van Hout bij Van Noorden op.

„Maar jij en ik weten, dat ruzie en vechten onder burgers de zaak niet beter maakt,” zei hij. „Staak dit gesprek en laat ieder naar zijn werk gaan.”

„Ons voornaamste werk is, de Spanjaard buiten de stad te houden. En wie daaraan niet meedoet of ons tegenwerkt, is een verrader.”

„Dat laat ik me niet zeggen,” stooft Frank op. Het scheen, dat de twist opnieuw zou oplaaïen. Dat deed ze niet. Want Harmen Leeuw keerde zich om en ging weg. Over zijn schouder heen

wierp hij de ander toe: „Gezegd of niet gezegd: zó staat de zaak, en niet anders.”

„Gaan jullie nu naar huis,” drong Van Noorden bij Pauw en Van Hoorn aan. En op wat minder luide toon voegde hij er bij: „Nog hebben de Geuzen in de stad het meeste te zeggen.”

„Nòg!” bromde Frank Pauw. Van Noorden begreep, dat de man zijn verwachting van een spaanse overwinning niet opgaf. Maar een weerwoord gaf hij hem niet. Hij liep door. Pauw en Van Hoorn gaven aan zijn aandrang gehoor. Het opstootje verliep.

De onrust in de stad bleef. Ze nam toe. De schaarste aan levensmiddelen bereikte een dieptepunt: het laatste koren was verbruikt — brood was niet meer te krijgen. Alleen de weinigen die zèlf een voorraadjie graan hadden, konden thuis nog wat bakken. Dat gaf gemompel en gemopper; dat gaf luid geuit ongenoegen.

Er kwam een bezorgd-makende uiting van dat stijgende ongenoegen. Een groep vrijbuiters kwam naar het stadhuis en vorderde een onderhoud met de magistraat. Dat werd hun toegestaan. Omdat het moeilijk kon worden geweigerd.

Hun verzoek — hun eis eigenlijk — was kort en duidelijk. Ze wilden voedsel. Omdat ze, verzwakt door honger, tenslotte niet meer in staat zouden zijn een gevecht met de vijand te leveren. En als de magistraat hen geen voedsel verschaffen kon, wilden ze toestemming, om de stad te verlaten. Om zo mogelijk door de spaanse linies heen geuzen-gebied te bereiken, waar wèl voedsel was.

De komst en de vraag van deze mannen brachten de overheidspersonen in grote verlegenheid. Want . . . er wàs geen voedsel; aan hun vraag daarom kon geen gevolg worden gegeven. Maar . . . als dappere vechters als deze vrijbuiters blijkbaar de hoop hadden verloren dat op tijd hulp, ontzet zou komen: wat voor invloed zou dat hebben op de burgerij? Zouden weifelaars en spaansgezinden niet zeggen: „Zie je wel, dat langer volhouden van verzet tegen de belegeraars geen zin meer heeft?”

„We móeten eten hebben,” hielden de vragende vrijbuiters vol.

„We vragen niet ééns om volop voedsel voor onze gezinnen — we willen dat alleen voor de vechters op de wallen en voor de mensen, die uitvallen doen tegen de vijand en zijn schansen.”

Jurriaan Beukels stond vóóraan; dicht bij de trappen van het stadhuisbordes. Hij was met de vrijbuiters meegelopen, toen hij hoorde waar ze heen gingen en wat ze wilden. Sedert zijn meegaan met de uitval naar de moestuinen beschouwde hij zich min of meer als bij hen te horen. En nù beschouwde hij zich zeker zo. In de hoop op wat eten. Niet voor zichzelf in de eerste plaats, maar voor Annemieke en voor moeder. Met Annemieke ging het al minder goed; ging het slecht. Jurriaan hoopte, dat meer eten haar meer kracht zou geven. Tegen beter-weten in hoopte hij dat. En nu hoorde hij die ene man — hij kende hem wel, Geurt Diederiksz. was het — zeggen, dat het niet ging om voedsel voor gezinnen, maar om voedsel voor verdedigers van de stad. Maar misschien... Hij wou weten, wat de magistraat voor antwoord geven zou.

Hij hoorde dat. Er was geen voedsel beschikbaar. En de stad verlaten: de vrijbuiters wisten toch, wat dat betekende? Niet alleen dat ze zich vechtend een weg zouden moeten banen door de vijandelijke linies. Dat zou hen niet tegenhouden, ze waren wel vaker slaags met de belegeraars. Maar ook, dat het aantal verdedigers kleiner werd als er wegtrokken.

„Geef ons dan voedsel,” hield Geurt Diederiksz. aan.

„Een bijzonder rantsoen voor wie dan ook, kunnen we niet geven. Omdat het er niet is,” zei burgemeester Van Halfleyden, die het woord voerde voor de vroedschap. „Maar als iemand toestemming wil hebben, om de stad te verlaten, die kan hem gegeven worden.”

Een paar van de mannen keken elkaar vragend aan. De meeste schudden het hoofd. Nee, de stad, hun medeburgers in de steek laten, zouden ze niet.

„Wanneer verwacht de vroedschap hulp? Van buiten. Van de prins van Oranje.”

„Zo spoedig mogelijk. We zullen wéér boden met brieven naar hem zenden om op spoedige hulp aan te dringen. De Prins doet wat hij kan; laten wij dat ook doen.”

Diederiksz. keerde zich naar zijn makkers. „Dan moeten wij dat óók, mannen,” zei hij.

„Goed. We zullen.”

Dat was het antwoord van de meesten: slechts een paar wilden de toestemming tot vertrek hebben.

Toen de nacht begon te vallen, werd een poort voor hen opengedaan. Ze verdwenen in de toenemende duisternis.

„God geve, dat ze veilig door de linies heenkomen,” zei de

poortwachter, toen hij achter hen sloot.

„Als ze daarin slagen, voegen ze zich bij de mannen van Oranje,” verzekerde zijn maat. Hij was er van overtuigd, dat ze dat doen zouden. Al meenden ze misschien, dat een uit-hongerend Leiden niet lang meer te houden zou zijn; de zaak van de vrijheid afvallen deden ze niet.

Op dezelfde tijd, waarop de Hoogewoerdsepoort voor de enkele vrijbuiters geopend werd die de stad verlaten wilden, gingen bij de Wittepoort drie mannen naar buiten. Een klein stuk bleven ze bij elkaar — toen scheidden ze. Om ieder langs een andere weg te trachten, Delft te bereiken. Daar de brieven te bezorgen, die ze van de vroedschap en de bevelhebbers van de vendels voor de prins van Oranje hadden meegekregen. Brieven, waarin de barre nood van de stad werd uiteengezet; waarin in klemmende bewoordingen om spoedige, zéér spoedige hulp gevraagd werd. Want de toenemende hongersnood en de om zich heen grijpende pest putten de krachten van de burgerij en van de verdedigers uit.

De magistraat had zijn boden met zorg gekozen. Harmen Leeuw was een van hen. Toch... Al wisten burgemeesters en bevelhebbers, welke boden ze gekozen hadden: toen de mannen hun brieven kwamen halen en op hun gevaarlijke zending zouden uitgaan, werd hun gevraagd onder ede te beloven, dat ze zouden terugkomen.

Zó groot rekende de vroedschap de verleiding om weg te blijven uit de door honger en pest geteisterde stad, als een man eenmaal de vrijheid buiten haar poorten zou hebben bereikt.

De boden legden de gevraagde eed af — maar ze vroegen wèl, zich daarvan ontslagen te mogen rekenen, als ze geen kans zouden hebben tot terugkeer.

„Hopelijk zien we elkaar in Delft terug,” had Harmen Leeuw gezegd toen hij en de twee anderen op het punt stonden ieder eigen weg te zoeken.

„Hopelijk,” had Joost Egbers geantwoord. „Maar we spreken af, dat de een niet op de ander hoeft te wachten: zodra een van ons in Delft antwoord van de Prins heeft gekregen, gaat hij terug.

Het was een toer geweest, om onopgemerkt tussen de spaanse wachtposten en schansen heen te komen. Meer dan eens had Leeuw schuiling moeten zoeken, wanneer het slingerende paadje dat hij volgde hem dichterbij een schildwacht had ge-

bracht dan hij verwacht had. Een poos had hij zich in een varkenskot moeten verbergen: toen er juist dicht bij hem een spaanse wachtpost werd afgelost. Tegen het aanbreken van de morgen was dat geweest en Harm had vol ongeduld door een reet tussen een paar planken staan loeren, of dat nog niet afgelopen was. Zou hij de kans krijgen, nog in de vaagheid van de ochtendschemer weer op pad te gaan? Of moest hij misschien bij helder daglicht zijn gevaarlijke tocht vervolgen? Bij daglicht zichzelf en zijn kostbare brieven wagen? Want wachten, tot de avond, tot de nacht wilde hij niet. Hij wist, hoe kostbaar de tijd was. Doordat de nood drong.

Het aflossen scheen gedaan te zijn: de nieuwe man-op-wacht begon langzaam heen en weer te lopen en zijn afgeloste kameraad sloeg met de korporaal de weg in naar het kampement.

Leeuw wachtte, tot die twee ver genoeg uit de buurt waren — toen kwam hij onvervaard te voorschijn. Als was hij een boer, die juist bij zijn varkens was wezen kijken. Hij deed geen poging, om buiten het gezicht van de schildwacht te blijven. Zijn opzet lukte.

„Waarheen?” vroeg de man, toen hij vlak bij hem gekomen was.

„Naar huis,” antwoordde de bode uit Leiden, en hij knikte met zijn hoofd als wees hij de richting naar dat huis.

De schildwacht keek die richting uit: een eind verder was een dorpstoren.

„Ga maar,” stond hij toe, en Leeuw maakte graag maar bejaard van dat toestaan gebruik. „Je vooral niet haasten, om geen argwaan op te wekken,” hield hij zichzelf voor. Het was, alsof hij de ogen van de soldenier in zijn rug voelde. Hij bedwang zijn neiging, zich om te keren en te kijken.

Riep de kerel? Hij hield zich, of hij het niet hoorde en vervolgde zijn weg. Het leek, dat hij zich vergist had, want de roep werd niet herhaald. Was er dus wel niet geweest.

Toch ademde hij diep op, toen hij een bocht van de weg was omgeslagen: ziezo, nu kon de schildwacht hem niet meer zien. Hij verhaastte zijn stap.

Daar had je het dorp, waarvan hij de toren gezien had. Er liepen een paar boeren en een boerenvrouw tussen de huizen; op het dorpsplein stond voor een huis een piekenier. Ook al een wachtsoldaat. Maar die had in de man die het plein nu overstak, geen erg. In ieder geval geen erg in het feit, dat die man geen dorpeling was.

Ongehinderd kwam Leeuw het dorp door. Nu was hij de laatste stelling van de belegeraars voorbij.

Wat niet zeggen wilde, dat hij geen enkele spaanse soldenier meer tegenkwam. Integendeel: hij zag er nog verscheidene. Meer, dan hem lief was. Hij ontweek hen zoveel doenlijk.

Tegen de middag zag hij in de verte de torens van Delft. Die van de Oude Kerk herkende hij aan de vijf spitsen. Nu kreeg hij toch het gevoel, dat hij de stad van de Prins veilig bereiken zou.

Hij voelde zijn moeheid en besloot ergens te rusten. Gegeten had hij onderweg: het schrale stuk brood, dat men hem uit Leiden mee-gegeven had.

Hij overlegde: rusten zo-maar langs de weg; of ergens een zit en mogelijk een hap eten vragen?

Hij besloot tot het laatste.

Het erf van de eerste hoeve de beste liep hij op. Een hond schoot blaffend uit zijn hok op hem toe.

„Koest, beast,” beval Harmen Leeuw. Maar het dier volgde het bevel van een vreemde niet op. Het bleef tegen hem blaffen, scheen tegen hem te willen opspringen. Gelukkig kwam een vrouw uit de hoeve naar buiten. Hâár bevel volgde de hond wel op. „Af, Wodan!” Het blaffen werd een grommen; toen verstomde het.

„Wat wil je, vreemdeling?” vroeg de vrouw.

„Ik ben moe. Ik heb een forse tocht achter de rug. Graag een zit en als het kan wat eten.”

De boerin zag hem onderzoekend aan. Zijn magere gestalte en zijn ingevallen gezicht vielen haar op.

„Dat kan” zei ze. „Kom maar mee.”

Ze ging hem voor de woning in en wees hem in de kamer een zitbank.

„Waar ben je vandaan?” vroeg ze.

Hij gaf niet dadelijk een open antwoord. „Ik ben van vanmorgen af vroeg al op weg,” zei hij.

Even vloog er iets als een glimlach over haar gezicht. Toen zei ze: „Leiden is ver weg, ja.”

„Leiden? Hoe kom je dáár bij?”

„Je ziet eruit als iemand, die dagenlang honger heeft geleden. Dáárom. Heb ik het mis?”

„Honger heb ik,” gaf hij toe. De juistheid van haar veronderstelling niet.

„Dan heb ik dus gelijk,” zei ze. „Ik zou iedereen een stuk

Tegen de middag zag hij in de verte de torens van Delft.

brood geven — een man uit Leiden doe ik het zéker.”

Ze liep naar de spinde¹⁾ en haalde brood en ham te voorschijn. Ze maakte een maaltijd voor hem klaar en zette die — met een kroes melk — voor hem op de tafel.

Harmen boog het hoofd en vouwde de handen. Hij dankte voor de bewaring tot dusver; hij bad om zegen. Over deze spijzen; over zijn verdere tocht.

Toen begon hij te eten. Hij had nog niet gedaan, toen de boer binnenkwam.

„Een eter?” vroeg hij.

„Uit Leiden,” lichtte zijn vrouw hem in.

„Zo,” zei haar man, „zo.” En tegen Leeuw: „Als iemand uit Leiden komt, heeft hij een bijzonder doel, zou ik denken. Anders waagt hij zich niet tussen de Spanjaards door.”

„Ik ken de wegen om de stad,” verklaarde Leeuw.

„Allicht,” zei de hoevenaar. „Ze sturen wel niet iemand, die die niet kent.”

Hij kreeg geen antwoord: zijn gast dronk de laatste slok melk uit de beker en zette het drinkgerei toen neer.

„En waarheen gaat de tocht, als ik vragen mag?” Toen het antwoord niet onmiddellijk kwam, ging de man door: „Je kunt het gerust zeggen. Wij zijn calvinist. En vóór de Prins.”

„Delft,” vertelde de bode toen.

„Ben je vanochtend op pad gegaan?”

„Ja. Eigenlijk gister-avond al.”

„Dan ben je behoorlijk moe.”

„Moe wel. Maar naar Delft is niet ver meer.”

„Verder dan je vermoedt, schat ik. En voor een vermoeid man is een kòrt eind zelfs lang.” Hij keerde zich naar de deur van het vertrek. „Ik zal inspinnen; dan rij ik je er heen.”

„Graag,” nam Leeuw aan. Het was, of hij nu opeens zijn vermoeidheid sterker voelde.

„Vóór poortsluiten zijn we er,” beloofde de boer.

Hij hield woord. Toen zijn wagen de stad binnenreed, had de poortklok nog niet geluid. Maar het was wel vlak bij poortsluitingstijd. Daarom zette de boerenvoerman zijn tijdelijke gast bij de poort af en reed zelf dadelijk naar zijn vrouw en zijn hoeve terug.

Harmen Leeuw vroeg en vond de weg naar het Aagtenkloos-

¹⁾ Etenskast.

ter: de gewone verblijfplaats van de Prins als deze in Delft was. Hij klopte daar aan de poort: het was wel laat op de dag, maar hoe eerder Oranje de brieven had, hoe beter.

De Prins van Oranje kreeg die avond de brieven uit Leiden niet.

Op het kloppen van Harmen Leeuw werd de poort van het prinsenvverblijf wel opengedaan — maar toen de bode uit de belegerde stad zei, wie hij was en wat hij kwam doen, schudde de portier het hoofd. De Prins bevond zich niet in Delft: hij was enkele dagen geleden naar Rotterdam vertrokken.

„Wat moet ik dan nu?” vroeg Leeuw. „We zijn vanmorgen vroeg op pad gegaan en . . .”

„. . . dan ben je veel te moe, om dadelijk verder te trekken,” begreep de poortwachter. „Trouwens: in de nacht is het donker en gevaarlijk. Als je de brieven aan een ander geeft . . .”

Harmen Leeuw schudde het hoofd. Dat het voor een ander óók een donkere en gevaarlijke nacht zou zijn, zei hij niet eens. Zijn brieven gaf hij aan niemand anders af dan aan de geadresseerden: de Prins en de staten.

„Goed, dan doe je dat,” zei de portier. „Dan moet je morgen zeker zo vroeg op pad als je kunt?”

„Ja, dat spreekt. Dan ga ik nu onderkomen zoeken.”

Toen lachte de portier. „Dat hoeft natuurlijk niet, man.” Hij deed de deur wijd open. „Nachtverblijf en wat daarbij hoort, hebben we hier voor je. Ga maar mee.”

Hij sloot de deur en ging vóór. Naar het dienstluiden-verblijf. Daar vlak bij was de keuken. Een man was daar nog aan het werk — er brandde vuur onder een grote schouw.

„Een man uit Leiden, Hilbert,” zei de portier tegen de kok, die nog aan het werk was. „Hongerig en moe. Als jij hem van zijn honger afhelpt, wijs ik hem onmiddellijk daarna een bed.” En tegen Harmen: „Neem die stoel bij de tafel — Hilbert heeft zo een stevig maal voor je.”

„Inderdaad,” bevestigde de kok.

Harmen hoefde niet lang op dat maal te wachten. Toen de schotels met dampend vlees en warme brij voor hem werden neergezet, begon hij er dadelijk aan. Hij was er nog niet mee klaar, toen de portier wéér in de keuken kwam: dit keer met twee anderen.

Zodra hij ze zag rees Harmen Leeuw in verwondering van

zijn stoel op. „Jullie?” zei hij verbaasd. Het waren Joost Egbers en Heiman Kemp, de twee andere boden. Ze waren zowat tegelijk aan de poort gekomen, toen deze al gesloten was. Heiman stond nog aan de poortwacht uit te leggen, wie hij was en waarom hij beslist naar binnen móest, toen uit het halfdonker van de avond Joost was opgedoken. Zo waren ze samen binnengelaten en hadden ze samen het Aagtenklooster bereikt.

„Je zult nog wat meer vlees en brood en brij moeten opzetten, Hilbert,” zei de portier, en hij lachte.

„Dat zal ik. Graag!” antwoordde de kok. Hij sneed een stuk vlees af van een voorkwartier ¹⁾, dat naast de schouw aan een stevige haak hing en deed het in de vleesketel boven het vuur.

„Een slok drinken zou me ook monden,” vertelde Heiman hem.

De kok keek om. „Hoe kon ik zó stom wezen,” zei hij, en tegen Leeuw: „Dat had jį gerust óók kunnen vragen.”

„Dat ben ik niet vergeten,” zei Harmen, „maar ik wou het doen als mijn honger voorbij was.”

De mannen kregen hun bier, bį het eten waar de kok overvloedig voor zorgde. Zó overvloedig, dat de drie, hoeveel honger ze mochten gehad hebben, een flink deel overlieten.

„Dat doet een mens goed,” waardeerde Heiman. „Haast zou ik zeggen: zo'n maaltijd is de moeite van onze tocht al waard.”

„Nu nog een bed,” zei Joost. En tegen Harmen: „Morgen hoor je wel, hoe onze tocht geweest is, en kun jij van de jouwe vertellen. Nu moeten we eerst slapen.”

„Dat moeten we,” gaf Leeuw hem gelijk. Hij stond op en rekte zich. Even later volgden de drie een bediende, die hen hun slaapplaatsen wees.

De tocht naar Rotterdam was minder gevaarlijk dan die uit Leiden naar Delft. Tegen de middag bereikten ze de stad. Vroegen daar naar het verblijf van de Prins. Hun werd uitgeuid, hoe ze er komen konden: het was een huis aan een van de havenkaden.

„Brieven voor de Prins brengen jullie?” vroeg de bediende, die op hun kloppen open had gedaan.

„Ja. We moesten hem die zelf geven.”

De man gaf niet dadelijk antwoord — toen zei hij: „Ik weet niet, of dat kan.”

¹⁾ Vierde-deel van een geslachte koe. Zo'n beest kan worden verdeeld in twee voorkwartieren en twee achterkwartieren.

Zijn antwoord verbaasde hen even. Maar Harmen Leeuw zei: „Zo luidt onze opdracht.”

„Ik zal gaan horen.”

De bediende bleef tamelijk lang weg. Toen hij terugkwam, was er een andere man bij hem. Een edelman, meende Harmen te kunnen vaststellen.

„Jullie zijn boden uit Leiden?” vroeg deze. Ten overvloede, dacht Harmen Leeuw. Die deurwachter zou dat toch wel gezegd hebben? Toch gaf hij antwoord. „Met brieven voor de Prins en voor de staten.”

„De Prins zal jullie ontvangen. Maar héél kort. Hij is ziek.”

De drie zagen elkaar met enige schrik aan. Maar geen van hen zei iets.

„Kom,” zei de edelman. Hij ging hen voor naar een klein vertrek.

Er stond een groot hemelbed, dat haast het hele vertrek vulde. Gesteund door kussens zat een man half-rechtop daarin. Harmen herkende hem niet dadelijk. Hij wist, dat het prins Willem moest wezen, maar hoe heel anders zag deze eruit dan toen Leeuw hem gezien had in Delft. Vermoeid en vermagerd — erger nog dan een paar maanden geleden in Bommel. Door zorg en ziekte.

De drie boden bleven bedremmeld bij de drempel staan. De edelman gaf Leeuw een zachte duw in de richting van het bed; de Prins wenkte hen met een zwak gebaar dichterbij.

Toen overhandigde Harmen Leeuw hem de brieven.

Oranje legde ze naast zich neer op het dek. „Hoe staat het in Leiden?” vroeg hij. Zijn stem fluisterde.

Harmen vertelde — met enkele woorden. Hij zag, dat een lang onderhoud voor de zieke niet goed zou zijn.

„Zeg aan de Leidenaars, dat alles gedaan wordt wat kan, om hen te helpen. Zo spoedig als mogelijk is.”

„Wij zullen, uwe genade.”

De Prins leunde zijn hoofd weer achterover; de edelman wenkte de Leidenaars heen te gaan. Oranje scheen hun weggaan niet eens te bemerken.

„Dat is erg,” zei Joost Egbers, toen ze gedrieën buiten stonden. De edelman, die hen bij Oranje gebracht had had hen gezegd, waar ze de brieven konden afgeven, die aan de staten waren gericht. Daar gingen ze nu heen.

„De Prins ziek . . .,” mompelde Heiman Kemp verslagen.

„Dat is erg,” erkende Harmen Leeuw. „Heel erg. Hij geeft leiding aan alles. En nu . . . Als hij er niet meer is . . .”

„Dan is God er nog,” zei Egbers. „Van Hem moet de hulp voor ons komen.”

Harmen Leeuw ademde op. „Gelijk heb je, broeder,” zei hij. „Kom, we gaan onze andere brieven bezorgen.”

Van de staten kregen de boodschappers antwoordbrieven mee. Bemoedigende antwoordbrieven. Waarin niet alleen de vastberaden volharding van de belegerde Leidenaars werd geprezen, maar óók gezegd werd, dat het verder doorsteken van de dijken goede voortgang maakte en dat de ontzetzvlood zo goed als gereed was.

Dat laatste hadden de drie Leidenaars met eigen ogen gezien: in de havens van Rotterdam lagen heel wat platboomde schepen voor de vloot van Boisot bemand en bewapend.

Met de antwoordbrieven en het verhaal van wat ze in Rotterdam gezien hadden van de geuzenvloot, bereikten de boden Leiden. Met hun tijding over de toestand van de prins van Oranje, de grote leider van het verzet, óók.

„Wat voor tijding brengen jullie?” was hen gevraagd aan de poort waar ze binnen gelaten werden.

„De geuzenvloot wordt klaargemaakt en de onderwaterzetting vordert,” zei Kemp. Over de Prins geen woord: dat hadden de drie onderweg besloten.

Over de Prins vertelden ze wèl, móesten ze wel vertellen, in de vergadering van de magistraat met de bevelhebbers.

De heren luisterden. Toen Harmen Leeuw, de woordvoerder, zijn relaas had geëindigd, vroeg jonker Jan van der Does: „Jullie hebben aan de poort zeker ook het een en ander verteld? Want daar hebben ze ongetwijfeld naar tijding gevraagd.”

„Dat hebben ze,” zei Leeuw. „Maar we hadden afgesproken, over de ziekte van de Prins alleen te vertellen aan de heren hier.”

„Daar hebben jullie goed aan gedaan, naar mijn mening,” zei Van der Does. Hij zag de vergadering rond. „Vinden de heren ook niet?”

„Zeer zeker,” viel Van der Werf hem bij. „Ik zou willen voorstellen: de goede berichten, die uit de brieven en uit de mededelingen blijken, moeten we in de stad bekendmaken. Over de ziekte van onze Prins laten wij niets verluiden.”

Zó werd besloten.

Op de Burcht vlamde een hoog vuur, aangestoken om tot ver in de omtrek, om tot Delft toe, te kennen te geven, dat de boden met hun nieuws veilig binnen Leiden waren teruggekeerd. Tegelijk om uit te drukken, dat het verzet tegen de spaanse beleraars zou worden volgehouden.

Tot dat volhouden werd de burgerij aangespoord door het in de stad bekend maken van het moedgevende nieuws over inundatie en ontzetsvloot. De stadboden, die het nieuws op hoeken van straten en op pleinen met luider stem verkondigden, werden vergezeld door pijpers, die met hun fluitspel de burgers en burgeressen trokken. En na het bekendmaken ervan door vrolijke wijsjes de stemming opgewekter trachtten te maken. Wat tot op zekere hoogte lukte.

Lang duurde deze opgewektheid niet.

HOOFDSTUK 9

Bij bekkenslag werd het bekend gemaakt: de graanvoorraaden waren totaal uitgeput, brood en broodkoren waren nergens meer te krijgen. De magistraat had besloten, dat zou worden overgegaan tot het slachten van de dieren, die nog in Leiden waren. Hun vlees zou eerlijk onder de bevolking worden verdeeld. Waarbij heel duidelijk werd gezegd, dat iemand die zelf nog enige voorraad had — wat koren mogelijk of vlees-in-de-kuip van de slacht van vorig jaar — van het vlees dat ter beschikking kwam, niets zou krijgen, zolang zijn eigen voorraad niet was uitgeput.

Heel wat hongerige burgers stonden te kijken bij het slachten van de enkele koeien en paarden, waarmee begonnen werd. Bij een slager in de Breestraat; bij een ander in een andere straat; bij een derde in een van de smalle straten achter de Burcht.

Dáár stond Jurriaan Beukels. Hij had knagende honger — al dagen lang was thuis schraalhans keukenmeester. Hij durfde moeder bijna niet meer om een hap eten vragen. Moeder had trouwens méér zorgen dan het eten alleen. Met Annemieke ging het hollend achteruit — dat zag je met één oogopslag, telkens als je bij de bedstee kwam, waar ze in lag.

Vanmorgen nog was de meester geweest. Hij had de pols gevoeld, de tong bekeken en het hoofd meewarig geschud. Jur had erbij gestaan: eigenlijk had hij dat polsvoelen en tong bekijken onzin gevonden. Kon de meester niet net zo goed als hij en als moeder en als vader zien, dat Annemiek niet meer beter zou worden? Ze lustte geen hap eten; ze dronk gulzig van het water, dat moeder haar gaf. Soms was er een slokje melk — dat was het enige versterkende, dat ze krijgen kon.

Jur was de deur uitgegaan: het zien van zijn zieke zusje was hem op sommige ogenblikken tè zwaar. Moeder begreep dat wel — ze zei niet, dat hij beter thuis kon blijven. Moeder wist soms zelf niet, wat ze doen moest en waar ze het zoeken moest. Eén keer was Jur de kamer binnengekomen waar Annemiek ziek lag. Hij was toen onmiddellijk en zo stil mogelijk omge-

keerd en weggegaan. Want voor de bedstee van Annemiek lag moeder geknield. Met gebogen hoofd en gevouwen handen.

Jur had begrepen waar moeder „het” zocht: ze bad God om hulp en kracht. Vader deed dat telkens: als ze aan tafel zaten om te gaan eten. Te gaan eten! Het bittere beetje, dat er dan nog was.

Soms luisterde de jongen maar half naar dat bidden: hij was dan gram en moedeloos. Hielp dat bidden nou? Meer eten kreeg je niet en de Spanjaard blééf om de stad en Annemiek werd niet beter.

Andere keren luisterde hij wèl; bad hij stil mee. En 's avonds, als hij alleen geknield lag voor zijn bedstee of al in die bedstee over de dag en de ellende van de dag lag te denken, bad hij tóch weer om hulp, om uitkomst. Bad hij voor Annemiek en voor moeder. Voor vader, die naar de wallen was of aan een uitval meedeed. Voor zichzelf ook. Want hij wist — dat hadden vader en moeder hem immers altijd gezegd en daar vertrouwden ze zelf óók op: alleen God de Heere kon helpen.

Soms lag hij, als hij zo gebeden had, in het duister van de avond of de nacht te staren. Te denken. Want hij wist ook wel, dat wat een mens biddend aan God vraagt, lang niet altijd zó gegeven wordt, als je graag zou willen. Als je aan God verteld had, hoe het eigenlijk gebeuren moest, dat wat je graag wou. God verhoort op Zijn manier, en lang niet altijd op de manier, die jij hem voorhoudt. Voorschrijft, om zo te zeggen.

Die dingen had Jur meer dan eens gedacht. Omdat ze hem zo waren voorgehouden; èn omdat hij, nu hij er herhaaldelijk op lette, zelf begon te zien dat het zo was.

Vanmorgen had hij het tamelijk te kwaad. Om Annemiek en moeder, zeker — maar dit keer eigenlijk meer om zichzelf. Om zijn honger — hij voelde zich flauw. Een enkele hap brood had moeder voor hem gehad: een harde korst, waar je je tanden haast op kapot beet. Hij had er lang mee gedaan, omdat hij het droge eten amper kapot kon krijgen en moeder gezegd had: „Eet maar langzaam, jongen. Dan heb je er het langst wat aan.” Dat betekende meteen: „Spoel je brood niet met een paar slokken water gauw door je keel.” Nou, dat had hij niet gedaan, maar zijn honger was weinig of niet verminderd. En nu stond hij hier te kijken naar het slachten van een koe. Een magere koe: hoe zou het beest vet hebben kunnen worden in een stadsstal, waar bijna geen hooi meer was?

De slaggers, die het beest doodgestoken hadden en nu bezig

waren het te villen, keken nauwelijks van hun werk op. Ze wilden opschieten: hoe eer het beest in stukken gesneden kon worden en die stukken konden worden weggeborgen, hoe liever het hen was. Het uitdelen van vlees aan de vrouwen en mannen, die het kwamen halen, gebeurde niet aan de slagerij. Niet door de slagers. Bij die uitdeling zouden dezen wel de stukken snijden, die ieder kreeg; maar vlees-uitreiken mocht alleen gebeuren onder toezicht van door de magistraat aange-
wezen schoutendienaars.

Jurriaan deed een pas dichter naar de mannen, die nu begonnen het gevilde dier in grote stukken te snijden.

„Geef mij wat,” zei hij. „Voor mijn zieke zusje.”

Een van de mannen keek op. „Dat mag niet, jongen. Dat mag ik niet doen.”

„Ik verga van de honger,” zei Jur.

„Zo zijn er meer,” viel een vrouw uit, die naast hem stond. „Als ze jou wat geven, wil ik net zo goed iets hebben.” Ze duwde hem opzij, alsof ze vooraan wilde staan als er werkelijk iets weggegeven zou worden.

„We geven niets. Dat mag niet, zei ik al.”

Zijn maat voegde erbij: „Morgen begint het verdelen onder de mensen. In het koor van de Sint Pieterskerk.”

„Ik zal er wezen, daar kun je van opaan,” zei de vrouw fel.

„Wie zal daar niet wezen?” vroeg de slager terug. „Ik moet er ook heen, als ik mijn portie hebben wil.”

De vrouw lachte ongelovig. „Wou je me wijsmaken, dat jullie niet alvast hier een flink stuk in de wacht slepen?”

De verdachtmakende opmerking maakte de man nijdig. „Wat ik je wijs wil maken of niet en wat jij gelooft of niet, daar praat ik verder met jou niet over. Maar als je nóg es zoiets gemeens zegt, gooi ik je de straat uit. Verstaan?”

„Man, maak je niet druk,” trachtte de vrouw zich groot te houden. Maar ze was toch van zijn uitval geschrokken — mopperend trok ze weg.

De slagers gingen door met hun werk; terwijl ze de koe in stukken sneden vloeiende er bloed langs hun handen, droop er bloed op de grond.

Ineens, zonder overleg, knielde Jurriaan bij een klein, rood plasje. Hij boog het hoofd tot bij de grond — toen slurpte hij. Het smaakte lauw, even kreeg hij aanvechting om wat hij proefde uit te spuwen. Hij deed het niet; hij slikte. Slurpte opnieuw; slikte weer. Een man, die het zag, deed als hij.

Niemand zei er iets over. Toen de jongen opstond omdat er niets meer te slurpen of te likken viel en weg ging, keek zelfs niemand hem na. Alleen één van de mannen mompelde: „Zover zijn we dus gekomen.”

Jur dwaalde nog een poos door de stad. Zonder doel eigenlijk. Omdat hij met zichzelf en zijn ellende geen raad wist. Na een poos bedacht hij, wat die ene slager gezegd had: „Morgen begint het verdelen. In de Pieterskerk.” Dat moest moeder weten. Hij trok naar huis, om het haar te vertellen.

Toen hij hun straat inkwam, zag hij voor zich uit zijn vader lopen. Met een buurvrouw. Vader had dienst bij de poort, wist hij. Waarom kwam hij dan nu naar huis en waarom liep de buurvrouw naast hem? Was ze hem misschien wezen halen? De gedachten vlogen Jur door het hoofd: als dat wáár was, dan... Hij verhaastte zijn stap: tegelijk met vader stond hij voor hun deur. „Sterkte, buurman,” hoorde hij de vrouw zeggen. Toen wist hij.

Moeder zat op een stoel naast de tafel; ze steunde haar hoofd in de handen. De deuren van de bedstee stonden open.

Toen ze de mannen hoorde binnenkomen hief moeder het hoofd op. „Annemiek is...,” zei ze. Ze kon haar zin niet afmaken en barstte in tranen uit. Vader ging naar haar toe en sloeg de arm om haar heen. Trachtte haar te troosten. Jur keek even naar hen: toen trad hij aan de bedstede en zag zijn dode zusje. Roerloos lag ze, haar gezichtje ingevallen en getekend door de vreselijke ziekte.

Het was stil in het vertrek. Hij hoorde alleen het onderdrukte snikken van moeder en fluisterende troostwoorden van vader. Hij haalde diep adem en kneep de lippen op elkaar. Toen ging hij naar boven, naar zijn eigen klein kamertje.

Na een poos liep hij weer naar beneden. Hij hoorde, dat moeder in de kamer met iets bezig was. Vader kuchte.

De jongen duwde de deur open. Moeder deed net de bedstee-deuren dicht. „Dan ga ik eerst maar,” hoorde Jur zijn vader zeggen. Moeder knikte zonder een woord.

„Jullie waren te laat, allebei,” zei moeder. Het was geen verwijt, dat hoorde de jongen heel duidelijk. „Ik had nog om vader gestuurd, maar...”

„Ik was in de stad, moeder. Ik stond te kijken bij het slachten van een koe. Die slagers zeiden, dat de verdeling van het vlees morgen begint. In de Sint Pieter.”

Ze klonk erg nuchter, die mededeling over eten, terwijl in deze kamer een dochttertje, een zusje lag, dat nooit meer eten nodig hebben zou.

Jur hoorde het zelf — maar moeder scheen te begrijpen, dat hij ze deed. „Dan moet een van ons daarnaar toe,” zei ze. „Dat kan niet anders.”

„Ik zal wel gaan,” bood de jongen aan.

„Wie er gaan zal, dat zien we wel, Jur. Eerst moeten we . . .” Haar stem weigerde dienst. Maar de jongen begreep, wat ze wilde zeggen.

„Is vader dat regelen?” vroeg hij.

„Ja, jongen.”

De begrafenis van Annemiek was gebeurd. En niet die van Annemiek alleen. Er waren méér overledenen in de stad; er zouden véél meer overledenen in de stad komen, wisten de Leidenaars. De nood werd àl groter — het voedsel àl minder. Moeder was naar de vleesuitreiking geweest. Ze was teruggekomen met het hun toebedeelde portie: twee pond vlees-mèt-been voor ieder van hen drieën. Ze moesten er vier dagen mee doen! Een half pond per dag dus: hoe kon je daar je honger mee stillen? Hoe kon je met zó weinig voedsel op de been blijven? Je werk doen; je stad verdedigen als er een aanval kwam? En die zou je kunnen verwachten, wanneer Valdez tot de overtuiging was gekomen, dat de Leidenaars zó uitgeput moesten zijn, dat ze een bestorming ongetwijfeld niet meer zouden kunnen afslaan.

De grimmigheid van wie vastbesloten waren tot het eind toe vol te houden, werd verbeterd. De weifelhoedigheid van wie al eerder tot onderhandelingen bereid waren geweest, werd groter. En de koningsgezinden, die van-het-begin-aan gewild hadden, dat Leiden geen weerstand bieden zou maar zondermeer zou terugkeren tot onderdanigheid en gehoorzaamheid aan de koning, kwamen er openlijk voor uit, dat naar hun mening langer verzet onverantwoordelijk was. Gekkenwerk. De ellende nam immers zienderogen toe. Dat hapje vlees — soms meer been dan vlees, zeiden ze in nijdige spot — was net iets te veel om te sterven, maar zeker veel te weinig om van te leven.

Moest je maar eens zien, hoeveel mensen naar wat eetbaars zochten tussen het afval en het vuil, dat op de straat lag. Hoe ze boombladeren verzamelden om daar thuis nog iets eetbaars

van te maken. Als dat lukken wou, tenminste. Er werd verteld, dat lui probeerden ratten en muizen te vangen; dan had je tenminste wat meer vlees dan het schamele beetje dat van stadswege verstrekt werd.

En moest je maar eens zien, hoe dikwijls een begrafenis plaats had! Er werd verteld, dat dat niet eens altijd gebeurde; iemand begraven. Want als je verzweeg, dat er bij jou thuis iemand overleden was, kon je proberen het portie vlees, dat voor hem bestemd was, voor jezelf te pakken te krijgen.

„Wéét jij zo iemand?” snauwde Heiman Kemp tegen Frank Pauw, toen die stokebrand van een papist schánde sprak over zoiets. Op die manier je eigen portie vergroten tenkoste van anderen.

„Wou jij namen weten?” vroeg Pauw terug.

„Ja. Dan ga ik dat onderzoeken en wee je gebeente, als je gelogen hebt.”

„Ik verraad niemand,” antwoordde Pauw. „Waarom zou ik?”

„Omdat je niemand weet,” hield Kemp vol. Eigenlijk tegen zijn eigen gemoed is. Het was immers te begrijpen dat er lui waren, die op zo'n manier probeerden, iets méér te krijgen dan hun portie. Nee, góed kon Heiman Kemp het niet vinden — begrijpen kon hij het wel.

„Goed, laat ik dan niemand weten, zoals jij zegt,” bond Pauw schijnbaar in. „Maar wat ik wèl weet en wat iedereen weet — behalve jij dan — is, dat ze voor de deur van burgemeester Van der Werf het lijk hebben neergelegd van een man, die van honger is doodgegaan.”

„Daar heb ik van gehoord.” Kemp dwong zich, kalm te blijven. „Maar wat willen ze daarmee? Van der Werf kan daar toch . . .”

„. . . niets aan doen, wou je beweren? Man, laat naar je kijken! Als Van der Werf en een paar anderen niet zo stijfkoppig volhielden en met Valdez een overeenkomst sloten, hadden we morgen aan de dag brood en vlees genoeg. Wat ik je zeg!”

„Hadden we morgen aan de dag spaanse bezetting, mèt schavot en galg en inquisitie. Wat ik jóu zeg!”

„Valdez heeft vergiffenis aangeboden,” wierp Pauw tegen. „En je kunt er op rekenen, dat . . .”

„. . . er heel wat lui van die vergiffenis uitgesloten zouden worden,” beet Kemp terug. „Nee man, liever op de wallen je voor de vrijheid doodvechten, dan je laten ophangen of onthoofden door de Spanjaards.”

„Zó is het,” viel een vrouw Heiman Kemp bij. „Wat je van de Spanjolen verwachten kunt, hoeft niemand mij te vertellen.”

„O nee? Weet jij alles al?” Paul gooide zijn spottende vraag in het gesprek, eer hij er eigenlijk over nagedacht had. Hij wist zo gauw geen ander weerwoord, en zijn mond houden wilde hij niet.

„Ik weet, wat ik weet! Ik had een zuster en een zwager in Haarlem. Nou, die zwager is door de Spanjaards met een andere Haarlemmer rug aan rug gebonden en in het Spaarne gesmeten. In Haarlem wàs een verdrag met de Spanjaards gesloten.”

„Haarlem moest — want ze hadden verloren,” zei Pauw.

„Wij moeten niet; wij hebben niet verloren.”

„Nog niet.” Het leek, of Pauw dreigde. „Valdez is sterker dan heel Leiden.”

Heiman Kemp deed een pas op hem toe. Zijn stem had het felle van haar aanvallende toon verloren. Ze klonk diep ernstig.

„Laat je daar gelijk aan hebben — al ben ik van de overmacht van Valdez lang niet overtuigd. Maar laat je dit gezegd zijn: de overwinning bereik je niet, doordat je het grootste leger hebt. De overwinning wordt je gegeven.”

Het gezicht van Frank Pauw kreeg een andere uitdrukking. Minder fel; rustiger. Alsof wat de ander zei, hem ráákte.

„Dan moeten we afwachten aan wie, Kemp. Aan ons of aan jullie.”

„Aan ons,” antwoordde Heiman Kemp vast. „Dat geloof ik onomstotelijk.”

Frank Pauw keek hem aan, maar gaf hem geen antwoord. Hij keerde zich zwiingend om en ging weg.

Het gesprek op straat had Pauw niet losgelaten. Integendeel. Terwijl hij langzaam naar huis liep, liet hij zijn gedachten erover gaan. Nee, niet in de eerste plaats over de laatste opmerking die Heiman Kemp had gemaakt. Veel meer over wat er gezegd was over het door Valdez aangeboden pardon. Over een spaans pardon.

Pauw liep zijn huisdeur voorbij. Als hij naar binnen ging zou er dadelijk gepraat worden over wat er al of niet te eten was; over hoe de kinderen de hele dag dreinerig waren van de honger. En zijn vrouw zou — trouwens, daarin was hij het vol-

komen met haar eens — mopperen en schelden, dat die Geuzen de schuld van alles waren. Hij had nú andere dingen om over te denken.

Dat afwijzen van een overeenkomst, dat volslagen wantrouwen ten opzichte van spaanse beloften: als dát er eens niet meer was... Hij grimlachte even in zichzelf: makkelijk denken, maar moeilijk doen. Hoe ter wereld kon je dat wantrouwen tegengaan? Overwinnen — nou, dat kon je het zeker niet bij iedereen. Maar tegengaan... dat moest toch eigenlijk kunnen. In ieder geval: je zou het moeten proberen. Nee, door praten met Geuzen bereikte je niets. Maar als je de weifelaars zou kunnen overhalen...

Ineens verhelderde zijn gelaat. „Ja, dát zou misschien gaan,” mompelde hij. Er was hem een gedachte ingevallen, die mogelijk...

„Met een andere paar lui overleggen,” besloot hij. „Vandaag nog.”

Hij ging die paar „andere lui” opzoeken. Praatte met hen over wat hij bedacht had. Nodigde hen uit, om in de avond bij hem thuis te komen, om verder te overleggen. Om misschien een besluit te nemen.

Ze beloofden te zullen komen.

„Maar niet tegelijk en niet kort na elkaar,” had Pauw geregeld. Hij had met de belovers afgesproken, wanneer de één en wanneer een volgende komen zou. „Anders loopt het misschien al in de gaten, dat er verscheiden lui bij mij moeten wezen,” verklaarde hij zijn doen. „En dat is iets, wat we niet kunnen hebben.”

Tegen de tijd dat de eerste bezoeker verwacht werd, waren de kinderen Pauw te bed: kleine potjes hebben grote oren en kleine mondjes praten soms te rap. Lijsbeth Pauw had ze vroeg onder de wol gestopt — zo waren ze uit de voeten en lagen bovendien warm.

Daar viel de eerste klopp op de deur. Frank ging opendoen: het was Gerbrandt van Hoorn.

„Wie heb je nog meer gevraagd?” wilde hij weten, toen hij nog maar amper in het woonvertrek was. Hij had deze middag toegestemd te komen; achteraf had hij daar een beetje spijt van. Je wist nooit van te voren, wat voor gewaagde dingen een vent als Pauw zou willen uitsteken.

„Dat zie je wel als ze komen,” antwoordde Pauw.

Ja, dat geloofde Gerbrandt wel — maar de opmerking maakte zijn vreesachtige bezorgdheid niet minder. Hij zei niets, ging zitten en wachtte.

Heel duidelijk wachtten Frank en Lijsbeth ook. Toen er voetstappen in de straat hoorbaar werden, stond Frank op om open te gaan doen. Hij deed dat, nog vóór de klopper viel.

Schepen Duist kwam binnen — iemand, die wel niet uitgesproken koningsgezind was, maar niet afkerig van een overeenkomst met de belegeraars. Na hem kwamen nog drie man: twee welgestelde burgers en de deken van een van de gilden. De heren kenden elkaar allen — al was dat bij een enkele alleen van gezicht.

„We zijn er allemaal,” zei Pauw, toen hij de vijfde had binnengelaten. „Dan moesten we maar beginnen, dacht ik.”

„Juist,” viel de schepen hem bij. „Als ik je vanmiddag goed begrepen heb, wou je overleggen over wat we kunnen doen, om een eind aan onze ellende te maken.”

„Ja. Ik heb . . .,” en tamelijk uitvoerig vertelde de gastheer van zijn twistgesprek op straat. „Als we de kans hadden, het wantrouwen tegen de verzekeringen van de Spanjaarden weg te nemen, is er misschien een meerderheid in de stad te vinden, die wel van overgave weten wil.”

„Dacht je?” vroeg Duist. „Ik geloof het niet erg.”

„Ik evenmin,” steunde Leendert Cruys hem. Cruys was een gegoed drapenier ¹⁾, die meer in zorg zat over de toekomst van zijn bedrijf dan over de vraag, wie in de Nederlanden de macht zou uitoefenen.

„Ik heb bij mezelf overlegd, of we niet konden proberen, van een Nederlander onderhandelingsvoorwaarden te krijgen in plaats van van een Spanjaard,” zei Pauw.

Gerbrandt van Hoorn keek hem verbaasd aan. „Ik zou niet weten, hoe je dat klaar wilt spelen.”

„Dat zal ik uitleggen. Kijk, Valdez is wel de opperbevelhebber van de belegeringstroepen, maar hij is geen stadhouder van Holland. Dat is De Lannoy, de graaf van La Roche.”

Duist lachte. „Moet je aan Van der Does vertellen! Die zal je wel aan je verstand brengen, dat volgens hem en volgens alle Geuzen, Oranje stadhouder van Holland is.”

„Van der Does is heel Leiden niet. Als er een voorstel of een brief komt van La Roche, zijn er meer mensen dan Van der

¹⁾ Lakenfabrikant.

Does, die daarover moeten beslissen," wierp Pauw tegen. Hij had die middag zijn zaakjes goed overlegd.

Weer lachte Duist. „Alsof die mensen er niet heel de tijd geweest zijn, die we nu al worden belegerd. En wat is er met de brieven gebeurd, die van Valdez en van verschillende Leidse burgers aan de poorten gebracht zijn? Ze zijn geweigerd of niet beantwoord." Zijn lach was van spottend grimmig geworden.

„Dat weet ik," gaf Frank Pauw toe. „Maar ik weet ook, dat zoiets nu niet meer zo gemakkelijk gaan zal. Er zijn heel wat mensen binnen onze muren, die willen, dat die brieven worden aangenomen en behandeld."

Cruys knikte instemmend. „Ja, dat meen ik ook. En niet alleen onder de burgerij — ook onder de burgemeesters en de schepenen."

„Als er dan een brief zou komen van een Nederlander, van de stadhouder, die nog boven Valdez staat... Ik geloof, dat er dan grote kans is, dat die niet geweigerd wordt. Dat die besproken wordt." Hij hield op en keek naar de schepen. Ging toen door: „Dan moeten in de vergadering van de vroedschap de dingen duidelijk worden gezegd."

„Dat zullen ze," beloofde Duist. „Maar... er is nog geen brief van La Roche."

„Die moet komen. En daar moeten wij voor zorgen," zei Pauw.

„Hoe?" De vraag kwam kort als een knal.

„We schrijven hem over wat we hier besproken hebben. Dat een aanbod van hem voor onderhandelingen waarschijnlijk meer uithalen zal dan een van Valdez."

„Dat zou kunnen," overwoog schepen Duist. „Maar zo'n brief moet worden gebracht. Wie doet dat? Jij?"

Lijsbeth, die tot dan toe stil bij de beraadslagingen gezeten had, alsof ze er niet de minste belangstelling voor had, hief het hoofd op en keek naar haar man. Ze wist, wat hij antwoorden zou, al hadden ze daar niet samen over gesproken. Maar ze kende hem en zijn opvattingen. Ze wist zijn antwoord, en daarom juist was ze bang, het te horen.

„Ja," zei hij.

Even maakte ze een beweging van schrik: Frank zag die. „Het moet," verklaarde hij. „Daarom."

Toen knikte ze toestemmend.

De anderen hadden vrouw en man gezien: niemand van hen

zei een woord over hun korte gesprek; over hun snel genomen besluit. Of . . . snèl genomen? Door Frank in elk geval niet.

„Wanneer?” vroeg Van Hoorn. „Wanneer ga je?”

„Zo gauw mogelijk, zou ik denken. Als onze brief klaar is.”

„Die kan onmiddellijk worden geschreven,” zei Duist.

„Laten we dat dan doen,” besliste Pauw.

Avond. September-avond.

Frank Pauw liep door de straten van Leiden. Voorzichtig, naar alle kanten uitkijkend. Toch zo gewoon, zo onopvallend mogelijk. Moeilijk werd het pas voor hem, als hij buiten de stad trachtte te komen. Bij de poort hoefde hij dat niet te proberen — wie ging bij nacht en ontij de stad uit? Wat zou iemand buiten de muren moeten doen? Dat kon niet anders dan achterdocht wekken. Tenzij je kon aantonen, dat je in opdracht van de vroedschap of van een bevelhebber ging. Nou, dat kon hij niet, al waren er wel een paar vroedschapsleden die van zijn tocht wisten. Die hadden hun naam gezet onder de brief, die hij bij zich droeg. Voor die handtekeningen had schepen Duist nog haastig gezorgd. Hoe meer handtekeningen, hoe meer kans, dat de stadhouder aandacht aan het schrijven besteden zou. Ook . . . hoe beter je er voor zorgen moest, dat geen Geus in Leiden of bij een Leidse poort het belangrijke papier in handen kreeg. Als zóiets onverhoopt zou gebeuren . . .

Het was donker in de straten — hier en daar brandde een kaars achter een venster raam, maar al niet meer zoveel als vóór het beleg. Wel liepen er wat meer mensen dan toen in het avonddonker. Mannen in hoofdzaak. Gewapenden. Die dienst gingen doen op wallen en bij poorten. Of die van zo'n dienst naar huis kwamen.

Schoutsrakers ook. Méér dan vroeger. Frank Pauw wist heel goed waarom. En van hun standpunt moest hij schout en schepenen gelijk geven. Het was natuurlijk, om mogelijke opstootjes te voorkomen. En ook, bedacht Pauw bij zichzelf, omdat er meer pogingen gedaan werden om ergens voedsel weg te halen. Nee, niet in huizen, maar in de opslagplaatsen, waar de voorraden van de stad werden bewaard.

Een schoutendienaar hield hem staande. „Waarheen?” wilde de man weten.

„Ik ben op weg naar iemand, die ik spreken wil,” lichtte Pauw hem in.

„Hm.” De ander vroeg niet verder, al leek het even, dat hij

het maar verdacht vond: zo'n papist in het donker ergens op af.

Pauw had het gevoel, dat de schoutsrakker hem nakeek toen hij verder de straat uitliep: daarom sloeg hij aan het eind de hoek om, die hem niet in de steeg bracht dicht bij de wallen. Kort om de hoek stond hij stil. Luisterde. Kwamen stappen zijn kant op? Nee. De schoutsrakker volgde hem dus blijkbaar niet. Een ogenblik aarzelde Pauw — dan, kort besloten, ging hij naar de wal. Een eind van de Hoogewoerdspoort af — hoe dicht bij een poort, hoe meer kans je had in de gaten te lopen. Bij de poorten werd het strengst gewaakt.

Aan de voet van de wal bleef hij opnieuw staan. Speurend en luisterend. Hij zag links van zich twee gestalten op de muur, wachters natuurlijk. Geen echte schildwachten, dacht hij misprijzend. Tegelijk met enige opluchting. Echte schildwachten, soldeniers die lang genoeg gediend hadden, bleven als ze wacht-dienst deden, niet stokstijf stilstaan. Die liepen heen en weer. Gelukkig voor hem, dat deze kerels dat niet deden. Ze stonden zeker een praatje te maken met elkaar.

Nu dan! Diep bukkend klom hij naar boven. Daar liet hij zich op de grond glijden en króóp verder. Hij bereikte de muurrand. Beneden zich wist hij het water van de vesting-gracht. Tussen de muur en dat water lag een smalle strook grasland. Daar moest hij eerst op neerkomen.

Hij werkte zich voorzichtig over de muur — zich met zijn vingers vast houdend zo goed hij kon, hing hij dra aan haar buitenkant. Weer luisterde hij. Geen andere geluiden dan zijn eigen ademhaling en het suizen van de nachtwind.

Hij liet los — hij voelde hoe hij in zijn val handen en knieën schaaftte tegen de muurstenen. Toen kwam hij met een doffe bons op het gras terecht.

Een korte poos bleef hij daar liggen. Tegen de grond gedrukt.

Boven hem, op de muur, kwamen geen stappen. Geen stemmen. Toen liep hij de grasrand af, het water in. Met lange slagen begon hij te zwemmen. De gracht was niet zó breed, dat de overtocht lang duurde. Druipnat kroop hij de andere oever op. Hij rilde. Lopen — behoedzaam eerst, toen vlugger. Om minder last van de kou te krijgen.

Hij wilde de spaanse stellingen vermijden. Als de Spanjaards hem ontdekten, zou dat wel niet héél erg zijn; hij kon naar waarheid verklaren, dat hij trouw rooms en koningsge-

zind was. Desnoods was er in de spaanse stellingen wel een Leidenaar te vinden, die al eerder was overgelopen en hem herkennen zou. Maar . . . zijn brief! Want die mocht niet in andere handen vallen; zeker niet onder de ogen van Valdez komen. Daarom was het beter, elke soldenier van de vendels van Valdez te ontwijken. Dus, zoveel het kon uit de buurt van schildwachts blijven.

Het lukte hem — al kostte het de nodige omzichtigheid.

Toen de morgen licht werd, was Frank Pauw ver genoeg van Leiden vandaan en door de linies van de belegeraars heen, om geen bijzondere kwade kansen meer te lopen. Hij kon zijn weg naar Utrecht, waar de stadhouder zich bevond, afleggen zoals ieder dat kon. Maroderende soldeniers kon je tegenkomen, maar die zouden een verfomfaaide handwerksman wel laten lopen.

HOOFDSTUK 10

Voor de Hoogewoerdspoort klonk weer een hoornsignaal. Arjaan Beukels, die daar dienst had, kwam uit het wachtvertrek naar buiten en klom de wal op om te kijken, wat het te betekenen had. Hij ontdekte dat onmiddellijk: een hoornblazer van een van Valdez' vendels en naast deze een spaans officier. Die hief in zijn rechterhand een paar brieven omhoog.

Beukels schudde afwerend het hoofd. Hij was er niet voor, spaanse brieven aan te nemen. En hij wist, dat ze bij vroegere gelegenheden geweigerd waren.

Maar de officier liet zich door een doodgewone burger, die gewapend op de wal verscheen, niet afschepen. Hij liet nogmaals blazen, lang en luid. Er kwamen meer mannen kijken, van de wacht, maar ook lui die in de buurt van de poort woonden.

„Die vent komt brieven brengen,” zei een van hen.

„Dat zie ik,” antwoordde Beukels, „maar ik neem ze niet aan.”

„Dat hoef jij ook niet te doen — ze zullen best voor iemand anders zijn,” beweerde de ander. „Jij hebt maar te vragen, wat burgemeesters willen.”

„Als ik iemand iets vragen moet, dan zal dat mijn kommandant wel wezen, jonker Van der Does.”

„Als je die vraagt . . .,” begon de burger die Beukels terechtgewezen had. Hij was er lang niet zeker van, dat de brieven dan zouden aanvaard worden. En aanvaarden zou hij wel willen zien. De ellende van het beleg had al méér dan lang-genoeg geduurd, en ze was niet meer te dragen.

De twee hoefden niet uit te maken, wat er gebeuren zou.

Een schepen kwam de wal op, en vlak achter hem burgemeester Van Halfleyden.

„Wat betekent die trompet?” vroeg de laatste. Hij zag het antwoord: de brieven, die gebracht werden.

„Ga naar buiten en haal die brieven,” beval hij.

Arjaan Beukels schudde het hoofd. „Ik sta onder bevel van jonker Van der Does,” zei hij.

„Je doet, wat ik je opdraag. En onmiddellijk.” Van Halfleyden maakte zich boos.

Beukels maakte geen aanstalten, het bevel op te volgen.

Toen kwam er nóg een burgemeester bij de poort. Arjaan herkende hem met een gevoel van opluchting. Want Pieter van der Werf zou ongetwijfeld willen, dat de brieven niet werden aangenomen.

Pieter van der Werf wilde dat ook aanvankelijk niet. Wat moesten bestuurders en verdedigers van de stad met spaanse brieven?

„Lezen,” zei Van Halfleyden met nadruk. „En bespreken. En beantwoorden.”

„Beantwoorden? Daar zullen we dan toch zeker eerst over moeten vergaderen,” wees Van der Werf die eis af.

„Goed, dat kan. Maar dan moeten we ze eerst hebben en lezen,” gaf Van Halfleyden de eis om te vergaderen toe. Maar tegelijk hield hij mèt die toegeving zijn eigen eis — „De brieven aanvaarden.” — staande.

„Die brieven aannemen!” riepen een paar burgers.

„Natuurlijk, aannemen!” steunden hen een paar vrouwen.

„Dat is ook mijn mening,” zei de schepen, die tegelijk met de burgemeester de wal opgeklommen was.

„Doe de poort open en ga die brieven halen,” beval Van Halfleyden.

Arjaan Beukels keek naar burgemeester Van der Werf — wat wilde die? Maar Van der Werf zei geen woord.

Toen werd het winket in de poort geopend en een van de wachthebbende schutters haalde de brieven. Arjaan Beukels niet.

Het waren er twee. Eén van Don Francisco de Valdez, de bevelhebber der belegeraars en een van Matenesse van Wybesma, een notabel Leids burger, die „bijtjids” de stad ontweken was en de spaanse kant hield. Hij beweerde in zijn brief, dat de hele onderwaterzetting een mislukking worden zou. De mensen in Leiden wisten toch evengoed als hij, dat Rijnland — het waterschap waarin hun stad lag — hoger was dan Schieland en Delfland. En dat, als de polders in die twee waterschappen onderliepen, het nog lang niet zeker was, dat de polders rondom Leiden dat ook zouden doen. Volgens hem zeker niet. Daarom zou het verstandig wezen, vrede met de koning te maken. Hij bood aan, daarbij behulpzaam te zijn.

De brief van Valdez was heel wat forser gesteld. Dat bleek al uit de aanspraak, waarmee hij begon. „Jullie opstandelingen tegen God en de koning, jullie stijfkoppige burgers van Leiden.” En het aanbod van genade, dat in de brief vervat was, ging gepaard met stevige bedreigingen voor het geval het zou worden verworpen. „Hoewel jullie alle aanspraak op barmhartigheid volkomen hebben verbeurd, wordt jullie toch nog barmhartigheid en pardon aangeboden. Maar voor de laatste maal. Niemand hoeft bevreesd te wezen voor zijn vrijheid. Iedereen zonder uitzondering zal gratie krijgen. Zelfs Bronckhorst, Van der Does en Van der Werf. Dat beloof ik op mijn eer als christen en edelman. Ik geef u een volle dag, om over mijn voorstel te beraadslagen en zend u tevens een vrijgeleide voor één of meer afgevaardigden, die naar Leiderdorp kunnen komen om met mij te onderhandelen.”

Voor die beraadslaging werd een vergadering uitgeschreven. Door Pieter van der Werf, de voorzittende burgemeester. In overleg met de andere drie burgemeesters.

Eigenlijk was dat het recht en de plicht van Dirk van Bronckhorst, de gouverneur namens Oranje. Maar deze kon het niet doen; hij lag doodziek te bed, aangetast door de pest.

De stadsboden gingen rond om de oproepen ter vergadering te bezorgen bij schepenen, bij de voornaamste burgers, bij de bevelhebbers en onderaanvoerders van de burgerwacht en de vrijbuiters. Iedereen kon hen zien gaan; iedereen wist, wat ze deden. En iedereen wachtte met spanning de bijeenkomst en de beraadslagingen, maar vooral de uitkomst van die beraadslagingen, af.

Jan van der Does vond de gang van zaken verre van goed. Hij had beter gevonden, als de brieven niet waren aanvaard — zoals hij vroeger brieven had geweigerd. Zeker, er waren mannen, die net als hij van geen overgave wilden weten. Maar hij wist maar al te goed, dat er heel veel anderen waren, die weifelden; die naar onderhandelen wel oren hadden. Die mogelijk bereid zouden zijn, naar Valdez te luisteren; Valdez te vertrouwen.

Zijn oudere neef, Jacob van der Does, was tegen elke onderhandeling. Jan van Hout, de stadssekretaris, ook. De beide heren Van der Does zouden in de vergadering duidelijk en onomwonden zeggen, hoe zij over het spaanse aanbod en over de Spanjaards dachten — maar wat kon een man als Jan van Hout? Een stadssekretaris mag niet mee beraadslagen: hij

heeft alleen maar aantekeningen te maken van wat er besproken wordt, van wat ieder van de aanwezigen zegt. Om dan later uit die aantekeningen de notulen, het verslag van de vergadering, samen te stellen. Die notulen zijn wél belangrijk. Iedereen kan er later precies in nalezen, hoe elk van de leden van de vergadering heeft gesproken en gestemd. Dan kan iedereen voor wat hij gezegd heeft en voor hoe hij gestemd heeft ter verantwoording worden geroepen. Dat wel.

Het was druk voor het stadhuis toen de opgeroepen naar de vergadering kwamen. Geen wonder, deze vergadering en haar doel waren immers door de hele stad bekend en voor de hele stad van levensbelang! Je kon onder de saamgedromde menigte gemakkelijk de groepen onderscheiden.

Er waren de voorstanders van onderhandelen. Zij hadden in de laatste tijd zich al meer geroerd en wilden nu heel duidelijk hun best doen, om invloed op het te nemen besluit uit te oefenen. Door hun aantal, door hun roepen en schreeuwen, door hun klachten en dreigementen.

Er waren de tegenstanders van elk vergelijk met de vijand; de overtuigde strijders voor geloof en vrijheid. Die riepen tegen de anderen in — luid en fors. Hier en daar werden heftige gesprekken gevoerd, kwam het tot handtastelijkheden.

Er waren de weifelaars. Die riepen of schreeuwden niet zo luid, maar in hun minder opgewonden gesprekken was duidelijk merkbaar, naar welke kant ze nú overhielden. Zou een verdrag sluiten niet het verstandigst zijn?

De mannen die tussen het saamgedromde volk door naar het stadhuis moesten, hadden daar enige moeite mee. Nee, bepaald dringen hoefden ze niet; de mensen maakten wel wat ruimte. Maar ze moesten allerlei opmerkingen en kreten horen. Die soms verzoeken waren. Die herhaaldelijk als eisen klonken. „Onderhandel! We moeten onderhandelen!” „Het aanbod aanemen!” Daartegenin klonk fel: „Weg met de verraders! Geen spaans pardon!” Een vrouwestem riep: „Zorg dat er brood komt. Mijn kinderen verhongeren!”

Die kreet trof Jan van Hout het diepst. Hij keerde zich naar de kant, vanwaar ze gekomen was — hij gaf er geen antwoord op. Welk antwoord had hij kunnen geven?

Toen hij de vergaderzaal binnenkwam, waren de meesten van de opgeroepen al aanwezig. Hij groette links en rechts, terwijl hij naar zijn plaats liep, de stoel naast de zetel van de voorzittende burgemeester.

Hij begon zijn papieren te ordenen. Terwijl hij daarmee bezig was, kwamen nog enkelen binnen. Met voldoening zag de stadssekretaris de neven Van der Does — hun stem en hun invloed zouden nodig wezen. Vooral omdat Dirk van Bronckhorst er niet was. Jan van der Does knikte tegen de stadssekretaris en ging zitten. Vlak bij de zetel van Van der Werf. Niet pal-aan ernaast. Die stoelen waren voor de andere burgemeesters. Voor Van Noorden en Van Halfleyden — lui, op wie je voor een doorzetten van de verdediging geen staat kon maken.

Van der Werf keek de zaal rond. Zover hij kon nagaan waren alle uitgenodigden aanwezig. Hij rees op uit zijn zetel. Dat was het teken, dat de vergadering geopend werd. De gesprekken verstomden; er viel een stilte.

In die stilte kwam de stem van Van der Werf. Hij vroeg God om wijsheid en hulp.

„Amen.”

Hij ging zitten. Zijn hand nam de brieven, die de aanleiding waren dat deze vergadering werd belegd. Hij reikte ze aan de stadssekretaris met het verzoek, ze voor te lezen. De inhoud was in hoofdzaken al bekend; toch luisterden de vergaderden met scherpe aandacht.

Onder dat lezen was het geroep en het rumoer van het volk vóór het stadhuis goed hoorbaar. Soms werd een kreet verstaan. „Brood!” „Onderhandelen!” Het waren véél stemmen, die dat riepen. Minder luid klonk het roepen: „Geen spaans pardon!” „Leve Oranje!”

„U hoort, wat het volk wil,” zei Van Noorden, terwijl hij vóór Van Hout heen zich naar Van der Werf boog.

„Geen spaans pardon,” gaf die ten antwoord.

„Dat zijn. . .” begon Van Noorden een weerwoord. Hij kon het niet afmaken, want de voorzittende burgemeester ging staan. „Ik stel voor, de beraadslagingen te openen,” zei hij. En zich naar jonker Jacob van der Does kerend: „Ik wil u graag als eerste het woord geven.”

Van Noorden keek Van Halfleyden aan — zij hadden liever gezien, dat een ander de eerste spreker was geweest. Het is immers vaak zó, dat een eerste spreker veel invloed uitoefent op wie na hem het woord voeren.

Maar ze konden moeilijk bezwaar maken. Jacob van der Does was een edelman en lid van de staten van Holland.

Hij boog licht het hoofd in de richting van de voorzitter. Daarmee nam hij diens uitnodiging aan. Hij begon te spreken.

Valdez, betoogde hij, behoorde als Spanjaard bij de felle vijanden van de vrijheid der Nederlanden — en wat van dergelijke mannen te wachten was, was in Haarlem en Naarden en Zutphen en Mechelen overduidelijk gebleken.

Wat de bewering in de brief van Matenesse betrof, dat het water wél Rijnland zou kunnen binnenstromen maar niet Schieland en Delfland, wist déze man het beter dan de staten en de Prins, die de onderwaterzetting hadden bevolen? Die dus van mening waren, dat de inundatie slagen kon.

Trouwens, het water wás al aan het rijzen. Iedereen die naar de Burcht ging en daar over de omtrek uit keek kon er zien, dat het tot bij de Landscheiding stond, de laatste grote dijk vóór Leiden. En dan nú gaan onderhandelen over overgave? Dan nú gaan afwachten, wat spaans erbarmen en spaans pardon voor Leiden zouden betekenen? Nooit! De eed van trouw aan de Prins breken? Nooit!

De voorstanders van onderhandelen mompelden en mopperden onder elkaar. Zodra een van hen het woord zou krijgen, zouden er heel andere dingen gezegd worden. Duidelijk en nadrukkelijk.

Maar een voorstander van onderhandelen kreeg het woord nog niet. Toen Jacob van der Does uitgesproken was, gaf Van der Werf het woord aan jonker Jan van der Does.

Die deelde volkomen de mening van zijn oudere neef. Niet onderhandelen; onverwrikt volhouden.

Maar hij zei de dingen forser en scherper dan deze. Die glipper-van-de-brief — Matenesse van Wybesma — was niet te vertrouwen. Dat wist ieder Leidenaar. De man had immers zijn woord gebroken, toen hij aan een dochter van de Leidenaar Van Vliet trouwbeloften had gedaan. En om dat goed te praten had hij zich beroepen op een besluit van het concilie van Trente, dat een vroom rooms-katholiek een aan een ketter gegeven woord niet hoefde te houden. Wie gaf zekerheid, dat dit keer beloften aan kettters gedaan wél gehouden zouden worden? Bovendien: als je het breken van beloften door een ander afkeurt, moet je je eigen beloften en eden houden. „Wij hebben een eed van trouw gezworen aan de prins van Oranje — we hebben dus niet eens het recht om buiten-hem-om met de vijand te onderhandelen. Als we dat deden, zouden we eedbrekers en verraders zijn.”

Hij ging zitten.

Vlak na hem kregen nog twee leden van de vergadering het

woord, die zich uitspraken tegen elke onderhandeling.

Maar toen . . .

Burgemeester Van Halfleyden sprak. Hij drong met klem erop aan, het aanbod van Valdez te aanvaarden. Onderhandelaars te sturen. Deze laatste kans niet voorbij te laten gaan. Er moest een eind komen aan de ellende. Hoorden de heren dan het geroep niet daar buiten?

Van Noorden viel hem bij. Zeer zeker mocht dit aanbod niet afgeslagen worden — ontegenzeggelijk was deze vergadering verantwoordelijk voor het wel en wee van stad en burgerij. Een burgerij, die wegstierf door honger en pest. Wat zou er van Leiden terecht komen, als de burgerij uitgehongerd was en de vijand een stormaanval ondernam?

Van Leiden komt weinig of niets terecht, als we onze vrede met de koning niet maken, betoogde Leendert Cruys. De lakenweverij en de andere trafieken ¹⁾ hadden al veel geleden, maar ze zouden onherstelbaar kapot gaan als aan de ellende van dit beleg niet héél snel een eind kwam.

Nog anderen voerden het woord. Ze mochten dan niet zonder enige terughouding voor onderhandelen zijn — dát ze er voor waren lieten ze duidelijk blijken. „Onderhandelen is toch niet: dadelijk alle eisen inwilligen,” beweerde de een.

„Onze eed van trouw willen we houden,” betoogde een ander. „Maar het moet kunnen. Nood breekt wet, en nood is er. Niet door onze schuld. Leiden heeft dapper stand gehouden, ondanks gevechten en honger en pest. Maar waar is de hulp gebleven, die ons beloofd is? Niet wij zijn tekort geschoten, maar de staten en de Prins.”

Zijn woorden wekten luide tegenspraak; kregen minder luide instemming. Een verward rumoer van stemmen, die tegen elkaar inspraken en inriepen scheen een besluitvorming onmogelijk te maken. Toch slaagde de voorzitter erin, de gemoeden enigszins te kalmeren, het rumoer wat te bedaren.

Tenslotte waren er twee voorstellen. Geen van beide beviel aan de heren Van der Does en hun medestanders. Want allebei aanvaardden een verder samenspreken met de vijand. Van Halfleyden en Van Noorden wilden aan het verzoek van Valdez voldoen, en onderhandelingen met hem beginnen; degenen die daartoe nog niet onmiddellijk bereid waren, omdat ze zich aan hun eed aan Oranje gebonden achtten, wilden aan Valdez

¹⁾ Nijverheids- en handelsondernemingen.

een vrijgeleide vragen voor twee of drie afgevaardigden naar de Prins en de staten, om aan dezen te verzoeken van de eed van trouw te worden ontslagen. Als dat gebeurde, kon daarna naar bevind van zaken worden gehandeld. Al zouden dan-mogelijke onderhandelingen niet dan noodgedwongen worden aangegaan.

De antwoordbrief werd naar Valdez gebracht — hij weigerde het daarin gedane verzoek niet ronduit, maar stelde voor, dat afgezanten aan hem gestuurd zouden worden. Dan konden onderhandelingen dadelijk beginnen.

Harmen Leeuw, die met de brief naar Leiderdorp gezonden was en met het geschreven antwoord terugkwam, had bovendien nog een mondelinge boodschap van de spaanse bevelhebber bij zich.

„Hij droeg mij niet op, die over te brengen,” rapporteerde Leeuw, toen hij aan burgemeester Van der Werf en jonker Jan van der Does verslag van zijn zending uitbracht. „Hij zei het zo terloops — tenminste: die schijn moest het hebben. Maar ik begreep opperbest, dat ik het overbrengen moest.”

„Wat?” vroeg Van der Does.

„Valdez zei, dat als er afgevaardigden naar hem gezonden werden, hij het liefst met u beiden spreken zou.”

Van der Does lachte verachtelijk. „Met ons beiden? Je hebt zeker niet gevraagd, waarom hij zo op ons tweeën gesteld is?”

„Dat hoefde ik niet, edele heer. Hij weet, welke invloed u beiden in de stad heeft. Hij heeft, zou ik denken, minder last van u in Leiderdorp dan in het stadhuis van Leiden.”

„Je bedoelt, dat hij ons liever in Leiderdorp houdt dan in Leiden laat?” vroeg Van der Werf.

„Het zou mij niet verwonderen, burgemeester. Maar of hij gezanten gevangen zou houden? Dan vertrouwt niemand zijn woord meer,” zei Leeuw.

„Of hij ons in Leiderdorp houden zou — ik zou zeggen: laten we hem daar de kans niet voor geven,” vond Van der Does. „Bovendien: de vergadering heeft besloten, niet te onderhandelen vóór er antwoord is van de Prins en de staten. Als Valdez geen vrijgeleide geeft voor afgevaardigden naar hen, kan er geen antwoord komen. Mij goed. Héél goed zelfs. Hoe langer hij weigert een vrijgeleide te geven, hoe meer tijd de geuzenvloot heeft naar Leiden op te varen.”

„Draaide de wind maar,” wenste Van der Werf. „Die zit nog steeds in de verkeerde hoek.”

„Laten we op gunstige wind hopen en erom bidden,” zei Van der Does. „Voorlopig hebben we tijd gewonnen.”

In Leiden wist niemand het. Hoe zóu iemand het ook kunnen weten? Frank Pauw was uit Utrecht terug tot vóór de stad. Niet alleen: stadhouder La Roche had een officier belast met het overbrengen van een brief aan de burgemeesters van Leiden en aan de bevelhebbers daar: met die officier was Frank Pauw meegereisd.

Een heel wat gemakkelijker reis dan die uit Leiden naar Utrecht. Al had ze hem — náást de voldoening, dat zijn plan en „zijn” brief iets hadden uitgewerkt en misschien nog méér uitwerken zouden — hem ook minder prettige ogenblikken bezorgd. Of... ogenblikken? Wat hij gezien had, berokkende hem meer zorg dan hij woord wilde hebben. Daar was in de eerste plaats het water over het land. O nee, het stond nog lang niet tot voor Leiden. Maar toen de officier en hij dichterbij die stad kwamen, zagen ze almeer water glinsteren op de akkers en de landen. De wegen waren maar moeilijk meer te vinden, en vlak bij Leiderdorp zo goed als onbegaanbaar.

„Op zulke drasse grond is vechten haast ondoenlijk,” had de officier gezegd. „Je weet ternauwernood waar je gaan of staan kunt. En als je uitglijdt of in de een of andere waterloop valt...”

Frank Pauw had geen weerwoord gegeven. Hij had wél bedacht dat Valdez meer zijn kracht zocht in uithongeren dan in vechten en bestormen. Dat uithongeren, daar werden niet alleen Geuzen en ketters het slachtoffer van, maar alle Leidenaars. Zijn vrouw en kinderen óók.

Een ander ding dat Pauw zorgen baarde, was de vloot van Boisot. Onderweg naar Utrecht had hij — in een taveerne en langs de weg — daar telkens over gehoord. Er naar gevraagd ook. Die vloot was klaar. Ze was uitgevaren. Uit de havens van Rotterdam voornamelijk. Over het land, waar al genoeg water op stond om platboomde schuiten varen mogelijk te maken.

Toen de officier en hij in de buurt van Benthuisen kwamen, hadden ze heel in de verte de masten van de geuzenschepen kunnen zien.

Bij het drassige erf van een boerderij had de officier zijn paard ingehouden — toen had Pauw dat ook moeten doen. Bij

een schuur op dat erf stond een boer: hij werkte niet. Wat kón hij werken op zijn ondergelopen land?

De officier wenkte hem — met tegenzin kwam de man. Omdat hij niet durfde weigeren.

„Hoe ver is het nog naar Leiderdorp?”

„Dat hangt ervan af, hoe hard de sinjeurs rijden,” zei de boer. „Een stijf uur of langer.”

Het was „langer” geworden: toen de twee ruiters het kwartier van Valdez bereikten, was de avond al ver gevorderd. De officier ging zich bij de opperbevelhebber melden; dat was hem door de stadhouder opgedragen.

Frank Pauw zocht onderdak voor de nacht. Hij was van plan, de volgende morgen met de afgezant van La Roche mee naar Leiden te gaan.

Dat kwam anders. Terwijl hij door het dorp liep, om een taveerne te zoeken waar hij slaappleats zou kunnen vinden, hoorde hij zijn naam noemen. „Pauw! Hoe kom jij hier?”

Hij keerde zich naar de kant, vanwaar de stem klonk — in het halfdonker kwam een man op hem toe. Hij herkende Matenese van Wybesma.

„Goedenavond, sinjeur,” groette hij. En in antwoord op de vraag: „Ik kom uit Utrecht.”

„Uit Utrecht? Wat had je dáár te doen? Hoe kwam je daar?”

Pauw vertelde. Van zijn plan; van de brief; van zijn uitwijken uit de stad en hoe het hem in Utrecht gegaan was.

„Zo,” zei Matenese, „zo. Weet je, wat erin de brief van de stadhouder staat?”

„Nee, sinjeur Matenese. Maar ik denk, dat ik dat morgen wel hoor. Ze zullen het in Leiden wel bekend maken, schat ik.”

Matenese gaf op die laatste opmerking geen weerwoord. Hij zei: „Ben je dan van plan, naar de stad terug te gaan?”

„Hoe bedoelt u?” was de wedervraag.

„Als je dat doet, hoeven ze niet erg slim te wezen om te begrijpen, dat jij naar de stadhouder geweest bent. Of ze je dat in vriendschap zullen afnemen . . .”

„Ik hoef geen vriendschap van ketters,” bitste Pauw.

„Wat niet wil zeggen, dat zij je geen vijandschap zullen bewijzen. Stiekem de stad uitgegaan en een brief naar de stadhouder gebracht . . . Géén brief, die je hen graag zou laten lezen, dat begrijpen ze best.”

„U kunt gelijk hebben,” overwoog Frank. „Maar ik heb vrouw en kinderen in Leiden.”

Om die vrouw en kinderen zullen ze je niet laten lopen. Bovendien: worden die er mee geholpen, als jij terugkomt in de stad om méé honger te lijden? Nee toch zeker!"

„We zouden bij elkaar zijn. Elkaar kunnen helpen.”

„Als jij gevangen wordt genomen? Nee man, reken op dat bij-elkaar-zijn maar niet al te vast. En dan — lang zal het niet meer duren, dat die ketters, die Geuzen hun verzet kunnen volhouden.”

„U kunt gelijk hebben,” gaf Pauw weifelend toe.

„Ik heb gelijk, man. Wees wijs, en blijf hier. Ik kan je aan onderdak helpen.”

De volgende ochtend ging de officier uit Utrecht zonder Frank Pauw naar de Rijnsburgerpoort. Don Francisco de Valdez had hem een trompetter meegegeven. Maar met grote tegenzin. Hij voelde zich beledigd door de stadhouder. Omdat die blijkbaar over zijn hoofd heen onderhandelingen met de Leidenars ging voeren.

De officier had geweigerd hem, Valdez, ook maar enige inlichting of aanwijzing te verschaffen over de inhoud van de brief, die hij namens de stadhouder brengen moest. Maar Valdez vermoedde die inhoud met een grote mate van zekerheid. Eigenlijk: wat dacht die La Roche wel? Goed, de man was als stadhouder hoger geplaatst dan een generaal-te-velde, maar dat betekende niet, dat hij buiten-die-generaal-om verbinding met de tegenpartij mocht zoeken. Vooral niet, als de generaal een Spanjaard was en de stadhouder een Nederlander. Want de éigenlijke macht in de Nederlanden lag bij de Spanjaarden. Dat scheen La Roche te vergeten; Valdez vergat het niet. Maar hij had het brengen van de brief naar Leiden niet kunnen, niet durven tegenhouden.

„Alweer een parlementair,” zei Arjaan Beukels tegen Evert Claesz., toen hij het trompetsignaal hoorde en de twee mannen naar de poort zag toekomen.

„En nog pas gisteren is Leeuw met een schrijven van Valdez gekomen, als ik het goed heb,” antwoordde deze.

Beukels haalde de schouders op. Dat was wel zo, maar mogelijk wilde de Spanjaard nog iets naders aan de magistraat laten weten. In elk geval: je moest aan de man vragen, wie hij was en wat hij wilde. Dat deed Gerrit van der Laan, de vrijbuiters-hoofdman, die het bevel had over de poortwachter hier.

„Afgezant van graaf La Roche, de stadhouder van Holland, Zeeland en Utrecht. Met brieven voor de magistraat en de bevelhebbers.”

Gerrit van der Laan hoorde verwonderd op. Brieven van de stadhouder? Hoe kwam die ertoe, brieven naar Leiden te sturen?

Hij had geen tijd, om zichzelf die vraag te beantwoorden. Hij begreep, dat hij de brieven moest aannemen. Als je de ene dag brieven van Valdez aanneemt, kun je ze de volgende dag van de stadhouder niet weigeren.

Hij opende het winket en ging naar buiten. De officier overhandigde hem het stadhouderlijke schrijven. Enigszins verwonderd — en ook wel gebelgd — dat die rebel hem niet binnen de stad liet, zodat hij het zelf aan de stadsbestuurders kon overhandigen. Maar van rebellen kon je zulke dingen nu eenmaal verwachten. Ze wilden natuurlijk niet, dat hij zag hoe het in de stad geschapen stond. En om hem geblinddoekt naar hun stadhuis te brengen, daar dachten ze blijkbaar niet aan.

„Ik zal de brieven aan de burgemeesters laten bezorgen.” beoefde Van der Laan. „Die zullen erover vergaderen, eer ze ze beantwoorden kunnen.”

„Dat spreekt,” erkende de officier.

„Ze zullen wel zo spoedig mogelijk hun antwoord naar de stadhouder sturen.”

Dat betekende, dat de officier op dat antwoord niet hoefde te wachten — wat hij trouwens wel wist.

De officier wenkte zijn trompetter. De beide mannen gingen terug naar het kwartier van Valdez.

Van der Laan ging het winket door, dat achter hem gesloten werd.

„Brieven voor de magistraat,” zei hij tegen de mannen, die zijn onderhoud met de Spanjaard hadden gadeslagen. En ze aan Evert Claesz. overhandigend: „Breng ze bij Van der Werf.”

Claesz. nam de brieven en ging.

Pieter van der Werf was op het stadhuis, toen Claesz. daar kwam met de stadhouderlijke brieven. Hij was er niet alleen; twee andere burgemeesters waren er ook.

„Brieven van de stadhouder,” zei Van Halfleyden. „Wat kan die willen?”

„Onze overgave,” antwoordde Van der Werf. „Wat anders?”

„Hij zal de stad verdere ellende willen besparen,” opperde Van Halfleyden.

„Dat beweert Valdez ook te willen,” gaf Van der Werf terug. „Maar het woord van een Spanjaard vertrouwen...” Het was aan zijn toon duidelijk te horen, dat Pieter van der Werf dat niet deed.

„De stadhouder is geen Spanjaard,” voerde zijn mede-burgemeester tegen.

„Dat mag zijn, maar hij staat in dienst van de Spanjaarden. En wie maakt in het leger voor de stad de dienst uit, Valdez of hij?”

Van Halfleyden ging op de scherpe vraag niet in. „Laten we de brieven lezen,” stelde hij voor.

Dat gebeurde.

„Daar kunnen wij burgemeesters niet over beslissen,” vond Van Halfleyden ná de lezing „Dat moet de vroedschap doen. Met notabele burgers.”

Hij wist, dat hij in de vroedschap en onder die burgers veel medestanders had.

„Bij de notabelen horen jonker Jacob van der Does en zijn neef. En dan moeten ook de hoplieden en de sergeants van de schutterij worden opgeroepen,” vulde Van der Werf aan.

„De heren Van der Does kunnen we niet voorbijgaan,” gaf Van Noorden toe.

Van der Werf hoorde, dat hij het met tegenzin deed. Hij viel hem in de rede. „Natuurlijk niet — evenmin als de hoplieden.”

Van Noorden schudde het hoofd. „Die hoeven niet geconvoceerd te worden, meen ik. Wat dunkt ú, sinjeur Van Halfleyden?”

Die dacht als hij — en zó moest Van der Werf goedvinden dat de hoplieden en de sergeants van de schutterij niet werden uitgenodigd. De anderen wilden het zo, omdat ze wisten dat de aanvoerders van Leidens verdedigers van overeenkomst noch overgave wilden weten.

Nadat hij de vergadering had geopend begon de voorzittende burgemeester met een mededeling, die voor niemand van de vergaderden nieuws bevatte.

Dirk van Bronckhorst, namens de prins van Oranje gouverneur van de stad, was aan de pest overleden.

Dat was een groot verlies — want Bronckhorst was een man, die stónd voor zijn taak. Die stónd voor de verdediging van de

vrijheden en de rechten van Leiden en van de nederlandse gewesten. Trouw aan zijn eed aan Oranje.

Een ander zou zijn taak moeten overnemen.

Zonder dat hij overleg had gepleegd met zijn ambtgenoten, wendde Van der Werf zich tot Jacob van der Does. Hij verzocht hem, het opengevallen ambt op zich te nemen.

Burgemeester Van Noorden fronste de werkbrouwen. Van Halfleyden scheen iets in het midden te willen brengen. Hij kreeg er de kans niet voor.

„Dat wil ik,” hoorde hij Jacob van der Does antwoorden. „Voorlopig. Totdat de prins van Oranje een gouverneur benoemen kan.”

Hier en daar klonk handgeklap — veel leden van de vergadering klaptten niet. Ze bleven zwijgend en stil zitten.

„Ik dank u. Oranje zal met deze benoeming instemmen, verwacht ik. En God sterke u en ons bij wat we doen en doen zullen.”

Van der Werf was voldaan, dat een zó belangrijke positie werd ingenomen door een man, op wie de vrijheidspartij onvoorwaardelijk rekenen kon.

Toen bracht hij de brieven ter sprake. Die van Valdez, waarin gevraagd werd onderhandelingen met hem te beginnen. Die van La Roche, waarin op onderwerping aan de koning werd aangedrongen en waarin de stadhouder zijn diensten en zijn voorspraak aanbod.

Van der Werf gaf niet dadelijk zijn eigen mening — dat behoort een voorzitter niet te doen. Overigens: ieder kende die mening en uit de overrompelende manier, waarop hij Van der Does het ambt van gouverneur had aangeboden, was ze nog eens overduidelijk gebleken. Tot ergernis van Van Halfleyden. Die er voor zorgen zou, dat een dergelijke overrompeling niet voor een tweede keer plaats had. Hij vroeg het woord. Dat hem niet geweigerd worden kon.

Hij stelde voor, onmiddellijk onderhandelingen te beginnen. De stad kon niet langer verdedigd worden. Vrouwen en kinderen stierven van honger en pest; de mannen verzwakten evenzeer. Het was al meer dan eens voorgekomen, dat een man op zijn post op muur of wal doodgebleven was van zwakte. Nú konden er mogelijk nog dragelijke voorwaarden worden verkregen. Dat had Valdez immers beloofd!

Verscheidene schepenen vielen de burgemeester bij. Inderdaad was verder verzet nutteloos, om niet te zeggen onmogelijk.

lijk. De stad had gedaan wat ze kon — hulp was wel beloofd, maar bleef uit. Wat kon er anders gedaan worden, dan onderhandelen en zo goed mogelijke voorwaarden bedingen?

„Als we onderhandelen, kunnen we niets bedingen,” voerde een schepen die onverwikt wilde volhouden, daar tegen in. „Dan meent Valdez, dat we aan het eind van onze krachten zijn en ons niet meer kunnen verweren.”

„En als de Spanjaards eenmaal in de stad zijn, kunnen we dat niet meer,” viel een ander hem bij. „Haarlem!”

„Maar als nu niemand ons hulp geeft!” riep Van Noorden.

„Hulp komt,” verzekerde Van der Werf. „De vloot van Boisot ligt bij de Landscheiding.”

„Maar ze komt er niet door!” schreeuwde schepen Duist. „En al zou ze dat: ze heeft geen water genoeg onder de kiel om tot de stad te varen.”

„Water komt, als de wind draait,” zei Jan van der Does.

„De wind draait niet. — Daar wachten we nu al zo lang op, maar ze blijft oost!”

„God bestuurt de winden,” zei Jacob van der Does. „Op Hem willen wij hopen en vertrouwen.”

„Wij willen, dat er onderhandeld wordt!”

„Het pardon aannemen, dat ons is aangeboden,” hield een van de schepenen vol.

„Vóór het telaat is, en er geen genade van Valdez meer is te wachten,” hielp een ander.

„Góds genade staat altijd open,” zei Jan van der Does. Het was een regel uit een geuzenlied.

„Met opstandige liederen schieten we niets op,” grauwde Van Halfleyden.

Hij werd kwaad, omdat er geen besluit viel in zijn zin. „Het gaat niet om wat de prinsgezinden willen, maar om het welzijn van de stad.”

„Juist zo,” ondersteunde Duist hem.

Drie, vier van de schepenen spraken door elkaar; Van Noorden begon opnieuw uiteen te zetten, wat hij wilde en waarom hij dat wilde: vrede maken met de vertegenwoordiger van de koning, en dus met de koning zelf.

„Wie is de vertegenwoordiger van de koning,” vroeg Van der Werf, „Valdez of La Roche?”

„Oranje in elk geval niet!” riep schepen Duist. „Ik wil . . .”

Het was een verward gepraat en geroep — het begon er op te lijken, dat de stemmen van de voorstanders van overeen-

komst met de Spanjaard de boventoon zouden krijgen.

Van Hout zat te luisteren; Van Hout zat zich te ergeren. Op deze manier kwam het er nog van, dat er onderhandelaars zouden worden gestuurd. Hij meende te merken, dat almeer van de weifelaars daartoe neigden. Dat ze zich zouden laten overhalen door mannen als Van Noorden en Van Halfleyden. Kon hij er het zijne maar van zeggen! Maar dat ging niet — de stadssekretaris mocht niet aan de besprekingen deelnemen. Hij had er alleen maar aantekeningen van te maken.

Hij kwam overeind. Dat trok de aandacht, want het woord voeren mocht hij immers niet. Wat wilde hij dan? Even verminderde het rumoer van door-elkaar praten en roepen.

„Ik zou de heren willen vragen, niet met zovelen tegelijk te spreken — zó kan ik onmogelijk precies aantekenen, wat ieder van de heren zegt,” zei Van Hout. En ging weer zitten.

Zijn vragen hielp. Niet alleen minderde het geroezemoes en geroep. Wie nu het woord vroeg en voerde, sprak rustiger en bedachtzamer. Voorzichtiger en meer lettend op wat hij zei en hóe hij het zei. Want dat kwam in de notulen — en wie kon zeggen, hoe het dan nog eens tégen hem gebruikt kon worden? Want wie uiteindelijk de macht in Leiden zou hebben, stond nog niet vast. Valdez had de stad nog niet veroverd en de medestanders van Oranje, de Geuzen, hadden haar nog niet verloren.

De besprekingen werden minder opgewonden; niet minder scherp.

Toen kwam er een voorstel, om een brief aan Oranje te zenden per geheime bode. Zo snel mogelijk. En óók brieven aan Valdez en La Roche.

Aan La Roche om deze in te lichten over de briefwisseling van Leiden en Valdez. En tegelijk te melden, dat de spaanse bevelhebber hun verzoek om een vrijbrief voor boden naar de Prins had geweigerd.

Aan Valdez om hem op de hoogte te stellen van de inhoud van de brief van La Roche en om toestemming de spaanse linnies te passeren voor een bode, die het antwoord daar op naar Utrecht zou brengen.

Jan van der Does verzette zich heftig. Die brieven zouden het begin kunnen zijn van onderhandelen, betoogde hij, en daar wás en blééf hij beslist tegen. Bovendien, betoogde Van der Does, kon je zo'n brief niet versturen, zonder de mening van de hoplieden en de sergeants te hebben gevraagd.

Burgemeester Van Halfleyden stooft op. Dat vragen vond hij

helemaal niet nodig. Hoplieden en sergeants waren geen leden van het stadsbestuur; ze waren er de dienaars van. Van Halfleyden vreesde, dat als ze zouden worden geraadpleegd, het versturen van brieven aan Valdez en La Roche niet gebeuren zou. Maar hij was zo wijs, dat niet te zeggen.

De meerderheid steunde zijn standpunt — het besluit viel, dat de brieven zouden worden geschreven en verzonden.

In het begin van de nacht werd het winket van de Hoogewoerdspoort geopend voor Harmen Leeuw en Evert Claesz. Zij hadden opdracht, de brief aan Oranje over te brengen.

In de ochtend werd de poort wéér geopend — de twee mannen, die naar buiten gingen, deden geen moeite zich te verbergen of ongemerkt de spaanse linies te naderen. Ze sloegen de weg in naar Leiderdorp. Hopman Dries Vinkenstein en schepen Duist. Zij hadden de brief bij zich voor don Francisco de Valdez.

Nog dezelfde dag kwamen ze met het antwoord van de spaanse bevelhebber terug. En met het verhaal, hoe ontombaar boos die geworden was, toen hij de Leidse brief had gelezen. Meende de stad, dat ze hem kon voorbijgaan en onderhandelen met La Roche? Geen sprake van een vrijgeleide voor een bode, die een schrijven zou overbrengen dat onderhandelingen met de stadhouder zou kunnen openen. Hij, Valdez, besliste over wat er met de Leidenaars zou worden overeengekomen. En over wat er met hen zou gebeuren.

Dat laatste klonk dreigend: Duist liepen de rillingen over de rug. Hopman Vinkenstein was minder bang uitgevallen. Onbewogen luisterde hij naar de donderbui, die de spaanse bevelhebber over zijn hoofd liet losbarsten. Toen deze een ogenblik adem schepte vroeg Vinkenstein: „Zouden wij het antwoord van uwe excellentie schriftelijk mogen hebben? Dan kunnen we ons niet vergissen in het overbrengen van uw mening.”

Valdez keek de spreker even overbluft aan. Overbluft méér door diens kalmte, die haast op minachting leek, dan door diens woorden.

„Ik zal . . .” begon hij een antwoord, maar hij bezon zich. Hij keerde zich naar Matenese van Wybesma, de Leidse glipper, die zich bij hem in het vertrek bevond. „Schrijft ú een brief naar uw rebelse stadgenoten. Ik heb geen zin en geen tijd.”

„Het eerste zal wel méér waar zijn dan het tweede,” mompelde Vinkenstein.

Valdez hoorde het gemompel — hij verstond het niet. Hij vroeg niet naar wat de hopman gezegd had — veel kon hem dat niet schelen.

„Tot uw dienst, excellentie,” zei de glipper onderdanig.

Valdez zei verder geen woord en verliet het vertrek.

„Hij heeft niet verstaan, wat u zei, hopman,” zuchtte Duist opgelucht. „Als hij het gehoord had . . .”

„Een parlementair is onschendbaar,” zei Vinkenstein. Al was hij er lang niet zeker van, dat de spinnijdige Spanjaard die onschendbaarheid zou hebben ontzien.

„Als jullie willen wachten . . .” zei Matenesse. „Ik schrijf onmiddellijk.” Hij gebruikte het gemeenzame „jullie” — hij had immers stadgenoten voor en Duist had in Leiden tot zijn kennissenkring behoord.

„Zult u wel moeten, als u zó'n opdracht op zó'n manier krijgt,” duwde de hopman hem toe. Vinkenstein had het niet op glippers. Hij had het niet eens op weifel-figures als Duist. Met name in de laatste tijd niet, nu zulke lui hoe langer hoe meer naar verdrag met de vijand overhielden.

De glipper keek hem aan zonder een tegenwoord — maar vriendelijk was zijn blik niet.

Even later kraste een ganzeveer over papier.

De brief en de boodschap waarmee de beide parlementairs terugkwamen, waren voor de verdedigers van de stad meer een hulp, dan dat ze hen vrees aanjoegen.

Hopman Vinkenstein had het onderhoud met Valdez gerapporteerd, en in het schrijven, dat Matenesse had meegegeven stond — behalve een aanmaning om toch met de bevelhebber onderhandelingen te beginnen — óók een waarschuwing. Het zou verstandig wezen rekening te houden met de grimmige stemming, waarin deze gebracht kon worden als er over zijn hoofd heen met anderen onderhandeld werd. Tenslotte zou Leiden in z'jn handen vallen.

„Dat is nog lang niet zeker,” zei burgemeester Van der Werf.

Jan van der Does vulde aan: „Het is eer zeker van niet.”

Maar goed: er moest weer een vergadering bijeengeroepen worden, want vrijgeleide voor afgezanten naar de stadhouder had Valdez geweigerd; wat moest er nú worden gedaan?

Van der Does, Van der Werf en hun medestanders wisten dat: wachten op het antwoord van Oranje. Er waren immers boden naar hem op weg?

De vergadering had dit keer niet lang geduurd. Het was nog middag, toen ze was afgelopen en de mannen die er aan hadden deelgenomen, naar huis gingen.

Van Halfleyden was een van de eersten, die het stadhuis verlieten. Er dromden mensen voor de bordestrap; veel vrouwen, enkele mannen. Hij kende er sommigen van: Lijsbeth Pauw en Alijt van Hoorn. Haar man Gerbrandt zag hij ook. Hij groette met even een opheffen van zijn hand.

Lijsbeth kwam op hem toe.

„Wat is er besloten, heer burgemeester?” vroeg ze. „Wordt er onderhandeld en komt mijn man terug?”

„Van je man weet ik niets, vrouwtje,” antwoordde Van Halfleyden. Dat was waar: hij wist niet eens, dat Frank Pauw buiten de stad was. „En onderhandeld? Als Van der Does en Van der Werf maar wilden.”

„We vergaan van honger,” klaagde Alijt van Hoorn. „Kijk eens, hoe ik er uitzie.”

Even vloog er iets als een glimlach over het gezicht van de burgemeester.

„En hoe vind je, dat ik er uitzie?” vroeg hij terug. „Bij mij thuis wordt óók honger geleden.”

Hij liep door.

„Wij sterven van honger,” zei Gerbrandt van Hoorn. Hij was met Lijsbeth meegekomen. „Als die vermaledijde Geuzen . . .”

Hij kon niet uitspreken. „Wat wou je van ons zeggen?” snauwde een man strijdlustig. „Denk je, dat wij voor ons plezier vechten en hongerslijden?”

„Dat doen jullie, omdat je niet wilt buigen onder de koning en de kerk,” beet Van Hoorn terug. Hij had Arjaan Beukels herkend.

„Dat doen we, omdat we vrijheid willen. Vrijheid om God te dienen naar Zijn Woord. Vrijheid om niet te leven als slaven van de koning. Daar hebben we alles voor over.”

„Daar hebben jullie zelfs . . .” begon Van Hoorn. Maar Alijt, zijn vrouw, scheen te begrijpen, wat hij wilde gaan zeggen. Ze trok hem aan zijn arm bij Beukels weg. Ze dacht aan Annemieke — het gestorven Annemieke.

„Hou verder je mond, Gerbrandt,” zei ze.

Op dat ogenblik ging de deur van het raadhuis open — een man kwam naar buiten. Burgemeester Van der Werf.

„Daar heb je hem,” riep een vrouw. Ze dacht aan wat Van Halfleyden daarnet had gezegd.

Van der Werf kwam het bordes af — hij was van plan naar huis te gaan.

Dat kon hij niet onmiddellijk. Nóg was hij de laatste tree van de bordestrap niet af, toen al een groep heftig roepende mensen op hem aandrong. Sommigen maakten dreigende gebaren.

„We hebben honger!” schreeuwde Lijsbeth Pauw. „Zorg voor brood voor mijn kinderen!”

„Waarom wordt er niet onderhandeld? Brood willen we!” riep Alijt van Hoorn.

„Geen verdrag met de Spanjool,” riep Beukels. Hij kreeg een stomp — werd opzij geduwd.

„We kunnen niet langer, burgemeester,” zei een man, die naar voren drong. „We willen wel, maar . . .”

„We willen niet! Niet langer vechten tenminste!”

„We willen brood en vlees! Voor we doodgaan van de honger!”

Van der Werf stond nu midden tussen de schreeuwende dringende drom. Een vrouw was tot vlak voor hem gedrongen — haar vermagerd, vertrokken gezicht was vlak bij het zijne.

„We moeten eten hebben,” zei ze, en het was of ze krijste en snikte tegelijk. „Voor onze kinderen en voor onszelf.”

Van der Werf hoorde dat — het ontroerde hem. Hij zag de vermagerde gezichten; de uitgeteerde gestalten. Leden zijn vrouw en zijn kinderen géén honger? Voelde hij het knagen ervan zelf niet?

„Wat willen jullie, vrienden? Waarom zijn jullie verbitterd omdat wij onze eed niet breken en de stad overgeven aan de Spanjaards? Een lot, vreselijker nog dan de ellende, die wij nú doorstaan. Ik heb gezworen de stad te houden en God geve mij de kracht, die eed gestand te doen. Ik kan slechts eenmaal sterven — door jullie handen, door de vijand of door de hand van God. Bedreigingen verschrikken mij niet.” Hij trok zijn zwaard — hield het bij het lemmet met uitgestrekte hand de dichtstbijstaanden voor. „Hier is mijn zwaard, doodt mij en verdeelt mijn vlees onder elkaar. Neemt mijn lichaam, om jullie honger te stillen, maar verwacht geen overgave zolang ik leef.”

Zijn ogen gleden over de mensen, die rondom hem stonden.

Een ogenblik was het stil.

„Nee, burgemeester, nee,” riep Alijt van Hoorn. Haar man keek naar haar — hij stemde niet met haar kreet in, maar hij riep geen andere. Hij stak zijn hand niet uit naar het zwaard,

We willen brood en vlees, voor we doodgaan van de honger!

dat Van der Werf de hem omringende mannen voorhield.

„We houden vol — honger of geen honger. Geen Spanjaard in de stad,” riep Arjaan Beukels. „Wat zeggen jullie?” Hij keerde zich naar de mannen naast en achter hem.

„Volhouden!” schreeuwden ze. „Volhouden!”

„Er komt ontzet,” zei Van der Werf luid. „Oranje heeft het beloofd; de dijken zijn doorgestoken; de geuzenvloot komt.”

„Leve de Prins! Leve de Geuzen,” klonk het van verschillende kanten.

De woorden van Van der Werf, zijn moedige houding, zijn zelfopofferend aanbod hadden indruk gemaakt. Hadden de moed weer doen opvlammen.

„Leve onze burgemeester!” riep Beukels. De kreet werd overgenomen — al was het dan niet door iedereen. Van Hoorn zweeg. En Lijsbeth Pauw. Nog anderen ook. Ze zwegen — ze waagden het niet tegen deze geestdriftige instemming met woord en houding van de burgemeester in te gaan. Maar toen ze weggingen, van die Geuzen en die geuzenburgemeester, mopperden en sputterden ze onder elkaar zonder terughouding. Met dikke woorden en dappere gebaren kan een mens zijn maag niet vullen. En met uitgehongerde en verslapte verdedigers houd je geen spaanse vendel buiten de stad. Dat zouden die schreeuwende ketters wel gewaar worden. Maar dan zou het te laat voor hen zijn.

De nacht viel over de lijdende stad.

Toen de ochtend aanbrak . . .

Uit de verte werd kanongedonder gehoord. Het hield aan — het werd sterker.

Tientallen burgers haastten zich naar de wallen, naar de Burcht. Om te kijken. Om te weten te komen, wat dat kanongebulder betekenen kon. Naderende hulp misschien? Komende bevrijding?

„Daar!” wees Geurt Diederiksz. Hij stond op de Burcht — Jurriaan Beukels stond naast hem. Die volgde met zijn blik de richting, waarin de hand van Diederiksz. wees. Heel in de verte was de lucht rood — als je je ogen inspande kon je menen, laaiende vlammen te zien. Achter Zoetermeer leek een grote brand te zijn.

Tegen de avond verminderde de verre donder; zweeg ze. De rode gloed nam af — toen scheen de brand nog niet uitgewoed.

Wie op wallen of torens, op de Burcht of van een huisdak

had gekeken en geluisterd naar wat daar in de verte gebeurde, ging naar binnen.

De hoop op hulp was in veel harten sterker geworden; de gesprekken in tal van huiskamers waren meer vertrouwensvol dan vorige dagen.

HOOFDSTUK 11

De geuzenvloot was uit Rotterdam uitgevaren. Admiraal Lodewijk Boisot kommandeerde haar. Zestien galeien — elk bewapend met drie of vier stukken geschut en met zeven of acht musketiers aan boord, behalve de bemanning — voeren voorop. Hen volgden transportschepen met een driehonderdvijftig franse musketiers en twee compagnieën hollands voetvolk.

Het doel was: een aanval op de Landscheiding, de in het land gelegen dijk die het inundatie-water nog tegenhield. Het belet te door te stromen tot de spaanse schansen en versterkingen die het dichtst bij de belegerde stad lagen. De aanval zou bij verrassing moeten plaats hebben — nog in de nacht.

Zolang de vloot de Rotte volgde, ging de vaart onbelemmerd. Toen ze dit riviertje verlaten moest en verder haar weg kiezen over ondergelopen land, werd het varen bezwaarlijker. Doordat de schuiten niet genoeg water onder de kiel hadden. Maar met roeien en bomen kregen de varengasten hun schepen toch vooruit. Al begon de morgen te lichten, nog vóór de Landscheiding was bereikt. Een verrassing in het nachtdonker was niet meer mogelijk. Maar... een verrassing voor de Spanjaards werd de geuzenaanval toch.

De dijk was maar spaarzaam bemand met spaanse soldeniers. — Toen dezen totaal onverwacht vijandelijke schepen zagen naderen, zagen aanleggen vlak bij de dijk, grepen ze hun wapens. Ruige, wilde kerels sprongen uit de schuiten aan land.

Hier en daar werd een verwoed handgemeen uitgevochten — verscheiden spaanse soldeniers wachtten de gevreesde Watergeuzen niet af: ze holden de dijk langs naar de dichtstbijzijnde spaanse versterkingen. De gevechten van man tegen man die nog plaats hadden, waren snel ten einde. Geen Spanjaard overleefde ze.

Toen werd onverwijld begonnen met het doorsteken van de dijk. Ter weerszijden van de dravers, die met haastige spade-steken begonnen gaten in de waterkering te graven, kwamen beveiligende posten: aan de éne kant franse musketiers, aan de andere de galeien van Boisot.

De bressen in de dijk werden zienderogen groter: het water begon er door te stromen en Rijnland binnen te vloeien.

Dáár kwam de spaanse tegenaanval. Ingeleid door geschutvuur. Van de kant van Wilsveen en van die van Zoetermeer rukten de soldeniers van Valdez aan. Het geschut van de galeien maakte het oprukken van de aanvallers uit Zoetermeer gevaarlijk en bezwaarlijk — toch hielden ze vol. Drongen ze op.

Zó dicht, dat de kanonnen van de galeien moesten zwijgen, omdat de kans groot was dat ze eigen mannen zouden raken, die in verwoed gevecht waren gewikkeld met de vijand. Die in dat verwoede gevecht die vijand terugdreven. Zoals de franse vechters deden met de vijanden, die uit Wilsveen kwamen aangestormd, om de dijk te hernemen en de gaten dan te laten dichten.

Dat hernemen lukte niet. De hoplieden die de Spanjaarden aanvoerden, zagen het. Zagen, dat de gravers hun werk verbeteren voortzetten, ook al werd er ter weerszijden van hen bloedig gevochten. Die hoplieden zagen ook, dat het land achter de Landscheiding overstroomde. Dras werd en nat. Dus: onbegaanbaar voor hun voetvolk. Hun mogelijk vluchtend voetvolk. De éniige weg die begaanbaar bleef, was de dijk. Waren de dijkstukken, waarlangs ze met hun manschappen ten aanval waren gestormd. Waarlangs ze nú met hun manschappen veiligheid zouden moeten zoeken.

Ze schreeuwden bevelen: de aftocht! Geen vlucht, geen orde-loze vlucht: dat konden de spaanse hoplieden bereiken. Maar terugtrekken moesten ze. Naar de beschutting van hun versterkingen.

Lodewijk Boisot stond aan dek van zijn galei. Hij had het gevecht en het werk aan de dijk gadegeslagen. Zover dat nodig was en kon geleid. Met voldoening had hij vastgesteld, dat de aanslag gelukt was. De dijk was op verschillende plaatsen doorgegraven — hij zag het reddende water door die gaten stromen.

Hij zag méér. Iets, wat hij niet verwacht had te zien. Omdat hij noch de prins ervan geweten had.

Een eind achter de Landscheiding was wéér een dijk. Tot zóver kon het overstromingswater komen: daar werd het opnieuw tegengehouden. Wat zeggen wilde, dat zijn vloot niet opvaren kon tot Leiden. Dat de schepen met voedselvoorraden,

die achter zijn vloot aankwamen, de hongerende stad voors- hands niet bereiken konden. Terwijl de nood daar steeg en steeg; terwijl de nood daar drong. Elke dag vertraging ver- meerderde de ellende van honger en pest; elke dag vertraging kon betekenen, dat de uitgeputte Leidenaars niet langer vol- houden konden. Niet tegen de belegerende vijand buiten; niet tegen de rebellerende koningsgezinden binnen. Die ongetwij- feld opdringeriger werden in hun eis, de stad over te geven.

Terwijl hij keek en overlegde, zag de admiraal een paar van zijn mannen langs de dijk aankomen. Ze hadden een boer tus- sen zich in. Zeker een gevangen genomen kerel. Erg belangrijk vond Boisot de vangst van één enkele man niet — toch wenkte hij de twee Geuzen, die met de gevangene naderden. Dat was niet nodig geweest: de twee hadden de bedoeling hun man bij de admiraal te brengen. Ze hadden hem te pakken gekregen, toen hij uit zijn boerderijtje, dat achter de Landscheiding lag, te voorschijn was gekomen. Om een goed heenkomen te zoe- ken. Want het binnenstromende water liep zijn schamele wo- ning in. Hij had wel schichtig naar de woeste Watergeuzen ge- keken, toen ze op hem toekwamen, maar gevluht was hij niet. Waarschijnlijk had hij dadelijk begrepen, dat zijn kans om hen te ontlopen heel klein was.

„Moet dat water — hij had naar een van de dijkbressen gewe- zen — tot voor Leiden stromen?” had hij gevraagd.

„Goed begrepen,” had Meeuwis Jobse grijnzend geantwoord. Jobse was een Zeeuw uit Arnemuiden.

„Dat doet het niet,” had de boer geantwoord. En met een hoofdknik: „Wisten jullie niet, dat dáár weer een dijk ligt? De Groeneweg.”

„Die nemen we morgen even goed als we vandaag deze heb- ben genomen,” beweerde Jobse. „Daar kun je van opan.”

„En verder?” vroeg de boer.

„Verder? Nou, naar Leiden.”

De landman schudde het hoofd. „Dat zal zó maar niet gaan. Want achter de Groeneweg ligt wéér een dijk.”

De twee Geuzen keken elkaar aan.

„Ja,” zei Peer Krijnse, alsof hij antwoord gaf op iets wat zijn maat dacht. „Dat doen we.”

„Naar de admiraal met hem?” stelde Jobse vragend vast.

„Goed,” zei de boer. Net of hij óók stem in het kapittel had.

„Wat is dat voor een man?” wendde Boisot zich tot Jobse, toen de drie aan boord tegenover hem stonden.

„Een boer hier uit de buurt, admiraal.”

Boisot keerde zich naar de boer. „Dus je kent de streek hier?”

„Als mijn zak. Ik weet, dat achter de Landscheiding de Groeneweg ligt en dáárachter nog een dijk.” De man begreep, welke inlichtingen van hem verlangd werden; hij gaf ze ongevraagd.

„En achter die derde dijk?” wilde de admiraal weten.

„Ligt het Zoetermeersemeer.”

„Als we daar zijn, kunnen we dan doorvaren naar Leiden?”

„Als de Spanjaards het u niet beletten.”

„Dat zullen we zien,” zei Boisot grimmig. „Door hún linies vechten we ons heen.”

De boer gaf geen antwoord. Hij wachtte op wat over hem besloten zou worden.

„Laat hem gaan,” beval de admiraal. „Zijn inlichtingen zijn van belang. De man zelf niet.”

Als vrij man verliet de boer de galei.

Boisot ging de kajuit binnen. Een brief schrijven. Aan de prins van Oranje. Om hem de behaalde overwinning te melden. Om hem tevens te schrijven, dat er onverwachte obstakels waren: de Groeneweg en de dijk dáár achter. Hij wilde de aanval op die twee beletsels zo spoedig mogelijk inzetten, maar hij begreep, dat zijn macht daarvoor niet groot genoeg was. De vijand wist nu, dat de geuzenvloot op het strijdtoneel verschenen was. Hij kon verwachten, dat de Groeneweg en de volgende dijk zouden worden aangevallen. Het was dus zo goed als zeker, dat hij de bezetting van zijn schansen zou versterken. Bezetting, die toch al gealarmeerd was. Derhalve drong Boisot aan op het zenden van versterkingen — zodra die er waren, zou de aanval worden ingezet.

Hij verzegelde de brief — toen ging hij het dek op. De eerste man de beste die hij daar zag, wenkte hij. Het was Peer Krijnse.

„Onmiddellijk naar Delft, naar de prins. Deze brief moet je afgeven.”

„Jawel, admiraal.”

De zeeman nam het schrijven en liep meteen de loopplank af naar de wal. Sloeg de weg in naar Delft.

„Onmiddellijk,” had de admiraal gezegd. En: „Deze brief af-

geven." Dat betekende, dat er haast bij was, begreep Krijnse. En haast maákte hij. Kort na de middag bereikte hij Delft. Met enig navragen vond hij het Aagtenklooster, waar Oranje verblijf hield.

„Deze brief afgeven," had zijn admiraal hem opgedragen. Dat deed hij. Toen hij aan de poort van het prinsenvverblijf kwam en daar een poortwachter zag, gaf hij deze het schrijven. „Van admiraal Boisot," zei hij. „Er is haast bij."

„Dan breng ik het dadelijk," zei de wachter, en nam het aan. Hij verdween in het gebouw.

Peer Krijnse keek even verbluft; iets, wat voor een Watergeus een grote zeldzaamheid was. Toen krabde hij zich achter het oor: wat moest hij nu? Hij dubde er niet lang over: kort besloten zocht hij zijn weg naar de stadspoort en naar de vloot.

Toen de portier klopte op de deur van het vertrek waar de Prins zich bevond, duurde het even eer van binnen geroepen werd: „Ja!"

In dat „even" herinnerde de man zich plotseling, dat zijn meester bezoek had. Boden uit Leiden. Hij had ze zelf kort tevoren aangediend en binnen gebracht — stom, dat hij daar niet aan had gedacht. Nou ja, dat kwam door die Watergeus, die bode van admiraal Boisot.

Hij volgde de roep, die hem toestond naar binnen te gaan. Tot voor de tafel ging hij, waar Oranje achter zat. Op de mannen die verder nog in het vertrek waren, sloeg hij geen acht.

„Van admiraal Boisot, uwe excellentie," zei hij, en reikte de brief over. Hij zag, hoe een van de boden die bij de Prins waren, een plotselinge beweging maakte. Een beweging van verrassing.

„Dank je," zei Oranje. „Waar is de brenger? Laat die hier komen." En tegen de Leidenaars: „Jullie zullen die man ook willen zien en horen."

„Graag, excellentie," zei Harmen Leeuw.

Hij keek naar Oranje, terwijl deze de brief las.

Nog maar net om zo te zeggen waren Evert Claesz. en hij met hun brieven van de vroedschap hier, of daar kwam die bode van de vloot. Brandend nieuwsgierig was hij, diens boodschap te horen. Misschien zou hij wel veel bijzonderheden van de vloot te weten komen, als de Prins met de bode van Boisot sprak. Bijzonderheden, die hij dan weer in Leiden bekend maken kon.

De Prins had het schrijven gelezen: hij legde het niet neer.

„Goede tijding, mannen. De Landscheiding is genomen en doorgestoken. Nu komt het water verder.”

„God dank,” zei Harmen. Het kwam uit zijn hart.

„Ja, Hem zij dank,” stemde Oranje met dat woord in. Hij wachtte een moment en ging toen door: „Maar opvaren naar jullie stad kan de vloot nog niet. Admiraal Boisot . . .”

De Prins werd onderbroken, doordat de deur — zonder dat geklopt was — werd opengedaan. De portier kwam binnen — met een ontdaan gezicht.”

„De bode van de admiraal is weggegaan, uwe excellentie,” meldde hij.

„Weggegaan? Zonder op mijn antwoord te wachten?” Het klonk verwonderd — toen zagen de mannen, dat Oranje glimlachte. Hij keek naar de brief, die hij nog in de hand hield. „Misschien denkt de man, dat er een ander antwoord moet komen dan een brief. Maar weglopen . . .”

Noch de portier, noch Leeuw of Claesz. begrepen iets van die glimlach en die opmerking. De portier keek vragend naar zijn meester.

„Je kunt gaan,” zei deze. „Mogelijk komt de man nog terug.”

„Tot uw dienst.”

De deur sloot achter de portier.

Toen ging Oranje door, als was er geen onderbreking geweest in wat hij bezig was te zeggen: „Admiraal Boisot vraagt versterkingen. Zo spoedig mogelijk. Ik zal daar bevelen voor uitvaardigen. Maar hij moet zo snel het kan weten, dat die komen. Nu zijn bode er niet meer is, moet een ander hem die tijding brengen.” Hij zag Harmen aan. „Jij maar, Leeuw. Jij bent vaker mijn bode geweest.”

„Graag, uwe excellentie.”

Oranje nam papier, een ganzeveer. Die doopte hij in de tinnen inktpot. Hij schreef.

Harmen Leeuw keek naar de schrijvende man. Nog was duidelijk te zien, dat deze lichamelijk zwak was, maar . . . hij was stukken beter dan de laatste maal, dat Harmen bij hem was geweest. Dat was in Rotterdam, toen de zieke prins hem aan zijn bed ontvangen had. Toen Oranje zó zwak was, dat hij soms ternauwernood was te verstaan. Je moest er niet aan denken, hoe erg het geweest zou zijn, als hij niet beter was geworden. Als hij aan die ziekte zou gestorven zijn. Je moest er wél aan denken, hoe dankbaar je wezen moest, nu hij beter was dan toen. Nu hij mogelijk helemaal beter worden mocht.

De brief was klaar. Oranje droogde ze, vouwde ze op.

„Mijn groeten aan de admiraal. De gevraagde hulp komt héél gauw.”

„Jawel, excellentie.”

Harmen Leeuw verliet het vertrek na een buigende groet.

„De brieven uit Leiden kan ik nú niet beantwoorden,” wendde de Prins zich tot Claesz. „Ik heb nu dringender plichten, dat zul je begrijpen.”

„De hulp voor de geuzenvloot,” zei de Leidenaar.

„Die tegelijk hulp voor jullie stad is. Blijf in Delft — mijn hofmeester zal je een slaappleats wijzen. Zodra het antwoord voor de vroedschap gereed is, kan je naar Leiden terug.”

„Tot uw dienst, excellentie.”

De Prins trok aan een schellekoord. Een lakei verscheen.

„Breng deze man bij de hofmeester. Hij moet nachtverblijf hebben.”

„Jawel, excellentie.”

„En eten,” vulde Oranje zijn opdracht aan. Toen boog hij zich weer over de brief van Boisot en begon die te herlezen. Evert Claesz. zag nog, hoe de Prins een stuk papier naar zich toe trok en aantekeningen begon te maken. Zeker over de maatregelen, die hij zou laten nemen.

„En bij al die belangrijke dingen heeft hij óók nog erg erin, dat een bode een hap eten hebben moet,” bedacht Claesz. erkentelijk, terwijl hij de bediende volgde. Die hem voorging naar de hofmeester en de hap eten.

Nog vóór de dag helemaal teneinde was, was Harmen Leeuw bij de Landscheiding. Hij zag de vloot: de overwinnende vloot. Die op versterking wachtte om nog meer overwinningen te kunnen behalen. Hij vroeg naar het schip, dat de admiraal aan boord had. Het werd hem gewezen.

De loopplank-over ging hij aan dek — een lid van de bemanning kwam op hem toe.

„Wat zoek je hier?” vroeg die. Niet bepaald vriendelijk.

Harmen Leeuw keek de man aan. „De admiraal. Ik kom uit Delft.”

„Al kwam je uit Brussel — denk je, dat de admiraal voor iedereen te spreken is?”

„Voor mij wel. Ik breng schrijven van de Prins.”

Een man die net langs liep, hoorde het hem zeggen. Hij bleef staan en keerde zich naar hem toe. „Brieven van de Prins? En de bode dan, die wij gezonden hebben?”

„Die is weggegaan zonder op antwoord te wachten, zover ik weet.” Harmen werd ongeduldig. „Kan ik mijn brief nu afgeven?”

„Kom mee,” beval de tweede man. Hij liep voor — een scheepsvertrek in.

„Een bode uit Delft, heer admiraal,” meldde hij.

Boisot onderbrak het gesprek, dat hij voerde.

„Onze bode niet,” zei hij, toen hij een onbekende zag.

„Ik breng antwoord op uw brief, heer admiraal,” zei Leeuw. Hij reikte de brief over.

„Dank je. Blijf aan boord. Als er antwoord terug moet . . .”

Boisot maakte de zin niet af. Hij brak de brief open en Harmen hoorde hem nog zeggen: „Ik hoop, dat Oranje hulp kan zenden, kapitein.” Toen bracht zijn geleider hem aan dek.

Daar zag hij de man, die hem zo bars ontvangen had. De vent kwam op hem toe. „Ik heb me vergist, zie ik,” erkende hij. „Ik vertrouwde je maar half, weet je.”

„Waarom?” vroeg Leeuw verwonderd.

„Nooit van sluipmoordenaars gehoord? Die zijn er meer dan admiraals.”

„Dus louter voorzichtigheid,” zei Harmen.

„Meeuwis is een voorzichtig man; tot achterdochtigwordens toe,” vertelde de man, die Harmen bij de admiraal gebracht had. „Maar als hij je eenmaal vertrouwt, is hij een beste kameeraad.”

„Dankie, stuur,” zei Meeuwis.

„Dan laat ik deze man bij jou,” besliste de stuur. Hij had werk te doen.

„Dat verhaal, dat jij ophing over Peer Krijnse, dat vertrouwde ik niet, zie je,” zei de Geus. „Dáárom.”

„Peer Krijnse. O, je bedoelt die bode van de admiraal.”

„Krek. En . . . wie ben jij? Mijn naam is Meeuwis Jobse.”

„Harmen Leeuw. Uit Leiden.”

„Hoe staat het daar? Meer dan ellendig, hebben we gehoord.”

„Meer dan ellendig,” bevestigde de Leidenaar. En hij vertelde.

Ze waren op het achterdek gaan zitten, dicht onder het licht van een scheepslantaarn. Terwijl hij luisterde naar de verhalen over Leiden en de bevolking van Leiden, had Jobse zijn ruig-haren muts van het hoofd genomen. Hij draaide die gedachteloos in zijn handen rond.

Harmen zag het — hij gaf er niet veel aandacht aan. Tot hij opeens erg kreeg in de koperen halve maan, die de muts sierde. Het licht van de scheepslantaarn viel erop en liet het ding schitteren. De Leidenaar zag, dat het niet glad was; er scheen iets op gekrast te zijn.

„Wat is dat,” vroeg hij zijn verhaal afbrekend en naar de halve maan wijzend.

„Een halve maan. Dat is toch duidelijk genoeg,” vond Jobse.

„Waarom draag je die? En staat er iets op?”

„Die dragen wij zeeuwse Watergeuzen zowat allemaal. En wat er op staat? Lees maar.” Hij reikte Harmen Leeuw zijn muts. Die bracht ze wat dichtër onder de lantaarn — bij het licht daarvan las hij: „Liver Turcx dan Paus.”¹⁾

„Zo,” zei hij, „zo. Denken jullie er zó over.”

„Beslist. Want de pausgezinden . . .” Jobse hoefde de zin niet af te maken: zijn toon maakte zijn bedoeling volkomen duidelijk.

„Daar zijn er toch véél onder, die niet zó fel zijn als de inquisitie,” voerde Leeuw aan.

„Dat mag wezen,” viel Jobse uit, „maar daar trek ik me niets van aan. Man, als je meegemaakt had, wat ik heb meege maakt!” Hij slikte — zijn hand streek langs zijn ogen. „Mijn vader verbrand, mijn moeder levend begraven — omdat ze niet naar de mis wilden. Een broer van me maar amper aan de galg ontsnapt — doordat een paar kameraads en ik hem in Goes uit de gevangenis hebben gehaald. En kijk míj es aan.”

Harmen Leeuw deed dat.

„Hier,” wees Jobse. Een diep, rood litteken liep over zijn gezicht, „en hier.” Hij hield de haren opzij, die van zijn slapen naar beneden hingen. Harmen zag, dat zijn oren er niet waren. Aafgesneden.

„Dáárom,” zei de Watergeus bitter.

Harmen Leeuw wist, dat bitterheid en haat verkeerd zijn. Zonde zijn. Maar hij vond de moed niet, dat tegen deze geteisterde mens te zeggen.

In de voornacht kwamen de schepen en de manschappen, die admiraal Boisot nodig had om met vergrote mankracht de aan-

¹⁾ Het geuzenlied zegt:

„Al is den Turck gheen Christen genaemt,
Hij en heeft niemant om den ghelove gebrant,
Als die Papisten doen alle dage.”

val op de Groeneweg te ondernemen. Behalve de strijdschepen en de vechtsoldaten waren er verscheidene schuiten met voedselvoorraad. Begeleid door beschermende galeien. Want als de voorgenomen aanval gelukte, als de laatste dijken konden worden doorgestoken, zou er onmiddellijk naar Leiden kunnen worden doorgevaren. Werden doorgevaren.

Nog was de morgen niet geheel aangebroken, toen reeds een klein leger — zeshonderd man franse musketiers onder overste La Garde — door het drassige land oprukten naar de Groeneweg. Erg hoog lag die dijk niet boven het land: niet meer dan een paar voet. Toen de Fransen dichterbij kwamen, meenden ze te zien, dat er geen bezetting was. Toch gingen ze niet dan voorzichtig voorwaarts: je moest rekenen met de mogelijkheid van een hinderlaag of een verrassende overval. Al kon overste La Garde zich niet goed indenken, hoe zoiets in dit vlakke, drassige land mogelijk zou wezen.

„Misschien vindt Valdez deze lage dijk de moeite van verdedigen niet waard,” veronderstelde de luitenant, die naast hem liep en tegen wie hij zijn opmerking maakte. „Of durven de Spanjolen niet goed vechten in dit waterige land.”

„Dan hadden ze op de dijk kunnen blijven,” beweerde La Garde.

Zijn luitenant lachte: „Mogelijk hebben ze gerekend met de kans, dat ze van die dijk zouden worden afgejaagd,” veronderstelde hij.

De franse vendels waren bij de Groeneweg: als de vijand die verdedigen wilde, moest hij nú te voorschijn springen. Niemand kwam.

Haastig werd begonnen met het doorgraven van de lage dijk op vijf, zes plaatsen. Ongestoord konden ze hun werk volbrengen: wéér een hindernis tussen de bevrijdende vloot en de belegerde stad uit de weg geruimd!

Overste La Garde en een paar van zijn officieren zagen toe op het werk van de dijkgravers — zagen toe, hoe het water dieper het land in stroomde. Volgden dat water met hun ogen, en zagen, dat het een eind verderop door een derde dijk werd tegengehouden. Dat was — wisten ze — de Voorweg, waar de boer het over had gehad, die voor Boisot was gebracht en inlichtingen over de gesteldheid van het land-hier gegeven had. Die inlichtingen hadden La Garde en zijn officieren weer van de admiraal gehoord.

„Nu die dijk nog,” zei een hopman, naar de Voorweg wijzend.

La Garde gaf niet dadelijk antwoord. Hij bleef met aandacht naar de Voorweg kijken. Naar wat daar gebeurde.

Langs de dijk — het was op deze afstand duidelijk te zien — stonden boerderijen. Met schuren en houten keten. Stuk voor stuk uitstekend geschikt om te versterken en als blokhuis en beschutting te gebruiken. Voor musketiers en haakbusschutters. Die dan vanuit betrekkelijk veilige stellingen een aanvallende vijand onder vuur konden nemen.

La Garde zag, dat aan dat versterken van hoeven en schuren hard gewerkt werd. Op de Voorweg wemelde het van soldeniers, die daarmee bezig waren. Hij zag ook afdelingen musketiers, die gereed waren een aanval het hoofd te bieden. De Spanjaards hadden natuurlijk uitstekend goed gezien, dat hij en zijn manschappen zich van de Groeneweg hadden meester gemaakt. Ze hadden geen poging gedaan die in-bezit-neming te beletten. Ze hadden de tijd, die de Geuzen daarvoor nodig hadden gehad gebruikt, zich op de Voorweg te herstellen en die te versterken.

Hij maakte een schatting van de troepensterkte, die door de Spanjaards daar was samengetrokken — wel een drieduizend man, vermoedde hij. Wat zeggen wilde: een zó grote troepenmacht, dat hij die met de manschap die hem ter beschikking stond, zeker niet zou kunnen verdrijven. Daarvoor waren meer manschappen nodig; daarvoor waren ook kanonnen nodig.

Na kort overleg met zijn officieren besloot de overste, om die versterkingen te gaan vragen aan de admiraal.

Het overleg met Boisot nam niet veel tijd. De admiraal luisterde naar het verslag van het bezetten van de Groeneweg en van wat La Garde had gezien van de Voorweg. Manschappen kon hij ter beschikking stellen; kanonnen van het kaliber dat La Garde nodig oordeelde, niet. Zulk zwaar geschut was niet aan boord.

„Dat moet uit Holland komen,” zei hij. „Daar moet de Prins ons aan helpen.”

„Dan ga ik het zelf vragen, als u dat goed vindt,” besloot de overste.

Boisot vond het goed; hij begeleidde zijn bezoeker, die onmiddellijk vertrekken wilde, tot bij de loopplank van zijn galei. Hij zag hem nog een ogenblik na, toen hij te paard steeg en

voorzichtig een weg zocht over het ondergelopen land. Waarbij hij meer op het instinct van zijn rijdier dan op eigen ogen moest vertrouwen. Verderop zou de ruiter wel duidelijker rijweg vinden, vertrouwde Boisot — daar stak nog wel een stuk dijk of een weg boven het water uit.

Hij keerde zich om naar de kajuit te gaan. Toen viel zijn oog op Harmen Leeuw, die werkeloos tegen het achterkasteel van de galei leunde en over het glanzende water uitkeek.

„Je hoeft geen antwoordbrief naar Delft te brengen,” zei hij. „Overste La Garde gaat daarheen. Je hebt hem zeker daarnet wel zien gaan?”

„Ik wist niet, wie die ruiter was en waar hij heen ging, admiraal.”

„Dan kun jij nu gaan en staan waar je wilt,” zei Boisot, zonder verder op Leeuws mededeling in te gaan.

„Ik wil hier blijven, edele heer.”

„Niet terug naar Leiden?” vroeg Boisot. Erg verwonderen deed het hem niet; naar-Leiden-gaan betekende: honger en ellende tegemoet gaan.

„Ik zou Leiden willen bereiken aan boord van de vloot.”

De admiraal lachte kort.

„We hebben geen behoefte aan meevaarders,” zei hij.

Harmen richtte zich wat rechter: de opmerking trof hem haast als een belediging.

„Ik wil meevèchten. Meehelpen, mijn stad te bevrijden.”

„Ben je vertrouwd met varen? Denkelijk niet.”

„Ik ben vertrouwd met vechten, heer admiraal. Ik heb gediend onder graaf Lodewijk en ik heb Mook meegemaakt. Als uw Geuzen voor het varen zorgen, zal ik mijn plicht doen bij het vechten.” Het klonk trots.

„Goed. Je kunt blijven. Bij mij aan boord.”

„Dank u, admiraal.”

Boisot ging zijn kajuit binnen.

HOOFDSTUK 12

„Hoor!” zei Gerrit van der Laen.

Hij was deze morgen vroeg naar de wallen gegaan — vroeger dan hij ontmoeten had. Maar het geschutvuur dat de vorige dag uit de verte had geklonken en de vuurgloed boven Zoetermeer hadden bij hem — als bij heel veel anderen — gespannen verwachtingen gewekt. Dat geschutvuur was immers teken geweest van naderende hulp — zou die hulp deze dag dichterbij komen? Zou er weer worden gevochten? Zou misschien — o, in de verte nog, maar toch — de opvarende vloot van de Geuzen gezien kunnen worden?

„Hoor!” zei Gerrit van der Laen. Hij hief een vinger omhoog, als om tot stil zijn en luisteren aan te sporen.

„Kanonvuur. Net als gisteren,” antwoordde Geurt Diederiksz., die naast hem stond.

„Ik klim de toren op,” zei de aanvoerder van de vrijbuiters. „Misschien zie je daar iets.”

Ze klauterden langs de donkere wenteltrap van de Sint Pancrastoren naar boven. Kwamen door een smalle deur op de torenomgang. De morgenwind was er frisser nog dan op de wal: de vermagerde, verzwakte mannen rilden. Hun ogen zochten het land af aan de kant, vanwaar de schoten klonken.

„Masten, scheepsmasten,” wees Diederiksz.

Van der Laen tuurde in de aangegeven richting.

„Ja. De geuzenvloot.”

„Waar denk je, dat ze zo ongeveer kan zijn?”

Van der Laen trok de schouders op in een onbestemd gebaar. „Dat kun je hiervandaan niet precies zien. Ik schat bij de Groeneweg of de Voorweg.”

De twee mannen bleven nog een poos luisteren en turen. Beneden zich zagen ze, hoe op de wal heel wat mensen deden als zij. Maar na een poos verminderde het kanongedaver; zweeg het.

Ze daalden de trap af.

„Hebben jullie kunnen zien waar er gevochten is? Wie er gewonnen heeft?” vroeg een vrouw, die bij het torenpoortje

stond, waar Diederiksz. en Van der Laen uit naar buiten kwamen.

„Bij de Groeneweg of de Voorweg — precies konden we dat niet uitmaken. En wie gewonnen heeft? Laten we hopen de Geuzen,” zei Van der Laen.

„Liever niet”, mompelde een man, die het antwoord hoorde.

De vrijbuiters-aanvoerder zag hem. Zonder te verstaan, wat de vent mompelde begreep hij, wat deze bedoelde. Wenste. Hij kende immers Gerbrandt van Hoorn.

„Ze kómen, de Geuzen. Wat ik je zeg!” duwde hij hem toe. „Dan komt er een eind aan alle ellende. Dan komt de vrijheid.”

„Wat jullie dan vrijheid noemen. Vrijheid om op de paus te schelden en de koning niet te gehoorzamen. Maar die Geuzen van jullie zijn er nog niet!”

„Nog lange niet,” viel een ander hem bij.

„Ze komen,” beweerde Van der Laen met stelligheid. Een stelligheid, die door de manier waarop hij het zei groter leek, dan ze in werkelijkheid was.

Ze kwamen niet.

In het verloop van deze dag niet; van de volgende dag niet; van de dáárop volgende dag niet. Het geschutvuur in de verte bleef zwijgen.

De stemming in de stad werd meer gedrukt bij de verdedigers, die op hun komst en hun hulp hadden gehoopt. Nóg op die komst en die hulp hoopten met grimmige vastberadenheid — maar bijwijlen hun moed voelden verslappen.

De stemming werd feller bij de pausgezinden, die wèl het niet-komen van de geuzenvloot prachtig vonden, maar desniet-temin het nijpen van de honger scherper voelden.

Die de gezichtjes van hun kinderen bleker en smaller zagen worden — die kinderen verloren. Die zelf — mannen, vrouwen — hun krachten voelden minderen; het einde van hun krachten en van hun leven voelden naderen. Nam het aantal sterfgevallen binnen de stad niet angstwekkend toe?

„Zo kan het niet langer en zo némen we het niet langer,” besloten ettelijke burgers. Cruys was er een van; Gerbrandt van Hoorn een tweede. Ze praatten met anderen. Medestanders. Rooms en koningsgezind als zij. Zó kon het niet langer en zo zóu het niet langer. Als de vroedschap niet wilde onderhandelen en door overgave een eind aan de nood en het sterven wilde maken, moest die vroedschap daartoe gedwongen worden.

Of . . . die vroedschap? Zeker niet alle magistraatspersonen in de stad waren onverwikt tegen onderhandelen. Eigenlijk maar een kleine groep. De heren Van der Does, burgemeester Van der Werf, Jan van Hout en een stuk of wat anderen. Maar als er fors en dreigend werd opgetreden . . .

„Dan móeten ze toegeven,” beweerde Cruys hartstochtelijk. „Ze kunnen vast en zeker niet rekenen op de meerderheid van de burgerij.”

„Hoe bedoel je?” vroeg Lijsbeth Pauw. Ze was er bij, toen de vrienden van haar man over „de vroedschap dwingen” praat-ten.

„We lijden allemaal honger — de Geuzen net zo goed als wij. En je kunt geloven, dat er heel wat Geuzen zijn, die blij zullen wezen als aan de honger en de ellende een eind komt. Die lui hebben óók kinderen!”

Dat was een ding, dat zwaar drukte. Dat het lijden zwaarder maakte dan je eigen honger deed. De kinderen.

„Je kunt gelijk hebben,” vond Lijsbeth. „Wat moeten we doen? Hoe zullen we de vroedschap kunnen dwingen.”

„Daar hebben we geen vrouwen bij nodig,” zei Gerbrandt, en het klonk bijna nors. Maar zo was het niet bedoeld; wat hij wilde was mannenwerk. „Ik wil, dat we met een groep gewapende mannen het stadhuis binnendringen en de heren daar aan hun verstand brengen, dat ze moeten onderhandelen.”

„Dóen!” zei Lijsbeth.

Zij en nog een paar vrouwen liepen mee met de groep mannen, die naar het stadhuis trok. Een veertig waren het er; gewapend met zwaarden en daggen¹⁾ en bijlen. Roestig verscheidene daarvan, maar terdege bruikbaar. Van Hoorn liep voorop; de honger en de opwinding hadden hem meer moed gegeven dan hij gewoonlijk had. Naast hem liep Hugo Botterman, een lakenvolder van het Rapenburg. Hij droeg een lang rapier.

„Waar moet dat heen?” vroeg een schoutsrakker, die de troep tegenkwam.

„Dat zul je zien, als je meeloopt,” zei Botterman. „Of wou je ons soms tegenhouden?”

De schoutsrakker was dat allerminst van plan. Omdat hij niet wist, waaróm hij ze tegenhouden zou en begreep, dat het hem in geen geval zou lukken.

1) Dolken; korte degens.

De troep sloeg de Breestraat in. Toen begon het de schoutsdienaar te dagen; ze wilden naar het stadhuis. Hij probeerde vooruit te rennen om de schout of de onderschout te waarschuwen. Hij kreeg er de kans niet voor. Botterman greep hem bij de arm en hield hem tegen. „Je blijft bij ons,” snauwde hij. Een makker van hem hielp de schoutsdienaar vast te houden. Ze lieten hem los, toen ze het stadhuis bereikt hadden en de trappen van het bordes opdromden. Nú kon hij geen kwaad meer.

Een portier trachtte de deur van het stadhuis nog dicht te werpen — hij werd ruw opzij geduwd. Ze drongen de gang in, die naar de raadszaal voerde. Gooiden de deur van die zaal open.

De burgemeesters en enkele andere heren waren daar bijeen. In vergadering.

Van der Werf rees achter de tafel overeind. Met één blik overzag hij de dreigende drom; in één ogenblik begreep hij, wat ze zouden willen. Toch vroeg hij: „Wat willen jullie?”

Een verward door-elkaar praten en roepen was het antwoord. Hij kon wel woorden verstaan, maar duidelijk horen wat precies de indringers eisten kon hij niet. Kon niemand van de heren.

Van der Werf hief zijn hand op om stilte te krijgen; dat lukte niet.

Toen kwam naast hem burgemeester Halfleyden uit zijn zetel omhoog. Onmiddellijk werd het lawaai minder. „Omdat ze denken, van hem hun zin te krijgen,” dacht Van der Werf bitter. Hij had de voorsten van de indringers herkend.

„Wat willen jullie?” Van Halfleyden herhaalde woordelijk de vraag, die Van der Werf gesteld had. Hij kreeg een regelmatigiger antwoord.

„Dat er onderhandeld wordt met Valdez. Dat er vrede komt en brood,” zei Van Hoorn.

„Onze vrouwen en kinderen sterven van honger,” ondersteunde Botterman die eis.

„Niet alleen die van jullie,” zei Jan van der Does. „Honger lijdt iedereen in de stad.”

„Wij willen dat niet langer!” schreeuwden een paar mannen in antwoord.

„Wij willen een eind aan de ellende.”

„Dat willen wij ook,” zei Van der Does, „Maar niet, door nog grotere ellende binnen de muren te halen.”

Gejoel beantwoordde zijn zeggen.

Toen hief Van Halfleyden zijn hand op. Om stilte te krijgen. Dat lukte. De burgemeester richtte zich niet tot de binnengedrongen eisers; hij richtte zich tot zijn ambtgenoten en tot de leiders van de verdediging.

„Mijn mening, mijne heren, is, dat inderdaad de grens van het dragelijke is bereikt. Honger en pest slepen tientallen van Leidens inwoners ten grave. We moeten trachten, daar zo gauw mogelijk een eind aan te maken.”

„Dat moet!” zei Hugo Botterman. „Door onderhandeling en verdrag.”

„Een eind aan de ellende wil iedereen binnen de stad. Maar dat komt niet, als we de Spanjaard binnenlaten.” Van der Does herhaalde, wat hij even te voren had gezegd.

„Die laten we ook niet binnen. Niet, zolang wij de eed houden, die we aan Oranje hebben gedaan,” ondersteunde Van der Werf hem.

„Die eed zal niet gebroken worden,” voegde Jacob van der Does zijn stem bij die van zijn neef en Van der Werf.

„Ik wil niet mee oorzaak zijn, dat er zoveel mensen sterven aan honger en pest. Ik ben voor onderhandelen.” Burgemeester Van Halfleyden wilde de indringers hun zin geven. Zijn woorden werden met instemmend geschreeuw begroet. Botterman stapte tot vlak voor de tafel, waarachter de heren zaten en hief dreigend zijn vuist tegen Jan van der Does. Een ander sprong naast hem, een kort zwaard in de vuist.

Van der Does bleef schijnbaar onbewogen zitten.

„Wij laten ons niet dwingen door een groep muiters,” zei hij. „Er zijn nog meer, nog andere, burgers in de stad dan jullie.”

„Onderhandelen!” herhaalde Botterman schreeuwend de eis.

Hij kreeg geen ander antwoord dan een weigerend hoofdschudden.

„Verlaat deze zaal,” beval Van der Werf.

Van Hoorn en Botterman keken naar burgemeester Van Halfleyden. Toen deze met geen woord het bevel van zijn ambtgenoot tegensprak, weifelden ze, wat te doen.

„Verlaat deze zaal,” herhaalde Van der Werf.

Die het dichtst bij de deur stonden draaiden zich het eerst om. Volgden het eerst het bevel op. Aarzelend en met tegenzin. Maar... ze gingen. Toen volgden de anderen. Botterman was de allerlaatste. Hij liet de deur achter zich openstaan. Jan van Hout stond op en sloot ze.

Het laatste stuk van zijn terugtocht naar Leiden — dat door de spaanse linies het dichtst bij de stad — had Evert Claesz. in de nacht afgelegd. Hij bonsde met de vuist op de deur van de Koepoort. Het raampje in het winket werd opengedaan — een gezicht keek naar buiten.

„Wie daar?” Maar de vrager wachtte het antwoord niet af: hij herkende zijn man.

„Terug, Claesz.?” zei hij vragend. „Alleen?”

„Zo je ziet. Doe open als je wilt, Geurt.”

Geurt Diederiksz. deed open en liet Claesz. binnen. Dan sloot hij de kleine deur.

„Waar is Leeuw? Jullie zijn toch samen gegaan?”

„Die is door de Prins naar Boisot gestuurd. Naar de vloot.”

Een paar andere mannen van de poortwacht waren komen toelopen.

„Wat voor nieuws heb je, Claesz.?” vroeg een van hen.

„Ik ben op de vloot geweest. Die ligt bij de Landscheiding. Een dag of wat geleden hebben de Watergeuzen die genomen.”

„Dat moet dan het kanongebulder geweest zijn, dat wij gehoord hebben,” stelde Diederiksz. vast. „Weet je nog meer? Weet je, wanneer de vloot hier kan zijn?”

„Nee. Dat weet niemand, zou ik zeggen. Bovendien, ik ben niet lang op de vloot gebleven. Daar hebben ze me niet nodig. En mijn brieven, daar wordt hier op gewacht.”

„Die ga je zeker dadelijk bezorgen? Bij wie?” vroeg een van de mannen.

„Bij burgemeester Van der Werf, zou ik denken. Kom, ik ga.”

„Ik loop met je mee,” zei Geurt Diederiksz. „Als dat mag,” voegde hij er bij, zich naar Arjaan Beukels kerend. Die was kommandant van deze poortwacht.

„Goed. Maar — dadelijk terugkomen, als Claesz. bij het huis van de burgemeester is. En . . . vertellen, wat hij jón onderweg vertelt.”

Beukels begreep uitstekend de reden, waarom Diederiksz. de teruggekeerde bode naar het huis van de burgemeester wilde vergezellen.

„Dat zal niet veel wezen,” zei Claesz. „Het voornaamste staat in de brieven. En die heb ik niet gelezen.”

De twee gingen door de stille, donkere straten naar het huis van Van der Werf.

„Weet je echt niet véél meer?” informeerde Geurt.

„Nee. Alleen, ik ben bij de Prins geweest.”

Opvallend bijzonder vond Diederiksz. dat niet. Het spreekt immers om zo te zeggen vanzelf, dat je bij de man komt, aan wie je brieven moet overhandigen.

„Hij is bijna helemaal weer beter,” vulde Claesz. zijn mededeling aan.

„Beter? Is hij dan ziek geweest? Daar wisten we hier niets van.”

„Ik ook niet. De vroedschap schijnt het geweten te hebben, maar die heeft er geen ruchtbaarheid aan gegeven.”

„Om de burgers niet moedeloos te maken,” veronderstelde Diederiksz.. „Gelijk had ze. Was die ziekte erg?”

„Heel erg, is mij verteld. Harmen Leeuw heeft er ook van geweten, zei hij me in Delft. Doordat hij een vorige keer bij de Prins is geweest, toen deze te bed lag. Toen heeft de vroedschap met hem en de andere boden die het wisten, afgesproken, dat slechte nieuws te verzwijgen.”

„Dan zullen ze morgen het goede nieuws dat jij nu brengt, wèl bekend maken, onderstel ik.”

„Mogelijk wel,” zei Claesz.

Ze stonden nu voor het huis van Van der Werf. Dat was donker. Geen lichtstraaltje drong door een reet of een kier van de gesloten vensterblinden.

„Dan ga ik terug,” zei Diederiksz. Hij lachte. Beukels zal op mijn nieuws wachten.”

Hij kreeg geen antwoord. De teruggekeerde bode hief de klopper op en liet die op de deur vallen. Het donkere, doffe geluid was tot ver in de straat te horen; het maakte de bewoners van het huis wakker. Na enig wachten hoorde Claesz. voetstappen in de gang. Achter de deur hielden ze stil.

„Wie daar?”

„Claesz., met brieven van de Prins en de staten.”

Hij hoorde grendels wegschuiven; de deur werd opengedaan. Het was de maerte.

„Kom erin. Ik zal mijn meester waarschuwen.”

Ze sloot achter hem en verdween dieper het huis in. De bode liet ze in het voorhuis staan — ze bedacht niet, dat de man vermoeid kon zijn en graag een stoel of een bank zou willen hebben.

Claesz. hoefde niet te lang te wachten. Na een korte poos verscheen Van der Werf.

„Je hebt brieven, hoorde ik.”

„Jawel, burgemeester. Alstublieft.” Hij reikte ze over.

„Dank je. Weet je nieuws?”

Evert Claesz. vertelde, wat hij had gehoord en gezien.

„Dat geeft hoop,” zei Van der Werf. „Je kunt naar je huis gaan — je zult moe zijn. Als de heren van jouzelf willen horen, wat je mij verteld hebt, laat ik je halen.”

„Goed, burgemeester.”

Van der Werf liet hem uit. De straat lag nog verlaten.

Burgemeester Van der Werf kleepte zich en ging naar het stadhuis. Daar gaf hij een paar stadsboden opdracht, de andere burgemeesters, de heren Van der Does en de stadssekretaris te gaan verzoeken, onmiddellijk op het raadhuis te komen. Omdat er brieven waren binnengebracht van Zijne Excellentie en van de staten.

Toen pas brak Van der Werf de brieven open. Hij las ze, terwijl hij op de opgeroepen overheidspersonen wachtte.

„God dank,” mompelde hij aangedaan, toen hij het goede nieuws las, dat ze bevatten. Het bevestigde wat Claesz. hem verteld had.

Hij bleef niet lang alleen; aldra kwamen de heren, die door de stadsboden verwittigd waren.

De brief van de Prins was vol lof over de moed en de volharding, waarmee de stad werd verdedigd. Inplaats van zijn overleden gouverneur in Leiden, Dirk van Bronckhorst, benoemde Oranje tot die post de beide heren Van der Does. Ze zouden gezamenlijk het ambt vervullen.

Dat was een eervolle erkenning van hun verdiensten. Dat was ook een zware taak, die hun werd opgedragen. Maar die konden ze nu uitvoeren uit naam van Oranje, zonder afhankelijk te zijn van instemming of toestemming van burgemeesters of vroedschap.

Van Noorden en Van Halfleyden begrepen dat onmiddellijk — maar al zouden ze gewild hebben, er tegen verzetten konden ze zich niet.

Van Hout mocht zich niet in de beraadslagingen mengen — maar de blik waarmee hij naar Jacob en Jan van der Does keek, was welsprekend.

De staten hadden hun brief al drie dagen geleden geschreven; de dag nadat Boisots Geuzen de Landscheiding hadden genomen en doorgegraven. Dat vertelden ze in hun schrijven, waarin ze beloofden ook verder alles te zullen doen om Leiden te ontzetten. Nu de Landscheiding niet langer het overstro-

mingswater tegenhield, was er goede hoop, dat het ontzet op handen was. Ze drongen er sterk op aan, zolang het maar enigszins mogelijk was, de tegenstand vol te houden. Leidens volharding was niet alleen voor de stad van belang, maar voor het hele gewest. „Leiden behouden is: Holland behouden.”

Het meest verheugende was de mededeling, dat de ziekte van de Prins een gunstige wending had genomen. Dat volledige beterschap verwacht worden mocht.

„Dit moet bekend gemaakt worden,” zei Jan van der Does.

Het werd bekend gemaakt. Met de andere moedgevende tijdingen, die in de brieven vermeld stonden.

Stadsomroepers hadden bij bekkenslag bekend gemaakt, dat in de nacht brieven in de stad waren gebracht en dat de brief van de Prins vanaf het bordes van het stadhuis zou worden voorgelezen.

De Breestraat stroomde vol volk. Begerig luisterend volk.

Jan van Hout las het prinselijk schrijven. Doodstil luisterden de mensen — zijn stem was ver hoorbaar.

„Van ganser harte dank ik u voor de trouw, die u mij bewezen hebt en bewijst. Twijfel er niet aan, dat door Gods genade de overwinning aanstaande is.”

De stadssekretaris had de slotwoorden gelezen — hij vouwde de brief op. Hij zag de in aandacht naar hem opgeheven gezichten. De ingevallen, vermagerde gezichten. De trouwe gezichten. „Door Gods genade de overwinning aanstaande,” herhaalde hij bij zichzelf.

Toen keerde hij zich om en ging — ná de burgemeesters die met hem op het bordes hadden gestaan — het stadhuis binnen.

„Goede tijdingen,” zei Heiman Kemp. „Moedgevende tijdingen.”

„Inderdaad. We moeten er dankbaar voor zijn,” antwoordde Gerrit van der Laen, die naast hem stond en met hem de Breestraat uitliep.

Leendert Cruys hoorde, wat ze zeiden. Half tegen zijn goed in was hij naar vóór het stadhuis gegaan, om de brief van Oranje te horen voorlezen. Hij wist — als heel veel Leidenaars — al wel zo ongeveer, wat er in stond, want de binnengekomen tijdingen waren in de morgen al van mond tot mond gegaan. Toch... hij wilde, al kon hij zijn tegenzin niet onderdrukken, weleens precies horen wat de oppergeus aan de Leidenaars schreef. Hij had het gehoord, en vlak daarop hoorde hij de opmerkingen van Kemp en Van der Laen.

„Wezen jullie maar pas dankbaar, als al die mooie woorden uitgekomen zijn,” viel hij tegen hen uit. „Zover is het niet, en zover komt het niet.”

„Zover komt het wèl,” beet Van der Laen hem toe. „Eerder, dan jou lief is.”

„Dacht je? Man, als het nog een paar dagen aanhoudt, dat domme, koppige verzet van jullie, beleeft geen enkele Leidenaar de zogenaamde bevrijding. Dan vinden de troepen van de koning als ze binnentrekken geen levende ziel meer in de stad.”

„Die troepen trekken niet binnen,” hield Van der Laen vol. „Nog een dag of wat, en de Spanjolen blazen de aftocht. Dan trekken de Geuzen hier binnen. Hij sprak met grote stelligheid. Hij was op dit ogenblik zonder enige twijfel zeker van de komende bevrijding.

Het werd moeilijk, die zekerheid te bewaren. Want de bevrijding kwam niet. Ze scheen zelfs niet te naderen.

Van buiten de stad hoorde je geen kanonschoten meer. Als je op de Burcht of op de wallen uitkeek, bleef alles rond de stad zo als het nu al weken was. Zelfs het water scheen tot stilstand gekomen te zijn. De enkele mannen die zich buiten de poorten waagden om nog wat eetbaars te bemachtigen — gras; wat bladeren; misschien een vis uit de vaarten en sloten héél dicht bij — verklaarden, dat het water helemaal niet hoger kwam. Het reikte je tot de enkels. Niet eens halfweg je kuit.

„Als de vloot door de spaanse linies heen is, hoeft ze misschien niet over het ondergelopen land,” probeerde een boer, die indertijd binnen Leiden veiligheid had gezocht, zichzelf en anderen moed in te spreken. „Dan kunnen de schepen langs de Vliet. Die is diep genoeg.”

Jawel, hij had gelijk. Dat wisten de Leidenaars. Maar wie van hen wist, wanneer de vloot van Boisot door de spaanse linies heen zijn zou?

Toen, na enkele dagen dat geen kanonschot was gehoord, dreunde het geschut in de verte opnieuw.

Kwam de ontzetsvloot nu?

HOOFDSTUK 13

Overste La Garde had in Delft van de prins van Oranje onmiddellijk de beschikking gekregen over vier stukken zwaar geschut. Maar... er waren niet even-zó-onmiddellijk schuiten beschikbaar, waarop ze konden worden opgesteld en waarmee ze konden worden vervoerd. Het duurde enkele dagen, eer een viertal korenschepen met platte bodem beschikbaar was en in orde gebracht, om de kanonnen te dragen. En de kanonniers die hen zouden bedienen, enige beschutting te bieden tegen vijandelijk wapentuig.

De verschansing van de vaartuigen werd versterkt, door achter de al aanwezige een tweede te timmeren. Tussen die beide werd netwerk gespannen, dat nat gehouden zou worden. Om begin van brand door gloeiende kogels tegen te gaan.

La Garde kwam met zijn verkregen geschut en schepen bij de vloot terug, toen deze een paar dagen werkeloos vóór de Voorweg had liggen wachten.

Werkeloos, omdat er geen mogelijkheid was geweest voor een aanval, die kans van slagen had. Nu, ná de versterking van de geschutskracht, scheen die mogelijkheid wél aanwezig. Dan moest ze zo gauw het kon worden benut: de dag al volgende op die, waarop de vier kanonneerschuiten waren aangekomen.

De-nacht-door werd klarigheid gemaakt. De vier versterkingsschepen zouden voorop varen en gevolgd worden door een groot aantal galeien en kleinere boten.

„Hoe eer we die Voordijk hebben hoe liever,” zei Harmen Leeuw. „In Leiden sterven de lui van de honger — ze kunnen het geen dag meer uithouden.”

„We zullen doen wat we kunnen,” verzekerde Peer Krijnse. „Niets liever, dan die Spekken te lijf gaan.”

„Dat kan pas, als we op die dijk geklauterd zijn, bedenk dat,” beweerde Meeuwis Jobse. „En op die dijk klauteren kan pas, als onze kanonnen de Spekken stevig onder vuur hebben gehad.”

„En als de schepen van de vloot bij de dijk kunnen komen,” overlegde Harmen halffluid.

Jobse lachte. „Dat denkt een landrot,” spotte hij. „Maar wij Zeeuwen komen wel bij de dijk, al moeten we een flink stuk door het water heen.”

Hij zei er niet bij, wat hij wèl dacht: „Als wij waden kunnen, kunnen onze boten niet varen. Omdat ze dan niet genoeg water onder de kiel hebben. „Maar goed: ze zouden wel zien, hoe het allemaal liep en ze zouden die Spekken wel eens mores leren!

Admiraal Boiset was niet zó onbezorgd-moedig als sommige van zijn matrozen. Omdat hij méér wist van de bezwaren, waarmee hij te maken zou krijgen.

De Voorweg was zwaar versterkt en door een zeer groot aantal manschappen bezet. Dat was bekend. Hijzelf en zijn onderbevelhebbers hadden dat in de dagen die de vloot hier nu gelegen had, duidelijk kunnen waarnemen. Maar die versterking en dat grote aantal maakten hem niet bijzonder bezorgd. Hij had vaker tegen overmacht gevochten en de overwinning behaald. Maar hier moest zijn aanval zich op één bepaald punt richten — omdat een geslaagde aanval op andere punten weinig voordeel bieden kon. Als de Geuzen er in slaagden ergens op de dijk vaste voet te krijgen, zouden ze daar haastig aan de doorgraving moeten beginnen. Wat — onder het vuur en mogelijk een tegenaanval van de vijand — zéér bezwaarlijk wezen zou.

En dan nòg: al zóu een doorgraving, al zouden méér doorgravingen gelukken — dan nog zou de vloot niet gemakkelijk kunnen opvaren. Waarschijnlijk helemaal niet kunnen opvaren.

Want achter de dijk was het land nog droog. Vóór door de gegraven dijkbressen zóveel water gestroomd zou zijn, dat schepen en schuiten konden varen — hoe lang zou dat wel niet duren!

Als ze tenminste niet in het ondiepe water boven het drassige land zouden blijven steken. Een doelwit voor de Spanjaarden en hun geschut.

Er was één kans. Naar het Zoetermeerse meer liep een vaart — dáárdóór zouden zijn schepen zonder moeite het meer kunnen bereiken. Waar die vaart de Voorweg onderbrak, was er een brug over gelegd. Die brug zou de vloot niet tegenhouden — als de Geuzen haar in hun macht konden krijgen, je zou haar kapotbreken en de vaarweg naar het meer op lag open.

De vaarweg, verder naar Leiden, zou open liggen. Al waren tussen het meer en de stad nog enkele spaanse versterkingen, die genomen moesten worden. Maar dat dát zou gebeuren: Boisot wilde er niet aan twijfelen.

Om acht uur 's morgens werd het bevel gegeven. De tocht ving aan.

Voorop de galei van de admiraal, vlak achter hem de vier boten met het zwaarste geschut — dan de rest van de vloot. Aanvankelijk ging de vaart langzaam, maar toch met minder bezwaar dan verwacht was. Al gauw veranderde dit. Naarmate de schepen dichter de Voorweg naderden, schuurden ze vaker over de grond: klaarblijkelijk liep het land hier langzaam omhoog. Maar er waren sloten en tochtsloten in dit polderland, die naar de Voorweg voerden. Dat wisten de Geuzen: boeren uit deze streek hadden hun dat verteld. Het was dus zaak, die minder ondiepe stukken in de stil-glanzende watervlakte te vinden. Soms lukte dat; vaker lukte dat niet. Dan moest een schuit worden geduwd met vaarbomen; dan werd een schuit geduwd door zijn bemanning, die over boord gesprongen was en aan beide scheepsflanken zich inspande haar met handen en schouders vooruit te krijgen.

„Zo schieten we niet vlug genoeg op,” hijgde Peer Jobse. Hij richtte zich een ogenblik op om adem te scheppen; dan boog hij opnieuw, zette zich schoor en duwde.

„Volhouden, mannen,” moedigde een stem vanaf het dek hen aan.

Harmen Leeuw herkende die stem. „Zullen we, admiraal,” mompelde hij in antwoord en spande zich nog sterker in.

De vloot naderde de begeerde dijk — merkte de vijand van die nadering niets? Door de lichte nevel heen, die over het land hing, was niet duidelijk te onderscheiden, wat er op de Voorweg plaats had. Trouwens, de mannen hadden wel wat anders te doen dan daarnaar te kijken. Die dijk en die vijand in de gaten houden deden hun schippers, hun kapiteins, hun hogere aanvoerders wel.

„We moeten in een zo breed mogelijke linie voor de dijk komen,” had Boisot in de krijgsraad gezegd, voor ze de tocht ondernamen. „Om de hele lengte van de Voorweg onder vuur te kunnen nemen.”

Nú probeerde hij die linie te laten vormen. Het ging moeilijk. Waar een schuit dieper water trof, doordat ze in een gegraven sloot voer, naderde zo'n vaartuig de dijk betrekkelijk

snel. Waar over ondergelopen land gevaren werd, was de voortgang veel trager.

Toen dreunden de eerste schoten van het vijandelijk geschut.

Boisot trachtte de toestand te overzien. Ver reikte zijn blik niet; de nevel was daar oorzaak van. Maar toch wel zóver, dat hij kon vaststellen: de vier belangrijkste boten zijn op schootsafstand van de vijand.

Hij gaf bevel het vuur te openen. Een geweldig dreunen barstte los; links en rechts van het admiraalsschip vlamde telkens rode gloed uit de geschutsmonden. Kruiddamp vermengde zich met de hangende nevel. Het zicht werd minder. Maar het geschutsgevecht minderde niet: integendeel. Niet alleen namen nu alle boten en schepen van de vloot er aan deel; ook van spaanse zijde werd alle aanwezige geschut gebruikt.

Verbijsterend was het dreigend geweld en gedaver. Tussen de schepen sloegen spaanse kanonskogels neer; deden het water opspatten. Op schepen vielen spaanse kanonskogels neer; deden grote houtspaanders van verschansing of dek splinteren; sloegen raas van de masten. Wonden leden van de bemanning; troffen musketiers, die aan boord waren om straks mee te doen als de dijk zou worden bestormd.

Van die bestorming scheen voorshands niet te komen. Niet te kunnen komen. Nog steeds waren de schepen een eind van de dijk verwijderd, en het vuren van de Spanjaards bleef onverminderd aanhouden. Scheen eer toe te nemen. Terwijl je er mee moest rekenen, dat aanvallende vechters-te-voet bij hun beklimming en bestorming van de dijk door musketvuur zouden worden ontvangen. Pas als ze de dijkkruin hadden bereikt, konden ze in een handgemeen trachten de vijand te verjagen. Op te dringen naar de brug. Want de brug moest genomen, wilde de vloot doorgang verkrijgen naar het Zoetermeerse meer.

Op die brug concentreerde zich de kanonnade van de Geuzen. Uur na uur. Maar in de toestand veranderde weinig. Niets eigenlijk. De meeste geuzenschepen konden door de ondiepte van het water niet eens zó dicht bij de Voorweg komen, dat hun kogels troffen. En de vier korenhalders, die het zware geschut aan boord hadden, lagen niet vast genoeg om de kanonniers in staat te stellen nauwkeurig te richten. Als het kanon losbrandde schokte en schommelde het schip — dan was het een gelukje, als het schot trof.

Bij de spaanse schoten was dat niet het geval. Het spaanse

geschut stond stevig op vaste grond. De kogels van de verdedigers troffen vaker, vernielend vaker, dan die van de aanvallers.

„We komen er niet door,” zei Harmen Leeuw. „We schieten geen meter op.”

„We móeten er door komen,” antwoordde Peer Jobse. Hij stond op de galei, een bijl in de hand. Telkens keek hij naar zijn kapitein. Naar admiraal Boisot, die het vuurgevecht nauwkeurig volgde. Telkens een bevel, een aanwijzing gaf. „Wanneer komt nu het bevel, dat we er op los moeten?” dacht Jobse ongeduldig.

Toen zag hij — een eind verder naar links — dat mannen de aanval begonnen. Ze kwamen van een van de transportschepen; het waren franse musketiers.

„Kijk!” Jobse stootte zijn maat naast hem met een forse duw aan. „Die kerels gaan. Als wij nu . . .”

Hij maakte zijn zin niet af; hij keek naar Boisot. Zou die nú niet . . . ?

Maar de admiraal gaf geen aanvalsbevel — hij zag de musketiers door het ondiepe water naar de dijk waden, die beklimmen. Toen ze de kruin hadden bereikt, verdwenen ze achter een paar hoge stapels turf. Die boden hun beschutting tegen vijandelijke kogels; vandaar-uit zouden zij de vijand bestoken.

Het gevecht van de musketiers was maar een onderdeel van het geheel — een klein onderdeel. Als ze al in een musketgevecht met de vijand gewikkeld waren, dan overstemde het onophoudelijk geschutgedonder het knallen van de musketschoten.

Dat geschutgedonder, het artillerie-duel, eiste steeds meer de aandacht van de geuzen-aanvoerder. Omdat het niet de minste verandering in de toestand bracht. De schepen dichterbij de Voorweg brengen bleek hoe langer hoe meer onmogelijk. Sommige stootten door de herhaaldelijke schokken tengevolge van het afvuren van hun geschut, lek op de drasse grond. Kregen scheuren tussen hun planken. Je zag er, die overhelden; die dreigden te kapseizen.

Admiraal Boisot overlegde met enkele onderbevelhebbers.

Was het verantwoord, dit gevecht door te zetten? Het werd immers steeds duidelijker, dat het niet leiden zou tot een veroveren van de brug; tot een bevechten van de doorgang naar het meer. Wel tot grote verliezen. Wat betekende: tot verzwaking van de kracht van de vloot. De vloot, die tóch op de een of

andere manier Leiden ontzetten moest. Waarvan de sterkte dus niet nutteloos mocht worden verbruikt.

Het was maar al te duidelijk, dat de admiraal de toestand juist beoordeelde. Zijn onderbevelhebbers konden niet anders dan zijn opvatting toestemmen.

Toen werd — hoe teleurstellend het was en hoe zwaar het viel — het sein gegeven tot de terugtocht.

Niet overal werd dat dadelijk en duidelijk gehoord en gevolgd. Maar doordat schepen met hun kanonvuur stopten en de terugvaart begonnen, begrepen de bemanningen van andere schepen, dat de onderneming werd opgegeven. Noodgedwongen — ook dat begrepen ze. Omdat ze zelf ondervonden hadden, dat de aanval niet vorderde. Dat er van een eigenlijke aanval op de versterkte Voorweg — een beklimming van de dijk met het zwaard in de vuist — niets kwam en niets komen kon. Aan de musketiers, die kort tevoren zo'n beklimming hadden gewaagd en gebracht, scheen niemand te denken. Of... meenden hun strijdmakkers aan boord van de terugvarende boten, dat ze zich al hadden ingescheept?

Vanuit hun stelling achter de turfhopen hadden de Fransen een fel vuur geopend op de Spanjaards, die de huizen vlak bij de brug bezet hielden. Toen het tegenvuur van de aangevallenen verminderde besloten de aanvoerders — kapitein Durant en kapitein Catteville — te trachten, dichterbij de brug te komen. Daar enkele huizen en schuren in brand te steken. Als de vlammen zich zouden verspreiden, de versterkte huizen vlak bij de brug, mogelijk de brug zelf, zouden bereiken, moest de spaanse verdediging zich terugtrekken. Dan werd de brug vernield en de vaart naar het meer zou open liggen.

Toen merkten de musketiers, die naar de huizen kropen en slopen die ze in vlam wilden zetten, dat het geschut van de geuzenvloot minder begon te vuren. Dat het vuren ophield. Ze zagen de schepen — hún schepen — wegvaren. Zóver waren deze al van hen verwijderd, dat het ondoenlijk was ze rennend en wadend te bereiken. Maar de schuit, waarmee zij bij de dijk waren geland, lag er nog.

„Daarheen!” schreeuwde kapitein Catteville. Hij rende zijn mannen vooruit. De Spanjaarden, nu niet meer in gevecht met de geuzenschepen, stormden op de franse musketiers los.

Catteville had het water aan de dijkvoet bereikt. Dáár lag de boot, een eindje van de dijk vandaan. Met een forse sprong wilde hij aan boord komen — de sprong was té fors! Ze deed de

boot schommelen — kapseizen. Zijn manschappen zagen hem springen, in het water vallen. Helpen konden ze hem niet: de vijand kwam achter hen aangestormd: met zwaarden en lansen en pieken. Wie werd achterhaald werd genadeloos neergestoken, neergeslagen. Wie het water bereikte kon daar ternauwernood zwemmen: het was te ondiep. Hij werd achterhaald — géén van de dappere Fransen behield het leven.

Toen de vloot op haar uitgangspunt terug was, was de stemming terneergeslagen. Er waren verliezen geleden: schepen waren gehavend door het vijandelijk geschut, manschappen waren gewond, gedood. Vooral het niet terugkeren van de musketiers van Catteville en Durant was bar en bitter. En ondanks alle moeite en alle offers en verliezen was er niets bereikt. Geen enkele vooruitgang bevochten.

De scheepsraad wist niet onmiddellijk wat er nú gedaan kon worden. Eén ding stond vast: de pogingen om Leiden te ontzetten zouden doorgaan. Maar . . . hóe? En wáár?

Nog een keer een aanval op de brug in de Voorweg? Een aanval, die geen groter kans van slagen had dan die, waarvan de vloot onverrichterzake was teruggekeerd? En die — bij nieuwe tegenslag — wel eens tot gevolg kon hebben, dat de vloot zoveel verliezen en schade leed, dat ze niet meer vechten kon. Dat ze als verloren moest worden beschouwd. Dat zou de ondergang van Leiden betekenen.

Meer naar het westen doorgang zoeken? In de buurt van Leidschendam door een van de dijkbressen in de Landscheiding varen en dan de aanval op Leidschendam wagen? Lukte die, dan konden de geuzenschepen de Delftsche Vliet bereiken: een waterweg naar Leiden, die voldoende diep was. Maar Leidschendam was bijzonder versterkt — het was verre van zeker, dat het genomen zou kunnen worden.

Boisot had een edelman, de heer Van der Aa, naar Delft gezonden. Met de mededeling van de ondervonden tegenslag. En met de vraag, wat Oranje zou aanraden te doen.

Eér de bode terug was, was er onverwachte hulp gekomen. Enkele mannen uit de omtrek hadden zich bij Boisot vervoegd. Ze hadden — natuurlijk hadden ze — gehoord van de vergeefse poging om de Voorwegbrug in handen te krijgen. Ze hadden begrepen, wat daar de bedoeling van was geweest: een vaarweg vinden naar het Zoetermeerse meer.

Nu kwamen ze op de vloot en vertelden, dat zij een goede

vaarweg wijzen konden. Eén van hen was botenbouwer — hij met name was uitstekend op de hoogte van land en water in deze contreie. Hij raadde aan, niet over het geïnundeerde Schieland, maar door Rijnland te varen. Daar stond al iets meer water en bovendien waren daar vaarwegen, die hij kende en waarlangs hij de vloot kon leiden

Boisot en overste La Garde hoefden niet lang te overleggen. Hier was een kans. Niet alleen omdat de scheepsbouwer betere vaarwegen wijzen zou, maar ook omdat de spanjaards vermoedelijk niet op een aanval van deze kant rekenden. Valdez zou — was aan te nemen — zijn aandacht voornamelijk richten op de Voorweg. Daar was immers al een aanval op gedaan; die dijk had hij versterkt en mogelijk wilde hij die versterking nog verder uitbouwen.

„We gaan,” besliste Boisot.

Niet met de hele vloot zou dat zijn. Die was te groot; dan kon de tocht niet snel genoeg gaan en was een overval-bij-verrassing niet wel mogelijk.

Acht galeien voeren af. Met behalve de bemanningen tachtig musketiers en zestig schansgravers aan boord.

Het was slecht weer. Een donkere lucht, waaruit telkens regen viel. Een straffe wind, met uitschietende vlagen. De mannen aan dek werden doornat; voelden een felle kou. Maar ze klaagden niet.

„Nu gaan we de Spekken te lijf,” zei Meeuwis Jobse. „Eindelijk. Die dagen dat we stil gelegen hebben . . .”

„Dat was erg,” zei Leeuw. Hij had telkens aan zijn familie en zijn vrienden in Leiden moeten denken. Met de dag werd hun lijden zwaarder. Werden hun kansen op bevrijding geringer. Omdat ze aan het eind van hun krachten moesten komen, en geen weerstand meer zouden kunnen bieden als een bestorming kwam. Of zouden omkomen door honger en pest.

Hij zei die dingen niet allemaal — zijn scheepsmakkers wisten ze immers! Maar het was net, of hij nog meer haast had om te varen en te vechten dan zij.

De scheepsbouwer stond bij de steven van de galei van Boisot. De galei, die voorop voer. Hij tuurde door het duister en de vallende regen — hij wist en vond de weg. Gaf aanwijzingen aan de gezagsvoerder, die dan weer zijn orders gaf aan de stuurman.

„Hier lijkt het wel . . .”, begon Peer Krijnse. Hij zag, dat de galei een stuk dijk naderde, dat afgegraven was.

De scheepsbouwer hoorde het hem zeggen. „De Landscheiding, bedoel je? Daar zijn we nu ook. Die bres — daar heb jij misschien nog aan meegegraven.”

„Ik kan er wel bij geweest zijn,” mompelde de Watergeus. Hij zei niet: „Een zeeman graaft niet — die vaart.”

„Als we door de Landscheiding heen zijn, kunnen we die een heel stuk volgen aan de andere kant. Daar staat water genoeg,” zei de scheepsbouwer. Tegen de man naast hem: de kapitein. Maar een man die juist achter hem kwam staan, hoorde zijn zeggen. Hij vroeg: „En dan?”

De gids herkende de stem: hij had eerder met de admiraal gesproken. Hij keerde zich om.

„Ik wilde doorvaren naar de Zevenhovensche verlaten, admiraal,” zei hij. „Sluizen zijn dat,” voegde hij er verklarend bij.

Boisot glimlachte, maar de ander zag dat niet. Hoorde hem wel zeggen: „Een verlaat en een sluis, dat is hetzelfde. Dat heb ik weleens gehoord, ja. Och, als een man weleens iets met water te maken heeft . . .”

„. . . dan hoort hij soms zulke dingen,” hielp de kapitein zijn admiraal bij de grap.

„Ik bedacht even niet . . .,” stamelde de gids.

„Die sluizen — zijn die bezet dat je weet?” vroeg Boisot. Hij vond de overbodige uitleg van de man eer grappig dan erg.

„In ieder geval niet door veel manschappen, heer admiraal.”

„Dat zou mooi zijn. Maar veel of weinig bezetting: nemen zullen we die verlaten.”

„Vandaar wilde ik naar de Zegwaardweg. Daarvandaan loopt de Wallewetering naar het meer.”

„Goed,” nam Boisot de voorslag aan. Hij moest wel, want de gids was in deze streken beter thuis dan hij. De gids, die hij overigens volkomen vertrouwde.

De nacht was grotendeels verstreken, maar veel lichter werd het niet. Grauwe wolken bleven boven land en water hangen — ze lieten ternauwernood enig aanbrekend zonlicht door.

„Daar,” wees de scheepsbouwer.

In het vale donker werd aan bakboord een soort bouwsel zichtbaar. Een paar mannen stonden vlak er bij op de dijk.

„De sluizen worden bewaakt,” stelde Boisot vast. „Maar niet door veel manschappen.”

„Die jagen wij wel weg, admiraal.” Krijnse drong vrijpostig naast de vlootvoogd. „Mogen we?”

Boisot keerde zich naar de kapitein. „Neemt u het bevel over die aanval.”

„Graag, admiraal.”

De bewakers van de sluizen schenen nu door de grauwe regenstralen heen de galei te ontwaren. Een ogenblik bleven ze besluiteloos — het leek erop, meende Peer Krijnse te zien, dat een van hen een musket richtte.

„Schieten met dit weer!” riep hij. „Met nat kruut en een dove lont!”

De spaanse musketier kon het niet gehoord hebben; natuurlijk had hij het zelf wel begrepen. Hij pakte zijn musket bij de loop - nu was het een geducht slagwapen. Zijn makkers sprongen naast hem — met spiesen en een hellebaard.

„Voorwaarts, mannen! Val aan!”

De Geuzen wachtten geen tweede bevel af — ze sprongen over boord en renden tegen de dijk op. Harmen Leeuw was vooraan. Vlak achter hem Jobse.

Meer mannen volgden.

Het gevecht bij de sluis duurde kort. De Spanjaarden zagen, dat de overvallers de meerderheid hadden. Ze renden weg — de dijk langs.

Boisot was onmiddellijk ná zijn manschappen van boord gegaan.

„Goed gedaan, mannen, prees hij. „Nu de sluis open. Dan varen we verder”.

De sluizen werden opengedraaid en vernield. Het water stroomde het achterland binnen — de acht geuzengaleien voeren nu westwaarts. Dat was in de richting van Leiden. Maar die stad lag nog ver; was déze nacht, déze dag niet te bereiken. Al ging de vaart van de vloot verder. Tot aan de Zegwaardweg, zoals de gids zijn plan had voorgesteld. Ze was het verlengde van de Voorweg, waar de Geuzen géén doorgang hadden kunnen bevechten.

De galeien naderden haar. In het morgenlicht, dat ietwat helderder was geworden, konden ze de dijk hier beter onderscheiden dan die bij de Zevenhovensche verlaten. Ze was leeg — geen verdediger te zien. Maar Boisot wist, dat de naastbijgelegen dorpen, Zegwaard en Benthuizen, door soldeniers van Valdez waren bezet. Dat ze stevig versterkt waren.

Toch aarzelde hij niet. Het was een gewaagde onderneming, dat wist de geuzenadmiraal. Maar hij wist óók, dat er véél gewaagd moest worden om de val van Leiden te voorkomen.

Hij zette manschappen aan land; hij zette schansgravers aan het werk. Haastig groeven die een bres in de dijk. Terwijl ze bezig waren overlegde Boisot met overste La Garde. Ter weerszijden van de gravende mannen moesten soldeniers de dijk bezetten. Om de Spanjaarden tegen te houden, die vanuit Zegwaard en Benthuizen wel een aanval zouden ondernemen om de Geuzen te verjagen. Om de doorgraving te beletten en ongedaan te maken. De galeien werden zó gelegd, dat hun geschut te dijkstukken tussen de gravers en de vijandelijke versterkingen bestreek. Dan konden ze door hun vuur een aanstormende vijand trachten tegen te houden.

Boisot nam zelf het bevel over de verdediging van de Zegwaardweg; La Garde ging in een roeiboort terug naar de achtergelaten geuzenschepen bij de Landscheiding. Hij moest die — met de voorraadschepen en de transportschepen met musketiers en piekeniers — zo snel mogelijk bij het verstgevorderde deel van de vloot brengen. Om als dat kon met verenigde macht verder te varen, te vechten. Naar Leiden.

Toen hij vertrok was de dag al zo goed als voorbij. Het weer was er niet beter op geworden. Een forse, koude wind, joeg de regen in schuine stralen over land en water; zweepte het water óp tegen de dijk, waar de gravers nog werkten, waar de musketiers waakten.

Doornat werden de mannen; de kou kroop hun in de botten. Ze probeerden door heen en weer lopen, door stampvoeten en door met de armen telkens om hun borst te slaan, zich wat warmte te verschaffen. Het lukte niet al te best.

Aan boord van de galeien was het weinig beter. Het waren open schepen — onderdeks gaan kon niet. Ze hadden een kleine kajuit — daar kon de gezagvoerder met een of twee anderen wat schuiling vinden. Admiraal Boisot deed dat niet; hij wilde alle ongemakken met zijn mannen delen.

„Wat een nacht!” hoorde hij iemand zeggen. Het was Harmen Leeuw, die minder aan regen en wind en water gewend was dan kerels als Krijnse en Jobse.

„Slecht weer, bedoel je?” vroeg Boisot.

Leeuw keek verrast naar de onverwachte vrager.

„Koud en nat, admiraal,” antwoordde hij. „Maar erg is dat niet — we houden het best uit en we naderen Leiden.”

„Koud en nat, daar heb je gelijk in, Leeuw. Maar... dat is de nacht óók voor onze spaanse vrienden. Door zulk weer een aanval te gaan ondernemen is slecht doenlijk.”

„Het zal niemand van ons spijten, als ze wegblijven, edele heer,” zei de Leidenaar. „En als ze tóch komen . . .”
Ze kwamen niet.

Het stijgende water, het daardoor al drasser wordende land maakten de vendels duitse huursoldaten van Valdez onzeker. Hun officieren niet minder. Als het water nog méér steeg! Als door dat stijgende water hun terugtochtsweg naar wat hoger gelegen stellingen van de Spanjaards, een linie dichterbij Leiden, zou worden afgesneden! Eigenlijk konden ze die veiliger stellingen alleen bereiken langs de Zegwaardweg. Als die onder water kwam . . . De aanvoerders besloten, die kwade kans niet af te wachten. Benthuizen werd ontruimd.

Toen het morgenlicht doorbrak ontdekten de musketiers die de dijk naar die kant bezet hielden, dat er geen vijandelijke soldaats meer in Benthuizen was. Boisot gaf bevel, het verlaten dorp, het verlaten versterkte dorp te bezetten. Hij bleef met zijn galeien naast de bres in de Zegwaardweg liggen wachten op de rest van zijn vloot, die onder La Garde zich bij hem voegen zou.

Die vloot had geen gemakkelijke vaart. In het nachtdonker moest ze haar weg zoeken over ondergelopen land, waar het water nog niet genoeg hoogte had bereikt om ongehinderd varen mogelijk te maken. Door de veranderlijke wind, die telkens in felle vlagen uit een andere richting gierde, raakten herhaaldelijk schepen uit hun koers. Kwamen schepen met elkaar in aanvaring of voeren zij elkaar in de weg. Eén groot vaartuig was erbij. „De Ark van Delft.” Het bestond uit twee aan-elkaar-verbonden boten, en werd voortbewogen door schep-raderen. De verschansing rondom was versterkt; een aantal stukken geschut vormde de bewapening. Kanonniërs en musketiers waren aan boord. De „Ark” was een soort drijvend fort. Maar . . . moeilijk te besturen. Telkens schuurden haar kielen de grond — tot ze ergens bleef vastzitten. Gestrand in de inundatie. Het duurde wel drie uur, eer het gevaarte weer vlot was — een ongeduldig-makend tijdverlies. Maar de vloot bereikte de bres in de Voorwegdijk: voor een zó groot aantal schepen een bekrompen doorgang. Als de Spanjaards hier een aanval op de schepen zouden ondernemen! De schepen, die nog lang niet in een ordelijk verband konden varen.

La Garde had met een dergelijke aanval gerekend: ze kwam niet. Hij brak zich niet het hoofd over de vraag, wat daar de

oorzaak van kon zijn. De storm, het bar slechte weer. De angst misschien van landsoldaten voor het water van de inundatie. Het was allemaal mogelijk.

Belangrijker was, dat de schepen ongehinderd door de vijand konden doorvaren. Op weg naar de Zegwaardweg, waar Boisot wachtte.

Toen hoorde La Garde van een paar boeren, die met een praam bij een van zijn schepen langs zij kwamen, dat de spaanse bezetting Zoetermeer had ontruimd.

„Ontruimd?” Hij was zó verbaasd over dit onverwachte, dit goede bericht, dat de verwonderde vraag hem ontviel, eer hij er erg in had.

Een van de boeren grimlachte. „Ze waren bang, dat ze verzuipen zouden,” zei hij.

Zijn makker voegde er bij: „Ze zijn al een poos bang voor het water. En ze worden dat steeds meer.”

Overste La Garde had niet veel tijd nodig om te overleggen en tot een besluit te komen. Hij gaf een van zijn kapiteins bevel, het dorp met drie compagnieën soldeniers te bezetten: vanuit Zoetermeer was de vaarweg die admiraal Boisot volgen zou langs de Wallewetering, te beveiligen en te beheersen. Het bezet-houden van Benthuizen en van de doorgraving in de Zegwaardweg was nu niet meer nodig. Hij trok de manschappen uit die posten terug: ze konden beter meegaan met de vloot en de troepen, die de Spanjaards van voor Leiden gingen verdrijven.

Toen vervolgde hij zijn tocht naar het Zoetermeersemeer. Langs de Wallewetering.

Admiraal Boisot was die opgevaren. In de vroege morgen al. Hier en daar lag een boerenhoeve in het land of aan de dijk: de gidsen, die de vloot de weg wezen waarschuwden wanneer ze wisten, dat ze zo'n stee naderden. Het was immers mogelijk, dat er spaanse soldeniers in geposteerd waren; dat er geschut was opgesteld.

Maar telkens weer kon de vloot die hoeven en huizen ongehinderd voorbijvaren: de vijand scheen ze niet als versterking te gebruiken.

Tot . . .

De geuzenvloot was de Wallewetering ten einde gevaren; ze was nu bij de ingang van het Zoetermeerse meer. Daar stonden een paar huizen.

Vanuit die huizen was de nadering van de geuzenschepen

blijkbaar gezien: er kwamen een paar honderd piekeniers naar buiten. Zouden ze trachten, de vloot aan te vallen? Haar de ingang in het meer betwisten?

Het bleek, dat ze daar niet aan dachten! Ze trokken zich langs de oever van het meer terug. Daar stond een grotere woning — die was duidelijk versterkt tot fort. Ze had bezetting: vanaf de schepen was te zien, hoe spaanse soldeniers naar buiten renden en zich — met de piekeniers die tot hun versterkte hoeve waren terug getrokken — zich langs de oever opstelden. Om een landing af te slaan?

Boisot was niet van plan, zijn mannen een landing te laten ondernemen. Hij seinde zijn schepen, dat ze zich in een lange linie moesten opstellen en gaf bevel, het vuur te openen op de vijandelijke troepen aan de oever.

Kanongebulder; geknal en gedaver van musketschoten. Dat vanaf de wal beantwoord werd. Fel. Maar veel schoten van de musketiers daar misten. Niet alle. Met een kreet van pijn greep een kanonnier op de galei van de admiraal naar zijn borst — hij wankelde. Harmen Leeuw, die naast hem stond ving hem op. De man leunde zwaar; hij begon te reutelen.

Leeuw bleef hem ondersteunen; een ander schoot te hulp. Het gereutel werd zwakker — een golf bloed kwam opeens uit de mond. De twee mannen legden de gewonde op de bodem van hun vaartuig: even ging een rilling door het lichaam. Dan lag het stil.

Harmen Leeuw bukte zich en legde het oor luisterend op de borst. Dan richtte hij zich op.

„Dood”, zei hij.

Maar het vuurgevecht ging door. Met knallen en vlammen en rook.

Tot de duisternis het richten van vuurwapens onmogelijk maakte. De losbarstingen minderden; het rumoer van de strijd zwakte af. Verstomde.

Onder bescherming van het donker trok de vijand terug.

De toegang tot het meer was vrij. De watervlakte van het meer stond de Geuzen ter beschikking.

Boisot gebruikte ze. Als ligplaats voor zijn galeien. Als ligplaats voor de schepen, waarmee La Garde zich bij hem kwam voegen. Schepen met zeeuwse Watergeuzen; met franse musketiers en piekeniers. Schepen met levensmiddelen voor het uitgehongerde Leiden óók.

Wanneer zouden die de vege stad bereiken?

HOOFDSTUK 14

In die dagen was geen trompetter voor een van de Leidse poorten verschenen, die een brief of een eis bracht van de bevelhebber der belegeraars.

Don Francisco de Valdez had zijn aandacht voor andere dingen nodig, het water, dat de landen ál drassiger maakte; de geuzenvloot, die dichterbij kwam en de stad wilde bereiken. Bovendien, hij had zich geërgerd aan de briefwisseling van de Leidenaars met stadhouder La Roche — een briefwisseling die hij niet kon verbieden. Maar die hij wel belette, door aan Leidse afgezanten naar de stadhouder geen vrije doortocht door zijn linies toe te staan. Neen, tussen hem en de Leidenaars zou de beslissing vallen. Niet door onderhandelen en overeenkomst, maar door honger en zwaard.

„En water,” dacht hij somwijlen daar bij. Maar die gedachte duwde hij weg, zo vaak en zo goed hij kon. Dat wegduwen ging niet altijd. En zeker niet volkomen.

De officier, die La Roche als zijn gezant naar de magistraat en de verdedigers van Leiden had gestuurd, bevond zich nog in Leiderdorp, waar Valdez zijn hoofdkwartier had.

Hij had herhaaldelijk zijn trompetter naar Leiden gestuurd. Om antwoord op het schrijven van de stadhouder, dat de Leidenaars door zijn bemiddeling hadden gekregen. Hij wist — want dat was hem min of meer triomfantelijk medegedeeld, — dat er geen antwoord naar graaf La Roche gezonden had kunnen worden, omdat Valdez vrijgeleide had geweigerd. En blééf weigeren.

Goed, had hij zijn trompetter laten antwoorden, dan konden er geen Leidse boden naar Utrecht. Maar dan kon er wel een schrijven van de Leidenaars aan hem overhandigd worden; hij had geen toestemming van Valdez nodig om naar Utrecht te gaan.

Een antwoord uit Leiden was uitgebleven. Ondanks zijn herhaald aandringen daarop. En het zou zeker uitblijven, nu de heren Van der Does door de Prins tot gouverneurs waren benoemd. Van hem was geen enkele onderhandeling te verwacht-

ten, zolang de stad niet in alleruiterste nood daartoe tóch moest overgaan.

En toen . . . De avond begon al te vallen, toen kanongedonder werd gehoord. Dichter bij dan enkele dagen te voren! Dat moest van de vloot komen. Dan moest die vloot dichter bij de stad gekomen zijn!

Vanaf hun wallen, hun poorten, hun torens, hun Burcht keken de mannen, de vrouwen naar de verte. Ze begrepen, dat het kanonvuur de naderende bevrijding betekende. Ze tuurden; ze spanden hun ogen in. Wie de scherpste blik hadden meenden, masten van schepen te zien. Anderen twijfelden. Maar zichtbaar of niet zichtbaar: de vloot was dichterbij.

„Zie eens!” Jurriaan Beukels wees naar wat strospiertjes, die door de wind kwamen aangewaaid. Ze brandden.

„Van brandende huizen of schuren,” beweerde een vrouw, vlak bij hem.

„Ik zie nergens een rode gloed,” zei een ander. „Die moest je toch kunnen zien, als er brand was!” Jur kende haar wel: de vrouw van Frank Pauw.

„Gloed of geen gloed — de Geuzen komen!”

„Het wordt tijd,” zuchtte Marritje Silverschoon. Ze was met Lijsbeth Pauw naar de wal gekomen. De diepe ellende waarin je met mekaar verkeerde maakte, dat je soms meeliep met iemand, die niet bepaald tot je vrienden behoorde.

„Het is niet langer uit te houden,” zei Lijsbeth. Zij had dat al wekenlang gezegd. Nog toen Frank, haar man, in de stad was. Nu deze al een poos geleden met zijn brieven naar Utrecht was gegaan en nog steeds niet terug kwam, werd het haar zo goed als onmogelijk om het uit te houden.

Ze had zijn steun niet meer. De zorg voor de kinderen droeg ze alleen. En die zorg nam met het uur toe. IJmert, haar zoon van dertien, was zó verzwakt, dat hij niet meer lopen kon haast. Om van Mieke, het meisje van elf, niet te spreken. Lijsbeth was moedeloos en radeloos de deur uitgelopen; ze kon tegen de ellende thuis niet meer op. Ze was naar de wal gegaan, eigenlijk zonder andere reden dan dat zoveel lui daarheen gingen. Het kon haar weinig meer schelen, wie uiteindelijk de baas zou blijven of worden in Leiden; als er maar brood, als er maar voedsel kwam. Of de Spanjaards het brachten of de Geuzen — voedsel moest er komen. Voor het te laat was!

Ze keerde zich om — in haar eentje liep ze terug. Naar huis. Toch naar huis. Ze had geen stukje eten meer. Maar vandaag

werden er rantsoenen uitgedeeld. Ze zou het hare en dat van haar kinderen gaan halen.

Het was wéér minder dan het vorige. Een pond paardevlees en een pond rundvlees voor elk van hen. Vlees mèt been — je had niet eens echt twee pond de man. En je moest er vier dagen mee doen.

Ze ging niet regelrecht naar de vleeshal, waar de rantsoenen uitgereikt werden. In een onbestemde angst, die haar opeens overviel, ging ze naar huis.

Het was er stil, toen ze binnentrad. Ze bleef even staan, met de hand op haar hart, dat plotseling hevig begon te kloppen. Ze vermande zich en liep het woonvertrek in. IJmert zat bij de tafel. Voorover gebogen; het hoofd op de armen. Alsof hij dodelijk vermoeid was. Sliep. Ze ging naast de jongen staan — besluiteloos. Toen hoorde ze, dat ze niets hoorde. Haar jongen ademde niet meer! Ze stootte hem aan. Zei zijn naam. Dringend. Smekend.

Geen beweging en geen antwoord. Toen begreep ze.

„Moeder,” riep een zwakke stem uit de bedstede.

Ze liet haar gestorven jongen en volgde de roep.

„Ik heb dorst,” klaagde Mieke. „En zo'n honger.”

Lijsbeth Pauw haalde water. Hield de kroes aan de droge lippen van het meisje. Het kind dronk.

„Zo'n honger,” herhaalde Mieke haar klacht.

„Ik zal eten halen,” beloofde de moeder.

Zonder naar haar zoon te kijken ging ze de deur uit. Vlees zou ze halen. Voor Mieke en voor haarzelf.

„Met z'n vieren zijn jullie, niet?” vroeg de man, die de rantsoenen afwoog en uitdeelde. Hij wist niet, dat Frank al dagen niet meer in Leiden was.

„Met z'n vieren,” herhaalde ze.

Toen ze de vleeshal uitging had ze vier rantsoenen. Ze waren nog maar met z'n tweeën.

In meer woningen was de dood gekomen. Of dreigde zijn komst steeds benauwender. Kwam hij.

Toch... Volhouden! Zeker, nu de redding voor de poorten scheen te staan. Het geschutgedaver was er immers het bemoeidigend bewijs van.

De trompetter van de stadhoudelijke afgezant verscheen weer voor de poort. Om antwoord. Werd het aanbod van de stadhouder om te bemiddelen tussen de koning en de opstandige stad, nu aanvaard of niet?

Schout Van Broeckhoven gaf het antwoord. Namens de burgers van Leiden. Zoals de zaken nú stonden wilden de Leidenaars geen overeenkomst sluiten. Zij wilden afwachten, wat God de Almachtige over hen beschikken zou.

De trompetter keerde de stad de rug toe en ging naar zijn meester.

Hij zou voor Leiden zijn signaal niet meer blazen.

Dat er geen boodschapper van de vijand meer komen zou was naar de mening van de magistraat, van de bevelhebbers over schutterij en vrijbuiters vóórdeel. Want iedere keer dat de trompetter gekomen was, hadden zijn komst en zijn vraag die lieden binnen de muren die vóór een overeenkomst, vóór een overgave waren, er toe gebracht hun verlangen weer naar voren te brengen. Zeker — niet zo fors en dreigend als de keer, toen gewapenden de vergaderzaal in het stadhuis waren binnengedrongen om hun eisen te stellen. Maar in gesprekken — luide gesprekken, opruiende gesprekken — die ze niet alleen binnenkamers maar ook op straat voerden. Dat zou nu veel minder gebeuren.

Regeerders en burgerij hoopten wèl op tijding van Boisot. Rekenden daarop. Tijding, waaruit ze vernemen konden, hoe het stond met de geuzenvloot; met de onderwaterzetting. Met de kansen op redding en ontzet. Waaruit ze konden opmaken, hóe lang ze nog wáchten moesten tot dat ontzet een feit zou zijn. Lang wachten konden ze niet meer; de nood werd al nijpender. En . . . ná die avond waarop het kanongedonder hen gemeld had, dat de vloot dichtbij was, was geen brief met nauwkeuriger aanwijzing in de stad gekomen.

Ze wisten niet, de benarde Leidenaars, dat er wel pogingen waren ondernomen, boden en brieven binnen hun stad te zenden.

Harmen Leeuw was een van die boden geweest. De avond ná het gevecht bij de ingang van het Zoetermeersemeer had de admiraal de Leidenaar met een schrijven naar zijn geboortestad gezonden.

„Jij kent de omtrek,” had hij gezegd. „En ik weet, dat je al het mogelijke zult doen, om binnen de stad te komen.

„Dat zal ik, edele heer,” had Harmen beloofd.

Hij had al het mogelijke gedaan. Door nacht en regen was hij in de richting van Leiden getrokken. Maar hij had niet kunnen gaan, zoals hij eigenlijk gewild had. Doordat het land

onder water stond, kon hij van verscheidene binnenwegjes geen gebruik maken. Niet, omdat het water zo diep was, maar omdat het nergens liet zien, waar sloten en greppels liepen, die wél diep waren. De dijken, die nog niet helemaal onbegaanbaar waren en de enkele wegen, waar je nog lopen kon zonder gevaar te water te raken, waren gevaarlijk. Omdat ze door de belegeraars bewaakt werden. Twee, drie keer was hij ternauwernood aan gevangenneming door schildwachts ontsnapt. Hij was zó dicht genaderd, dat alleen de Lammenschans nog tussen hem en de stad inlag. Als hij die voorbij zou kunnen komen, was het zo goed als zeker, dat hij de stadspoort zou bereiken.

Hij had de Lammenschans níet voorbij kunnen komen. Een wachtpost had hem ontdekt, toen hij in de late namiddag gepoogd had, voorbij te sluipen. Er was een wilde jacht op hem ingezet. Toen was zijn kennis van de streek hem te pas gekomen. Al was hij op zijn vlucht ergens te water geraakt, waar een brede tochtsloot moest wezen. Hij was gaan zwemmen: aan verschillende terreinvoorwerpen, die nog grotendeels boven het inundatie-water uitstaken, had hij gezien waar hij was. Waar hij heenging. De achtervolgende soldeniers hadden zich niet in het water gewaagd, waar de Geus veiligheid en een vluchtweg vond.

Doornat, doodvermoeid — meer nog: diep teleurgesteld — had Harmen Leeuw de vlootvoogd moeten melden, dat zijn zending niet geslaagd was.

Erg was dat voor hem. Erger was het voor de Leidenaars, die nu van tijding verstoken bleven. Tijding, die ze zo bitter nodig hadden, om hen een hart onder de riem te steken.

Geen tijding — wel een wind, die maar steeds uit het oosten bleef waaien en maakte, dat het water niet dan zeer langzaam steeg. Hoe vaak keek een hongerlijdende burger, een hongerlijdende moeder die ook niets meer voor haar kinderen had niet naar de weerhaan op een toren; naar een prinsenvlag, die nog van een trans woei. Om te zien in welke richting ze wees.

En dan de spot van de papisten! De tergende spot.

„Ha, Geuzen, trek waterlaarzen aan! Dan kun je de vloot tegemoet gaan, die brood en haring voor jullie aan boord heeft!”

Geurt Diederiksz was nijdig geworden, toen hij dat geterg hoorde. Hij was met een paar grote passen op Gerbrandt van Hoorn toegestapt, die de spottende woorden riep.

„Zeg dat nog eens, papist die je bent!”

Maar een andere vrijbouter had hem weggetrokken. „Laat die vent, Geurt. Zie je niet, dat hij zo schreeuwt uit louter angst? Hij wou, dat ie brood en haring kéréég. Al was het van Geuzen.”

„Die geven het zulke lui als hij is, niet,” zei Diederiksz. Gramstorig nog.

„Zo zijn Geuzen,” snauwde Van Hoorn. In zijn vijandigheid tegen Geuzen. Meer nog: in zijn angst, dat het gaan zou zoals Diederiksz voorspelde.

Het antwoord van de andere vrijbouter verbaasde hem. Stelde hem tegelijk een beetje gerust.

„Dat doen ze wèl, Geurt. Denk je, dat ze als ze ons hongerlijders zien, ze voor ze een van ons te eten geven zullen vragen, of iemand Geus is of papist?”

„Dat moesten ze wel,” vond Diederiksz. „En dan niks geven aan lui, die ons liever vandaag dan morgen aan de Spanjaarden zouden uitleveren.”

„Die trouw zijn gebleven aan koning en kerk,” gooide Van Hoorn er tussen. De felheid van Diederiksz maakte, dat hij zijn angst overwon.

De makker van Geurt deed, of hij de woorden niet hoorde.

„Die papisten mogen dan onze vijanden zijn — ze laten verhongeren als we weer eten krijgen, nee man, dat mag je niet en dat wil je niet.”

„Wil ik dat niet? En waarom mag ik dat niet?”

„Omdat we onze vijanden moeten liefhebben. Dat weet jij net zo goed als ik. Onze Heere Jezus heeft het gezegd. En als wij vèchten voor ons geloof moeten we er toch zeker naar handelen.”

Gerbrand keek van de een naar de ander. Dat dit gesprek déze wending nam! Hij zag, dat Geurt Diederiksz de lippen op elkaar neep. Alsof hij met moeite een scherp woord tegenhield. Toen hoorde hij hem zeggen: „Je hebt gelijk, Sander. Maar makkelijk is het niet.”

Gerbrandt van Hoorn verwonderde zich over het toegeven van Diederiksz.

Hij verwonderde zich nog meer over wat Sander antwoordde. „Misschien is het moeilijker brood van een vijand aan te nemen, dan brood aan een vijand te geven. Kom Geurt, we gaan.”

Met een knik, die een groet moest voorstellen, lieten ze hem staan.

Een poos stapten ze zwijgend door. Naar de wallen, waar ze wacht moesten gaan doen.

In de straten die ze doorliepen, zagen ze de ellende aan alle kanten.

Bij een slagerij, waar een van de weinige overgebleven paarden werd geslacht, verdrongen een paar jongens elkaar bij de goot, waar het paardebloed in vloeide. Wie er vlak bij kon komen ging voorover liggen en slurpte het begerig op.

De twee mannen keken er even naar. Veel aandacht gaven ze er niet aan; zoiets zag je dagelijks. Net als het zoeken naar wat eetbaars in een afvalhoop. Zoals ze een vrouw zagen doen. Een vermagerde, verschrompelde gestalte. Haar handen klauwden tussen het afval — ze scheen wat gevonden te hebben. Diederiksz keek scherper toe, toen ze het haastig naar de mond bracht: het was een afgekloven bot. Hij wendde het hoofd af.

O, hij wist immers wel, hoe bitter en bar de nood was. Hoe alles gegeten werd wat te bijten en te kauwen en te slikken was. Werden de huiden van geslachte dieren niet klein gesneden, om de stukjes te kunnen koken en ze dan te eten? Honden en kattevlees, als je dat krijgen kon, was het een veelbegeerde spijs. Muizen en ratten, als je die vangen kon, kookte je ze of je maakte er soep van. Het was niet lang meer vol te houden, het verzet. Al zou je zoiets nooit, nooit zeggen tegen een papist als die Van Hoorn van daarnet. Stierven de uitgeputte, uitgehongerde mensen niet in angstwekkende aantallen?

Gisteren nog: hij was een vriend gaan opzoeken. Toen hij diens huis binnenkwam was het er stil. Hij was de kamer ingelopen — daar had hij zijn vriend gevonden. Dood. Met naast hem — in een diepe slaap van uitputting diens vrouw.

Geurt had geluisterd naar haar ademhaling. Nauwelijks hoorbaar was ze geweest. En terwijl hij luisterde was ze gestokt. Was ze opgehouden. Twéé doden in eenzelfde huis. Terwijl hij bezig was over de lichamen lakens te leggen, had hij stappen gehoord in het voorhuis. De zoon van de doden.

De jongen was op de drempel blijven staan, toen hij Diederiksz zag die lakens over de lichamen van zijn ouders legde. Over hun lijken, begreep Cornelis Joppens. Hij was de stad in gegaan, om wat eetbaars te zoeken. Voor zijn moeder, zijn vader, zichzelf. Hij kwam terug met een paar plokken gras; met wat boombladeren; met een halve paardepoot.

Voor soep, had hij overlegd.

Hij liet zijn moeilijk verkregen voedsel vallen. Roerloos bleef hij staan.

„Zijn vader en moeder . . . ?” Hij eindigde de vraag niet.

„Ja,” knikte de vriend van zijn ouders.

Een ogenblik zwegen beiden. Toen zei Diederiksz: „Kom met mij mee.

Je kunt bij ons wonen.”

De jongen had het hoofd geschud. „Nog niet, oom Geurt. Later misschien.”

Diederiksz. had dat antwoord begrepen; geëerbiedigd.

Maar . . . waar was de jongen nu? De gestorvenen waren begraven — zo gauw mogelijk. Zoals met alle doden gebeurde. Van stadswege. Maar voor wezen, voor alle wezen, kon de stad niet zorgen. Zeker niet in deze benauwde dagen. Daarom zou hij de zorg voor Cornelis Joppens op zich nemen. Zodra hij de jongen weer zag.

Op de wallen losten Diederiksz. en Brant enkele makkers af — die konden naar huis. Om te eten, als ze daar iets te eten hadden. Om te rusten, als ze daar rust konden vinden. Misschien vielen ze in slaap door oververmoeidheid.

Geurt Diederiksz. en Sander Brant begonnen hun wacht-dienst.

Het begon donker te worden. De avond viel en de lucht was bedekt met zware wolken, waar uit een koude regen begon te vallen.

„Weer om geen hond naar buiten te sturen,” mopperde Geurt. Hij huiverde.

Maar ze gingen niet het kleine wachtvertrek binnen, dat bij de poort hoorde. Vanuit een vertrek kun je niet zo goed het stuk land vóór de poort in de gaten houden als vanaf de wal. In de luwte van de poortmuur vonden de mannen enige beschutting.

Toen kwamen een paar gestalten tegen de wal opgeklauterd. Vier man. „Deze drie moeten de poort uit,” zei een van hen. Sander herkende hem: hij was stadsbode.

„Goed,” zei hij. „Zeker boden?” Hij zag, dat de drie elk een kooi bij zich had. Met een duif erin.

Sander ging hen voor om het winket open te doen. Toen de boden naar buiten liepen, zei hij tot de laatste: „Jij ook mee, Jurriaan?”

„Ja.” En een beetje trots op het feit, dat hij bode was: „Ik heb erom gevraagd.”

Er was geen tijd, een lang gesprek te voeren — de drie moesten van de duisternis gebruik maken.

Toen hij de kleine poortdeur dichtdeed en de zware grendels erop schoof, zei Brant: „Die knaap van Beukels is nog rijkelijk jong voor zo'n opdracht.”

„Misschien wel,” gaf de stadsbode toe. „Maar jij weet ook wel, dat heel wat mannen niet meer kunnen gaan.”

Sander Brant wist dat. Er waren er gesneuveld bij uitvallen; er waren er gestorven door honger en door pest.

„Ik hoop, dat ze komen waar ze komen moeten,” zei hij.

„Naar de vloot gaan ze. Boisot moet weten, dat de stad het haast niet meer volhouden kan. Geen twee weken.”

„Als het móet . . .,” antwoordde Brant. „Dan zullen we volhouden,” bedoelde hij. Maar hij zéi dat niet. Omdat hij de onmogelijkheid zag. En die toch niet wilde toegeven.

De morgen was nog grauw, toen Geurt Diederiksz, iemand naar de poort zag toekomen. Van buiten.

Hij boog zich voorover, om goed te kunnen zien. Want hij vergiste zich toch? Dit was toch niet . . .?

Toen de gestalte zó dicht bij was, dat vergissen onmogelijk was, zag Diederiksz., dat zijn eerste vermoeden juist was geweest. Hij haastte zich naar het winket — nog vóór Jur Beukels klopte, deed hij het open.

„Al terug?” vroeg hij.

„Ja. Ik kon er niet door.”

Jurriaan had dus de vloot niet bereikt. Trouwens: dat wist de vrijbouter zodra hij hem had herkend. De afstand naar de vloot was veel te ver, om die in een paar uur heen en terug af te leggen.

„We waren in de buurt van de Lammenschans,” vertelde de jongen. „De anderen, Joost Egbers en Heiman Kemp, liepen een eind voor mij uit. Opeens maakte een schildwacht alarm — we moesten hollen voor ons leven. Zij renden de kant op van Zoeterwou. Die kans had ik niet. Want de Spekken, die op ons afkwamen holden op mij toe. Ik liep harder. En ik wist de weg beter. Zo ben ik die kerels ontkomen. Mijn kooi, met de duif erin, moest ik laten vallen.”

Hij haalde de schouders op in een gebaar van: „dat is nu eenmaal niet anders.”

„Jammer,” vond Diederiksz. „Maar gelukkig ben jij terug.”

„Ik hoop, dat Egbers en Kemp door de spaanse linies heen

gekomen zijn," zei Jur. „Mèt hun brieven en hun duiven."

„Dat horen we wel. Op de een of andere manier. Maar ga jij nu naar huis — je bent natuurlijk moe."

„Ik moet eerst melden, hoe het me vergaan is," zei de jongen. „Op het stadhuis. Bij jonker Van der Does of bij wie er anders is. En dan ga ik naar huis."

Hij liep de straat in, die naar de Breestraat voerde.

Hij was dankbaar, dat hij aan de Spanjaarden ontkomen was. Hij was terneergeslagen, omdat zijn tocht was mislukt.

Het had hem enige moeite gekost, van zijn vader toestemming te krijgen toen hij gezegd had, zich als bode te willen melden. Om van moeder maar te zwijgen. De toestemming was gekomen, toen hij vader herinnerd had aan diens zeggen een poos geleden: „Het zal nodig worden." Nu was het nodig, had hij betoogd: omdat ieder die nog kon, nodig was.

Op het raadhuis trof hij jonker Van der Does. Die luisterde naar zijn verhaal. Prees hem. „Je hebt gedaan wat je kon — meer kan niemand verlangen. Gelukkig ben je behouden terug. Ga dat maar thuis vertellen."

Toen de jonge Beukels hem verlaten had om thuis zijn ouders te zeggen, dat hij veilig terug was, bleef Jan van der Does een ogenblik peinzend bij een van de ramen staan. Zonder te zien keek hij naar de straat. Een voorbijganger die hem met een opheffen van de hand groette merkte hij niet op. Een van de drie boden onverrichterzake terug. Zouden de anderen de vloot wèl bereikt hebben? Zouden ze met tijding terugkomen?

Ze kwamen niet met tijding terug. Ze hadden zich wel op de terugweg begeven. Met brieven van Boisot. Maar ze hadden geen kans gezien, door de belegeringsring rond Leiden heen te komen. Zo meldden ze de admiraal.

„Dan een postduif," besloot deze.

Het schrijven werd onder de vleugel vastgemaakt — de vogel in de lucht geworpen.

Heiman keek hem na: het was zijn duif. Gewend aan zijn til. Het dier sloeg de vleugels uit en ging de richting van Leiden op. Weldra was het uit het oog verdwenen.

„Moeder, onze duif is terug!" zei Garben Kemp. Sedert zijn vader als duivenbode de stad uitgegaan was, had hij de til telkens in de gaten gehouden. Nu al drie dagen lang. Hij wachtte

op de duif. Zoals de hele stad wachtte op tijding van de vloot. Herhaaldelijk was een stadsbode wezen vragen, of de duif nog niet terug was. Bij hen. Bij Zanders, de eigenaar van de duif, die Egbers meegenomen had. Telkens tevergeefs.

Maar nú was hún duif terug. Dat betekende, dat vader veilig de vloot had bereikt. Dat betekende, dat hij, Garben, de duif moest pakken en met de brief naar het stadhuis moest gaan.

Het pakken was gauw gebeurd. De brief even gauw losge maakt.

„Ik ga hem brengen, moeder!”

„Goed, jongen. En vraag wat er in staat, als de heren hem gelezen hebben.” Ze hoopte, dat er mogelijk iets over haar man in zou worden verteld.

Dicht bij het stadhuis zag Garben burgemeester Van der Werf. Hij liep op hem toe. In zijn haast om de brief te geven, vergat hij zijn muts af te nemen.

„Een brief, burgemeester,” zei hij, en hield Van der Werf het schrijven voor. „Onze duif heeft hem gebracht.”

Toen begreep Van der Werf, wat voor brief deze knaap daar had.

„Wie ben je?” vroeg hij, het schrijven aannemend.

„Garben Kemp, burgemeester. „En in één adem voegde hij erbij: „Moeder wil weten, wat er in staat.”

„Je moeder?” vroeg burgemeester met enige verwondering. Hij begreep niet onmiddellijk de achtergrond.

„Of er iets over vader in staat,” verduidelijkte de jongen. „Die is als bode naar de vloot.”

Even vloog een glimlach over het gezicht van Van der Werf. Toen zei hij: „Dat zal wel niet, denk ik. Maar je vader is vast en zeker goed op de vloot aangekomen denk ik.”

„Dat heb ik ook al gedacht, burgemeester. En ik heb het tegen mijn moeder gezegd.”

„Doe dat dan nog maar eens, Garben. Zo heet je immers? En de belangrijke dingen die er in deze brief staan, daar hoort je moeder wel over. Daar hoort ieder over. Maar — hij lachte nu hoorbaar — ze vindt het zeker wel goed, dat eerst de burgemeesters en de andere heren de brief lezen. Die is tenslotte aan hen gericht.”

„Ik zal het zeggen, burgemeester.” Nu dacht Garben er wel aan, netjes zijn muts af te nemen. Op een sukkeldrafje ging hij naar huis.

De inhoud van de brief was tamelijk beknopt. Er werd in

uitgelegd hoe het kwam, dat Leiden enkele dagen geen tijding had gekregen. Na het laatste schrijven uit de stad — nu een paar dagen geleden — hadden verscheidene boden gepoogd, de stad met antwoordbrieven te bereiken: ze waren onverrichterzake teruggekeerd naar de vloot. Die lag in het Zoetermeerse meer. En wachtte op gunstige wind en op de springvloed, die met enkele dagen verwacht werd. Dan zou ze trachten, door de binnenste belegeringslinie van de Spanjaards heen te breken.

Eigenlijk was dat weinig nieuws. Weinig-bemoedigend nieuws. Wachten op gunstige wind: hoeveel dagen deden de Leidenaars dat al niet? En ze bleef oost. Het water steeg niet. Of amper.

Burgemeester Van Halfleyden luisterde met een strak gezicht naar de voorlezing van het schrijven van de admiraal. Hij wist, dat een voorstel om te gaan onderhandelen geen kans maakte. Nóg geen kans maakte. Wat de schout een dag of wat geleden had geantwoord aan de trompetter van de afgezant van La Roche, was immers namens de stad geweest? Van Halfleyden dacht grimmig: „Namens mij niet. Namens heel wat anderen niet. Maar mijn ambtgenoot Van der Werf, de heren Van der Does, de stadssekretaris Van Hout — die willen geen onderhandeling. Net zo min als de vrijbuiters en de burgerwacht. Zij hebben de macht nog in handen.” Hij keek naar de mannen, die het verzet volhielden. Hoe lang nog?

De volgende dag was het weer sterk verbeterd. De wolken waren weggedreven; de lucht was strak blauw. Maar de wind bleef oost.

En het water? Het leek haast, of dat ondieper werd: de oostenwind hield niet alleen was tegen, maar scheen water weg te blazen.

De mensen keken naar de vloot uit met een zó dringend verlangen, dat het bijna was of ze de geuzenschepen door hun blikken dichterbij wilden trekken. Maar de dag verstreek, zonder dat één kanonschot in de verte werd gehoord: zonder dat één naderende mast werd gezien.

Sommige lui beweerden, heel in de verte gejuich gehoord te hebben. Anderen haalden daar de schouders over op. Gejuich? Wat zou er daar in de verte te juichen wezen? Als er niet geschoten, niet gevochten was? Dus zeker geen overwinning was behaald. Of . . . de Spanjaards moesten ergens om gejuicht hebben.

Toen vloog een duif de stad binnen. Hoogstens door een enkele opgemerkt.

Maar Zanders zag zijn vogel, toen die bij hem op de til neerstreek. Hij pakte ze. Onder de vleugel zat een brief. Daarmee haastte hij zich naar het stadhuis.

„Een brief. Mijn postduif is er mee terug gekomen,” zei hij tegen de stadsbode in de hal van het gebouw.

„Kom mee,” antwoordde die. „Een paar van de heren zijn aan het bespreken.” Zanders vroeg niet: „Wat?” Ze bespraken de toestand en de tegenstand — wat anders?

„Een man met een brief, heren,” kondigde de stadsbode hem aan.

„Gebracht door de postduif, die Egbers meegenomen had,” zei Zanders. Hij liep de zaal in en legde het schrijven op de tafel, waarachter de voorzittende burgemeester en de stadssekretaris zaten. Toen ging hij mét de stadsbode, weg.

Pieter van der Werf nam het schrijven en opende het. Reikte toen de brief aan Jan van Hout.

„Lees voor, heer sekretaris.”

Van Hout las. De gouverneurs, de burgemeesters luisterden.

Boisot meldde, dat de prins van Oranje de vorige dag de vloot had bezocht. Om met hem de voorbereidselen te bespreken tot een zo spoedig mogelijk te ondernemen poging de Spanjaarden aan te vallen en te verdrijven. Om die met hem te némen. Voorbereidselen, die al ten uitvoer gebracht waren. Zodra de wind gunstig werd en de verwachte springvloed kwam, zouden zijn schepen varen. De Prins zond zijn hartelijke groeten aan de dappere verdedigers van Leiden en verzekerde nogmaals, dat al het mogelijke gedaan werd om hen te hulp te komen. Hij was er vast van overtuigd, dat met Gods hulp de stad zou worden ontzet. En drong er bij iedereen op aan, zich voor God te verootmoedigen en Hem te smeken om de stad barmhartigheid te bewijzen.

„God moge ons genadig en barmhartig zijn en ons verlossen van onze vijanden,” zei Van der Werf, toen de stadssekretaris de brief na de voorlezing dichtvouwde.

„Ik stel voor, de inhoud van dit schrijven aan de burgerij bekend te maken,” zei Jan van der Does. „De tijdingen van Boisot en de woorden van Oranje zullen haar bemoedigen.”

Dat werd inderdaad het geval.

„De vloot komt,” werd er geroepen, als de brief op een straathoek of op een plein gelezen was.

Burgers gingen naar de wallen. „De vloot komt!” schreeuwden ze naar de spaanse soldeniers, die op roepwijdte afstand posten bezet hielden.

„De vloot komt niet!” riepen die terug. „De wind is oost en blijft oost. Jullie prins van Oranje kan eerder de sterren van de hemel plukken, dan het water van de zee tot voor Leiden brengen.”

„De vloot komt — Boisot en zijn Watergeuzen komen!”

„Jullie sterven van honger voor ze er zijn! Honden-en-katten-eters zijn jullie!”

Arjaan Beukels zette zijn handen als een roeper aan de mond.

„Honden- en katten-eters zijn we — goed, dat is zo. Zolang jullie dus een hond horen blaffen of een kat miauwen kunnen jullie er zeker van zijn, dat we de stad niet overgeven!”

„Zo is het! Leve de Prins!” „Volhouden zullen we!” ondersteunden anderen het antwoord van Beukels.

Maar de hemel bleef strak en de wind woei nog uit het oosten.

In de nacht stak de storm op.

HOOFDSTUK 15

Tegen de avond van de 29ste sept. begon de heldere hemel te betrekken. De wind wakkerde aan.

De bemanning van de geuzenvloot keek naar de vlaggen, die hun schuiten voerden. Die wezen de richting, vanwaar de wind kwam. Niet meer oost. Ze draaide — kwam uit het noord-westen nu.

„Als die wind doorzet . . .” zei Peer Krijnse.

Hij zat op een roeibank van de galei; een van zijn maats naast hem. Het leek, of ze elk ogenblik de riemen wilden nemen en hanteren, om hun schip weg te roeien. De vijand tegen. Naar Leiden.

Ze wisten, dat dit niet kon. Nòg niet kon.

„Het water wordt hoger, als deze wind doorzet,” antwoordde zijn maat. „Het wordt tijd. Hoog tijd.”

Het begon te regenen; de wind werd storm. Ze gierde door de nacht.

Admiraal Boisot was uit zijn kajuit naar buiten gekomen. Hij zag naar de lucht; luisterde naar de toenemende storm.

Hij was voor beide dankbaar. Hij dacht aan wat hij naar Leiden had geschreven namens de Prins. God smeeken om de stad barmhartigheid te bewijzen.

Deze storm en de komende springvloed: waren die niet verhoring van dat gebed? Want de storm zou het water van de Noordzee — het door de springvloed stijgende water van de Noordzee — de Maasmond indrijven. Dan zou het afkomende rivierwater worden opgestuwd — het zou door de allang geopende sluizen, door de allang gegraven gaten in de Maas- en IJseldijken naar binnen komen en de inundatie dieper maken. Dan konden zijn schepen varen. Verder varen. Om Leiden te ontzetten.

Hij keerde zich naar de mannen, die op een roeibank zaten.

„Neem een boot, jullie,” beval hij, „en ga het water peilen tussen hier en de Kerkklaan.”

Onmiddellijk stonden Peer en zijn makker op. Meeuwis Jobse sprong mee in de roeiboot. Ze stootten af en voeren weg. Peer

stond met een peilstok aan de kop van de boot; de twee anderen zaten aan de riemen.

De Kerklaan. Ze wisten waar die liep: — het was een dijk die het overstromingswater tegenhield in noordelijke richting. Een sterk bezette dijk — de Spanjaarden wisten, dat ze de Kerklaan met man en macht moesten verdedigen. Hadden er dan ook over de hele lengte schildwachts geplaatst, die op het eerste teken van onraad alarm zouden slaan. Als de vloot tot bij die dijk kon opvaren, zou dáár het gevecht moeten worden geleverd om verdere doortocht naar Leiden te winnen.

Peer plonsde zijn peilstok in het water: veel dieper dan gewoonlijk kwam ze nog niet. Hij zei niets — zijn makkers roeiden verder. Weer peilde Krijnse. Iets meer water, meende hij, toen zijn stok de bodem raakte.

„Het stijgt nog niet hard, wel?” vroeg Meeuwis.

„Dat kan haast nog niet,” zei de maat, die naast hem op de doft zat. „De wind is nog niet lang west.”

Hij had gelijk — maar met een zó sterke wind mocht je toch rekenen op snelle stijging.

Die kwam. Toen de mannen tegen de morgen bij hun galei terug waren, konden ze rapporteren, dat het water wel een voet gestegen was.

„Nog niet genoeg,” wisten ze.

„Nog niet genoeg,” oordeelde Boisot. De schepen zouden te weinig water onder de kiel hebben om te kunnen varen.

Dus moest er gewacht worden. Een wachten, dat voor het ongeduld van de Geuzen veel te lang duurde.

Storm en regen deerden hen minder dan hun noodgedwongen stilliggen. Herhaaldelijk roeiden boten het ondergelopen land op in de richting van de Kerklaan. Om te peilen. Te peilen.

Eindelijk! De tocht kon aanvangen.

Op de galei van de admiraal werd een postduif in de lucht geworpen. Ze droeg een brief, waarin Boisot aan de Leidenaars meedeelde, dat zijn aanval op de Kerklaan zou beginnen. En hen vroeg, een uitval te doen in de richting van Lammenschans en daar de vijand te bestoken. Zodat van daaruit geen hulp kon worden gezonden naar de spaanse troepen en stellingen, die hij met zijn vloot ging bevechten.

¹⁾ 2 à 3 dm.

Midden in de nacht van 30 september op 1 oktober werden de ankers gelicht.

De vloot voer in slaglinie — de mannen hunkerden naar de strijd. Die bevrijding brengen moest aan de stad, die haast wel aan het eind van haar krachten moest zijn.

De galeien voeren op de rechter- en de linkervleugel. In het midden van de linie schuitten met grote hoeveelheden graszoden en van dik rijshout gevlochten horden. Materiaal, dat gebruikt kon worden om vlug een soort verschansing op te werpen.

Door regenvlagen heen naderden de geuzenschepen de Kerkklaan. Even hoopte Boisot, de vijand zeer dicht te kunnen naderen eer deze hem zag. Het was immers ternauwernood licht, en de vallende regen beperkte het zicht.

Die hoop werd niet verwerkelijk. De Spanjaarden hielden scherp de wacht: ze wisten, dat bij stijgend water een aanval ieder ogenblik mogelijk was.

Toen de schildwachts in het halfduister vaag de rompen van de schepen zagen opdoemen, sloegen ze alarm. Musketschoten vielen.

Maar die werden niet beantwoord. Nòg niet.

Zonder een kreet, zonder een schot roeiden de Geuzen hun galeien voort. Nu waren ze vlak bij de dijk.

Toen brandde hun geschut los, en de donder ervan mengde zich met de luide aanvalskreten van de Watergeuzen, die uit hun boten sprongen en door het water wadend naar de dijk stormden. Die beklommen en er het handgemeen begonnen tegen de soldeniers, die haar bezet hielden. Een kort gevecht — de Spanjaarden waren in de minderheid en moesten naar rechts en links wijken.

De geavers begonnen met doorgraven van de dijk, terwijl het gevecht aan de gang was. Ze bleven spitten, toen de geweken Spanjolen met belangrijke versterkingen terugkwamen en de aanval op de Geuzen inzetten. Maar Boisots musketiers, die op de Kerkklaan hadden post gevat namen de aanstormende Spanjaards frontaal onder vuur; de kanonnen van de galeien teisterden hen van terzijde.

Het water begon door de gegraven bressen te stromen — het land achter de Kerkklaan veranderde in een watervlakte.

De strijd met de Spanjaarden duurde niet lang: ze waren onmogelijk in staat, stand te houden onder het musket- en ka-

nonvuur; ze konden hun vijanden eigenlijk niet eens goed te lijf. En het wassende water joeg hen angst aan. Zou het hun de terugweg niet afsnijden?

Die terugweg gingen ze — de Kerkklaan was in de macht van de Geuzen!

Dezen gunden zich amper de tijd, te wachten tot het water achter de dijk voldoende diep was. Zodra het even kon, voeren hun schepen door de opening in de dijk het achterliggende land binnen.

Naast en op de Kerkklaan had Boisot voetangels en klemmen laten strooien — die zouden een terugkeer van de Spekken belemmeren. Zo niet onmogelijk maken.

De morgen was nog niet oud: het moest mogelijk zijn, deze dag nog een flink stuk te vorderen.

Maar de kielen van de schepen en schuiten schuurden over de grond: hun vaart verminderde. Zeilen konden weinig of niets helpen. Want de wind was tegen. En laveren, daar hoefde je op dit onderlopende land niet aan te denken. Duwen dan! De mannen sprongen overboord en zetten hun schouders onder het werk. Ze duwden hun vaartuigen; ze bonden touwen aan de voorstevens en trokken. Zó kon de tocht worden voortgezet. Zo wèrd de tocht voortgezet. De bevrijdingstocht.

De Meerburgerwetering werd bereikt: hier vond de vloot dieper water. Van-daaruit verspreidden de schepen zich door vaarten en tochtsloten over de omtrek van Zoeterwoude. De Spanjaards waren overrompeld. Waren verrast. Werden verbijsterd.

Door de vijandelijke schepen. Die hen onder vuur namen waar ze ook maar een versterkte hoeve of een kleine schans ontdekten.

Door het wassende water niet mÍnder. Méér zelfs.

Hoe kon je vechten in dit drasse, met water bedekte terrein, waar je niet wist waar je lopen, waar je staan kon? Waar je zeker niet stand kon houden.

Geuzenschepen bereikten de eerste huizen van Zoeterwoude. De bemanning sprong aan wal — stak de dichtstbijstaande huizen in brand. Het vuur verspreidde zich — tot waar de Spanjaards midden in het dorp hun hoofdkwartier hadden.

Ze trokken terug. Ze vluchtten. Over de stukken dijk en weg, die nog enigszins begaanbaar waren. Tot de knieën in het water trachtte een deel van hen Voorschoten te bereiken — galeien voeren hen na, openden het vuur. Ze vluchtten de dijk af,

om aan het dodende geschut te ontkomen — ze vonden de dood in de greppels en sloten, die ze niet onderscheiden konden. Waar ze in tuimelden; vielen; verdronken.

Een andere groep spaanse soldeniers had haar heil gezocht in een vlucht over de dijk naar Stompwijk. Die lag hoger en was wat beter begaanbaar. Maar . . . óók onder bereik van geuzengeschut. Het geschut dat nog opgesteld stond dicht bij de plek, waarvandaan de vloot haar tocht in de donkere morgen was begonnen. Het bestreek een groot deel van de vluchtweg van de Spanjaarden — toen het begon te vuren, verdrongen de vluchtenden in hun angst elkaar. Doden en gewonden vielen.

Soldeniers holden of strompelden de dijk af, om veiligheid te zoeken achter haar hoogte. Ze zochten hun weg in het natte land — ze verloren die.

Ze verloren hun leven in het water, dat de Leidenaars redding brengen moest.

De verliezen van de Spanjaards waren zwaar — de Geuzen hadden weinig verliezen geleden. Nog geen veertig man.

Onder de gevallenen was Meeuwis Jobse. Toen hij bij Zoeterwoude van boord sprong om het dorp binnen te dringen, had een musketkogel hem getroffen.

„Je bent gewond,” zei Harmen Leeuw, die naast hem door het water naar de kant waadde. Hij zag, hoe Meeuwis wankelde en wilde hem steunen. Maar de Watergeus weerde die hulp af. „Heeft niets te betekenen,” zei hij. „Een schampschot.”

En hij was voorwaarts gerend — tegen de dijk op. Naar het huis, dat vlak bij was.

Toen was het gebeurd: Harmen Leeuw herinnerde het zich die avond zó scherp, als zag hij het opnieuw gebeuren.

Uit het huis waren piekeniers op hen toegestormd — hun wapens geveld. Harmen zelf had de speerstoot kunnen ontwijken — naast hem was Meeuwis door een piek getroffen. Midden in de borst. Zijn aanvaller had moeite gehad, het wapen uit de wond te trekken — terwijl hij dat poogde, had een geuzenbijl hem neergeslagen. Dat had Meeuwis Jobse niet gered: hij was achterover gevallen. In het wilde gevecht had Harmen niets voor hem kunnen doen: je had de handen vol met je eigen verdediging.

Toen hij — terwijl de Spanjaards terugtrokken — zich over zijn makker boog, leefde deze niet meer.

Tegen de middag waren de felle gevechten geëindigd.

Vanaf de vloot waren de torens en de muren van Leiden duidelijk zichtbaar: verder dan een half uur varen lag de stad niet weg. Vanaf haar wallen moest de vloot te zien zijn.

Boisot, die in het veroverde Zoeterwoude aan wal was gegaan, stond naar de stad te kijken. Van haar torens en transen, van de molens op haar wallen wapperde de prinsenvlag. Zóveel vlaggen dat het duidelijk was dat de burgers van Leiden het gevecht, dat steeds dichterbij gekomen was, hadden gehoord en deels gezien. Dat ze de vloot zagen, die nu héél dichtbij lag. Die zeker de aanval zou hervatten en doorzetten.

Zo begreep de admiraal het grote aantal vlaggen, dat wapperde in de winderige oktobermiddag. Maar hij begreep niet, dat de Leidenaars geen gevolg hadden gegeven aan zijn vraag, een uitval tegen Lammenschans te doen. Of... waren de strijders van Leiden zó uitgeput, dat ze daar de kracht niet meer toe hadden? Dat ze zich zo lang dat kon, zouden verweren, maar niet meer konden aanvallen?

Dan was hulp, de hulp van zijn vloot en zijn manschappen bitter hard en zo snel mogelijk nodig. Vóór op het nippertje van de bevrijding de stad tóch nog zou moeten capituleren.

Hij wist niet...

Toen de Spanjaards Zoeterwoude hadden moeten verlaten — eigenlijk: toen ze uit Zoeterwoude waren gevlucht — was hun opperbevelhebber, Don Francisco de Valdez daar bij geweest. Met zijn wanordelijk vluchtende vendels had hij de moeilijke tocht over de beschoten dijk meegemaakt. Hij had zijn mannen zien vallen. Had gezien, hoe tientallen van hen, omdat ze op de dijk door het gedrang niet snel genoeg veiligheid konden bereiken, in hun haast en hun angst die vrijheid hadden willen winnen door in het drasse land náást de dijk ontkoming te zoeken. Voor zijn ogen waren er tientallen omgekomen in het veraderlijke water, dat nergens liet zien waar het ondiep was.

Onder de vluchtelingen uit Zoetermeer waren verschillende glippers. Valdez had hen bij zich gehouden omdat ze hem inlichtingen konden geven, die hem te pas zouden komen. Die inlichtingen hadden zijn tegenslag niet kunnen voorkomen. Hun meningen bleken duidelijk onjuist te zijn geweest. Valdez bedacht dat met spijt. Met enige grimmigheid ook. Vlak bij hem liep Matenesse van Wybesma. In gesprek met een ander Leidenaar, van wie Valdez de naam niet wist. Trouwens: wat scheelde hem een naam?

„Het water zou in Rijnland niet kunnen binnendringen, heer van Matenesse,” zei hij nijdig. „Rijnland lag te hoog, beweerde u.”

Hij wees met een wijd armgebaar naar links en naar rechts. „U ziet . . .”

„Die storm . . .” verweerde Matenesse zich zwak. „En dan de springvloed.”

Valdez maakte een ongeduldig gebaar.

„U wilt zeggen, dat u daar niet van wist,” zei hij.

„Dat ze tegelijk komen zouden — hoe móest ik dat weten, senor?”

„U had moeten weten, dat ze tegelijk komen konden. Dan was ik . . . Dan had ik . . .”

Hij zweeg bot — bleef nors zwijgen.

Matenesse verlangzaamde zijn stap — zo raakte hij zonder veel opzien uit de buurt van de ontstemde bevelhebber.

Zijn Leidse metgezel deed als hij: Frank Pauw wist wel, dat Valdez hem niet verwijten kon wat hij Matenesse verweten had, maar toch . . . Mogelijk dat zijn gramme stemming zich ook tegen hem richten zou, een stadgenoot en gezelschap van de man, die verkeerd-uitgekomen beweringen had gedaan.

Ze wisten niet, de twee burgers die hun vaderstad hadden verlaten, welke gedachten de spaanse bevelhebber bezighielden.

Zoals Boisot dat niet wist.

De geuzenadmiraal had het zwaarste stuk van zijn taak nog voor zich: het doorbreken van de laatste spaanse belegeringslinie. Het nemen van de sterke Lammenschans.

Die beheerste de waterweg naar Leiden. De enige vaarweg, waarlangs de geuzenschepen de benarde stad konden bereiken. Want: hoe dichterbij de stad, hoe ondieper de inundatie. Het land liep er langzaam omhoog. Door de Vliet moesten zijn schepen varen — werd hun dat belet, dan bereikten ze Leiden niet. Dan zou Leiden toch nog verloren zijn.

Hij besloot, de omtrek en de sterkte van Lammen te gaan opnemen. Om plannen te kunnen maken voor de aanval. Voor, hoopte hij, de verovering.

Onder de mannen door wie hij zich liet vergezellen, was Harmen Leeuw. Die kende het dorp Lammen en de nabije omtrek. Hij wees de admiraal enkele punten, waar misschien geschut zou kunnen worden opgesteld: een boerderij, die op een

kleine hoogte lag; een oud stuk binnendijk, dat nog zo goed als droog was.

Boisot gaf niet veel antwoord. De plekken die de Leidenaar wees, waren zeer zeker geschikt, om er kanonnen op te stellen. Maar Boisot wilde liever zo gauw mogelijk de bestorming wagen. Omdat de tijd drong.

Toch kwam hij hoe langer hoe meer tot de slotsom, dat een bestorming weinig of geen kans van slagen had, als de Lammenschans niet eerst stormrijp was gemaakt. Als haar wallen niet eerst kapot geschoten waren.

Dus moest er zwaarder geschut komen, dan zijn galeien aan boord hadden. De grote kanonnen, die de „Ark van Delft” voerde; de vuurmonden, die de vier verbouwde korengaalders aan boord hadden.

„Jij gaat naar overste Asseliers, die met een paar schepen en hun geschut nog bij de Kerklaan ligt. Hij moet zo gauw mogelijk hierheen komen. Zijn kanonnen en zijn kanonnières zijn nodig voor een bombardement op Lammenschans. Zeg hem dat. En dring aan op spoed.”

„Dat zal ik, edele heer.” Zonder meer woorden ging Harmen Leeuw onmiddellijk op weg.

Boisot keerde naar zijn schip terug. Vastbesloten, maar zeer bezogd. De Lammenschans was sterker dan hij geweten had — een aanval, een verovering, zou hard vechten vereisen.

Dat zouden zijn Geuzen ongetwijfeld doen. Vechten zouden ze, tot de schans in hun macht was. Of . . .

De admiraal aarzelde even, die gedachte dóór te denken. Hij deed het toch. Of: tot hun doodsverachtende aanvallen zó bloedig waren afgeslagen, dat ze geen kracht meer hadden die te hervatten. Zou Leiden dan toch ondergaan? Boisot kon het niet geloven.

Hij ging aan de tafel zitten in zijn kleine kajuit, trok een vel papier naar zich toe, nam een ganzeveer en begon te schrijven.

Een brief aan de Prins. Waarin hij meldde, de volgende morgen de beschieting en de bestorming van Lammenschans te zullen ondernemen. Mocht hij er niet in slagen, de sterkte te veroveren, dan schoot er niets anders over dan te wachten tot de wind opnieuw aanwakkerde en méér water het land in joeg. Tot het zó hoog kwam, dat hij met zijn schepen varen kon zonder genoodzaakt te wezen de Vliet te volgen, die door de Spanjaarden in de Lammenschans werd beheerst.

Hij legde de ganzeveer neer. Droogde de brief en sloot die.

Hij droeg een bode op, ze naar de Prins in Delft te brengen.

Toen probeerde hij te rusten. Wat slaap te vinden. Want morgen...

Don Francisco de Valdez had evenmin een rustige avond. Had een zéér onrustige nacht.

Dat kwam niet alleen, doordat hij gehaast Zoeterwoude had moeten verlaten en op zijn vluchtweg de ellendige ondergang van heel wat manschappen met eigen ogen had gezien. Het kwam niet minder, het kwam veel méér door de sombere overleggingen, die hem onderweg, die hem na zijn uitval tegen Matenese van Wybesma hadden bezig gehouden. Die hem kwelend bezig bleven houden tot hij een besluit genomen had.

Zijn somberheid werd sterker, toen hij dat besluit ten uitvoer legde. Omdat het het einde betekende van de onderneming, die hij wekenlang had geleid. En... de mislukking van die onderneming erkende.

Maar hij kòn niet anders, daar was hij van overtuigd.

Zijn vendels waren niet verslagen in een strijd tegen de verdedigers van Leiden of in gevechten met de Watergeuzen van Boisot.

Ze hadden verliezen geleden in die gevechten — dat was niet te ontkennen. Maar dat was gekomen, doordat ze niet alleen met menselijke tegenstanders te maken hadden gehad en nog hadden. Dat was gekomen door het verraderlijke water, dat die opstandige kettters over hun landen hadden laten komen. Dat was gekomen door de storm en de springvloed. Daar kon een eerlijk soldaat niet tegenop. Hoe kon je vechten, als de grond onder je voeten glibberig was en soppig? Als het water je aan alle kanten de wegen afsneed?

Het was een moeilijk bevel voor hem geweest — tenslotte was hij overtuigd dat hij niet anders kon, niet anders mócht, dan het geven.

Hij had het door een officier schriftelijk laten overbrengen aan kapitein Borja, die in Lammenschans het bevel voerde. In de Lammenschans, die naar Valdez' overtuiging evenmin te houden zou zijn als Zoeterwoude dat was geweest. De versterking moest worden ontruimd; de bezettingsmanschappen moesten terugtrekken op Leiderdorp. Nog deze nacht.

Het bevel werd uitgevoerd. Langs de smalle dijk, die nog beegaanbaar was, trok de bezetting weg. De vlammen van haar fakkels waren rosse lichtpunten in het donker van de nacht.

HOOFDSTUK 16

In gespannen verwachting tuurden Leidse burgers naar de masten en schepen, die dicht bij Lammen lagen. Dicht bij hun stad lagen.

Daar was de hulp; de redding.

Zou ze werkelijk komen? Wanneer?

„We houden het niet lang meer,” verzuchtte Arjaan Beukels. „Je kunt je piek haast niet meer hanteren, en een musket is je te zwaar.”

„We houden de stad, tot we er bij neervallen,” antwoordde Gerrit van der Laen. „Liever sterven, dan ons overgeven.”

„De Geuzen hoeven alleen nog maar de Vliet af te varen,” zei Jurriaan. Hij was, sedert zijn poging om als bode de vloot te bereiken, onder de vrijbuiters opgenomen. Niet alleen met toestemming, óók tot rechtmatige trots van zijn vader.

Van der Laen keek de jongen aan. „Alleen maar de Vliet afvaren, zeg je. Of dat zo makkelijk zal kunnen! De Lammen-schans is sterk, en hiervandaan kun je zien, dat de Spekken midden in de Vliet een versperring hebben gemaakt.”

„Laten wij die dan gaan kapotmaken,” zei Jurriaan vurig. „Als we een uitval doen . . .”

„Ja, een uitval,” herhaalde Van der Laen langzaam. Hij had al eerder over een uitval gedacht. Maar dan, als dat kon, tegelijk met een aanval van de geuzenvloot op de spaanse stellingen.

Dat had kunnen zijn, toen in de verte kanongedonder gehoord werd — eergisteren. Toen was er gevochten. Toen hadden de Geuzen voordeel behaald. Het verschijnen van hun vloot tot op een goed half uur afstands was daar bewijs van.

Maar je kunt een uitval niet onvoorbereid ondernemen. Zeker niet, als die tegen een zó sterke schans als die bij Lammen gericht moest zijn. Hadden ze hier in Leiden bijtijds geweten, dat de Geuzen met de Spanjaards in gevecht zouden komen en een aanval op Zoeterwou zouden ondernemen, ja, dan . . .

Maar hoe hadden ze dat hier in Leiden kunnen weten, als

Boisot geen tijding zond? Of... als zijn bode niet door de spaanse linies heen had kunnen komen! „Maar er waren toch ook postduiven?” bedacht Gerrit van der Laen.

Hij begreep het uitblijven van tijding niet helemaal. Eigenlijk verontrustte het hem.

Een meisje kwam de wal opgeklauterd. Met een duif in de hand. Zij stak de aanvoerder van de vrijbuiters het dier toe.

„Een duif. Die vond ik daarnet tussen de struiken.” Ze wees naar laag, ontbladerd houtgewas vlakbij. „Er zit een brief onder z'n vleugel.”

Van der Laen nam de vogel over. Zei: „Die brief moet bij een van de burgemeesters gebracht worden. Of bij jonker Van der Does. Ik mag hem niet openmaken.”

Hij keerde zich naar Arjaan Beukels.

„Ik wil weten, wat er in die brief staat. Ik ga hem naar Van der Does brengen. Neem jij het bevel hier zolang van me over.”

Hij maakte de brief los en gaf de duif aan het meisje terug. „Neem dat beest maar mee,” zei hij.

„Goed.” Ze ging weg. De duif in haar hand.

Jonker Jacob van der Does had de brief gelezen. „Dat is erg,” zei hij, terwijl hij ze neerlegde. „Dat is heel erg. Deze brief is te laat.”

„Hoe zo?” vroeg zijn neef Jan, die ook in het vertrek was.

„Boisot meldt, dat hij een aanval gaat ondernemen op de spaanse stellingen bij het Zoetermeerse meer. En op Zoeterwoude. Hij vraagt, of wij op dezelfde tijd een uitval willen doen tegen Lammenschans.”

Van der Laen deed een stap op jonker Jacob toe.

„Wat?” Hij schreeuwde zijn vraag bijna.

„Die uitval is gisteren geweest,” stelde Jan van der Does vast. „Die duif is te laat gekomen.”

„Dan is ze van haar koers geraakt,” zei Van der Laen. „Door de wind. Of ergens anders door. Wie zal het zeggen?”

Het was niet belangrijk, of iemand dat zeggen kon. Belangrijk was, uit te maken wat de Leidenaars nu te doen stond.

Lang tijd was daar niet voor nodig. Je kon verwachten, dat de admiraal met het aanbreken van de dag de aanval op Lammenschans zou inzetten. Hij wist, hoe hoog de nood in de stad was geklommen. Zijn aanval moest worden ondersteund door een uitval met alle beschikbare leidse manschap. Burgerwacht

en vrijbuiters — ieder, die een zwaard kon hanteren of een musket afvuren.

Bij de uitval tegen Lammenschans zou zeker horen een poging, om de versperring in de Vliet te vernielen. Om het vaarwater vrij te maken, waardoor de vloot en haar voorraadschepen Leiden moesten bereiken.

Onverwijld werd met de voorbereidselen begonnen; eer de nacht verstreken was, waren ze voltooid.

Bij het Vlietgat, de waterpoort waar de vaart Leiden binnenkwam, stonden Van der Laen en zijn vrijbuiters gereed om de uitval te beginnen, zodra van buiten de stad kanonnen werden gehoord. Teken, dat de Geuzen de strijd hadden aangeboden.

De wind was afgezwakt; de miezerige regen had opgehouden.

De nacht was kil. De mannen op de wallen en bij de poorten rikten in hun vochtige kleren. Hun uitgemergelde lichamen hadden niet veel weerstandsvermogen meer.

Ze wachtten, vol spanning, op de komende morgen. Die zou felle strijd brengen. Ook de beslissing?

Hoe lang duurde de nacht!

De mannen luisterden naar haar geluiden.

Ruisende wind door ontbladerde bomen; ergens in een steeg of een straat dicht bij de wallen een voetstap; de haast niet hoorbare wiekslag van een overkomende nachtvogel.

En dan opeens... Een geweldig rumoer van brekende en vallende stenen, van krakende en splinterende balken.

„Wat...? Waar?” De korte kreten klonken verschrikt. Mannen holden in de richting van het overweldigend lawaai. Om te zien.

Toen ze zagen, in de nog donkere schemering van de aanbreekende morgen, schrokken ze. Een breed stuk van de stadsmuur was ingestort. Tussen de Koepoort en de toren van Bourgon-dië. Als de vijand dat ontdekte... Als Valdez zijn vendels nú liet stormlopen...

Ze luisterden, de mannen. Het gedreun en gekraak verminderde. Verstilde. Welke geluiden waren buiten? Kwámen er geluiden van buiten? Van aanstormende soldeniers? Van juichende spaanse bestormers?

Niets. Geen kreten en geen rennende voetstappen.

De mannen op de wallen en bij de poorten rilden in hun vochtige kleren.

De mannen keken elkaar aan. Vragend. Verwonderd. Verbijs-terd.

Wat moesten ze, wat konden ze doen?

Wat was er buiten de stad? Gebeurde daar niets?

Ze probeerden met hun blikken de lichte ochtendmist te doorboren, die over het land hing. Ver reikten hun blikken niet.

Toen kwam de jongen eraan. Cornelis Joppens.

„Wat wil jij hier?” vroeg Van der Laen. Hij kende de jongen. „Je moest nog in je bed liggen.”

Cornelis luisterde amper naar wat de vrijbouter zei.

„Ik ben vannacht op de wal gebleven,” zei hij. „En ik heb allemaal lichtjes gezien. Daarginds.” Hij wees in de richting van Lammenschans. „Die gingen naar de kant van Leiderdorp.”

„Uit Lammenschans naar Leiderdorp, zeg je?” Gerrit van der Laen keek zijn mannen aan. „Dat zou . . .”

Een van hen viel hem in de rede. „Die knaap vergist zich.”

Cornelis Joppens schudde het hoofd. „Vergissen doe ik me niet. Wat ik gezien heb, heb ik gezien.”

„Weet je dan wat het waren?”

„Nee. Maar ik wil gaan kijken.”

„Wat gaan kijken? Waar gaan kijken?”

„Bij Lammenschans. Ik heb al een hele poos geluisterd — ik heb helemaal niets gehoord daarginder.”

„Dus je denkt . . .?” De vrijbouter die half aan de mededeling van de weesjongen scheen te twijfelen, begon nu toch te vermoeden, dat daar méér van aan wezen kon dan hij gedacht had.

„Weten, of daar nog iemand is. Of daar nog Spanjaarden zijn,” zei Joppens.

„Het is gevaarlijk,” waarschuwde Van der Laen. „Je weet niet . . . Er kan beter één van ons gaan.”

Niemand van de mannen stapte naar voren. Dat hoefde trouwens niet. Eer een van hen dat had kunnen doen, zei Cornelis: „Waarom? Jullie hebben nog een vrouw of kinderen. Ik heb niemand meer.”

En tegen Van der Laen: „Laat de poort voor mij opendoen, wil je?”

„Goed.”

De poort werd opengedaan — de jongen ging naar buiten. Maar niet alleen. Een paar gewapende vrijbouters volgden hem. Om hem zo nodig te hulp te schieten.

Vanaf de poort-omgang volgden de mannen met hun ogen de jongen. En hun makkers, die een eind achter hem kwamen. Ze probeerden te ontdekken, of iets of iemand anders daarginds te zien was.

Niemand. En het bleef stil.

Nu had de jongen de schans bereikt. Ze zagen, hoe hij op de wal klom en naar binnen omlaag sprong.

Ze bleven scherp turen. Niet lang: de knaap kwam na een paar ogenblikken terug en zwaaide uitbundig met beide armen. De mannen, die hem als beschermers gevolgd waren, renden vooruit — klommen ook over de wal.

„De schans is verlaten,” zei Van der Laen. Het feit was zó onverwacht, zó wonderbaarlijk, dat hij even geen andere woorden had. Maar hij vond er onmiddellijk.

„De poort open. Er heen!”

Ze renden de poort uit.

Tegen een van de laatsten die naar buiten holden, zei Van der Laen: „Ga dit melden aan jonker Van der Does en aan . . .”

Arjaan Beukels wachtte niet, tot het bevel helemaal gegeven was. Hij haastte zich met zijn goede nieuws naar het huis van Burgemeester Van der Werf. Dat was het dichtst bij.

Cornelis Joppens verscheen weer op de wal. Hij zwaaide met een kookpot, schreeuwend van opgewondenheid. De aanhollende vrijbuiters verstonden die kreten niet; begrepen zijn zwaaien niet. Tot ze Lammenschans bereikt hadden.

In de schans was een van de eerste dingen, die de jongen gevonden had: een vleesketel vol hutspot. En een van de eerste dingen die hij gedaan had: die ketel leeg-eten!

Van der Laen gunde zijn mannen niet de tijd, ook op zoek te gaan naar eten. Hij wilde weten, of de Lammenschans totaal verlaten was. Hij wilde weten, of de Geuzen kwamen.

Dat er geen enkele spaanse soldenier meer in de schans was, konden de vrijbuiters gemakkelijk vaststellen. De Geuzen . . .

Ze zagen hun schepen in de lichter wordende morgennevel opdoemen. Langzaam nog. Voorzichtig, omdat ze niet wisten, waar de vijand was. Of er mogelijk een hinderlaag was gelegd.

Toen hoorden ze het juichende roepen van de Leidenaars!

De schans was verlaten! De schans was in hun macht! De vaarweg naar Leiden lag open!

De geuzenschepen voeren de Vliet op. Verscheidenen van de vrijbuiters waren bij een van de schepen aan boord gegaan;

anderen liepen langs de Vliet met de vloot mee.

Ze hoorden bijlslagen; krakende en splinterende balken. Gerit van der Laen begreep die geluiden. Vanuit de stad waren andere vrijbuiters, waren burgers gekomen. Om de versperring in de Vliet op te ruimen. Toen de eerste geuzenschepen bij die versperring kwamen, dreven brokken brug in het water. De vloot kon ongehinderd dóór.

De galei van admiraal Boisot voer voorop. Bij de Vlietbrug, aan de Koepoort, werd hij opgewacht door Jan en Jacob van der Does; door Pieter Adriaansz. van der Werf; door Jan van Hout. Door een drom burgers. Juichend en schreiend, ontroerd en dankbaar.

Het was zondagmorgen. 3 Oktober 1574. Negen uur.

De schepen voeren de stad binnen. Langs de grachten verdrongen zich de geredde, de bevrijde burgers. Mannen en vrouwen en kinderen.

De hongerige Leidenaars.

Vanaf de schepen, de met voedsel beladen schepen, werden broden naar de wal geworpen. Gretig werden die opgevangen, gegeten. Té gulzig soms.

In de haast om te vangen grepen mensen mis — dan viel het kostbare brood in het grachtwater. Tijd om het op te vissen nam niemand: van de schepen werd immers dadelijk een ander brood geworpen.

Er vielen broden op de straat — dan bukte onmiddellijk iemand om zich van het begeerde voedsel meester te maken. Brak brokken eraf en at gretig. Gulzig. Uitgehongerd waren de mensen — wekenlang hadden ze geen kruimel brood gezien. Nu was er overvloed!

Een man bukte zich naar een brood, dat vlak voor zijn voeten viel. Een jongen graaide het met een snelle greep voor zijn handen weg.

De man greep naar hem — mis!

Voor hij opnieuw pogen kon, het gemiste brood te pakken, werd hem een ander toegereikt. Door iemand naast hem.

„Hier, pak aan,” zei Geurt Diederiksz.

Hij zag, dat hij brood gaf aan Gerbrandt van Hoorn.

„Dank je,” zei deze. Hij herkende de gever. En beiden dachten aan de dag, toen Diederiksz. in vijandigheid had beweerd, dat Geuzen hun brood niet aan papisten zouden geven. En Van Hoorn met een grauw had gezegd: „Zo zijn Geuzen!”

Nu deden beiden anders. Nu wilden beiden anders. Nood en redding verenigen. Soms.

De bevrijders en de bevrijden gingen naar de kerk. De Watergeuzen en de Leidenaars. Hun aanvoerders en hun bestuurders. Boisot en Jacob van der Does vooraan. Met Jan van Hout en Jan van der Does. Burgers en vrijbuiters, Geuzen en musketiers, mannen en vrouwen en kinderen vulden het kerkgebouw. De harten vol dank.

Dank, die ze wilden brengen aan Hem, die kracht gegeven had; die overwinning en bevrijding had geschonken.

De predikant gaf de psalm op.

„Singht den Heer in den gantschen lande,
Met gesangh looft nu sijnen naem:
Prijst Hem met mont en met verstande,
Roemt sijn goetheyt alle te saem;
Spreeckt: Hoe wonderlick zijt gij, Heere,
In al uw' wercken groot en kleyn.
Uwe vijanden, beschaemt seere,¹⁾
Bidden om vreed' alle gemeyn.

Gelooft zij mijn Godt vol genaden,
Die mijn gebeden niet verstoot,
Die van mij (met elendt beladen)
niet afwendt sijn goedigheit groot. ¹⁾

De gemeente luisterde naar de voorlezing — met ontroerde aandacht. De gemeente begon haar zang.

Velen konden die nauwelijks ten einde brengen: de aandoe-ning werd hun te machtig. Zij snikten hun dankbaarheid uit.

Het gebed vol lof en dank baden zij mee. Van ganser harte.

Een bode was spoorslags naar Delft gezonden. Met een korte brief aan prins Willem. Met de kostbare, de verlossende en verheugende tijding.

Hij bereikte Delft, toen de kerkdienst daar nog niet geëindigd was. Maar zijn boodschap duldde geen uitstel.

Zijn sporen rinkelden, toen hij de Waalse kerk bij het Aagtenklooster binnenkwam. Veel kerkgangers keken op. Wat betekende deze storing?

¹⁾ Die zeer beschaamd zijn.

²⁾ Psalm 66 vers 1 en 10, naar de berijming van Datheen.

De ruiter uit Leiden zag met één oogopslag de prins. In de regentenbank. De koster bracht hem daarheen.

Hij overhandigde zijn brief; vertelde fluisterend de hoofdzak.

Oranje luisterde — zijn gelaat helderde op. Toen wees hij de bode de zitplaats naast zich en volgde het verdere van de preek. De gemeente deed dat ook — met verslachte aandacht.

„Amen.”

Iemand klimt de trap van de preekstoel op. Hij geeft de dominee de pasgekomen brief. Verzoekt hem — namens de Prins — die voor te lezen.

De verheugende tijding van Leidens ontzet! Van Leidens behoud!

„Laten wij nu de Heere, de God der heerscharen, danken voor zó grote verlossing, die wij van zijn machtige hand ontvangen hebben.”

Dat deden ze.

Boisot en zijn mannen waren ná de dankdienst in de kerk de Hoogewoerdspoort uitgetrokken. Om de voor Leiden verdreven vijand verder te verdrijven.

Hun eerste doel was Leiderdorp, waar Valdez zijn hoofdkwartier had.

Gehád had, bleek hun, toen ze de stevig versterkte plaats naderden. Binnentrokken.

De Spaanse bevelhebber had het raadzaam gevonden, het water en de Watergeuzen te ontwijken. Naar Alfen had hij zijn vendels geleid. — Ook daar had hij geen stand gehouden, maar was nog verder weggetrokken.

Een groot gebied rondom en ten oosten van Leiden was uit de macht van de Spanjaarden bevrijd.

De dag ná die van het ontzet kwam de Prins naar Leiden. Nog zwak — de doorstane ziekte en de drukkende zorgen hadden veel van zijn krachten gevraagd. Maar dat weerhield hem niet.

Het weer was koud. Er blies een sterke wind uit het noordoosten, waardoor het water werd teruggedreven naar de rivieren; naar de zee. De Prins zag dat, onderweg naar Leiden. Met enkele dagen zou het land weer grotendeels droog zijn. Het water, het gegéven water, had zijn dienst gedaan — nu werd het terug-genomen.

Oranje reed de Hoogewoerdspoort binnen.

Zijn gouverneurs en de stadsbestuurders wachtten hem daar op. Sloten zich aan bij het kleine gevolg, dat hem vergezelde. Met hen wilde hij de regelingen bespreken, die moesten worden getroffen voor het herstel van de verwoestingen en de schade, die de stad had geleden.

Wilde hij bespreken, hoe het bestuur van de stad zou worden geregeld. Wie wèl en wie niet daarin een ambt zou bekleden. Wie wel en wie niet lid van de vroedschap zou zijn.

Maar eerder dan naar het stadhuis, gingen Prins en regeerders, gingen verdedigers en volk, die sámen in de strijd hadden gestaan, naar de Pieterskerk. Om sámen te danken. Samen God te danken.

Aenhoort ghij Nederlanden
Met herten seer verheucht,
Tot God verheft u handen
En looft Syn groote deucht,
— Ghy, die waert seer belaeen —
Om die ontsettingh van Leyden
Twelk onlancx is ghedaen

Maer wilt consideren
In dese wonder daet
De stercke handt des Heeren
En niet der menschen raet.
Tis God die tallen tyden
Den synen uyter doodt
Verlost, en can bevryden
Van szaeren honghers noot.